

ომარ ნიშნიანიძე
სულხან კუპრაშვილი მერაბ კეზევაძე
ვლადიმერ წვერავა ელდარ თავბერიძე
Omar Nishnianidze
Sulkhan Kuprashvili Merab Kerdzevadze
Vladimer Tsverava Eldar Tavberidze

ქუთაისი და ქუთაისის ქვეყანა
Kutaisi and the country of Kutaisi

ომარ ნიშნიანიძის რედაქციით
Under the editorship of Omar Nishnianidze

ქუთაისი
Kutaisi
2022

ავტორთა კოლექტივი მადლობას უხდის ქ. ქუთაისის მუნიციპალიტეტის მერიას და აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტს გაწეული თანადგომისა და დახმარებისათვის.

ISBN 978-9941-495-57-1

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა

ქუთაისის შემსწავლელი სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრი
Kutaisi Scientific Research Center, Collection of Scientific
Papers

სამეცნიერო შრომების კრებული
Collection fo Scientific Papers

ტომი I
Volume I

ომარ ნიშნიანიძის საერთო რედაქციით
Under the general editorship of Omar nishnianidze

„ეჰეი, შენ ქუთაისო
კირისა და ქვისო,
დრო, დინება ჟამთა,
შენს წინაშე თრთისო“.

თამაზ მონიავა

წინათქმა

ეს წიგნი ქუთაისის შემსწავლელი სამეცნიერო კვლევითი ცენტრის თანამშრომელთა ძალისხმევით შედგება. თავის დროზე ასეთი კვლევითი ცენტრი ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახ. უნივერსიტეტში დააფუძვნა აწგარდაცვლილმა პროფესორმა გურამ გაბუნიამ. რამოდენიმე წლის წინ უნივერსიტეტის პროფესორის ერთმა ნაწილმა გადაწყვეტით გაგვეახლებინა ღვაწლმოსილი პროფესორის დაწყებული საქმიანობა და ხელახლა დავაფუძვნეთ „ქუთაისის შემსწავლელი სამეცნიერო კვლევითი ცენტრი“. მისი დამფუძნებელნი არიან პროფესორები ომარ ნიშნიანიძე (ხელმძღვანელი), სულხან კუპრაშვილი, მერაბ კეზევაძე, ვლადიმერ წვერავა, ელდარ თავბერიძე. ორიოდ წლის წინ ქუთაისის მუნიციპალიტეტის მერიის თანადგომითა და დაფინანსებით (წერეთლის უნივერსიტეტის თანადაფინანსებით) განვაახლეთ საკვლევაძიებო საქმიანობა, მოვიძიეთ ახალი მასალები, ჩავატარეთ ეროვნული კონფერენცია ქუთაისისა და ქუთაისის ქვეყნის ისტორიის სხადასხვა მონაკვეთებზე და გამოვაქვეყნეთ სამეცნიერო სტატიები. და ბოლოს მოვამზადეთ და თქვენს წინაშეა წიგნი რომელიც, ვფიქრობთ, ერთ-ერთ საპატიო ადგილს დაიკავებს, საქართველოს ერთ-ერთი ყველაზე ხანგრძლივი და საინტერესო ისტორიის მქონე ქალაქისადმი მიძღვნილ სამეცნიერო ნაშრომთა შორის.

ომარ ნიშნიანიძე
აკაკი წერეთლის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის პროფესორი

ქუთაისის უძველესი ისტორიისათვის (წინარეანტიკური ქუთაისი)

სად მდებარეობდა აიეტის სამეფო?

სად მდებარეობდა აიეტის სატახტო ქალაქი?

რამდენი წლისაა ქუთაისი?

გვაქვს თუ არა მისი ხნოვანების მატერიალური დადასტურება
დღეს?

როგორია ქალაქის განვითარების პერსპექტივა?

- ესა არის კითხვები, რომელზეც უნდა გაეცეს პასუხები.
ვფიქრობთ, დიდწილად ეს ამოცანა შესრულებულია,
დანარჩენს მომავალი კვლევები გადაწყვეტს...

ჩვენი სამშობლოს, ძველი კოლხეთის ისტორია, წინაპრებ-
მა ლამაზი მითების სახით შემოგვინახეს, ისევე როგორც ჰომე-
როსის აღწერილი ტროას ომი ან ბერძნული მითოლოგიის სხვა
შედეგები, მაგალითად მინოსური სამყარო და ა. შ. ისინი შე-
იძლება ზღაპრად დარჩენილიყვნენ, რომ არა გენიალური ჰაინ-
რიხ შლიმანი, რომელმაც არქეოლოგიური გათხრების შედეგად

ტროა აღმოაჩინა და არტურ ევანსი, რომელმაც კრეტის მინოსური სასახლე ე.წ. ლაბირინთი გათხარა... ჰაინრიხ შლიმანს, ამ მართლაც დიდებულ მკვლევარს, არ დასცალდა აიეტის სასახლის პოვნა, რუსეთის იმპერიამ მას ამის საშუალება არ მისცა გარკვეულ მოსაზრებათა გამო – ვაითუ მართლაც აღმოეჩინა ამ საოცრად განათლებულ და ალლოიან მკვლევარს წინარე ანტიკური ქუთაისი, კოლხთა საოცარი, ზღაპრული ცივილიზაცია, და ისედაც ამაყი და თავისუფლებისმოყვარე ქართველნი კიდევ უფრო დაუმორჩილებელი გაეხადა რუსეთის იმპერიისათვის...¹.

არადა, ეს ჩვენი რეგიონი მართლაც იყო და არის უდიდესი ისტორიული ინტერესის ობიექტი, რადგანაც მას უკავშირდება არა ერთი მითი თუ თქმულება. ასეთია მაგალითად თქმულება ოქროს საწმისზე და არგონავტებზე, პრომეთეზე, კორიბანტებზე, დიონისეზე, იოზე, ზევსსა და ევროპე-მინოსზე, პასიფაეზე, არიადნეზე, რეა-კიბელე-კირკესა თუ კალიფსოზე. მაგრამ განსაკუთრებით საინტერესოა მითი ძლევა მოსილ აიეტზე, მზის ღვთაების, ჰელიოსის შვილზე და მედეაზე, მსოფლიო მედიცინის ეთნარქზე.

¹ ეს მოხდა თბილისში 1881 წელს გაიმართულ რუსეთის V არქეოლოგიური ყრილობის შემდეგ.

ქართველთა წინაპრების შესახებ ძველთაძველი ამბების გადმოცემისას ერთმანეთში ჩაწნულ-ჩაკირულია მითოსი, ლეგენდა და სინამდვილე. ერთ-ერთი ასეთი თქმულება მოგვითხრობს, რომ საქართველო სამყაროს ის ნაწილია, სადაც ღმერთს თავისი უხვი კალთა დაუბერტყავს და სწორედ ეს წალკოტის ბაღი, რომელიც თავისთვის ქონდა გადანახული, ქართველთათვის დაუთმო. თუმცა აქვე უნდა ვთქვათ, რომ უფლის ეს საჩუქარი, თუ არ ჩავთვლით ჩვენი ისტორიის ცალკეულ ეპიზოდებს, ქართველთათვის მაინცადამაინც ტკბობად არ ქცეულა.

საუკუნეთა განმავლობაში, ჩვენს თავს დატეხილი მრავალი უბედურების ერთ-ერთი მიზეზი ქვეყნის აურაცხელი სიმდიდრის შესახებ შექმნილმა უძველესმა მითმა, სხვა მიზეზებთან ერთად, არანაკლები წილი დაიდო ჩვენსავე ძნელბედობაში. და ეს დაიწყო ძვ. წ. XIII ს-ში, როცა არგონავტები იაზონის ხელმძღვანელობით ეწვივნენ კოლხეთის მიწა-წყალს. ახალმოსულნი მიზნად ისახავდნენ კოლხეთიდან ელადას წაეღოთ „ოქროს საწმისი“ – სიმბოლო ქვეყნის სიმდიდრისა, ძლიერებისა და მარადიული კეთილდღეობისა.

„კოლხეთის სიმდიდრე ოქროთი, ვერცხლით, რკინითა და სპილენძით გვიხსნის იაზონის ლაშქრობის სწორ საბაბს“ – წერდა ძველი ბერძენი გეოგრაფი და ისტორიკოსი სტრაბონი.

ოქროს საწმისზე, ოქრომრავალ ქვეყანაზე თქმულებას მარტო იაზონი და მისი თანაგუნდელები კი არ გაუხელებია, მას წინამორბედნიც და მემკვიდრეებიც ჰყავდათ უეჭველად. ჯერ კიდევ ჰეროდოტეს აქვს ცნობად შემონახული, რომ ერთ-

ერთ ტირანს ძველ სპარტის მეფისათვის მიუერთმევია სპილენძის რუკა, რომელზეც განსაკუთრებულად მდიდარი ადგილები ჰქონია მონიშნული. იგი სთავაზობდა სპარტელებს ამ ადგილების ერთობლივ დაპყრობას და შემდეგ ურთიერთშორის განაწილებას. ამ გეგმის მიხედვით, სხვებთან ერთად, მომავალში საბატონოდ, მზის – ჰელიოსის ნაშიერთა ადგილებიც ყოფილა მიჩნეული (ჰეროდოტე, V, 49). ხოლო მზის ნაშიერთა ადგილსამყოფელი ელინთა შორის საყოველთაოდ იყო ცნობილი, ეს იყო კოლხთა ოქრომრავალი ქვეყანა, ჰელიოსის შვილის აიეტის და მის მემკვიდრეთა საუფლო, „მზის შვილების“ სამშობლო, იგივე, „ამომავალი მზის“. ქვეყანა – აია კოლხეთი, საიდანაც იწყებოდა ბერძენთა თვალსაწიერში მოქცეული სამყარო, ოიკუმენე.

მაგრამ ასეთ თქმულება-ლეგენდას თუ ხშირად ჩვენთვის ცუდი სამსახურიც გაუწევია, ამჟამად, ამ გლობალურ და საყოველთაოდ გახსნილობის სამყაროში, იგივემ შეიძლება საუკეთესო სამსახურიც გაუწიოს ჩვენს ქვეყანას და კონკრეტულად ჩვენს ქალაქს, ოქრომრავალ აია-კოლხეთის უბეელეს დედაქალაქ ქუთაისს, რამეთუ უცხოელთათვის ქუთაისის მთავარი სავიზიტო ბარათი სწორედ არგონავტიკის თემატიკა უნდა გახდეს, რაც დღემდე ვერ მოგვიხერხებია. თუმცა ქალაქის გერბზე სწორედ არგონავტიკის თემატიკაა სრულად გამოსახული.

სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულია მოსაზრება, რომ ძვ. წ. მეორე ათასწლეულის შუა ხანებიდან დასავლეთ საქართველოში განვითარებული ლითონის მოპოვებისა და გადამუშავების ფართო მასშტაბი (განსაკუთრებით მთიან და მთისწინეთის რაიონებში), რომელსაც ერწყმოდა ბარში ამავდროულად განვითარებულ ინტენსიური მიწათმოქმედება, იქნებოდა ის მასტიმულირებელი ძალა, რომელიც განაპირობებდა პოლიტიკური კონსოლიდაციის პროცესს (ო.ლორთქიფანიძე, ო. ლანჩავა...) რის შედეგადაც სავარაუდოა რომ, მეორე ათასწლეულის ბოლოსათვის, დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე მცხოვრებ კოლხთა გარშემო ხდება მათ მეზობლად მცხოვრები, შედარებით სუსტი ტომების კონსოლიდაცია, რაც საბოლოოდ სრულდება კოლხეთის ფართო პოლიტიკური გაერთიანების ჩამოყალიბებით, კულტურულ-ეკონომიკური განვითარების საკმაოდ მაღალი დონით.

მაშასადამე, მეორე ათასწლეულის დასასრულისათვის დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე უკვე არსებობდა დიდი პოლიტიკური გაერთიანება, რომლის სათავეში იდგა ერთპიროვნული პოლიტიკური მმართველი (მეფე). სავარაუდოა, რომ ამავდროულად, კოლხეთის სახელმწიფოს ფორმირების პარალელურად, იწყება ადმინისტრაციული ერთეულების ჩამოყალიბება. ესაა ადმინისტრაციული დანაყოფები (ე.წ. სკეპტუხიები), რომელთა საფუძველი იყო ისტორიულად ჩამოყალიბებული ეთნო-ტერიტორიული ერთეულები („ქვეყანა“,

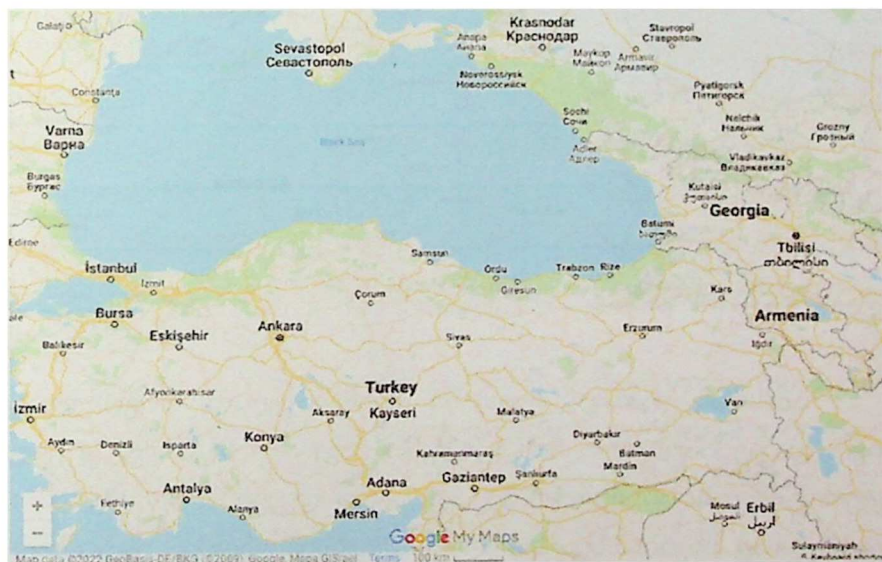
„ხევი“ და სხვა), ხოლო მათი მმართველები, ბელადები, ემორჩილებოდნენ ერთიანი სამეფოს გვირგვინოსანს.

ანტიკური ხანის ბერძენ ავტორთა მონაცემებისა და არქეოლოგიური გათხრების შედეგად მიღებული მონაცემების საფუძველზე სავარაუდოა, რომ კოლხეთის სამეფოს ადრესახელმწიფოებრივი გაერთიანება ტერიტორიულად, ძირითადად მოიცავდა, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს, ანუ შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროს და დასავლეთ საქართველოს მნიშვნელოვან ტერიტორიას, რომელიც დასავლეთით ზღვამდე,² უფრო კონკრეტულად კი შავი ზღვამდე (ევქსინოს პონტომდე) ვრცელდებოდა. სამხრეთში, იწყებოდა დაახლოებით ტრაპიზონიდან, ლაზთა, „მენგრელთა ქვეყნიდან“, ჩრდილოეთში ნიკოფსიამდე, ძველ ლაზიკამდე (ახლანდელ ტუაფსემდე დაახლოებით), ასევე ჩრდილოეთით, თითქმის (ან ძირითადად) კავკასიონის ქედს ებჯინებოდა.

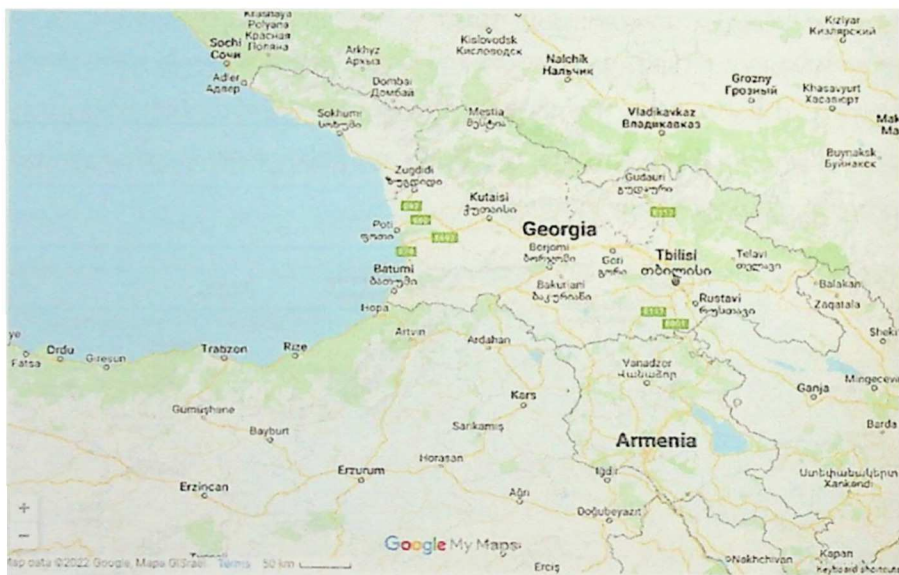
ხოლო მისი დედაქალაქი იყო ქუთაისი, რომელიც მდინარე ფაზისზე (რიონზე) მდებარეობდა, კერძოდ იმ ადგილის მიმდებარედ, სადაც ამ მდინარეს კიდევ ორი მნიშვნელოვანი მდინარე უერთდება – ყვირილა და ხანისწყალი (ბოასი და ლიკე). მნიშვნელოვანი იმიტომაც, რომ აქ იყო მსოფლიო სავაჭრო გზაჯვარედინი, რადგან ამ მდინარეთა ხეობებზე გრძელდებო-

² „ზღვა-ზღუა“ = ზღვარი, საზღვარი, ზღუდე, შემოზღუდვა, შემოსაზღვრა – ამ სიტყვის ძირი საერთოქართველური ფუძეენის დონეზეა დამოწმებული, რაც იმას ნიშნავს, რომ ქართველთა, კოლხთა საცხოვრისის დასავლეთი საზღვარი სწორედ შავიზღვისპირეთი იყო უძველესი დროიდან.

და მაშინდელი მსოფლიოს უმნიშვნელოვანესი სავაჭრო გზები – აღმოსავლეთით ყვირილა-ძირულას გავლით რიკოთით და მტკვრით კასპია-ჰირკანიისა და ზოგადად დიდი აზიისაკენ (მერენდელი აბრეშუმის გზა) და სამხრეთ აღმოსავლეთით ხანისწყლის ხეობითა და ზეკარის გადავლით სამცხე ჯავახეთის, სომხეთის (გარკვეულად მცირე აზიის) გავლით სამხრეთ აზიისა და ინდოეთისაკენ. და მესამეც – ჩრდილოეთის მიმართულება ფაზისის აყობებით, მამისონის გადავლით ჩრდილოეთ კავკასიისაკენ... და რასაკვირველია მათ შორის მთავარი – გზა ევროპისაკენ: რიონ-ფაზისითა და შავი ზღვით (ევქსინოს პონტოთი). მასაშადამე, ქუთაისი თავისი ადგილმდებარეობითაც გამორჩეული ქალაქი იყო და მისი დაწინაურების ერთ-ერთი მიზეზი ესეც უნდა ყოფილიყო.

ქუთაისი თითქმის მველი საქართველოს გეოგრაფიულ ცენტრში მდებარეობდა. მასზე გამავალი საერთაშორისო თუ ადგილობრივი, ისტორიულ-გეოგრაფიულ ერთეულებთან დამაკავშირებელი გზების კონტროლის შესაძლებლობა, ბუნებრივია, ზრდიდა მის სტრატეგიულ მნიშვნელობას და ხელს უწყობდა მის პოლიტიკურ დაწინაურებას.

ამასთან ერთად, ქუთაისი ისტორიულად, ორგანულად იყო დაკავშირებული მის გარშემო მდებარე საკმაოდ ვრცელ ტერიტორიასთან, (უფრო მეტად ახლანდელი ქვემო იმერეთი, რომელსაც სხვადასხვა სახელით მოიხსენიებდნენ ისტორიულად – „მოხირისი“, „სამოქალაქო“, „ქუთათისის ქვეყანა“ და

ა.შ.), რომელიც გამოირჩეოდა ზომიერი, შედარებით ჯანმრთელი ჰავით, საკმაოდ ნაყოფიერი ნიადაგით და უხვი ბუნებრივი რესურსებით, პირველ რიგში წყლით – მდინარეებით (მათ შორის არა მარტო სარწყავი, არამედ სანაოსნოებითაც) და წყაროებით (მათ შორის არა მარტო სასმელი, არამედ სამკურნალოებითაც), ხშირი ტყეებით და მასში არსებული უხვი ნადირ-ფრინველით, რაც ქმნიდა საკმაოდ კარგ პირობებს ადამიანთა საცხოვრებლად და მეურნეობის განსავითარებლად. ამას კიდევ უნდა დაემატოს ისიც, რომ ქუთაისი მდებარეობდა მთისწინეთში, გორაკ-ბორცვიან ზონაში, რომელიც ესაზღვრებოდა სამთომადნო წარმოებით ცნობილ რეგიონებს – მთიან რაჭა-ლეჩხუმსა და ქვემო სვანეთს, ხოლო ამ მთამადნეულის გადასამუშავებლად, ანუ მეტალურგიის გასავითარებლად დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ქუთაისის ირგვლივ არსებულ ხშირ ტყეებს, რომლებსაც ამ დანიშნულებით გამოიყენებდნენ უძველესი დროიდან ჩვენი წინაპრები და არა მარტო საშენ მასალად და საწვავ-სათბობად. ქუთაისის ეს კავშირურთიერთობა მის ირგვლივ არსებულ ტერიტორიასთან და ზოგადად, მისი მეწინავეობა უძველესი დროიდან ქვეყნის მასშტაბითაც დასტურდება არა მარტო წერილობითი წყაროებით, არამედ არქეოლოგიური გათხრებითაც.

ამრიგად, სრულიად მისაღებია რიგ მეცნიერთა დასკვნები იმის შესახებ, რომ ქუთაისის მრავალსაუკუნოვან განვითარებაში, უდავოდ მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა მისმა გეოგრაფიულმა მდებარეობამ და ბუნებრივმა პირობებმა.

ქუთაისის მსოფლიოს ერთ-ერთი უძველესი ქალაქია. მისი ისტორია დაახლოებით სამი ათას ოთხას წელზე მეტს მოიცავს.³

ქუთაისის უძველესი ისტორიის რეკონსტრუქციისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს წერილობით წყაროებს და არქეოლოგიურ მონაცემებს. ანტიკური ხანის წერილობითი წყაროების მონაცემებზე დაყრდნობით მეცნიერთა უმრავლესობა (ო. ლორთქიფანიძე, აკ. ურუშაძე, ლ. სანიკიძე, ნ. ბერძენიშვილი, თ. ყაუხჩიშვილი, გ. გაბუნია, ო. ლანჩავა და სხვ.) თვლის, რომ ელინისტური ხანის ბერძნულ მწერლობაში დასახელებული კოლხეთის მეფის რეზიდენცია და მასაშადამე სატახტო „ქალაქი კუტაია“ (კალიმაქე კვირენელი, „მიზეზები“, I, 7, 25. ლიკოფრონ ქალკიდელი, „ალექსანდრა“ ტ.173. აპოლონიოს როდოსელი, „არგონავტიკა“, II, 399; II, 1267; IV, 511), მოიხსენიებოდა უფრო ადრეულ ბერძნულ წყაროებში (მინიმუმ უკვე ძვ.წ. VI ს-დან, მაგ.: ლოგოგრაფოსებთან – ჰეკატეოს მილეტელთან, სკილაქს კარიანდელთან და ჰეროდოტესთანაც – VII, 197).

ყველაზე ადრინდელი მსჯელობა და მოსაზრება ამ საკითხთან დაკავშირებით, შეიძლება ითქვას, ეკუთვნის, ქრ. აქეთ VI ს-ის ბიზანტიელ ისტორიკოსს პროკოპი კესარიელს,

³ იგი მსოფლიოს უხნეს ქალაქთა შორის, სადაც დღესაც გრძელდება ცხოვრება, მეექვსე ადგილზე დასახელდა, იერიქონის, ბიბლოსის, არგოსის, სიდონის და ტვიროსის შემდეგ.

რომელიც თავის მხრივ ქრ. აქეთ II საუკუნის ავტორს ფლავიუს არიანეს ეყრდნობა⁴. „მოხირისის მხარეს ჩამოუდის ერთ მდინარე რეონი; მის სანაპიროსთან კოლხებს ძველადვე აუგიათ ციხე, რომელიც შემდეგ ხანებში მათ მეტწილად მიწათან გაუსწორებიათ, რადგან ის მეტად დაბალ ვაკეზე მდებარეობდა და მათი აზრით, ადვილი მისასვლელი იყო... სხვები კი ამბობენ: ძველ დროში ამ ადგილას ქალაქი იყო და კვიტაიონი ეწოდებოდაო; აქაური იყო აიეტი, რის გამოც მას პოეტები კვიტაიელს ემახდნენ... მაშინ ამ ციხეს კოტაიას უწოდებდნენ ელინური ენით, ამჟამად კი მას ლაზები ქუთათისს ემახიან: ბერძნული ენის უცოდინრობით მოსდით, რომ ამ სახელწოდების ნამდვილი სახე შერყვნეს, ასე აქვს მოთხრობილი არიანეს.“ (ომი გუთებთან, IV, 14, 47. ყაუხჩიშვილი ს., გეორგიკა, II, 1965. 163-164, 194-195) მასაშადამე, ლაზები აიეტის დროინდელი ხანის კოლხეთის დედაქალაქს ძველთაგანვე „ქუთათისს“ ემახდნენო, ამბობს პროკოპი კესარიელი და მასზე ადრე ფლავიუს არიანეც. ფაქტიურად, ამავე სახელით („კუტაიისი“) იხსენიებს კოლხეთის დედაქალაქს, „არგონავტიკის“ ავტორი, ქრ. შ-მდე III ს-ის ალექსანდრიელი ბერძენი პოეტი აპოლონიოს როდოსელი. იგივე შინაარსის მატარებელია უფრო ადრინდელ წყაროებში (მაგ. ჰეროდოტესთან) მოხსენიებული „კუტისოროსი“.

⁴ არიანემ იმპერატორ ადრიანეს დავალებით 134 წ-ს იმოგზაურა კოლხეთის სანაპიროზე და მისი შედეგები აღწერა თავის ცნობილ „პერიპლუსში“, თუმცა ჩვენამდე მოღწეულ მის თხზულებაში ამაზე არაფერია ნათქვამი.

მაგრამ, თუ ქუთაისის, როგორც კოლხეთის დედაქალაქის ზუსტ ლოკალიზაციას, რამოდენიმე ათეული წლის წინ მაინც სკეპტიკურად უყურებდა ზოგიერთი მეცნიერი, ახალი არქეოლოგიური აღმოჩენების წყალობით ეს საკითხიც გადაჭრილად შეიძლება ჩაითვალოს, რაზეც ქვემოთ გვექნება საუბარი.

ჯერ მოკლედ განვიხილოთ არსებული, ანტიკური პერიოდის ძირითადად წყაროების, მონაცემები ქუთაისთან და მთლიანად კოლხეთთან დაკავშირებით. ამ მხრივ უპირველესად აღსანიშნავია ქუთაის-კოლხეთის უპირობოდ ყველაზე ძველი მოხსენიება ბერძნულ წყაროებში, რომელიც განეკუთვნება ე.წ. აქეურ-მიკენურ ხანას, ანუ ქრ. შ-მდე II ათასწლეულის მეორე ნახევარს, ესაა თქმულება ოქროს საწმისზე და არგონავტებზე. ეს მითი ქრ. შ-მდე III ს-ში ლიტერატურულად, და შეიძლება ითქვას მეცნიერულად, გადამუშავა გამოჩენილმა ალექსანდრიელმა ბერძენმა პოეტმა და მეცნიერმა, აპოლონიოს როდოსელმა (ქრ. შ-მდე დაახლ. 295-215 წწ.).

არგონავტების თემაზე შექმნილ მხატვრულ ნაწარმოებებიდან, სამწუხაროდ უმრავლესობა დღემდე მხოლოდ ფრაგმენტების სახითაა მოღწეული. შედარებით სრულად კი შემონახულია ძვ. წ. VI-V საუკუნეების პოეტის პინდარეს მეოთხე პითიურ ოდასა და ზემოთ ხსენებულ აპოლონიოს როდოსელთან. ასევე საკმაოდ ვრცლადაა ეს ამბავი შემონახული პროზაულ ნაწარმოებში, რომელსაც ქვია „ბიბლიოთეკა“, რომელიც შეცდომით მიეწერებოდა ძვ.წ. II ს-ის ათენელ მითოგრაფოსს, ისტორიკოსსა და ლექსიკოგრაფ-კომენტატორს აპოლოდორეს (ურუ-

შაძე ა., 1964. 348-369). ასევე ახ.წ. IV ს-ის პოემაში, ე.წ. ფსევდო-ორფეოსის „არგონავტიკაში“ („ორფიკული არგონავტიკა“. 1977).

თავიდანვე უნდა ითქვას, რომ ანტიკური ხანის ბერძენ და რომაელ ავტორთა აბსოლუტურ უმრავლესობას არგონავტთა ლაშქრობა კოლხეთში ოქროს საწმისისათვის ისტორიულ რეალობად მიაჩნდათ. ესენი იყვნენ ჰეროდოტე, თუკიდидე, ქსენოფონტე პალეფატე, დიონისიოსი, სტრაბონი, პლუტარქე, აპიანე, არიანე და სხვები. მაგრამ კონკრეტულად როდის უნდა მომხდარიყო ეს მოგზაურობა? მარტივი გამოთვლის საშუალებით მეცნიერები მიდიან დასკვნამდე, რომ ეს უნდა მომხდარიყო ქრ. შ-მდე XIII ს-ის პირველ ნახევარში. საქმე იმაშია, რომ დღესდღეობით, მიღებული არის ტროას ომის სავარაუდო თარიღი. მეცნიერ-ისტორიკოსთა და არქეოლოგთა გამოკვლევით ის ქრ. შ-მდე XIII ს-ის მეორე ნახევარში უნდა მომხდარიყო. თუ ეს ასეა, მაშინ ამ ცნობილ ომში მონაწილეობას იღებდნენ არგონავტთა მეორე თაობა, ბევრ შემთხვევაში მათი შვილები. ამდაგვარად, გამოდის, რომ თუ ტროას ომი ხსენებული საუკუნის მეორე ნახევარში დაახლოებით 40-30-იან წლებში მიმდინარეობდა, მაშინ 30-40 წლის წინ უნდა წვეოდნენ ჩვენს ქვეყანას არგონავტები – დაახლოებით XIII ს-ის შუა წლებამდე, სადღაც 70-60-იან წლებში.

მეცნიერთა ერთი ნაწილის აზრით (აკ. ურუშაძე, ს. ყაუხჩიშვილი, ო. ლორთქიფანიძე, ლ. სანიკიძე, გ. გაბუნია და სხვები) ძველი კოლხეთის დედაქალაქ ქუთაისის არსებობა სწორედ ამ დროსათვის უკვე არის საგულგებელი. მაშასადამე, არგონავტების მითის შესახებ მონაცემების საფუძველზე აია--

კოლხეთის დედაქალაქის აია-კუტაია-ქუთათისის არსებობა მინიმუმ ქრ. შ-მდე XIII ს-ის დასაწყისიდან უნდა ვივარაუდოთ. აქედან გამომდინარე ქუთაისის ასაკი მინიმუმ 3300 წელზე მეტია. ლ. სანიკიძე ქუთაისის ასაკს 3500 წლით განსაზღვრავდა და მას ბევრიც ეთანხმებოდა. პირველ რიგში, ამის საფუძვლად მეცნიერებს მიაჩნიათ თვით აპოლონიოს როდოსელის განსწავლულობა და ფართო ერუდიცია, მისი მეცნიერულ-პედანტური მიდგომა ისტორიული თემისადმი, რაც იმდროინდელი ე.წ. ალექსანდრიული სამეცნიერო, განსაკუთრებით, იტორიულ-ფილოლოგიური სკოლისათვის იყო დამახასიათებელი. „არგონავტიკის“ ავტორი „უფრო ისტორიულ-გეოგრაფიული და ეთნოგრაფიული კვლევა-ძიებით არის დაინტერესებული, ვიდრე ნაწარმოების პოეტური დონის ამაღლებით“ (ურუშაძე ა., 1993. 6; აპოლონიოს როდოსელი, 1970).

პირველი არგუმენტი, რომელზე დაყრდნობითაც ამ მოსაზრებას ემუხებოდა საფუძველი, არის ის, რომ აპოლონიოს როდოსელს არ ახასიათებს ანაქრონიზმი. კერძოდ, თავის პოემაში იგი ასახელებს ორმოცდაათამდე ცნობილ ქალაქს, რომელთა ასაკი არის 3500 წელი, ან უფრო მეტი. ამ საკითხში ის არავითარ გამონაკლისს არ უშვებს. მეორე არგუმენტად შეიძლება ჩაითვალოს ის, რომ აპოლონიოსი ამ ქალაქებს მხოლოდ უძველეს სახელებით მოიხსენიებს, მიუხედავად იმისა, რომ მომდევნო ეპოქაში რამოდენიმე მათგანს სხვა სახელით იცნობდნენ, თვით პოეტის ეპოქაშიც კი (ქრ. შ-მდე III ს.). პოეტი არ ახსენებს სახელგანთქმულ ათენსაც კი, რომელიც დაახლოებით მხოლოდ 3200 წლისაა. მასაშადამე, მთელი არგონავტული ტო-

პონიმიკა 3400-3500 წლის წინანდელ, ე.წ. პელასგურ ან მიკენურ, ან კიდევ უფრო ძველ ხანას განეკუთვნება და სწორედ მათ შორისაა ქუთაისიც. მესამე არგუმენტი ასეთი შეიძლება იყოს: აპოლონიოს როდოსელი ცხოვრობდა ქრ. შ-მდე III ს-ში, ანუ დიდი ბერძნული კოლონიზაციიდან გასული იყო 400-500 წელი, რომლის დროსაც არგონავტების გამოვლილ გზაზე, დაარსებული იქნა უამრავი ბერძნული კოლონია, ქალაქი, მათ შორის შავ ზღვამდე – ლამპსაკი, ასტაკი, ქალკედონი, სელიმბრია, ბიზანტიონი, მერე კიდევ შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროზე – ჰერაკლეა, სინოპი, ამისოსი, კერასი (კერასუნტი), თეოსი, თემისკირა, კოტიორა, პელამონია, ტრაპეზუნტი და ფასისი. ავტორი არც ერთ მათგანს არ მოიხსენიებს მეცნიერული თვალსაზრისით ზუსტი ქრონოლოგიური პოზიციის გამო – ისინი რასაკვირველია დაარსდნენ აპოლონიუსამდე 400-500 წლით ადრე, მაგრამ არ არსებობდნენ აპოლონიუსამდე 1200 წლით ადრე, როცა ქუთაისი უკვე არსებობდა. შემდეგი არგუმენტი ასეთია: უკან გაბრუნებული არგონავტები გადიან სხვა გზას – შავი ზღვის ჩრდილო-დასავლეთ და დასავლეთ სანაპიროებს და აქაც ის არ იხსენიებს 2700-2800 წლის წინ დაარსებულ ქალაქებს, რათა თხზულებაში, ე.წ. „ახალგაზრდა“ ქალაქები ქრონოლოგიურად დისონანსურ და მეცნიერულად გაუმართლებელ ნაბიჯად არ აღექვათ. და ბოლოს – როგორც იტყვიან, შავი ზღვის ჭიშკარი პირველად არგონავტებმა შეაღეს, მათ დროს და მანამდე ამ ზღვას ბერძნები უწოდებდნენ „სტუმართმოძულე“ ზღვას (არასტუმართმოყვარე ზღვას - პონტოს აქსეინოს), ხოლო შემდეგ პირიქით, „სტუმართმოყვარე“ ზღვას (პონტოს

ევქსეინოს). აქაც ავტორი არ დალატობს თავის პრინციპს და ამ ზღვას მხოლოდ ძველი სახელით მოიხსენიებს. ჩვენი მხრიდან დავსძენთ, რომ, რასაკვირველია, არის ამ არგუმენტებში საკმაოდ დიდი ლოგიკა (ურუშაძე აკ., 1993. 6. გაბუნია გ., I, 2014. 31).

ბუნებრივია, მარტო ზემოთაღნიშნულ მითზე დაყრდნობით ძნელია დაბეჭითებით ამტკიცო ქუთაისის სამიათას ხუთასი, ან თუნდაც სამი ათას ოთხასი წლოვანების ისტორია. თუმცა სხვა დამატებითი, შეიძლება ითქვას ირიბი დადასტურება, ამ ფაქტს მაინც მოეძევა. ამ მხრივ უპირველესად აღსანიშნავია ზემოთ აღნიშნული ქართველ მეცნიერთა არგუმენტირებული მტკიცებულება იმის შესახებ, რომ დასავლეთ საქართველოში, საკმაოდ ვრცელ ტერიტორიაზე ამ პერიოდისათვის იწყება ე.წ. გვიან ბრინჯაოს ადრე რკინის ხანა, რომელმაც ქართველ ტომთა პოლიტიკური კონსოლიდაციის პროცესი დააჩქარა, რაც საბოლოოდ სრულდება ერთის მხრივ დიაოხის და მეორეს მხრივ კილხა-კოლხას, ძველი კოლხეთის ფართო პოლიტიკური გაერთიანებების ჩამოყალიბებით, კულტურულ-ეკონომიკური განვითარების საკმაოდ მაღალი დონით. მეცნიერ-ისტორიკოსთა აზრით ერთ-ერთი მათგანი უნდა იყოს ასურულ წყაროებში მოხსენიებული კილხა-კოლხა, რომელიც სწორედ ქრ. შ-მდე XIII ს-ეს განეკუთვნება. პირველი ნაცნობობა მიკენურ ბერძნებსა და კოლხებს შორის მაშინ უნდა შემდგარიყო. რაც შეეხება ასურულ წყაროებს, რასაკვირველია, რომ მასში უფრო ხშირად მოიხსენიება ქართველ ტომთა მეორე გაერთიანება დიაოხი. დიაოხი კედელი იყო კოლხეთსა და ასურეთს შორის, დიაოხი უფრო ახლოს იყო ასურეთთან და პირველ დარ-

ტყმებს ამ უძლიერესი ქვეყნისაგან სწორედ ის იღებდა. აქედან გამომდინარე ის უფრო ხშირად იხსენიება ასურულ წყაროებში. მოგვიანებით კი, როცა ურარტუს სახელმწიფო გაძლიერდა, დაამარცხა ასურეთი და ის მეორეხარისხოვან სახელმწიფოდ აქცია, ამასთან დაამარცხა და შეიერთა დიოხისის მნიშვნელოვანი ტერიტორიები, გაუმეზობლდა კოლხას (კოლხეთს), იწყებს პირდაპირ აგრესიას მის წინააღმდეგ და ქრ. შ-მდე VIII ს-დან უკვე ურარტულ წყაროებში მოიხსენიება კოლხთა ეს ქვეყანა.

პროფ. გ. გაბუნიას, გარკვეულ დამატებით საბუთად, კოლხთა ადრეული, მიკენური ხანის, პოლიტიკური გაერთიანების სიძლიერის სამტკიცად მიაჩნია აგრეთვე, ძველ ბერძენ ისტორიკოს ჰეროდოტესთან (ქრ. შ-მდე 484-425 წწ.) დაცული „არგონავტების თქმულებაზე გაცილებით ადრეული წარმოშობის ძველევგიპტური გადმოცემა-ტრადიცია, ეგვიპტის მეფის სესოსტრისის შავიზღვისპირეთის ქვეყნებში ლაშქრობის, კოლხების ეგვიპტელთაგან წარმომავლობისა და მდინარე ფაზისზე „ქალაქ“ აიას დასახლების (თუ დაარსების) შესახებ – რომელიც „ახლაც მტკიცედ დგას“. და მართლაც „ისტორიის მამის“ მიერ ხაზგასმულ არქაულ ბერძნულ-ეგვიპტურ ისტორიულ-ლიტერატურულ ტრადიციაში ასახული „აია-კოლხეთი“, „კოლხები“, „მდინარე ფასისი“, კოლხური ენა“, „კოლხური დამწერლობა“ და ა.შ. და ბოლოს „ქალაქი აია“ – დიდი სიძველის დადასტურებად შეიძლება მივიჩნიოთ. აქ მოყვანილი ჰეროდოტეს კონცეფცია კოლხთა წარმომავლობის შესახებ, სხადასხვა მკვლევართა მიერ სხვადასხვაგვარადაა ახსნილი. თ. ყაუხჩიშვილის

აზრით, ჰეროდოტეს ამ კონცეფციას საფუძველი იმაშია სამიე-ბელი, რომ მისი აზრით, კოლხები საიდანღაც არიან მოსულები ფასისის მიდამოებში, რაკილა ეგვიპტე არის ჰეროდოტესთვის ყველაფრის სათავე, ამიტომაც კოლხთა თავდაპირველი სამ-შობლოც მას ეგვიპტე მიაჩნია, საიდანაც ისინი მოვიდნენ სო-სესტრისის ლაშქრობის დროს (ე.ი. ძვ.წ. XIII ს-ში). თვითონ თა-რილი ისეთია, როდესაც ეგეოსის ზღვის აუზში ტომთა გადა-სახლებებს ჰქონდა ადგილი (ყაუხჩიშვილი თ., 1983, 57).

გარდა ამისა, აღსანიშნავია „კუტაიისის“ მბრძანებლის აი-ეტ ჰელიოსის მის ახლო ნათესაობა მიკენური ხანის კრეტის ნა-ხევრად ლეგენდარულ მეფე მინოსთან, რომლის ცოლისძმაც იყო იგი და უმცროსი თანამედროვეც. ამასთან, შესაძლებელია, კოლხთა მბრძანებელი მის პოლიტიკური პარტნიორადაც მო-ვიხსენიოთ.

ზემოთ ვთქვით, რომ ქუთაის-კოლხეთის ყველაზე ძველი მოხსენიების პრიორიტეტი ეკუთვნის ბერძნული მითოლოგიის ერთ-ერთ გამორჩეულ თქმულებას, რომელიც მოგვითხრობს ოქროს საწმისის გამო ბერძენ გმირთა გამოლაშქრებაზე „ოქ-რომრავალ კოლხეთში“ და მედეას დახმარებით ამ ღვთაებრივი ჯილდოს უკან გატაცების ამბავს. მაგრამ ბერძნულ მითოლო-გიურ სამყაროში ერთ-ერთი ყველაზე ცნობილი და გავრცელე-ბული მითი, რომელსაც მხოლოდ აქაველთა ტროაში ლაშქრო-ბის შესახებ თქმულება თუ გაუწევს მეტოქეობას, როდისაა შექ-მნილი?

საინტერესოა, რომ არგონავტთა ლაშქრობას იცნობს უკვე ჰომეროსი. „ილიადაში“ უკვე იხსენიება არგონავტთა მეთაური

იაზონი, კუნძულ ლემნოსის დედოფალი ჰიპსიპილე და მათი ვაჟი ევნოსი (ჰომეროსი, ილიადა, VII, 468). „ოდისეაში“ კი მოხსენიებულნი არიან მეფე აიეტი (ჰომეროსი, ოდისეა, X, 137; XII, 70), მისი და – გრძნეული კირკე (IX, 31; X, 36), რომელიც იყო კუნძულ აიაიას (X, 135; XI, 70; XII, 2) პატრონი, იაზონი (XII, 72), პელიასი (XI, 256), აგრეთვე კრეთეცის – იაზონის პაპა, ეზონი – იაზონის მამა, ფერეტი და ამითაონი – იაზონის ძმები, მერმეროსი – მედეას შვილი, მასში წარმოდგენილია ასევე აიეტისა და მისი დის კირკეს გენეალოგიაც (X, 138-139) და ბოლოს ნახსენებია, რომ „მხოლოდ ხომალდმა არგომ, აიეტისგან მომავალმა გასცურა პლანქტებში..“. ამრიგად, აშკარაა, რომ უკვე ჰომეროსის ეპოქის (ძვ.წ. VIII ს.) უადრეს უკვე არსებულა არგონავტთა შესახებ თქმულების ძირითადი ბირთვი. არგონავტთა შესახებ თქმულებას იცნობს ასევე ე.წ. კიკლიკური პოეზიაც, რომელთა უმრავლესობა VIII-VII საუკუნეებშია შექმნილი. ძალიან მნიშვნელოვანია ისიც, რომ არგონავტების მოგზაურობის შესახებ კარგად იცის ჰესიოდემ (VIII-VII ს-ეები). მის ცნობილ პოემაში „თეოგონია“ მოხსენიებული არიან „მოკვდავთმანათობელი ჰელიოსის ძე აიეტი“ და მისი ასული „კოკმშვენიერი მედეა“, რომელიც იაზონმა „მალე ხომალდით“ იოლკოსში მიიყვანა მას შემდეგ, რაც „ქედმაღალი, შეუბრალებელი და ბოროტმოქმედი პელიასის“ უმძიმესი დავალება შეასრულა. ჰესიოდემ არის პირველი, ვინც იხსენიებს მედეასა და იაზონის ვაჟს მედოსს. აქვე აღსანიშნავია, რომ მასთანაა პირველად მოხსენიებული კოლხეთის მდინარე ფაზისი, რომელიც მსოფლიოს

უდიდეს მდინარეთა (ნილოსი, ისტროსი, მეანდროსი და სხვ.) შორისაა დასახელებული (ურუშაძე აკ., 1964, 186 და შმდ).

ნაწყვეტები არგონავტების მითიდან გამოუყენებიათ ძვ.წ. VIII-VII საუკუნეთა სხვა ავტორებსაც, მაგ. ჰესიოდეს სკოლის პოეტებს, ასევე ევმელოს კორინთელს ე.წ. ნავპაატკურ ეპოსში და სხვ. (ურუშაძე აკ., 1964, 20 და შმდ.; ლორთქიფანიძე ო., 1986. 18). სამწუხაროდ ეს ნაწარმოებები ჩვენამდე არ არის მოღწეული, მაგრამ ზოგიერთი ციტატა დამოწმებული აქვთ ჰომეროსის, პინდარეს და აპოლონიოს როდოსელის სქოლიასტებს. აქედან გამომდინარე მეცნიერები ასკვნიან, რომ ძვ.წ. VIII-VII საუკუნეებში ბერძნულ მწერლობაში უკვე დამუშავებული ყოფილა თქმულების ყველა მთავარი სიუჟეტი. ბერძნულ მწერლობაში VII-VI საუკუნეებში გრძელდება არგონავტიკის თემის დამუშავება პოეტების მიმნერმეს, სტესიქორე ჰიმერელის, სიმონიდე კეოსელის პოეზიაში. მიმნერმეს პოემიდან „ნანო“ შემონახულია ერთი ასეთი ფრაგმენტი: „თვით იაზონიც ვერასოდეს წამოიღებდა დიად საწმისს აიადან, თუმც ტვირთმძიმიე გზა განვლო ზვიადი პელიასის უძნელესი დავალების შესასრულებლად, ვერც ოკეანის ლამაზ ნაკადს ვერ მიაღწევდნენ არგონავტები, მედეას სიყვარულს რომ არ ეშველა“.

არგონავტიკის თემას ამუშავებდა ძველი ბერძნული დრამის მამამთავარი ესქილეც (ძვ.წ. 525-456 წწ.). მაგრამ ჩვენამდე მოღწეული არგონავტიკის ვრცელი ვერსია ადრეული ხანის ავტორებიდან ეკუთვნის პინდარეს (დაახლ. ძვ.წ. 520-440). მის მეოთხე პითიურ ოდაში დაწვრილებითაა გადმოცემული არგონავტთა შესახებ თქმულების მთავარი მომენტები.

მასაშადამე, თავისუფლად შეიძლება ითქვას, რომ მოყო-
ლებული ძვ.წ. VIII-VII საუკუნეებიდან ხდებოდა არგონავტი-
კის თემის ლიტერატურული დამუშავება ბერძნულ მწერლობა-
ში და შემდეგ უკვე მისი წერილობითი ფიქსაციაც.

მაგრამ რა იყო ბერძნული მწერლობის სათავეებთან მდგომ
გენიალურ პოეტთა – ჰომეროსის, ჰესიოდეს და სხვათა, შემოქ-
მელების პირველწყარო? აქაც მეცნიერები მიდიან საერთო დას-
კვნამდე, რომ ეს იყო არგონავტების ოქროს საწმისისათვის მოგ-
ზაურობის შესახებ არსებული ზეპირსიტყვიერი გადმოცემა--
თქმულება (ლორთქიფანიძე ო., 1986 .19).

მიუხედავად იმისა, რომ მითის ისტორიული რეალობის
ამსახველ წყაროდ გამოყენება დიდ სიძნელებებთან არის დაკავ-
შირებული და განსაკუთრებულ სიფრთხილეს მოითხოვს, ამ
შემთხვევაში თვით უკიდურესი სკეპტიკოსებიც კი ვერ უარყო-
ფენ იმას, რომ არგონავტების შესახებ თქმულებას აქვს მნიშვნე-
ლოვანი ისტორიული საფუძველი. აქედან გამომდინარე, შეიძ-
ლება თავისუფლად დავეთანხმოთ სახელოვან მეცნიერს ო.
ლორთქიფანიძეს მასში, რომ არგონავტიკა მიჩნეული იქნას ის-
ტორიული ფოლკლორის ერთ-ერთ ჟანრად – ისტორიულ
თქმულებად (ლორთქიფანიძე ო., 1986. 123).

მასაშადამე, ჩვენამდე მოღწეულ წერილობითი ლიტერა-
ტურული ძეგლებიდან არგონავტებზე მსჯელობას ვხვდებით
პირველად ჰომეროსთან. აქედან გამომდინარე, საინტერესოა,
თვით ჰომეროსის პოემებში გალექსილი ტროას ომის პერიპე-
ტიები რამდენად რეალურ-ისტორიულ საფუძველზეა აღმოცე-
ნებული? აქაც თითქმის ყველა მკვლევარი ერთხმად აღიარებს,

რომ ჰომეროსის პოემების საფუძველი იყო ზეპირი პოეტური ტრადიცია, რომელიც დასაბამს იღებს იმ უძველეს ხანაში, რომელსაც აქეურ ან მიკენურ ეპოქად მოიხსენიებენ და რომელიც ძვ.წ. II ათასწლეულის მეორე ნახევრით (უფრო ზუსტად XV-XII სს-ით) თარიღდება. და რომ ჯერ კიდევ XIX ს-ის 70-იან წლებში შლიმანის ბრწყინვალე არქეოლოგიურმა აღმოჩენებმა ტროასა და მიკენში შექმნეს და განამტკიცეს ის აზრი, რომ ჰომეროსის პოემებში წარმოდგენილია ძველი საბერძნეთის მიკენური ანუ აქეური ეპოქის რეალური ისტორიული სურათი. სწორედ ფოლკლორულმა ტრადიციამ შემოგვინახა მოგონება დიდი ისტორიული მოვლენების შესახებ, სწორედ ზეპირსიტყვიერ პოეზიაში ჩამოყალიბდა გარკვეული სისტემა თქმულებათა ციკლისა, რომელთა მონაწილენი არიან არა მხოლოდ ერთი და იმავე ეპოქის გმირები, არამედ მათი მემკვიდრეებიც. სწორედ ამას ვხედავთ ჩვენ მითების ამ სისტემაში, კერძოდ, უაღრესად მნიშვნელოვანია, რომ ტროას ომის მონაწილენი არიან არგონავტების შთამომავალნი მაგ.: აქილევსი არგონავტ პელევსის ძეა, ხოლო მისი ძმის, ასევე არგონავტ ტელამონის ვაჟია ტროას ომის მონაწილე აიანტი, „დიდად“ წოდებული, მეორე აიანტი კი, ასევე ტროას ომის მონაწილე არგონავტ ოილევსის შვილია. საინტერესოა აგრეთვე, რომ ჰერაკლე, არგონავტთა ლაშქრობის დასაწყისის მონაწილე, ტროას ომში უკვე აღარაა და მისი მშვილდ-ისარი ფილოქტეტეს უჭირავს, რომლითაც იღუპება უფლისწული პარისი ტროას ომის მეათე წელს და ა.შ., რითაც თვალნათლივ დასტურდება, რომ არგონავტების ლაშქრობა ოქროს საწმისისათვის განხორციელდა ტროას ომის

წინარე ხანაში (მიქელაძე თ., „მოამბე“, II. 1960. 172; ლორთქი-
ფანიძე ო., 1986. 27). და ეს კარგად იცოდნენ რამოდენიმე საუ-
კუნის შემდეგ ბერძნებმა. მაგ. ჰეროდოტე ძვ.წ. V ს-ში წერდა
რომ იასონის მიერ მედეას მოტაცების შემდეგ, მეორე თაობაში
ტროას მეფის პრიამოსის ძემ, ალექსანდრე პარისმა მოიტაცაო
საბერძნეთიდან ელენე, რაც გახდა ტროას ომის მიზეზი (ჰერო-
დოტე, „ისტორია“, I, 4). ტროას ომს კი, როგორც აღინიშნა, თა-
ნამედროვე მეცნიერთა უმრავლესობა ისტორიულ ფაქტად მი-
იჩნევს და მას ძვ.წ. XIII ს-ის 40-30-იანი წლებით ათარილებს
(გორდუზიანი რ., 1970. 144 და შმდ., მისივე „პრობლემი.. 191;
მიქელაძე თ., 1960. 169-170).

მასაშადამე, თქმულება არგონავტების ოქროს საწმისის-
სათვის ლაშქრობის შესახებ მიკენური ეპოქის შემადგენელი
და უძველესი ნაწილია, ამასთან, იგი ტროას ომის შესახებ
თქმულებაზე უფრო ძველია, რომ მას საფუძვლად დაედო ალ-
ბათ მიკენური ხანის ზღვაოსანთა პირველი მოგზაურობა ძალ-
ზე შორეულ ქვეყანაში, სადამდისაც მანამდე ხომალდით არა-
ვის მიუღწევია, და რომ ეს მოგზაურობა მოხდა დაახლოებით
მეცამეტე საუკუნის შუა ხანამდე. სწორედ მაშინ განხორციელ-
და ეს საოცარი ლაშქრობა აიეტის ქვეყანა აიაში.

მაგრამ აქ ისმის კითხვა – სად მდებარეობდა ეს შორეუ-
ლი ქვეყანა?

ჩვენამდე მოღწეულ ლიტერატურულ ტექსტებში სახელ-
წოდება „აია“ მხოლოდ VII-VI საუკუნეების ლირიკოსი პოეტის
მიმნერმეს თხზულებაში „ნანო“ იხსენიება (ურუშაძე აკ., 1964.
201). მაგრამ ივარაუდება, რომ ეს სახელწოდება ძველადვე ფი-

გურირებდა არგონავტთა თქმულების უძველეს ვერსიებში, რადგანაც ჰომეროსიც იხსენიებს აიეტს, რომელიც თვით ბერძნებისვე განმარტებით აიას მკვიდრს ნიშნავს (ლორთქიფანიძე ო., 1986. 30) ამ თვალსაზრისით შეიძლება უაღრესად საინტერესო იყოს პინდარეს სქოლიონებში შემონახული ერთი ცნობა, რომლის ავტორობა ძვ.წ. V ს-ის ბერძენ მწერალს ფერეკიდეს მიეწერება „...აიაში ოქროს საწმისის მოსატანად აიეტისაგან“ (ურუშაძე აკ., 1964. 259).

რამოდენიმე მკვლევარს „აია“ მიაჩნია აგრეთვე აიეტის დის საცხოვრისადაც, ზოგიერთს კი ის სადღაც დასავლეთში ეგულება, რაც იწვევს გარკვეულ გაუგებრობას. ისინი ეყრდნობიან ჰომეროსის შუასაუკუნეების დროინდელ კომენტატორებს, რომელთა მსჯელობა ზოგჯერ მართლაც მარჩიელობას გავს: „ა-იაიელი კირკე – ტირენიის კუნძულ აიადან ან კოლხეთის აიაი-დან...“ ო. ლორთქიფანიძეს მართლაც შეუძლებლად მიაჩნია აიეტის დის კირკეს იდუმალებით მოცული კუნძულისა და აიეტის ქვეყნის ერთმანეთთან გაიგივება, რადგანაც ჰომეროსის „ოდისეაშიც“ და აპოლონიოს როდოსელის „არგონავტიკაშიც“ კირკესა და აიეტის სამფლობელოები საკმაოდაა ერთმანეთისაგან დაცილებული და ამავე დროს სხვადასხვა სახელებით იხსენიებიან – კირკეს „კუნძული აიაია“ და აიეტის „აია“, თუმცა იქვე შეიძლება აღინიშნოს, რომ ჰომეროსის „ოდისეაში“ აღნიშნულია „ხომალდი მიადგა აიაიას კუნძულს, სადაც აისზე შობილი ეოსის სასახლეში ფერხული ეწყობა და სადაც ჰელიოსი აღმოსვლას იწყებს“ (XII, 1-4). მასაშადამე, კირკეს სამყოფელიც

დასავლეთში კი არა აღმოსავლეთშია საგულვებელი (ურუმადე აკ., 1964. 93, შენ. 6; ლორთქიფანიძე ო., 1986. 31).

იქნებ ეს ასურულ წყაროებში მოხსენიებული „კილხა/-/კულხაა“, შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთით მდებარე ასევე კოლხური ტომების საცხოვრისი-ქვეყანა? გარკვეულად კოლხეთის ნაწილი, თუმცა ნაწილობრივ მოშორებული საკუთრივ აიეტის, დასავლეთ საქართველოს ვაკე-დაბლობზე არსებულ სამეფოს. ის ზღვისპირა ქვეყანაა, ანატოლიის ჩრდილოეთი ნაწილი. ანატოლია კი სწორედამოამავალი მზის ქვეყანას ნიშნავს, თანაც ის ხომ ნახევარკუნძულია, ნახევრად კუნძული, ბერძენთათვის კუნძული. ძველ ბერძენთათვის ხომ ოიკუმენე ფაზის-კოლხეთიდან იწყებოდა, რა თქმა უნდა ის ერთიანად ჩრდილოეთ ანატოლიის, თანამედროვე რიზე-ტრაპიზონის მხარისა და ჭოროხის ხეობის ჩათვლით იყო ამოამავალი მზის ქვეყანა (მემნერმეც ხომ ახსენებს, რომ აიეტის ქალაქის სამეფო სასახლის „ოქროს დარბაზებში ძვეს ჰელიოსის სხივები“ - „ნანო“).

სხვათა შორის, ალბათ დაახლოებით იგივე აზრის დაფიქსირება სურს კითხვის სახით პროფ. გ. გაბუნიას: „შესაძლოა, პრინციპში, აპოლონიოს როდოსელისეული ტიტანური აია-ს ტოლფას-ბადალი იყოს, ანდა იმავე რეგიონში (სრულიად აია-კოლხეთში) იგულისხმებოდეს უფრო ადრე, კერძოდ ჰომეროსთან მოხსენიებული და მსოფლიო ლიტერატურაში ასე გახმაურებული აიეტის გრძნეული დის, დედოფალ კირკეს დღემდე იდუმალებით მოცული კუნძული“ (გაბუნია გ., 2014. 146).

პროფ. ა. ურუმადის აზრით, ეას (resp. აიას) სახელი მოდის ბერძ. გეა-საგან (γῆα), რომლის იონური ფორმა არის γαῖα და

ნიშნავს „მიწას“. უძველესი ფორმა $\gamma\eta\alpha$ -სი არის ჰომეროსთან დადასტურებული $\alpha\iota\alpha$ („ილიადა“, VIII, 1). რატომ ეწოდა კოლხეთის ქალაქს კუტაიას ეა (resp. აია)? სვამს კითხვას ა. ურუშაძე და იქვე აგრძელებს – შესაძლებელია, თავიდან „ქუთაიის მხარეს, ქვეყანას“ აღნიშნავდა. ჩვენის მხრივ დავსძენთ, რომ ეა/აია უფრო სავარაუდებელია ჯერ ქვეყანას ეწოდა და ამის შემდეგ ზოგიერთ ავტორთან ქუთაისს, რის შესახებ ქვემოთაც გვექნება მსჯელობა. მკვლევარის აზრით, ბერძენი მეზღვაურისათვის, რომელსაც კოლხეთში მისასვლელად უნდა გაეეღო საკმაოდ გრძელი გზა ზღვით, გადაელახა ეგეოსისი, ჰელესპონტი, პროპონტიდა და ეექსინის პონტო, კოლხეთი იქნებოდა სანატრელი მიწა ანუ გაია – აია – ეა. ამით აიხსნება, რომ ეას ანუ აიას სახელი მიწასთანაა დაკავშირებული. გასათვალისწინებელია ის გარემოებაც, რომ კოლხეთში მოსული იაზონი პირველ სამსხვერპლო პატივს „დედამიწას“ — ქალღმერთ გეას სცემს და აგრეთვე ისიც, რომ კოლხთა საფიცარი დედამიწა და ზეცაა. მეტად მნიშვნელოვანია $\gamma\eta$ -ს აუხსნელობაც ბერძნული ენის ნიადაგზე და მისი დაკავშირება ქართულ „დედასთან“ (ჯავახიშვილი ივ., I, 1979. 85).

მაგრამ ჩვენთვის ამჯერად მთავარია სად მდებარეობდა აიეტის ქვეყანა აია. ამ საკითხშიც მეცნიერებს განსხვავებული მოსაზრებები ქონდათ. თავდაპირველად აღსანიშნია, რომ მკვლევართა ერთ ნაწილს „აია“ ქალაქის სახელწოდებად მიაჩნდათ, რასაც შუა საუკუნეების კომენტატორთა, შეიძლება ითქვას, არასერიოზული მითითებანი იწვევდა, ისევე როგორც კირკეს კუნძულის მდებარეობასთან დაკავშირებით გამოთქმუ-

ლი მათი „მარჩიელობა“. მაგრამ ჯერ კიდევ ანტიკურ ხანაში ეს საკითხი საკმაოდ გარკვეული ჩანს, რასაც აღნიშნავს კიდევ პროფ. თ. ყაუხჩიშვილი. მან ჰეროდოტეს ცნობების ანალიზის საფუძველზე დაასკვნა, რომ აიას სინონიმია კოლხეთი, ამასთან „აია“ ამ ქვეყნის ძველი სახელწოდებაა, „კოლხეთი“ მასთან შედარებით ახალი. ამიტომაც მოიხსენიებს ჰეროდოტე მას ამდაგვარად – „აია-კოლხეთი“. (ყაუხჩიშვილი თ., ჰეროდოტე, ისტორია, I, 1975. 28–30). პროფ. ო. ლორთქიფანიძე კი თავის მხრივ უმატებს ერთ აშკარა მაგალითსაც ამ მხრივ, კერძოდ, აპოლონიოს როდოსელი „არგონავტიკაში“ ახსენებს „აიას ქალაქი კუტაია“ (II, 1267) და თანაც აიას სხვაგან ის კოლხეთს უწოდებს (ლორთქიფანიძე ო., 1986. 32).

მიუხედავად იმისა, რომ ძველი ბერძენი ავტორები აიას“ კოლხეთთან აიგივებენ, ამასთან უკვე ძვ.წ. VIII ს-დან აიეტი კოლხეთის მეფედ არის ყველას მიერ აღიარებული, მაინც „აიას“ მდებარეობა, საიდანაც არგონავტებმა ოქროს საწმისი გაიტაცეს, მეცნიერთა შორის საკამათო საკითხად რჩებოდა. მათ შორის იყვნენ გერმანელი მეცნიერები ჰ. ზეელიგერი, რ. ჰენიგი და ა. ლესკი, რუსი მეცნიერები ლ. ელნიცკი და ა. ბოლტუნოვა. აღსანიშნავია გერმანელი ხეთოლოგის ფ. ჰაასის მსჯელობა იგივე საკითხთან დაკავშირებით, რომელიც ცდილობდა დაემტკიცებინა, რომ არგონავტიკის უძველესი ვერსიით „აია“ მითიური ქვეყანა არის სადღაც „ქვეყნიერების დასასრულში“ და მას საერთო არაფერი აქვს კოლხეთთან, ის უხმობს ხეთურ ანალოგიებს და ასკვნის, რომ თქმულება ოქროს საწმისის შესახებ ცენტრალურ-ანატოლიური, ხათური (პროტოხეთური) წარმოშო-

ბისაა (ამის შესახებ იხ.: ლორთქიფანიძე ო., 1986. 84-86.; ურუშაძე აკ., 1993. 14).⁵ თუმცა ადრეც იყვნენ მეცნიერები რომლებიც ასე არ ფიქრობდნენ. მაგ. ცნობილი გერმანელი მეცნიერი ვ. პაპე, რომელიც აიას დაბეჯითებით თვლიდა იმთავითვე კოლხეთის აღმნიშვნელ სახელად (W. Pape-G. E. Benzeler. 1911, Graz, 1955).

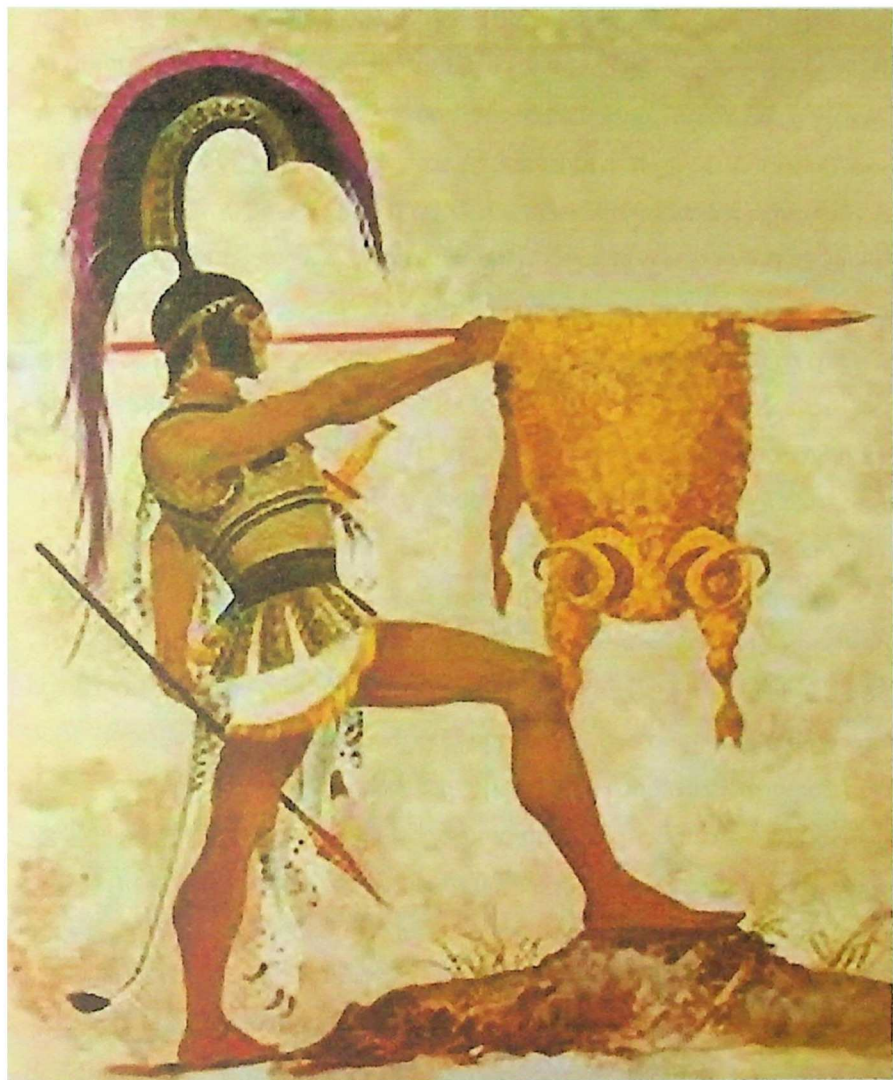
მასაშადამე, მკვლევართა ერთ ნაწილს შეუძლებლად მიაჩნდა ოქროს საწმისის ადილმდებარე ქვეყანა „აიას“ ლოკალიზაცია. მაგრამ მაშინ ისმის კითხვა, რამ განაპირობა ამ თქმულების ესეოდენ განუზომელი პოპულარობა ძველ ბერძნულ სამყაროში, ბერძნულ მწერლობაში, ხელოვნებაში? როგორც უკვე აღინიშნა, ეს თქმულება ხომ ტროას ომის შესახებ თქმულების შემდეგ ყველაზე უფრო სახელგანთქმული ამბავია. როგორც პროფ. ო. ლორთქიფანიძე აღნიშნავს, ბერძნული მითები, როგორც წესი, მოგვითხრობენ ელინთა არაჩვეულებრივ საგმირო საქმეთა შესახებ – ძლევამოსილ ლაშქრობებზე, მდიდარი ნადავლის მოხვეჭაზე, ქალაქების დაარსებაზე და ა.შ. რომელნიც საქვეყნოდ განადიდებდა ბერძენ გმირთა ვაჟკაცობასა და მამაცობას, მაგრამ კოლხეთში მთლად ასე არაა საქმე – არგონავტებს აქ მაინცადამაინც საარაკო გმირობა არ გამოუჩენიათ: მითის მი-

⁵ ამასთან დაკავშირებით ჩვენ, მხოლოდ სავარაოდოთ, გამოვთქვამთ მოსაზრებას, რომ ჰაასის მოსაზრებაში გარკვეული ცვლილების შემდეგ, ნაწილობრივ დავეთანხმებოდი კიდეც მას. მაგ.: ამ თქმულებას შესაძლებელია მართლაც მცირეაზიული საფუძვლები ქონდეს გარკვეულად, ოღონდ არა ცენტრალურ ანატოლიური, არამედ ჩრდილო-ანატოლიური, რომელიც ძველქართულ-კოლხურ სამყაროს წარმოადგენდა.

ხედვით კოლხთა მეფის ასული მედეა რომ არა, არგონავტები და მათი წინამძღოლი იაზონი ვერც აიეტის პირობას შეასრულებდნენ, ვერც ოქროს საწმისს დაეუფლებოდნენ და ვერც სამშობლოში დაბრუნდებოდნენ მშვიდობიანად. ამიტომაც პროფ. ო. ლორთქიფანიძე არგონავტების შესახებ თქმულების ესოდენ პოპულარობას ხსნის რამოდენიმე რეალური საფუძვლით. კერძოდ, პირველი ის, რომ არგონავტები იაზონის ხელმძღვანელობით არიან შავი ზღვის სანაპიროებისაკენ გზის გამკვალავნი და ბერძნული სამყაროსათვის ახალი ქვეყნის (აია-კოლხეთის) აღმოჩენნი. შავი ზღვის გარშემო ცურვას უკვე ამ დროიდან ეძლევა სასიცოცხლო მნიშვნელობა და მომდევნო საუკუნეებში იგი თანდათან იზრდება, განსაკუთრებით VIII-VII საუკუნეებიდან, როცა იწყება ბერძენთა დიდი საკოლონიზაციო მოძრაობა. ამ რთული გზის პირველგამკვალავნი კი არგონავტები იყვნენ, რომელთაც გაავრცელეს აგრეთვე პირველი ცნობები შავი ზღვისპირეთის შიგა სამყაროს შესახებ საბერძნეთში, მათ შორის მდიდარი და მრავალი სიკეთით აღსავსე კოლხეთის შესახებ. სწორედ არგონავტებმა გახადეს შავი ზღვა თავდაპირველი „პონტოს აქსეინოს“-იდან „პონტოს ექსეინოს“-ად – არასტუმართმოყვარე ზღვა, სტუმართმოყვარე ზღვად. ამიტომაც შერაცხეს ძველმა ბერძნებმა არგონავტები „ნახევრად ღმერთებად“ და სათაყვანებელ გმირებად. და კიდევ, თუ ზოგიერთ მეცნიერს ტროას ომის შესახებ ბერძნული თქმულება შავი ზღვის სრუტეებისათვის აქაველთა ბრძოლის ანარეკლად მიაჩნიათ, ჩვენის მხრივ უფრო გაბედულ დასკვნასაც გავაკეთებთ, კერძოდ, თუ გავითვალისწინებთ, რომ შავი ზღვის მიმართულე-

ბით პირველი დიდი ინტერესი არგონავტების ლაშქრობამ გამოიწვია, რასაც მოჰყვა ამ მიმართულებით არსებული სტრატეგიული (მაშინდელ ვითარებაში შეიძლება გეოსტრატეგიულიც კი ვუწოდოთ) პუნქტის, ტროას ხელში ჩასაგდებად წამოწყებული დიდი ომი (როგორც ერთი ჩემი კოლეგა (მ. კეზევაძე) იტყვის ხოლმე „ბერძენთა ატროება-ატრუება“), მაშინ ამ ომის ერთ-ერთ გამომწვევ მიზეზად არგონავტების ლაშქრობაც უნდა დასახელდეს.

არგონავტებს რომ შავი ზღვისაკენ ეჭირათ გეზი, ამას მოწმობს ასევე ე.წ. ლემნოსის სიუჟეტი. არგონავტები, რომლებმაც იოლკოსიდან აიღეს გეზი, კუნძულ ლემნოსზე იმ შემთხვევაში აღმოჩნდებოდნენ, თუ ისინი შავი ზღვის მიმართულებით მოძრაობდნენ (გორდეზიანი რ., პრობლემა.. 204-205). ამასთან ერთად, აღსანიშნავია ისიც, რომ „ილიადაში“ იხსენიება „ჰელესპონტი“ („ჰელეს ზღვა“), რომელზე გადაფრენის დროსაც გადმოვარდა ოქროსმატყლიანი ვერძიდან კოლხეთში ძმასთან ერთად მიმავალი ჰელე, ეს კი გახლავთ ახლანდელი დარდანელის სრუტე, რომელმაც სახელი სწორედ ამის გამო მიიღო. აქედან გამომდინარე ცხადია, ორქომენიდან აია-კოლხეთისაკენ მაშინ მოუწევდათ მხოლოდ ამ სრუტის გადალახვა, თუ და--ძმას გეზი აღმოსავლეთისაკენ ეჭირათ, ანუ ეს ნიშნავს იმას, რომ აია შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროებისაკენ მდებარეობდა (გორდეზიანი რ., ჰომეროსი.. . 52, მისივე პრობლემა.. .205-207).

იპოლონი ოქროს საწმისით

მასაშადამე, აშკარაა, რომ აიას მდიდარი და ძლიერი ქვეყანა შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროებისაკენ მდებარეობდა, საითაც გაემართა „ყველასათვის სანუკვარი არგო“. ეს მშვენივრად შენიშნა ძველი სამყაროს ერთ-ერთმა დიდმა გეოგრაფმა და ისტორიკოსმა სტრაბონმა. მან ხაზგასმით აღნიშნა რომ ჰომეროსის მიერ წოდებული ყველასათვის სანუკვარი არგო იმიტომ, რომ ამ ხომალდით მოხდა მოგზაურობა ცნობილ და კარგად დასახლებულ ადგილებში და არა სადღაც ოკეანეში, სადაც ათავსებს აიეტის საცხოვრისს დემეტრიოს სკეპსისელი. დემეტრიოს სკეპსისელი იყო ძვ.წ. III-II სს-ის ბერძენი ისტორიკოსი, რომლის ცნობებს ჰომეროსის და ტროას შესახებ ეკამათება სტრაბონი (ყაუხჩიშვილი თ., 1957. 238).

ცნობილი ქართველი მეცნიერები აიას რეალურ ქვეყნად მიიჩნევდნენ და კოლხეთთან აიგივებდნენ (ყაუხჩიშვილი ს., 1964, 9-11; ურუშაძე აკ., 1964. 7; ყაუხჩიშვილი თ., 1976, 12 და შმდ.). ამასთან ერთად, ქართველ მეცნიერთა ერთი ნაწილი აიას შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროზე ვარაუდობდა. ძირითადად ისინი ეყრდნობოდნენ ძველ აღმოსავლურ (ასურულ და ურარტულ) წყაროებს, რომელთა მონაცემებით, ძირითადად, სწორედ ჭოროხის აუზსა და მის სამხრეთით იხსენიება კოლხთა ძლიერი გაერთიანება.

საყურადღებოა, რომ ჯერ კიდევ ცნობილი დილეტანტი-არქეოლოგი, ტროას აღმომჩენი ჰაინრიხ შლიმანი, აიას ქვეყანას სადღაც ბათუმის მიდამოებში ვარაუდობდა და სურდა ამ მიდამოებში რუსეთის არქეოლოგიური საზოგადოებისაგან 1883 წელს გათხრების ჩატარების უფლება მიეღო. თუმცა უარი მიი-

დო. შლიმანს თურმე აინტერესებდა „ამ მიდამოებში ძველი სა-
ბერძნეთისა და კოლხეთის ოდინდელი მჭიდრო ურთიერთკავ-
შირები“ (ლორთქიფანიძე ო., მიქელაძე თ., 1960. 761), თუმცა
კონკრეტულად რა ჰქონდა შლიმანს საფუძვლად ამ განცხადე-
ბისათვის, ჩვენთვის უცნობია.

პროფესორ თეიმურაზ მიქელაძის მიხედვით თუ „არგო-
ნავტიკის“ გვიანდელ ვერსიებს დავეყრდნობით, დავინახავთ,
რომ არგონავტების ლაშქრობის ადგილი აიეტის სამეფოა, რო-
მელსაც „ოდისეას“ და ჰეროდოტეს გარდა, ყველა წყარო კოლ-
ხეთს უწოდებს. ასეთ ერთობლივ დამოწმებას არ შეიძლება ან-
გარიში არ გაეწიოს. საფიქრებელია, აღნიშნავს მკვლევარი, რომ
აიეტის სამეფო კოლხების ქვეყანაა და იგი ტერიტორიულად
იქ მდებარეობდა, სადაც საფუძველი ჩაეყარა კოლხეთის დიდ
გაერთიანებას, რომელიც დამოწმებულია სარდური II -ის წარ-
წერაში და რომელსაც ევმელოსის ცნობაც გულისხმობს. აქედან
უნდა მომდინარეობდეს არგონავტების ლაშქრობის კოლხეთ-
თან დაკავშირება, ხოლო ამ უკანასკნელის ცენტრის ჩრდილოე-
თით გადანაცვლების შემდეგ, უფრო გვიან მოხდა ფასის-რიო-
ნის მხარესთან მისი გაიგივება. საბოლოოდ მკვლევარი გამოთ-
ქვამს ვარაუდს, რომ შესაძლებელია მითში ოქროს საწმისის შე-
სახებ აიეტის სამეფოს სახით აირეკლა დიაენის სამეფო, რომე-
ლიც ჯერ კიდევ ძვ.წ. XII ს-ის მიწურულშია დამოწმებული
ტიგლათფილესარ I -ს წარწერაში (მიქელაძე თ., 1974. 79-85,
164-168).

მასაშადამე, თ. მიქელაძის აზრით, ძვ.წ. VIII ს-ში სამ-
ხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში დადასტურებულ

კოლხთა ძლიერ პოლიტიკურ გაერთიანებაში, რომელიც იხსენიება ურარტუს მეფის სარდური II -ის წარწერაში „კოლხა/-/კულხას“ სახელით, საგულვეტელია აიეტის სამეფო, რომელიც გაცილებით ადრე, ძვ.წ. XIII საუკუნეშია სავარაუდებელი. და ამიტომაც მისი აზრით მითში ოქროს საწმისის შესახებ, აიეტის სამეფოს სახით, აირეკლა დაახლოებით ამავე ტერიტორიაზე არსებული ძლიერი პოლიტიკური გაერთიანება, რომელიც წინ უსწრებდა „კოლხა//კულხას“ სამეფოს შექმნას და ასეთად მას მიაჩნია ასურული წყაროების „დაიაენის“ (ურარტული წყაროები „დიაუხის“) სამეფო. თანაც მკვლევარი სახელებშიც კი ხედავს რაღაც საერთოს (აია-დაიაენი), რაც ვფიქრობთ ძნელად გასაზიარებელია. ასეთ შესაძლებლობას გამოორიცხავს ასევე პროფ. ო. ლორთქიფანიძეც და აღნიშნავს, რომ ურარტული წყაროების დიაუხის და ბერძნული წყაროების ტაოხების ტომის ადგილსაცხოვრისი კარგადაა გამოკვლეული აკად. გ. მელიქიშვილის მიერ (მელიქიშვილი გ., 1970. 364 და შმდ.).

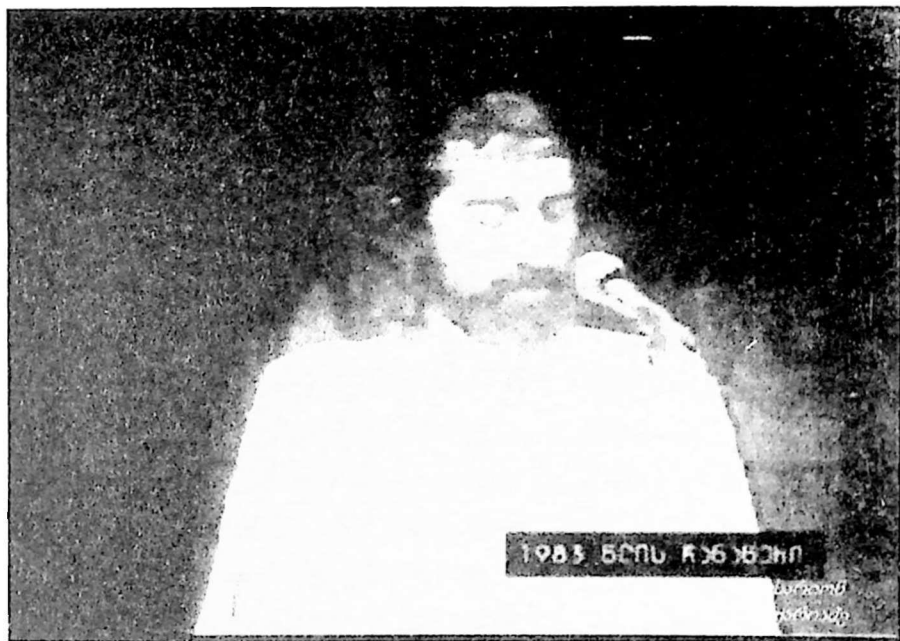
აკად. გ. მელიქიშვილი ერთის მხრივ არ ეთანხმება იმ მკვლევარებს, რომელნიც ოქროს საწმისის მითში კოლხეთის თემას გვიანი (ანუ ძვ.წ. VIII ს-ის შემდეგი) დროით ათარიღებენ, რადგან ამ დროიდან ეს ძლიერი კოლხური გაერთიანება განადგურდა კიმერიელების შემოსევის შედეგად და ძველბერძნულ წარმოდგენაში მდიდარი და ძლიერი კოლხეთის სამეფოს გაჩენისათვის საფუძველი არც უნდა ყოფილიყო. მეორეს მხრივ ის აღნიშნავს, რომ „არც ისაა სავალდებულო, რომ კოლხეთის თემის გაჩენა ამ თქმულებაში მეტისმეტად შორეულ ხანას, ტროას ომის წინა პერიოდს დავუკავშიროთ... მაგრამ იქვე

შენიშნავს „შავიზღვისპირეთის კოლხეთის (კილხის) შესახებ ასურულ წარწერებში დაცული ცნობების ზემოთმოტანილი ინტერპრეტაციით, თითქოს არც იმის საფუძველი არსებობს, რომ ასეთი კოლხეთი ესოდენ შორეულ ხანაშიც არ ივარაუდება“

რაც მთავარია გ. მელიქიშვილი ტიგლათფილესარ I-ის წარწერაში ცალკე ქვეყნად გამოყოფს (ნაირის გვერდით) ზღვისპირა ქვეყნების გაერთიანებას „კილხას“ ანუ საფიქრებელია კოლხა//კოლხეთის გაგებით (მელიქიშვილი გ., 1970. 369-370). ამრიგად, ასურული წყაროების გ. მელიქიშვილისეული ინტერპრეტაციით დასტურდება სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში კოლხთა ეთნიკური სახელის პირველი მოხსენიება და მათი პოლიტიკური გაერთიანება, რომელიც უფრო გვიან, ძვ.წ. IX-VIII საუკუნეების ურარტულ წყაროებში წარმოგვიდგება როგორც ძლიერი სამეფო „კოლხა //კულხას“ სახელით. ამგვარად, თითქოს არის საფუძველი აიეტის აიას ლოკალიზაციისათვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში.

მაგრამ ო. ლორთქიფანიძის საფუძველიანი მოსაზრებებით ეს ვარაუდი ვფიქრობთ უარსაყოფია. გავეცნოთ მისსეულ არგუმენტაციას. ძვ.წ. XII-XI საუკუნეების ასურულ წყაროებში ნახსენები პოლიტიკური გაერთიანება („კილხი“) ჯერ კიდევ არ არის მტკიცედ კონსოლიდირებული ერთობა. ამაზე მიგვითითებს თუნდაც „ზემოზღვისპირა მხარის“ ანუ კოლხთა მეფეების მრავალრიცხოვნობა. თიქულთინინურთა I-ს წარწერაში დასახელებულია 40 მეფე, ტიგლათფილესარ I კი ასახელებს ამ მხარიდან მოსულ 60 მეფეს და კიდევ სხვა მეფეებსაც. თვით გ.

მელიქიშვილიც შენიშნავს ამის გამო, რომ ამ დროს აქ თითქოს მყარი ტომთა კავშირიც კი არ უნდა ყოფილიყო (გაერთიანებას ერთი მეთაური არ უჩანს - მელიქიშვილი გ., 1970. 371). ამრიგად, სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში იმ დროისათვის, როცა არგონავტთა ლაშქრობა ივარაუდება და მას მერეც კარგა ხანს, არ ჩანს ჯერ კიდევ ისეთი კონსოლიდირებული გაერთიანება, რომლის სათავეში დგას ერთპიროვნული პოლიტიკური ლიდერი, ისეთი, როგორადაც მეფე აიეტს წარმოგვიდგენს არგონავტების მითის ყველა ვერსია (ლორთქიფანიძე ო., 1986. 46). ამასთან ერთად ო. ლორთქიფანიძე სამართლიანად აღნიშნავს, რომ აიეტი, როგორც წესი, წარმოგვიდგება სამიწადმოქმედო ქვეყნის ლიდერი, ე.ი. ისეთი ქვეყნისა, რომლის ძლიერება ბარულ მეურნეობაზეა დაფუძნებული. მისი რეზიდენციაც (ქვეყნის მთავარი პოლიტიკური ცენტრი) დიდი და სანაოსნო მდინარის გაყოლებაზეა ქვეყნის სიღრმეში, აქვეა ოქროს საწმისიც (ლორთქიფანიძე ო., 1986. 46) თანაც მუხნარში. ასეთი ადგილი კი წამლადაც რომ ეძიო მთელს სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში, მათ შორის ჭოროხის ხეობაში, ვერსად წააწყდები. ამიტომაც ჭოროხის აუზში მდებარე ქვეყნის ასეთად მიჩნევა ძალიან გამწვანდება. სამხრეთ აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთი ძირითადად მთაგორიანი ქვეყანაა, ხოლო ჭოროხიც ყოვლად მიუწვდომელი იყო ზღვიდან ნავის შესაცურებლად (ლორთქიფანიძე ო., 1986. 46).

ანსამბლი „ივერია“, სპექტაკლი „არგო“
აიეტის როლში თემურ წიკლაური

აიეტი, როგორც ივარაუდება, აიელს, „აიას“ მკვიდრს ნიშნავდა. იგი ოქროს საწმისის მითის მთავარი პერსონაჟი იყო და მითის ყველა ვერსიის მიხედვით განაგებდა ქვეყანას, რომელსაც აია, იგივე კოლხეთი ეწოდებოდა, სადაც, მუხის ქალაკში, ინახებოდა სწორედ ეს ოქროს საწმისი. აიეტი კი ყველა ჩვენამდე მოღწეული წყაროს მიხედვით იყო რიონ-ფაზისის ქვეყანასთან დაკავშირებული. სტრაბონიც ხომ აღნიშნავს „აიას ხომ მიგვანიშნებენ ქალაქ ფაზისთან“, მის დროს კი ქალაქი ფაზისი მდებარეობდა მდინარე რიონის შავ ზღვასთან შესართავის მახლობლად. შემდეგ კი უმატებს: „ხოლო ის, რომ აიეტი

კოლხეთზე მეფობდა, სარწმუნოდაა მიჩნეული: იქაურებში ეს სახელი ადგილობრივია“. ამის მაგალითი მართლაც გვაქვს ჩვენ ლაზიკა-კოლხეთის ისტორიაში: ახ.წ. VI ს-ში ბიზანტია-სპარსეთის ომის დროს თავი გამოიჩინა ერთ-ერთმა პოლიტიკოსმა აიეტმა (ყაუხჩიშვილი ს., „გეორგიკა“ III, 63. იხ. აგრეთვე: ლორთქიფანიძე ო., 1986 . 132, შენ. 42).

აიეტი ბერძენ ავტორთა ცნობით კოლხეთის სამეფო დინასტიის დამაარსებელია. ცნობილი ბერძენი ისტორიკოსი და მხედართმთავარი ქსენოფონტი, რომელმაც ძვ.წ. 401 წ-ს თავისი მხედრობით გადმოიარა შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ მხარე, გვამცნობს: „ფაზისზე ახლა აიეტის შთამომავალი მეფობს“ (მიქელაძე თ., 1967. V, 6, 36). ახ.წ. I ს-ის ცნობილი რომაელი ისტორიკოსი და ბუნებისმეტყველი პლინიუს უფროსი კი კოლხეთის მეფე სავლაკს „აიეტის შთამომავალს“ უწოდებს – „კოლხეთში მეფობდა აიეტის შთამომავალი სავლაკი, რომელმაც სამფლობელოდ უხვი ქვეყანა მიიღო. ამბობენ, სვანების ქვეყანაში და საერთოდ თავის სახელმწიფოში, ოქროს მადნით სახელგანთქმულში, მან მიწაში უამრავი რაოდენობის ოქრო--ვერცხლი მოიპოვა. მოგვითხრობენ აგრეთვე მის ოქროს სასახლეებზე, ვერცხლის ნივთებზე, ამავე ლითონისაგან დამზადებულ სვეტებსა და პალესტრებზე...“ (Plin., MH, XXXIII, 52). ზემოთთქმულთან ერთად, ჩვენი აზრით, აქ აიეტის „ოქრომრავალი ქვეყნის“ რემინისცენციასთანაც უნდა გვქონდეს საქმე და ბოლოს, როგორც აღნიშნავს ო. ლორთქიფანიძე, ასეთი ცნობები ასახავენ კოლხეთის სამეფო კარზე შემუშავებულ და დამკვიდრებულ შეხედულებას, ფაქტიურად იდეოლოგიას, რომელიც

თავის გენეალოგიას მძლეთამძლე აიეტს უკავშირებდა და ამით თავისი ხელისუფლების უზენაესობის რწმენას განამტკიცებდა არა მხოლოდ ქვეშემრდომთა შორის, არამედ უცხოელთა, უპირველესად ბერძენთა თვალში (ლორთქიფანიძე ო., 1986. 47).

მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ჯერ ერთი, რომ ეს ცნობები გვიანდელია და მეორეც, მთავარი მაინც ისაა, რომ დადგინდეს, არსებობდა თუ არა აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში მაღალგანვითარებული საზოგადოება, რომელიც აირეკლებოდა არგონავტების მითის თავდაპირველ ვერსიაში და რომ ასეთი დიდი და ძლიერი პოლიტიკური გაერთიანება გვიან მიკენურ ხანაში არსებობდა არა ჭოროხის აუზში, არამედ დასავლეთ საქართველოს ბარში – რიონის აუზში. ამის სასარგელოდ კი პროფ. ო. ლორთქიფანიძეს საკმაოდ დამაჯერებელი არგუმენტები მოაქვს.

უპირველესად გასათვალისწინებელია საერთო ქართული ფუძე-ენის დაშლის პროცესის ერთიანი სურათი, კერძოდ, საერთო ქართული ფუძე-ენის მატარებელი ეთნოსიდან ჯერ სვანების, ხოლო შემდეგ საკუთრივ ქართულის და მეგრულ-ჭანურის მატარებელ ეთნიკურ ერთობათა გამოყოფის პროცესი, რომელიც ე.წ. გლოტოქრონოლოგიურ მეთოდისა და ამასთან ერთად არქეოლოგიური და ტოპონიმიკური მონაცემების გათვალისწინებით იქნება წარმოდგენილი. ეს პროცესი უნდა დაწყებულიყო ძვ.წ. მესამე ათასწლეულის მეორე ნახევარში, ჯერ სვანების გამოყოფითა და განსახლებით დასავლეთ საქართველოს ზღვისპირა ზოლში, რიონ-ენგურის აუზში და შემდეგი საფე-

ხური, რომელიც აღინიშნება ქართულ-ზანური ერთობის დაშლით, კერძოდ, ამ ერთობას გამოეყო მეგრულ-ჭანური, რომელიც, საფიქრებელია, საკმაოდ მრავალრიცხოვან და ძლიერ ეთნიკურ ერთობას წარმოადგენდა. იგი უნდა დამკვიდრებულიყო საკმაოდ ვრცელ ტერიტორიაზე – მდინარე ჭოროხის ხეობასა და მის ჩრდილო დასავლეთ ნაწილში, სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის მთაგორიან ზოლში, აგრეთვე დღევანდელი დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე, კოლხეთის დაბლობზე და ისტორიულ მესხეთშიც (მიქელაძე თ., 1974. 26 და შმდ.; ლორთქიფანიძე თ., 1986. 49-50).

ამ პროცესის ზუსტი სურათის აღდგენა რა თქმა უნდა ძნელია, მაგრამ თ. ლორთქიფანიძეს მიაჩნია, რომ ქართულ-ზანური ერთობის დაშლის შემდეგ წარმოქმნილი მეგრულ-ჭანური მოსახლეობა სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთსა და მის მიმდებარე მთაგორიან ზოლში, ერთი მხრივ, ხოლო დღევანდელი დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე, მეორეს მხრივ, ერთმანეთისაგან მოწყვეტილად და ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად ვითარდებოდა. თუმცა ჩვენ მთლად ასე მკვეთრად არ ვიტყვით. ჯერ ერთი, ამის საფუძველს არ იძლევა მხოლოდ განსხვავება დიალექტურ დონეზე და მეორეც, მის მიერ დახატული სურათი ცოტა ბუნდოვანი ჩანს: ურარტულ, ბერძნულ, ბოლოს სომხურ წყაროთა მონაცემებით, აღნიშნავს მკვლევარი, სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთსა და მის მიმდებარე მთაგორიანი ტერიტორიის მოსახლეობად ხალიბები//ხალდები//ჭანები გვევლინებიან, ხოლო დღევანდელ დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე - კოლხები. ასე-

თი დიფერენციაცია მთლად გამართლებულად არ გვეჩვენება: ჭანებ-ხალდეები კოლხური მოდგმის ტომები არ არიან? მაშინ იქვე რად აღნიშნავს ავტორი, რომ დღევანდელ დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე მეგრულ-ჭანური მოსახლეობის თანდათანობით დამკვიდრებასთან უნდა იყოს დაკავშირებული, როგორც ფიქრობენ, იმ ბრწყინვალე და მაღალგანვითარებული ბრინჯაოს კულტურის შექმნა, კოლხური კულტურის სახელით რომაა ცნობილი (ლორთქიფანიძე ო., 1986. 51-52).

მასაშადამე დასავლეთ საქართველოში, ძვ. წ. მეორე ათასწლეულის მეორე ნახევარში ქართველური მოსახლეობის პირველ სვანურ ნაკადს (განსაკუთრებით ზღვისპირა რეგიონში) ავიწროებს და მკვიდრდება მეორე ქართველურ-კოლხური მოდგმის მოსახლეობა (ძირითადად მეგრულ-ჭანური), რაც საფუძველს უყრის ე.წ. ბრინჯაოს ბრწყინვალე კოლხურ კულტურას.

ქრონოლოგიურად კოლხური კულტურა არსებითად გვიანი ბრინჯაოს ხანის კულტურაა, რომლის ფორმირება იწყება ძვ.წ. XVI-XV საუკუნეებში, ძირითადად ჩამოყალიბებულია XV-XIV საუკუნეებში და გრძელდება თითქმის ძვ.წ. VII ს-მდე, ანუ მოიცავს ნაწილობრივ ადრე რკინის ხანასაც (მას 2 საფეხურადაც ყოფენ: პირველი მოიცავს XIV-XII საუკუნეებს და მეორე XI-VII საუკუნეებს – ლორთქიფანიძე ო., 1986. 52; მელიქიშვილი გ., კავკასიის..., 77-78; ქორიძე დ., 154-155, 59; მიქელაძე თ., 1974. 60; რამიშვილი ალ., კოლხეთის..., 45 და შმდ.).

კოლხური ბრინჯაოს კულტურა მართლაც თავისთავადი და უნიკალურია, რომლის განსაკუთრებულობას განსაზღვრავს

ლითონის მრავალფეროვანი საომარი და განსაკუთრებით, სამეურნეო იარაღი, უაღრესად სპეციფიკური კერამიკა და ჯარგვალური ტიპის ხის არქიტექტურა.

ტერიტორიულად კი კოლხური ბრინჯაოს კულტურა ძირითადად მოიცავდა დღევანდელ დასავლეთ საქართველოს, განსაკუთრებით კოლხეთის დაბლობს, ხოლო ნაწილობრივ იგი ვრცელდებოდა ისტორიული მესხეთის ტერიტორიაზე, მცირედით აღწევდა ლიხის ქედის აღმოსავლეთით, ე.წ. შიდა ქართლში და ასევე თავს იჩენს ნაწილობრივ შავი ზღვის სანაპირო ზოლში, თანამედროვე თურქეთის ტერიტორიაზე, მაგ. დღევანდელ ორდუში.

პროფ. თ. მიქელაძემ ყურადღება გაამახვილა იმ ფაქტზე, რომ ოქროს საწმისის შესახებ თქმულების ისეთ გვიანდელ ვერსიებშიც კი, როგორიცაა პინდარეს IV პითიური ოდა (ძვ.წ. V ს.) და აპოლონიოს როდოსელის „არგონავტიკა“ (ძვ.წ. III ს.), კოლხეთში აღწერილია ისეთი საზოგადოება, რომლის საწარმოო იარაღები სპილენძ-ბრინჯაოსაგანაა დამზადებული, მიუხედავად იმისა, რომ პინდარესა და აპოლონიოს როდოსელის დროს რკინის მეტალურგიას თითქმის ათასწლოვანი ისტორია ქონდა და სპილენძის იარაღიც კარგა ხნის განდევნილი იყო ყოველდღიური ყოფიდან. მასაშადამე მითის ამ გვიანდელ ვერსიებშიც კი საკმაოდ თვალსაჩინოდაა შემორჩენილი ის რეალიები, რომლებიც არგონავტიკის ეპიკური ციკლის თავდაპირველ ეპოქას განეკუთვნება (ძვ.წ. II ათასწლეულის II ნახევარს.) (მიქელაძე თ., 1974. 158; ლორთქიფანიძე ო., 1986. 53).

არქეოლოგიური მასალების შესწავლის საფუძველზე, მკ.წ. II ათასწლეულის მეორე ნახევარში აშკარაა ტექნიკური პროგრესის სწრაფი აღმავლობა დასავლეთ საქართველოში. ბრინჯაოს მეტალურგიის განვითარება აღინიშნება მთელი რიგი სიახლეებით. ამათგან მთავარი იყო მრავალფეროვანი და სხვადასხვა თვისებების მქონე ლითონის შენადნობების მიღება და დამუშავება, რაც თავის მხრივ უფრო სრულყოფილი სამეურნეო და საომარი იარაღების, ასევე მრავალფეროვანი სამკაულების დამზადების შესაძლებლობას იძლეოდა.

მასაშადამე, გვიანბრინჯაოს ხანის კოლხური კულტურის ლითონის მეტალურგიისათვის უკვე დამახასიათებელია საკმაოდ მაღალტექნოლოგიური მეთოდებით დამზადებული ნაწარმი. მათ შორის მნიშვნელოვანია, უმეტეს შემთხვევაში, ადრეულ ეტაპზე დარიშხანიანი, თუმცა მასთან ერთად კალიანი ბრინჯაოს ათვისების მაგალითები და ამისათვის იყენებენ იმ დროისათვის საკმაოდ რთულ ტექნიკურ ხერხებს: ქვისა და კერამიკის ყალიბებთან ერთად სარგებლობენ ლითონის ყალიბებით, კვერვის (საგანგებო მოწყობილობაში), შედუღების, ტვიფრვის, ჭედვის და დაწურვის მეთოდებით (აბესაძე ც., ბახტაძე რ., დვალი ნ., ჯაფარიძე ო., 1958. 46 და შმდ.).

ლითონის იმდროინდელი ნაწარმი ძალზედ მრავალფეროვანია: საბრძოლო და სამეურნეო იარაღ-საჭურველი, სამკაულები და ტანისამოსის მოსართავები და სხვ. მაგრამ ამ პერიოდის კოლხური ბრინჯაოს კულტურის სპეციფიკურ სახეს განსაზღვრავს სამეურნეო იარაღი. ესენია თავისებური მოყვანილობის ცული, წალდი, თოხი და ე.წ. სეგმენტური იარაღი. მაგ-

რამ მთავრია აიხსნას, სად იყო ამ კულტურის თავდაპირველი სამშობლო. ეს უაღრესად საინტერესოა იმდენად, რამდენადაც მკვლევართა უმრავლესობა თვლის სწორედ ის ადგილები აი-სახა არგონავტების შესახებ თქმულებაში. ამას კი მეცნიერთა ერთი ნაწილი სამხრეთ აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში ვარაუდობს და საამისოდ ერთ მთავარ არგუმენტად სწორედ იმას ასახელებენ, რომ კოლხური კულტურის, კოლხური ბრინჯაოს კულტურის სამშობლო თითქოს ჭოროხის აუზია (გ. მელიქიშვილი გ., 1970. 78. მიქელაძე თ., 1974. 41. Куфтин Б.А., 1949).

და მართლაც ჭოროხის აუზის სიმდიდრე სპილენძის საბადოებით საყოველთაოდ არის ცნობილი, მაგრამ, როგორც პროფ. ო. ლორთქიფანიძე სამართლიანად აღნიშნავს, ეს სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ ეს მთიანი რეგიონი წარმოადგენდა კოლხური ბრინჯაოს კულტურის ცენტრს, ან თუნდაც ერთადერთ საწარმოო ცენტრს (ლორთქიფანიძე ო., 1986. 54).

როგორც აღინიშნა, II ათასწლეულის მეორე ნახევარში, დასავლეთ საქართველოში ფართო აღმავლობას განიცდის ბრინჯაოს მეტალურგია. კავკასია-კოლხეთის მეტალურგიული წარმოების მასშტაბის გათვალისწინებით, მეცნიერები ბრინჯაოს ხანის სხვადასხვა ეტაპზე აფიქსირებენ რამოდენიმე მეტალურგიულ კერას, მათ შორის შუა და გვიან ბრინჯაოს პერიოდში ესენია ცენტრალური კავკასიონის სამხრეთ კალთები, დაწყებული აფხაზეთიდან სვანეთისა და რაჭის ჩათვლით. მცირე კავკასიონზე კი აჭარა-გურია და არა მარტო ჭოროხის აუზი (ინანიშვილი გ. ჯიბლაძე ლ., 2019. 140).

კოლხეთის მეტალურგიული ცენტრი განვითარდა მთის-წინა და მთიან გეოგრაფიულ ზონაში, სადაც არსებობდა მდიდარი მეტალოგენია სპილენძის, ტყვიის, დარიშხანის, ანთიმონის მადნებით, ადგილობრივი მეტალურგიის განვითარებისათვის საჭირო საწვავის, წყლის და ცეცხლგამძლე თიხების მარაგის ბუნებრივი რესურსებით. როგორც ვარაუდობენ, სწორედ ამ პირობებში, ამ პერიოდისათვის კოლხეთის მოსახლეობა ეცნობა და ითვისებს ლითონის ბუნებას, მის თვისებებს, რითაც იქმნება პირობები მეტალურგიული კერების არსებობისათვის (ინანიშვილი გ. ჯიბლაძე ლ., 2019. 141).

ამ პერიოდისათვის, ანუ შუა და გვიანი ბრინჯაოსა ხანისათვის კოლხეთის მოსახლეობის ერთი ნაწილი მჭიდროდ უკავშირდება ლითონის წარმოებას და იწყება ვითარდება წინაპირობები საერთო მეტალურგიული საჩამომსხმელო და სამჭედლო საქმის გამოყოფის ისტორიული პროცესისათვის. იგი უნდა განისაზღვროს ორი ასპექტი: აქედან პირველი უშუალოდ უკავშირდება ჭარბი პროდუქტის შექმნას, ნახევარფაბრიკატების, სხვადასხვა სხმულების, ზოდების სახით და ა.შ. რაც იწვევს სამჭედლო საქმის გამიზნულ დაშორებას მადნიდან ლითონის მიღების პროცესისაგან. მეორე ასპექტი განისაზღვრება გარე სამყაროსთან საბაზრო-სავაჭრო ურთიერთობის განმტკიცება-გაფართოებით, როცა ეკონომიკური განვითარების კანონზომიერი პროცესები, სხმულებისა და ნაჭედი პროდუქციის მაღალი ხარისხი და წარმოების მასშტაბების ზრდა, მოითხოვს დამუშავების ცენტრის – საჩამომსხმელო და სამჭედლო სახელოსნოთა გამოყოფას სამთო მომპოვებელ ცენ-

ტრებთან. ეს პროცესი განსაკუთრებით ძლიერდება ძვ.წ. II ათასწლეულის შუა ხანებიდან.

ძვ.წ. II ათასწლეულის მეორე ნახევრიდან დიდი და მცირე კავკასიონის ბრინჯაოს მწარმოებელი მეტალოგენური ზონებიდან, წარმოების გაფართოებისათვის, შეიქმნა კოლხეთის ბარისა და ზღვისპირა რეგიონებისაკენ სავაჭრო-სატრანსპორტო გადაადგილების სისტემა, რომელიც აერთიანებდა სამდინარო და სახმელეთო გზების ქსელს.

ამ პროცესზე დაკვირვებით ვლელულობთ სრულიად სხვა სურათს, რომლის შედეგად შეგვიძლია დავასკვნათ რომ შესაძლებელია თავისუფლად გავმიჯნოთ ერთმანეთისაგან ლითონის (მადნის) მომპოვებელ კერები ერთის მხრივ, და ლითონის ნაწარმის დამამზადებელი სახელოსნოების ადგილსამყოფელი, მეორეს მხრივ. ეს უკვე თამამად არის აღიარებული თანამედროვე მეცნიერების მიერ. ამასთან კავშირში საგანგებოდ აღსანიშნავია, რომ მთიან რეგიონში, ამ შემთხვევაში ჭოროხის აუზში, არ იპოვება ლითონის ნივთების დამამზადებელი სახელოსნოების ნაშთი მაშინ, როდესაც დასავლეთ საქართველოს ვაკე რეგიონში, როგორც ზღვისპირა ზოლში, ისე კოლხეთის შიგა ადგილებშიც, გამოვლენილია საკმაო რაოდენობის ასეთი სახელოსნოები (ანაკლიაში, ნოსირში, ქვალონში, ურეკში და ა.შ.), და აღსანიშნავია აგრეთვე, რომ სამეურნეო იარაღების დამზადების მრავალფეროვნებას განაპირობებდა მიწათმოქმედების ხასიათი და განვითარების დონე.

ამავე დროს შესაძლებელია კიდევ ერთი დასკვნის გაკეთება, კერძოდ, ბრინჯაოს წარმოების მასშტაბების ზრდასა და

ნაწარმის ხარისხის გაუმჯობესებას ხელი შეუწყო კოლხეთის მთიანეთის სამთო მეტალურგიული კერების აღმავლობით ფუნქციონერებამ. ადგილობრივი მადნის (დარიშხანის, ანთიმონის) კერების უფრო და უფრო ფართოდ ათვისებამ, აღმოსავლეთ და დასავლეთ საერთაშორისო სავაჭრო გზებით ახალი პროგრესული ლეგირების ლითონის – კალის იმპორტის ნაკადმა, კოლხეთში ბრინჯაოს წარმოების მეორადი ცენტრების წარმატებით ფუნქციონირებამ კოლხური პოლიტიკური გაერთიანების იდეოლოგიურ-სოციალური სტატუსის დაფუძნებასა და მატერიალური სიმდიდრის ზრდას შეუწყო ხელი.

ამრიგად, კოლხური ბრინჯაოს კულტურის სამშობლოდ მთაგორიანი ოლქები, კერძოდ ჭოროხის აუზი და მისი მადნეულით მდიდარი ოლქები კი არ უნდა მივიჩნიოთ, არამედ კოლხეთის ბარი, და რომ კოლხური ბრინჯაოს ინვენტარის ძირითადი სახეობანი მეურნეობის ადგილობრივი ხასიათით იყო განპირობებული. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ბრწყინვალე კოლხური კულტურის შესანიშნავი დამახასიათებელი ელემენტი ე.წ. კოლხური ცული.

მასაშადამე, კოლხური ბრინჯაოს კულტურის ჩამოყალიბება-განვითარება დღევანდელ დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე დაიწყო II ათასწლეულის მეორე მეოთხედში, იგი იყო საკმაოდ ხანგრძლივი პროცესი და გაგრძელდა დაახლოებით ამავე ათასწლეულის თითქმის მიწურულამდე. ამასთან აღსანიშნავია, რომ ეს პროცესი დაკავშირებულია საერთო ქართული ფუძე-ენის მატარებელი ეთნოსიდან გამოყოფილი ქართულ-ზანური ერთობის და მისი დაშლის შედეგად განცალკა-

ვებულის მოსახლეობის ერთი დიდი მასის კოლხეთის დაბლობზე თანდათან დამკვიდრებასთან. ამ პროცესს თან უნდა მოჰყოლოდა ახალი ტექნიკურ-კულტურული წესების გავრცელება--დამკვიდრება.

რასაკვირველია, ახალმოსულნი შეითვისებდნენ მანამდე აქ არსებული სვანურენოვანი მოსახლეობის ტექნიკურ მიღწევებსაც, და რა თქმა უნდა, მათ თან მოიტანეს ახალი, უფრო პროგრესული ტექნიკური ხერხები, სამეურნეო და საომარი იარაღების ახალი სახეობანი, რომელნიც ჩვენს წინაპრებს ძველი აღმოსავლეთის დაწინაურებულ ცივილიზაციებთან მჭიდრო კონტაქტის შედეგად ჰქონდათ შეძენილი.

ამასთან ერთად, არქეოლოგები აღნიშნავენ, რომ გვიანბრინჯაოს ადრეულ ეტაპზე, ანუ იმავე პერიოდში, ლითონის ნაკეთობებთან ერთად, დღევანდელი დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე, ძირითადად კოლხეთის დაბლობზე, რიონის ველსა და მის შენაკადებს შორის არსებულ დაბლობ ტერიტორიებზე, ვრცელდება კერამიკის სპეციფიური სახეობა, რომელიც მკვეთრად განსხვავდება წინამორბედი ხანის თიხის ნაწარმისაგან.

ამრიგად, შუა ბრინჯაოს ხანის დასასრულსა და გვიანი ბრინჯაოს ადრეულ ეტაპზე, ახალი ტიპის კერამიკული ნაწარმის გავრცელება და მასთან ერთად ახალი ტიპის ლითონის ნაკეთობათა გავრცელებაც დღევანდელი დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე, დაკავშირებულია ქართულ-კოლხური (მეგრულ-ჭანური) მოსახლეობის დამკვიდრებასთან, მათ საკმაოდ მჭიდრო დასახლებასთან და რაც მთავარია, მათ მიერ ამ

ტერიტორიის სამეურნეო ათვისებასთან, რაც ძირითადად გამოიხატება მიწათმოქმედების სწრაფ დაწინაურებაში (ლორთქიფანიძე ო., 1986. 59). მათ შორის ხორბლეულის ადგილობრივი ჯიშების (დიკა, მახა) გავრცელებაში, აგრეთვე ფეტვის და ა.შ. ნაპოვნია ამ პერიოდის ვაზისა და ყურძნის წიპწები და სხვ. აგრეთვე ღვინისა და სხვა პროდუქტების შესანახი დიდი რაოდენობის ჭურჭელი, მათ შორის ქვევრები, დერგები და ა.შ. (ლორთქიფანიძე ო., 1986. 60).

მასაშადამე, მიწათმოქმედება ამ პერიოდისათვის საკმაოდ წინაურდება კოლხეთის ბარში, დაბლობ ტერიტორიებზე, რაშიც დიდი წვლილი მიუძღვის უპირველესად კოლხეთის დედა-მდინარე რიონ-ფაზისს და მერე მის შენაკადებს (გეგეშიძე მ., 1961, 102-103; ო. ლორთქიფანიძე ო., 1986. 60).

ამრიგად, ძვ.წ. II ათასწლეულის შუა ხანებიდან მაინც, კოლხეთის დაბლობი სამეურნეო თვალსაზრისით ფართოდაა ათვისებული და საკმაოდ მჭიდროდ დასახლებულიც. ამას ადასტურებს მრავალფეროვანი და მრავალრიცხოვანი არქეოლოგიური მასალა.

რა თქმა უნდა, კოლხეთის ეს სამეურნეო ათვისება იყო რთული და ხანგრძლივი პროცესი, რომელიც მოითხოვდა უაღრესად დიდი მასშტაბის შრომატევად სამუშაოებს. კერძოდ, მდინარეთა ქვედა წელზე დაჭაობებული და ნესტიანი ნიადაგის სათეს ფართობებად ქცევას, ანდა ტყიანი მასივების გაკაფვა-ათვისებას, რათა საბოლოო ჯამში ინტენსიური მიწათმოქმედება ყოფილიყო დამკვიდრებული. ამისათვის კი უპირველესად საჭირო იყო განვითარებული სამეურნეო იარაღი, კერძოდ,

ე.წ. კოლხური ცული და წალდი ტყის გასაკაფად, აგრეთვე თოხი და ე.წ. სეგმენტური იარაღი ახოს ალებისა და ნიადაგის მომზადებისათვის, არხების გაჭრა-გასუფთავებისათვის და ა.შ. და რაც მთავარია, ეს სამუშაო იარაღები მზადდებოდა არა მადნეულით მდიდარ ჭოროხის მთიან რეგიონში, არამედ სასოფლო სამეურნეო თვალსაზრისით დაწინაურებულ რეგიონში, კერძოდ კოლხეთის ვაკე-დაბლობზე, მდინარე რიონისა და მისი შენაკადების ირგვლივ არსებულ ტერიტორიებზე. ეს სახელოსნოები ნედლეულს იღებდნენ არა მხოლოდ ჭოროხის აუზიდან, არამედ რაჭა-ლეჩხუმის, სვანეთის და აფხაზეთის მთიანეთის სპილენძის მადნით მდიდარი რეგიონებიდან. ეს კი განაპირობებდა ამ რეგიონებსა და ბარის მოსახლეობას შორის რეგულარულ სააღებმიცემო ურთიერთობას, რაც თავის მხრივ განაპირობებდა ერთიანი ეკონომიკური და პოლიტიკური სისტემის ჩამოყალიბებას.

ყველაფერი ეს აისახა დასავლეთ საქართველოს საკმაოდ ვრცელ ტერიტორიაზე, ერთგვაროვანი მატერიალური კულტურის გავრცელებაში და მეურნეობის, პირველ რიგში მიწათმოქმედების ინტენსიური მეურნეობის განვითარებასა და ზედმეტი პროდუქტის შექმნაზე აქცენტირებული პოლიტიკური ორგანიზაციის შექმნაში (ლორთქიფანიძე ო., 1986. 64).

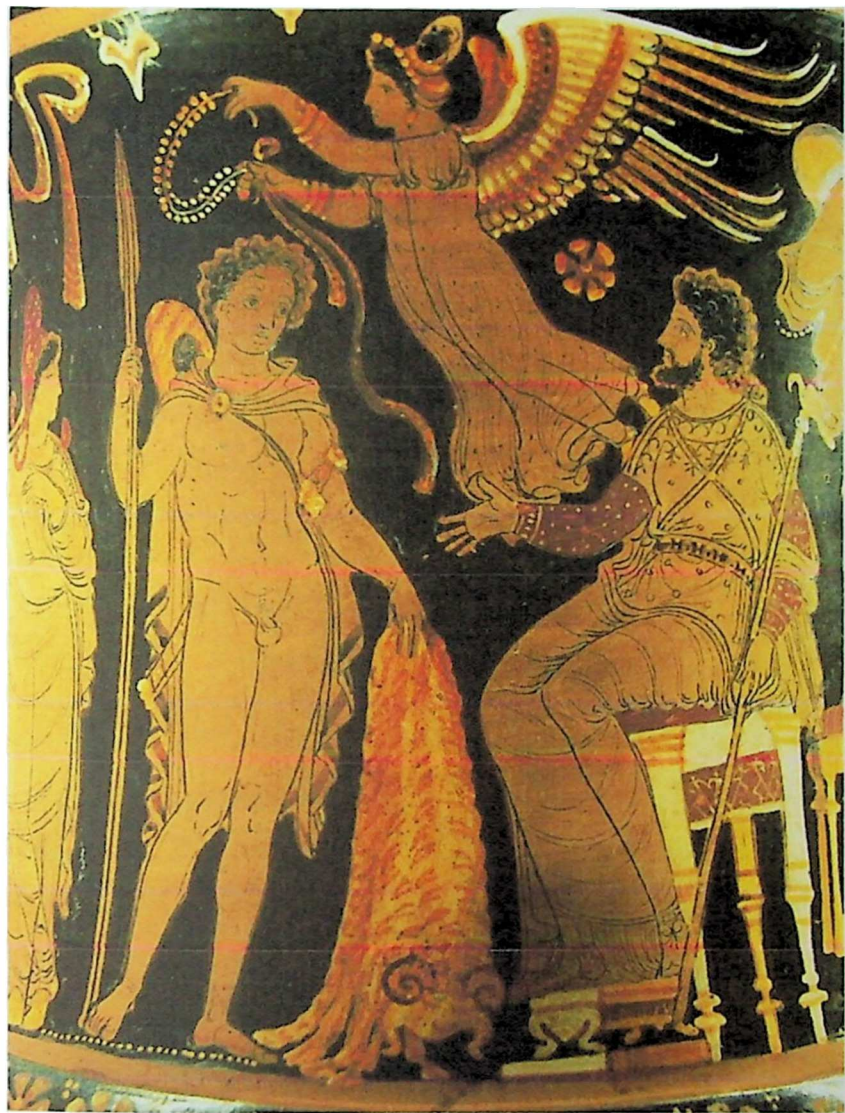
კოლხეთის დაბლობის სამეურნეო ათვისების აუცილებლობა, ტყის მასივების გაკაფვა, აგრეთვე ჭაობიანი ადგილების ამოშრობა-ათვისება, სათეს-სავარგულოებად მათი გადაქცევა, მდინარე რიონისა და მისი შენაკადების სარწყავად გამოყენება მოითხოვდა მოსახლეობის ფართო მასების დარაზმვას და

ხელს უწყობდა პოლიტიკური კონსოლიდაციის რთულ პროცესს (ლორთქიფანიძე ო., 1986. 64).

რაც შეეხება ქართველ ტომთა ძველ გაერთიანება კილხა--კოლხას, რომელიც შავი ზღვის სამხრეთ აღმოსავლეთ ტერიტორიაზე ივარაუდებოდა, (და მდინარე ჭოროხის აუზსაც მოიცავდა), შედიოდა თუ არა დასავლეთ საქართველოს გაერთიანებული სამეფოს – აიეტის კოლხეთის შემადგენლობაში, ანდა რამდენად ვრცელდებოდა მასზე ზეგავლენა, ძნელი სათქმელია, თუმცა ისინი ძალზედ იზოლირებული ერთმანეთისაგან რომ არ იქნებოდნენ, აშკარაა, თანაც ორივე დიდ რეგიონში ერთი და იგივე ქართულ-კოლხური მოდგმის ტომები ცხოვრობდნენ. რაც განაპირობებდა, ბერძნებს ერთდროულად აღექვათ ისინი როგორც ერთიანი სამყარო, და თანაც შესაძლებელია დაენახათ გარკვეული განსხვავება – ერთი ძლევამოსილი აიეტის საბრძანისი იყო, მეორე კი, მის სამხრეთით, აიეტის გრძნეული დის, კირკესი. თუმცა, ისიც არ არის გამორიცხული, რომ უკვე იმ პერიოდისათვის კილხა-კოლხა-კოლხეთი ერთიანი სახელმწიფოებრივ გაერთიანებაში ჯდებოდეს, რომლის მთავარი ძირი და ცენტრი რიონის ხეობაში მდებარეობდა, ხოლო მისგან მოშორებით არსებულ სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში მდებარე მთაგორიან პროვინციებზე, იმდროინდელი საკომუნიკაციო საშუალებების დონის გამოისობით, ცენტრის გავლენა შედარებით ნაკლებად ვრცელდებოდა.

დღესდღეობით უკვე აღარავის ეპარება ეჭვი იმაში, რომ ოქროს საწმისის შესახებ ისტორიული თქმულების თავდაპირველი ბირთვი სწორედ მიკენურ პერიოდშია შექმნილი, და მას-

ში ასახულია ბერძენ-აქაველთა პირველი მოგზაურობა-ლაშქრობანი შავი ზღვის მიმართულებით, რომელიც ჯერ კიდევ ტროას ომის წინ, ძვ.წ. XIII ს-ის პირველ ნახევარშია საგულვე-ბელი. შემდეგ, ძვ.წ. XII ს-ში დორიელთა შემოსევების შედე-გად, აქაველ-ბერძენთა პოლიტიკური ცენტრები განადგურდა და მათი კონტაქტები შავი ზღვის სანაპიროთა მცხოვრებლებ-თან შეწყდა ან მკვეთრად შენელდა. კოლხურ-ელინური ურთი-ერთობის ახალი ეტაპი იწყება ძველი წელთაღრიცხვის VIII-VII საუკუნეებიდან, ე.წ. „დიდი ბერძნული კოლონიზაციის“ ხანი-დან. VII-VI საუკუნეებიდან უკვე ფართო საკოლონიზაციო მოძრაობას იწყებენ შავი ზღვის ჩრდილო და აღმოსავლეთ სანა-პიროებზე. მაგრამ მეცნიერები ბერძენთა მიერ შავი ზღვის ამ ორი მიმართულების ათვისებას შორის განსხვავებას ხედავენ: თუ ჩრდილოეთ შავი ზღვის სანაპიროებზე ბერძნებს დახვდათ სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების თვალსაზრისით ჯერ კიდევ სუსტი ადგილობრივი მოსახლეობა, რომლებიც ვერ უწევდნენ წინააღმდეგობას მოსულ ბერძნებს და ძირითადადში ხდებოდა მათი დამონება და კულტურული ასიმილაცია, გან-სხვავებული ვითარება დახვდათ ბერძნებს აღმოსავლეთ შა-ვიზღვისპირეთში. აქ სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტი-კური განვითარების თვალსაზრისით დაწინაურებული საზო-გადოებაა. ამიტომაც ბერძნები აქ აარსებდნენ სავაჭრო ფაქტო-რიებს, რომელთაც ემპორიონებს უწოდებდნენ. ასეთი იყო მაგ. თავდაპირველი ფაზისი (ფოთი), დიოსკურია (სოხუმი), მოგვი-ანებით გიენოსი (ოჩამჩირესთან), აგრეთვე ქობულეთთან და ა.შ.

იაზონი პელიასს მიართმევს ოქროს საწმისს

მასაშადამე, კოლხურ-ბერძნული ურთიერთობის ისტორიაში ორი, ერთმანეთისაგან გარკვეულად განსხვავებული ეტაპი ჩანს: ადრინდელი, ე.წ. აქეური, ძვ.წ. II ათასწლეულის მეორე ნახევარი, რომლისთვისაც დამახასიათებელია არარეგულარული მოგზაურობანი შავი ზღვის სანაპიროებისაკენ, რომელ პერიოდშიც ეცნობიან კოლხეთის განვითარებულ საზოგადოებას ბერძნები და იქმნება არგონავტების თქმულების ძირითადი ბირთვი, და მეორე ეტაპი – ძვ.წ. VI-IV საუკუნეები, როცა იწყება ბერძნებსა და კოლხურ სამყაროს შორის რეგულარული, გაცხოველებული სავაჭრო-ეკონომიკური და კულტურული ურთიერთობანი. ოქროს საწმისისა და არგონავტების შესახებ თქმულებები ხდება უსაზღვროდ პოპულარული ბერძნულ სამყაროში და იწყება მათი ცალკეული სიუჟეტების დამუშავება. მეცნიერთა ერთობლივი აღიარებით ამ თქმულებაში ფაქტიურად ორივე ეტაპია ასახულია. კერძოდ, მითში ასახულია კოლხეთის ძლიერი პოლიტიკური გაერთიანების არსებობა როგორც იმ ხანებში, როდესაც მითის თავდაპირველი ვერსიები იქმნებოდა, ე.ი. ძვ.წ. II ათასწლეულის მეორე ნახევარში, ასევე ძვ.წ. VI-IV საუკუნეებში, როცა კოლხეთი განსაკუთრებით ძლიერდება და ერთ-ერთი მოწინავე ქვეყანაა მთელს მახლობელ აღმოსავლეთში. როგორც მეცნიერები აღნიშნავენ, ეს აისახა კიდევ ძვ.წ. V ს-ის დიდი ბერძენი ისტორიკოსის ჰეროდოტეს თხზულებაში, რომელშიც ამ რეგიონში მხოლოდ ოთხი ეთნიკური ერთეული (ფაქტიურად სახელმწიფო) აღინიშნება: სპარსელები, მიდიელები, სასპერები (აღმოსავლურ-ქართული

ტომები) და კოლხები (მიქელაძე თ., 1974. 168 და შმდ.; მელიქიშვილი გ., 1970. 400-402). არქეოლოგიური გათხრებით დასტურდება, რომ დღევანდელ დასავლეთ საქართველოში, რომელთანაც აიგივებენ ბერძნები კოლხეთს, ძვ.წ. VI-V საუკუნეებში არსებობდა ეკონომიკურად და კულტურულად დაწინაურებული ძლიერი სახელმწიფო, რომელსაც მჭიდრო ურთიერთობა ჰქონდა გარე სამყაროსთან განსაკუთრებით კი ბერძნულ ქალაქ-სახელმწიფოებთან.

ბერძნებს კოლხეთში უძველესი დროიდან იზიდავდა ის, რასაც ასე კარგად განმარტავს არგონავტების კოლხეთში მოგზაურობის შესახებ მსჯელობისას დიდი ბერძენი გეოგრაფი და ისტორიკოსი სტრაბონი - „ამ ქვეყნის სიმდიდრე ოქროთი, ვერცხლითა, რკინითა და სპილენძით იყო მიზეზი, რისთვისაც მოეწყო ლაშქრობა“. განსაკუთრებით კი არგონავტიკის მითის ყველა ვერსიის ამოსავალი თემა არის ოქროს საწმისისათვის ლაშქრობა. ძველი კოლხეთის ყველაზე უფრო თვალსაჩინო სიმბოლო და მისი დამახასიათებელი, შეიძლება ითქვას ტიპიური ნიშანია „ოქრომრავლობა“ (ლორთქიფანიძე თ., 1986. 85).

აიეტის სამბრძანებლოს ოქრომრავლობას ადასტურებს ასევე თანამედროვე არქეოლოგიური გათხრები (ჯაფარიძე თ., 1961.176.; ბ.Куфтин Б.А, 1949; Иессен А.А; Пассек Т.Н. 1935. 173, 175. კახიძე ა., 1975. 25, 60, 78; ლორთქიფანიძე თ., მიქელაძე თ., ხახუტაიშვილი დ. 1964. მიქელაძე თ., 1967. 61-62. ჭყონია ა. ადრეანტიკური ხანის.. 1977. 85, შენ. 8. გაგოშიძე ი., 1976. 5-38. ნადირაძე ჯ., 1975. 27, 30-31. თაყაიშვილი, ე., 1907. ჭყო-

ნია ა., „ვანი VI“, 1981. ლორთქიფანიძე ო., ძველი კოლხეთის კულტურა 25-41 შენ. 15).

ძველი ბერძენი ავტორები შემდეგნაირად ცდილობენ ახსნან ოქროს საწმისის შესახებ მითის წარმოშობა: ახ.წ. II-III საუკუნეების ბერძენი ავტორი ხარაკს პერგამონელი აღნიშნავს: „ოქროს საწმისი იყო ეტრატებზე აღნუსხული ხერხი ოქროდამწერლობისა, რომლის გამოცო, ამბობენ, როგორც ღირსსარწმუნოა, არგოს ლაშქრობა მოეწყო“. ეს თავისებური გააზრება უნდა იყოს იმ წარმოდგენისა, რომელიც უფრო ადრინდელი წყაროებიდან მომდინარეობს, და რომელსაც მერე, მოგვიანებით, აღნიშნავენ სხვა ავტორებიც: „კოლხეთში დაცული ტყავი ნამდვილი ოქროს საწმისი კი არ იყო, ეს პოეტური მონაჭორია! არამედ ტყავებზე ნაწერი წიგნი, რომელიც შეიცავდა იმის აღწერას, თუ როგორ შეიძლება მივიღოთ ოქრო ქიმიის საშუალებით..“ (ურუშაძე აკ., 1964. 151). ოქროს მოპოვების თავისებური წესების შესახებ წერენ ძველი ავტორები, მაგ. სტრაბონი აღნიშნავს: „კოლხეთში მდინარეებს ჩამოაქვთ ოქრო, რასაც ბარბაროსები დახვრეტილი ვარცლებითა და ტყავებით აგროვებენ, აქედან მომდინარეობს მითი ოქროს საწმისიან ტყავზე..“ (სტრაბონის „გეოგრაფია“ XI, 2, 19). ახ.წ. II ს-ის ბერძენი იტორიკოსი აპიანე კი წერს: „კავკასიონიდან გამომდინარე მრავალ ნაკადულს უჩინარი ოქროს ქვიშა ჩამოაქვს. ადგილობრივი მცხოვრებლები სქელმატყლიან ცხვრის ტყავს დებენ და აგროვებენ ქვიშას, რომელიც ამ ტყავებზე რჩება. ალბათ, ამგვარივე იყო აიეტის ოქროს საწმისიც“ (აპიანე, მითრიდატეს ომები, 103).

ბერძენი ავტორების ამ განმარტებებს რეალური საფუძველი აქვთ და კოლხეთის მდინარეთა ქვიშების ოქროს შემცველობა დადასტურებული ფაქტია, და რაც მთავარია, ოქროს მოპოვების ეს წესი სვანეთში დღემდეა შემორჩენილი (ლორთქიფანიძე ო., ანტიკური სამყარო და ძველი კოლხეთი.. 115, შენ. 1;). სწორედ ამას აღნიშნავდნენ ხაზგასმით ძველი ბერძენი ავტორები. კოლხეთის ოქროთი სიმდიდრის დამადასტურებელია ლიკოფრონ ქალკიდელის, აპოლონიოს როდოსელის, პლინიუს უფროსის, ფსევდო არისტოტელეს და სხვათა ცალკეული გამონათქვამები „ოქრომრავალი კოლხების მეუფე აიეტის“, მისი ქვეყნის და ქალაქის შესახებ. ასეთი პატივი კი ძველ ბერძნულ მწერლობაში მხოლოდ სიმდიდრით სახელგანთქმულ ქალაქებს – მიკენს, სარდს და ბაბილონს აქვთ (ლორთქიფანიძე ო., 1986. 86-87; ურუშაძე ავ., 1964. 294).

არგონავტიკის სხვადასხვა ვერსიაში, მათ შორის აპოლონიოს როდოსელის საყოველთაოდ ცნობილ „არგონავტიკაში“, მხატვრულადაა აღწერილი კოლხთა მეფე აიეტის სატახტო ქალაქი ქუთაისი, რომლის ზუსტი ადგილსამყოფელი ბოლო დრომდე სადაო იყო და აღმოჩენილად არ ითვლებოდა. თუმცა, ამ მხრივ, დღეს რადიკალურად განსხვავებული მდგომარეობაა. მაგრამ სანამ ამ თემაზე გადავიდოდეთ, მანამდე თვალი გადავაავლოთ თქმულების ძირითად შინაარსს.

არგონავტების მითში ორი ძირითადი ნაწილი იკვეთება: თქმულება ფრიქსესა და ჰელეს შესახებ და თქმულება იაზონმედეას შესახებ. თუმცა, მათ აერთიანებთ ერთი სიუჟეტი – სა-

ბერძნეთიდან კოლხეთში მოტაცებული ოქროს საწმისის უკან დაბრუნების ამბავი.

მოკლედ, ის ასე გადმოიცემა: ბეოტიის ქალაქ ორქომენის მეფე ათამანტს (ათამასს) ყავდა ორი შვილი ფრიქსე და ჰელე. შემდეგ ათამანტმა შეირთო კადმოსის მეფის ასული ინო. ბოროტმა დედინაცვალმა კი მოინდომა გერების თავიდან მოშორება. ინომ ასეთი ბოროტული ხერხი მოიგონა: ბეოტიელ ქალებს ხორბლის თესლი ისე გამოაშრობინა, რომ დათესვის შემდეგ არ გაღვივებულიყო და არ აღმოცენებულიყო. ქვეყანაში შიმშილობის საფრთხე გაჩნდა. ინომ დელფოს სამისნოდან დაბრუნებული კაცები მოისყიდა და ათქმევინა, რომ უბედურების თავიდან ასაცილებლად საჭირო იყო ფრიქსეს მსხვერპლად შეწირვა ზევსისადმი. სასიკვდილოდ განწირულ შვილებს დედამ – ღრუბელთა ქალღმერთმა ნეფელემ, მოუვლინა ოქროსმატყლიანი ვერძი, რომელმაც ზურგზე შეისვა ქალ-ვაჟი და კოლხეთისაკენ გამოფრინდა. მაგრამ როცა ერთ ადგილს, ვიწრო სრუტეს გადაუფრინა, ჰელემ თავი ვეღარ შეიკავა და ზღვაში ჩავარდა, ამიტომაც ამ ადგილს ჰელეს ზღვა – ჰელესპონტი ეწოდა (ახლანდელი დარდანელის სრუტე). ვერძმა ფრიქსე შავი ზღვის მახლობლად მდებარე მზიურ ქალაქ ეაში (აიაში) მიიყვანა. აქ მეფობდა მზის ღმერთის, ჰელიოსის ძე აიექტი. მას ჰყავდა ორი ასული მედეა და ქალკიოპე და ვაჟი აფსირტი. აიექტმა ფრიქსე კარგად მიიღო. ფრიქსემ კი დედინაცვლის ბოროტებისაგან თავის დაღწევის აღსანიშნავად ვერძი მსხვერპლად შესწირა ლტოლვილთა შემწე ზევსს. ოქროს საწმისი კი მაღლიერების გრძნობით აიექტს უბოძა. აიექტმა ოქროს საწმისი

არესის მუხის ჭალაში ჩამოჰკიდა ხეზე და მცველად საშინელი ურჩხული მიუჩინა, ხოლო დავაჟკაცებულ ფრიქსეს თავისი უფროსი ქალიშვილი - ქალკიოპე მიათხოვა, რომლისაგანაც მას შეეძინა ოთხი ვაჟი: არგოსი, მელოსი, კუტისორე და ფრონტისი. ფრიქსე მოხუცებულობამდე კოლხეთში ცხოვრობდა და აქვე გარდაიცვალა.

იასონს ამოანთხევს ოქროს საწმისის მცველი
გველეშაპი. მარჯვნივ ღმერთქალი ათინა

ამის გაგრძელებაა მეორე თქმულებაც, რომელიც უკვე ოქროს საწმისის უკან დაბრუნებას ეხება: ქალაქ იოლკოსის დამარსებელმა, ხანში შესულმა კრეთევსმა, ტახტი გადასცა თავის უფროს ვაჟს ეზონს, მაგრამ მას ტახტი ძმამ პელიასმა წაართვა. ეზონს ყავდა ვაჟი იაზონი, რომელიც მალულად კენტავრმა ხირონმა გაზარდა. 20 წლის იაზონი იოლკოსში მიდის ტახტის დასაბრუნებლად. გზად კი მდინარე ანავროზი უნდა გადალახოს. მის ნაპირზე მას გამოეცხადა ქალღმერთი ჰერა მოხუცი ქალის სახით და მდინარეზე გადაყვანაში შეწევნა სთხოვა. იაზონმა შეუსრულა მას ეს თხოვნა, მაგრამ აღიდებულ მდინარეში ცალი წალი დაკარგა. ასე მივიდა იგი იოლკოსში. პელიასს ელდა ეცა, როცა ცალწალიანი იაზონი დაინახა, რომელსაც ხელში 2 შუბი და მხარზე ვეფხის ტყავი ჰქონდა მოსხმული. პელიასს ნაწინასწარმეტყველები ჰქონდა რომ ცალწალიანი კაცი დაღუპავდა. იაზონის მოთხოვნაზე ტახტის დაბრუნების შესახებ, პელიასმა განუცხადა – ტახტს დაუბრუნებდა, თუ ის კოლხეთიდან ფრიქსეს მიერ გატაცებულ ოქროს საწმისს ჩამოიტანდა. ქალღმერთ ჰერას შეგონებით იაზონი დათანხმდა ამ წინადადებას.

იაზონმა მოაგროვა სახელგანთქმული ბერძენი გმირები, ხოლო არგოსმა ქალღმერთ ათენას დახმარებით ააგო ხომალდი „არგო“.⁶ კოლხეთში გამომგზავრებულ არგონავტებიდან ზოგი-

⁶ ძველი ავტორები ხომალდის სახელს სხვადასხვანაირად ხსნიან, ერთნი ამბობენ, იმიტომ დაერქვა „არგო“, რომ არგოსმა ააგო, სხვები კი ხომალდის სახელი ზედსართავიდან „სწრაფი“, „მალი“ გამოჰყავთ.

ერთი ტროას ომში მონაწილე მეომართა მამა იყო. ლაშქრობის მეთაურად კი იაზონი აირჩიეს.

ამის შემდეგ უშუალოდ არგონავტთა ლაშქრობის პერიპეტები და შემდგომი თავგადასავალი უკვე აღწერილი აქვს თავის პოემაში აპოლონიოს როდოსელს. კერძოდ, პოეტი მას იწყებს მოლაშქრეთა შეკრების მომენტიდან, ხოლო პოემა მთავრდება არგონავტთა უკან დაბრუნებით. რაც შეეხება მითს, იგი გრძელდება და მასში გადმოცემულია იაზონისა და მედეას ცხოვრება საბერძნეთში, მათი დაშორება, მედეას შურისძიება და იაზონის სიცოცხლის დასასრული.

ხოლო აპოლონიოს როდოსელის არგონავტიკაში აღწერილია არგონავტთა ფათერაკიანი გზა იოლკოსიდან კოლხეთამდე და მათი შეხვედრა აიეტთან.

მეფე აიეტს არგონავტებმა ოქროს საწმისის სანაცვლოდ მტრებთან ბრძოლაში დახმარება შესთავაზეს, მაგრამ, დამატებით, აიეტმა იაზონს სამი დავალების შესრულება მოსთხოვა: მას სპილენძისჩლიქიანი, ცეცხლისმფრქვეველი ხარებით მიწა უნდა მოეხნა, რომელშიც მის მიერ მოკლული ურჩხულის კბილები დაეთესა, ხოლო ამ ნათესებიდან ამოსული დევგმირები ერთიანად დაეხოცა.

იაზონმა ამ უძნელეს დავალებათა შესრულება აიეტის მშვენიერი ასულის, მედეას დახმარებით შესძლო, რომელსაც იაზონი ნამეტნავად შეუყვარდა. მიუხედავად ამისა, აიეტს არ სურდა მისთვის ოქროს საწმისის დათმობა. არგონავტებმა, კვლავ მედეას დახმარებით, შეძლეს ოქროს საწმისის გატაცება, რადგანაც მედეამ მოაჯადოვა ოქროს საწმისის მცველი – საში-

ნელი ურჩხული. იაზონმა მედეა თან წაიყვანა და მდეგრებიც დახოცა, რომლებშიც მედეას ძმა, აფსირტეც იყო.

ზემოთ მოკლედ მოტანილი თქმულების გაანალიზების საფუძველზე, თითქმის ყველა მეცნიერი თანხმდება რომ იგი ისტორიული ფაქტის ანარეკლს წარმოადგენს და აშკარად გამოხატავს იმ საწარმოო ურთიერთობებს (და აქედან გამომდინარე კულტურულსაც), რომელიც კოლხურ და ელინურ მსოფლიოს აკავშირებდათ და რომ მასში „ისტორიული ქეშმარიტების მარცვალი მაინც შეიძლება აღმოვაჩინოთ“ (ჯანაშია ს., 1940. 672). არგონავტების შესახებ თქმულება „ჩვენი ქვეყნის ნამდვილი ცხოვრების და ბუნების ანარეკლზე არის აშენებული, მხოლოდ აქ ქეშმარიტება შეფერადებულ-გაზღაპრებულია“ (ივ. ჯავახიშვილი, ნ. ბერძენიშვილი, ს. ჯანაშია. 1943. 41).

ამრიგად, მეცნიერები სამართლიანად ფიქრობენ, რომ ამ ძველბერძნულ თქმულებაში ზღაპრულ ამბებთან ერთად, ისტორიული რეალობაცაა ასახული, კერძოდ, იმდროინდელი კოლხეთი უხვი და მდიდარი, „ოქრომრავალი“ ქვეყანა ყოფილა, სადაც განვითარებული იყო მიწათმოქმედება, ხელოსნობა, მეტალურგია. მითში არეკლილია ძველი კოლხურ-ქართული გაერთიანების სიძლიერე და ბრწყინვალება. მითშიც და მის გადამუშავებულ ვერსიაშიც (აპოლონიოს როდოსელის „არგონავტიკა“), ქუთაისი და აიეტის სასახლე დახატულია უბრწყინვალესი ფერებით – „ვაჟკაცები სასახლის შესასვლელთან გაჩერდნენ. ისინი გააოცა მეფის სასახლის გალავანმა, ფართო ჭიშკრებმა და სვეტებმა, რომლებიც მწკრივზე იყვნენ აღმართულნი კედლების გარშემო. სასახლის თავზე, სპილენძის ქონგუ-

რებზე ქვის კოშკი იდგა. იაზონმა და მისმა მხლებლებმა დაუბრკოლებლივ გადააბიჯეს ფეხი სასახლის ჭიშკრის ზღურბლს, რომელთანაც მაღლა ამართული, მწვანე ფოთლებით შემოსილი ვაზები გაშლილიყვნენ. ვაზების ქვეშ ოთხი დაუშრეტელი შადრევანი მოჩუხჩუხებდა. ეს წყაროები ჰეფესტომ ამოაჩქეფა მიწის გულიდან. ერთი რძის შადრევანი იყო, მეორე ღვინისა, მესამედან სურნელოვანი ზეთი მორაკრაკებდა, მეოთხე წყარო კი ამოღარულ ლოდიდან წყალს მოაქუხებდა, რომელიც პლეიადების ჩასვლის დროს თბებოდა, ხოლო მათი აღმოსვლის ჟამს ყინულივით ცივი და ანკარა ხდებოდა. აი, ასეთი ღვთაებრივი საქმეები გააკეთა დახელოვნებულმა ჰეფესტომ კუტაიელი აიეტის სასახლეში. გარდა ამისა, ჰეფესტომ აიეტს გამოუჭედა სპილენძისფეხებიანი ხარები, რომელთაც სპილენძისავე ხახები ჰქონდათ, საიდანაც ცეცხლის საზარელი ალი ამოსდიოდათ. მანვე გაუკეთა მთლიანი გუთანის მაგარი ფოლადისაგან. ამით ჰეფესტომ მაღლობა გადაუხადა ჰელიოსს, რომელმაც ფლეგერის ბრძოლაში დაღლილი ჰეფესტო თავის ეტლზე აიტაცა. სასახლის ეზოში უზარმაზარი შენობა იდგა, რომელსაც მრავალი ორმაგი კარი და მოსასვენებელი ოთახი ჰქონდა. კარები და ოთახები ერთ საუცხოო ტალანში გამოდიოდნენ. ამ შენობის მარჯვნივ და მარცხნივ ორი უფრო მაღალი შენობა იდგა. ერთ-ერთ მათგანში აიეტი ცხოვრობდა თავისი ცოლით, მეორეში კი აიეტის ვაჟი აფსირტე (აპოლონიოს როდოსელი, არგონავტიკა, III, 210-240).

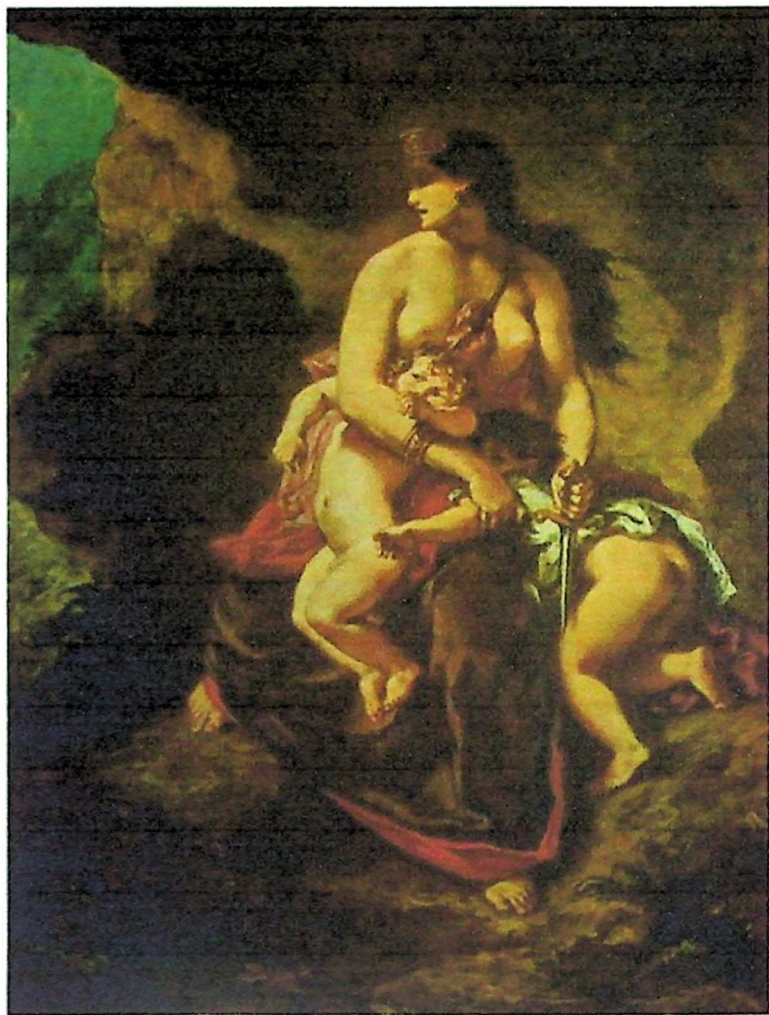

სამი არგონავტის თათბირი „არგოსთან“

ანტიკური ხანის ავტორები კუტაიას-ქუთაიას კოლხეთის ქალაქად და აიეტის საბრძანისად თვლიან (ლიკოფრონე, კალი-მაქე და სხვ.). აპოლონიოს როდოსელის სქოლიასტი არაერთხელ იხსენიებს ქუთაისს, როგორც მველი კოლხეთის ქალაქს და ეასთან აიგივებს. კოლხური ქალაქის ეა-ქუთაისის ლოკალიზაციისათვის, აპოლონიოს როდოსელის მიერ მოხსენიებული კუტაიის-ქუთაიის შესახებ ცნობებს, არსებითი მნიშვნელობა ენიჭება. ბერძნული Κυταία -ს აპოლონიოს როდოსელი შემდეგნაირად გადმოგვცემს – „კუტაიის ხმელეთზე“ – (‘εὐ’ ἡπειροῖο Κυταίδος), „კუტაიელი აიეტი“ – (Κυταίεος Αιετῆς-Κυταῖος Αιετῆς), „ეას ქალაქი კუტაიისი“ – (Κυταῖα δὲ πτολιν Αἰῆς), „კუტაიის მხარე“ ანუ კოლხეთი – (Κυταῖδος ἡζὲα γαίης). აპ. როდოსელი და მისი სქოლიასტიც ეას, ანუ მასთან გაიგივებულ ქუთაისს ფასისის (რიონის) მარჯვენა ნაპირზე ათავსებენ. ანტიკური ავტორების უმრავლესობის აზრიც სწორედ აქეთკენ უნდა იხრებოდეს (სკილაქს კარიანდელი, ჰეროდოტე, სტრაბონი და სხვ.) მასაშადამე, მათ მიერ მოხსენიებული „ქუთაია“ ქუთაისს გულისხმობს. პლინიუს უფროსის და სტეფანე ბიზანტიონელის ცნობა იმის შესახებ, რომ ეს მდ. კიანეოსსა და ჰიპოსს (ე.ი. ტეხურასა და ცხენისწყალს) შორის მდებარეობს, მეცნიერებს ნაკლებ სარწმუნოდ მიაჩნიათ.

ქუთაისს, როგორც აია კოლხეთის ქალაქს, აპოლონიოს როდოსელის გარდა ანტიკური ხანის სხვა ავტორებიც მოიხსენიებენ სხადასხვა ვარიანტებით – Κυταία, Κυταῖον, Κυτα, Κυτῆ, Κοτταῖον, Κουτταουσῖς, κοιταῖον. ფსევდო სკილაქს კარიანდელის „პერიპლუსში“ მოხსენიებულ ქალაქშიც ცხადია ქუთაისი

უნდა ვიგულისხმოთ – ფაზის „აღმა აყოლებით 180 სტადიონია დიდ ბარბაროსულ ქალაქამდე, საიდანაც მედეა იყო“ (ყაუხჩიშვილი თ., 1967. 48). ამასთან დაკავშირებით გამოთქმული იყო სხვა ვერსიებიც³, მაგ.: თ. ყაუხჩიშვილი მხოლოდ ვარაუდის დონეზე ამბობდა, ეს შეიძლება იყოს ნოქალაქევიო, თუმცა ამის სამტკიცი არაფერი ჰქონდა და შემდგომმა არქეოლოგიურმა გათხრებმა ეს დაადასტურა კიდევ. ის იმასაც აღნიშნავდა, რომ შეიძლება თავდაპირველ ტექსტში 280 სტადიონი იყო, რაც ქუთაისთან გვაახლოებსო (იხ. მისი ზემოთ დასახ. ნაშრომი, გვ.36-38.). ამასთან დაკავშირებით შეგვიძლია დამატებით ჩვენი ვარაუდი გამოვთქვათ, კერძოდ, თუ დასაშვებად მივიჩნევთ, რომ ტექსტის თავდაპირველ ვერსიაში 280 სტადიონი იქნებოდა, ჩვენის მხრიდან დავამატებთ, რომ ხომ არ არის აქ ნაგულისხმევი ლაზური სტადიონი? რადგანაც საქმე ლაზურ-კოლხურ სამყაროს ეხება. ლაზური სტადიონი კი დაახლოებით 250 მეტრია. თუ აქ ჩვენ იმასაც დავუმატებთ, რომ არგონავტები „შეცურდნენ პონტოს აღმოსავლეთ ფართოდ გაშლილ უბეში“, რომელშიც უნდა იგულისხმებოდეს ახლანდელი პალიასტომის ტბა, თანაც უფრო ვრცელი და რომელიც არგონავტების ხანაში შავი ზღვის ნაწილი იყო, მაშინ მისი აღმოსავლეთი მისადგომებიდან ⁴(ამ პერიოდში მდ. ფაზისი ფიჩორის კალაპოტით უერთდებოდა პალიასტომს. ლიჩელი ვ., 2021. 64-67) ქუთაისამდე, უფრო სწორად უძველეს ქუთაისამდე, ანუ გეგუთამდე გამოდის დაახლოებით სწორედ 65-70 კილომეტრი, რაც ემთხვევა კიდევ ძველი წყაროს მინიშნებას. გ. გაბუნია ქუთაისიდან ზღვამდე დაახლოებით 60 კმ-ს ანგარიშობს.

მედეა
ეჟენ დე ლაკრუა (1798-1863)

მედეა
ავტორი მერაბ ბერძენიშვილი
(ბიჭვინთა)

აკ. ურუშაძის აზრითაც, ვინაიდან მერმინდელ გამოცემებში მედეას სამშობლოდ სახელდებით ქუთაისია აღიარებული, ფსევდო-სკილაქსის ამ ცნობაში სწორედ ეს ქალაქი უნდა ვიგულისხმოთ და არავითარ დაბრკოლებას არ ქმნის ავტორის მიერ დამოწმებული მცირე მანძილი, მით უმეტეს, რომ მაშინ ზღვა 10-15 კილომეტრით იყო შემოჭრილი ქვეყნის სიღრმეში (ურუშაძე აკ., 1993. 24; იხ. აგრ.: ღამბაშიძე ი., ბერძენ და ლათინელ ავტორთა ამოუხსნელი ცნობები ძველ კოლხეთზე, „მნათობი“, 1972, N 6; მისივე, თქმულება არგონავტებზე და ბოსფორის საიდუმლოება, „ლიტერატურული საქართველო“, 1972, N 33).

რაც შეეხება ქუთაისის უძველეს ადგილსამყოფელად გეგუთის მოხსენიებას, ეს პირველად გამოჩენილ ქართველ ისტორიკოსს - ნიკო ბერძენიშვილს ეკუთვნის (ბერძენიშვილი ნ., 1975. 448). ის თავის ისტორიულ-გეოგრაფიულ დღიურში აღნიშნავს, რომ „ძველი ქუთაისი ალბათ მაინც გეგუთშია საძიებელი“. თუმცა არ აკონკრეტებს რატომ. პროკოპი კესარიელის ცნობებზე დაყრდნობით დაახლოებით იგივე მოსაზრებას გამოთქვამს აგრეთვე ისტორიკოსი ნოე ბალანჩივაძეც (გაზ. „ქუთაისი“, 1979 წ. 22. XII).

ამ შემთხვევაში, ჩვენის მხრიდან გამოვთქვამთ იგივე ვარაუდს და თან დავამატებთ, რომ ამის სასარგებლოდ უნდა მეტყველებდეს თვით სახელდება „გეგუთი“. იგი უნდა იყოს „ქექუთის“ ბგერისმიერი ცვლილების შედეგი, რომელშიც შეიძლება დავინახოთ „ქვექუთის“ ანუ „ქვემო ქუთაისის“ ბგერათშეკვეცის შედეგად მიღებული სახელდება. მართლაც, გეოგრა-

ფიული თვალსაზრისით, გეგუთს ყველაზე მოხერხებული მდებარეობა აქვს მთელ კოლხეთის მთისწინა ვაკეში, სწორედ აქ, მის ადგილსამყოფელზე მდებარეობდა მსოფლიო სავაჭრო გზაჯვარედინი. უძველეს დროში ხომ, საყოველთაო უგზოობის პერიოდში (ვგულისხმობთ სახმელეთო გზებს, რომელთა გაყვანა იმდროინდელი საწარმოო საშუალებების პირობებში წარმოუდგენელიც კი იყო), ყველაზე მოხერხებულ საშუალებად მიღებული იყო საწყლოსნო-სანაოსნო გზა, და რომ ამაში ძველი კოლხები ადრიდანვე დახელოვნებულნი იყვნენ. ამაზე მიგვითითებს თვით ანტიკური წყაროები, მოყოლებული ე. წ. მიკენური ხანიდან. ჯერ კიდევ არგონავტების შესახებ თქმულებაში აღნიშნულია, როცა უკან გაქცეულ არგონავტებს კოლხთა სწრაფმავალი ფლოტი დაედევნა აფსირტეს ხელმძღვანელობით, მას ხელიდან ვერ უსხლტებიან არგონავტები. აფსირტე ადვილად ეწევა მათ. ანუ ნაოსნობით განთქმულ ბერძნებს კოლხები არათუ უტოლდებოდნენ, არამედ სჯობნიან კიდევ. ხოლო აპოლონიოს როდოსელი პირდაპირ აღნიშნავს – საბერძნეთიდან მოსულმა მოლაშქრეებმა „გალიეს პონტოს ბოლო საზღვარი და ფაზისის ფართო ნაკადი ნახეს“ აქ კი აფრა ჩამოხსნეს და მთელი ძალებით ხოფებს დააწვნენ – „დაჰკრეს ხოფები და შეაცურეს ფიცხლივ ხომალდი ფაზისის წყალში, მყისვე ტალღებმა გზა მისცეს გემსა“. არგონავტები მალა შეუყვნენ ფაზისს. მათ თვალწინ არაჩვეულებრივი სანახაობა გადაიშალა – ხელმარცხნივ სჩანდა „მაღალი კავკასიონი და აიას ქალაქი კუტიისი“,

„ხოლო ხელმარჯვნივ გადაშლილიყო არესის ველი და წმინდა ჭალა

– არესის ჭალა, სადაც ურჩხული ეგრაგნებოდა შეფოთ-ლილ მუხას

და დარაჯობდა ფხიზლად, დღედაღამ, მის კენწეროზე დაკიდულ საწმისს“.

აქ კი მართლაც გეგუთის სანახების ნათელი და ცხადი სურათია დახატული მითშიც და მის გადამუშავებულ აპოლო-ნიოს როდოსისეულ ვარიანტშიც.

თავის დროზე ფაზის-რიონის კალაპოტი გეგუთის მი-სადგომებთან ცოტა უფრო დასავლეთით იყო, თითქმის მიბჯე-ნილი შემდეგდროინდელ გეგუთის სამეფო სასახლეს, ხოლო მის აღმოსავლეთით, ანუ არგონავტების ხელმარჯვნივ იშლე-ბოდა შესანიშნავი მუხნარი, „წმინდა ჭალა, არესის ჭალა...“ კოლხეთის დაბლობზე, რიონის აყოლებაზე, მის შუა წელზე. ახლანდელი ე.წ. აჯამეთის ტყე მართლაც ერთად-ერთი იყო, რომელიც მოიცავდა მდინარე რიონის აღმოსავლეთით, მის შე-ნაკად მდინარე ყვირილას ორივე მხარეს, რომლის ნაწილია დღევანდელ ქუთაისში არსებული მუხნარი, ე.წ. „საღორის ტყე“, ის სწორედ აჯამეთის მუხნარის გაგრძელებაა, რომელიც ფარავდა ახლანდელ კვახჭირის თემში შემავალ სოფ. სარბევს, თვით სოფელ კვახჭირისა და სოფ. ჭოგნარის სამხრეთ ვაკე ად-გილებს (ჭოგნარში ე.წ. ფარნალის გორასაც). რკინიგზის ხაზის გაყვანის დროს, XIX ს-ის მეორე ნახევარში, გაიკაფა ის ფართო ზოლი, რომელზეც ახლა სადგური რიონი და მისი მიმდებარე რაიონია. რის შედეგადაც გამოირიშორდა აჯამეთის ტყე და ე.წ.

საღორის ტყე. და მასაშადამე, რაც მთავარია, ის მოიცავდა მთლიანად გეგუთის აღმოსავლეთ ნაწილს, თანამედროვე ვარციხჭესის დასახლებას, გეგუთის სამეფო სასახლის აღმოსავლეთით, რიონს გაღმა ტერიტორიას, მათ შორის რკინიგზის სადგურ „რიონს“ და მის მიმდებარე დასახლებას. სწორედ ეს ნათელი სურათია დახატული „არგონაეტიკაში“. ის უეჭველად კოლხეთის შესახებ ბერძენთა გეოგრაფიული ცოდნის თვალნათელი დადასტურებაა.

სამწუხაროა, რომ XVIII ს-ის გამოჩენილ ქართველ მეცნიერს ვახუშტი ბაგრატიონს ეს ჭალა-ჭალაკი ვერ შეუმჩნევია. იგი ერთ ადგილას აღნიშნავს: „...ეგროს აღაშენა ქალაქი და უწოდა ეგრი. ამას სწერენ ევროპელნი კოლხიდად, სადიდამ იაზონ წარიღო ოქროს რუნი ანუ საწმისი. არამედ ჭალაკი იგი აქა არსად მოიპოვების, არცა მატთანე ჩვენი მოიხსენიებს მას“ (ქართლის ცხოვრება. 1973. 775-776). ნუთუ ვახუშტი ბაგრატიონს კოლხიდა მხოლოდ თანამედროვე სამეგრელო ჰგონია? აბა გეოგრაფიულ უცოდინარობას მას მით უმეტეს ვერ დავწამებთ. თუმცა შეიცდომები ამ ადგილების აღწერის დროს მასაც მოსდის.⁷

⁷ მაგ. მდ. ჭიშურას ის ეკლარის წყალს უწოდებს, მაშინ როდესაც ეკლარის წყალი სხვა პატარა მდინარეა, რომელიც ჭიშურის გვერდით, სოფ. ჭოგნარში ჩამოედინება და სათავეს სწორედ ამ სოფლის საზღვართან, იმ უბნიდან იღებს, რომელსაც ეკლარა ჰქვია, ანდა აჯამეთის წყალის მაგალითი და ა.შ. იხ. ქართლის ცხოვრება. ტ. IV, ბატონიშვილი ვახუშტი... გვ.754-755).

ამავე ადგილებში, ქალაქის პირისპირ, ფაზის-რიონის გაღმა, არესის ველზე მოწყობილი ყოფილა მოაჯირშემოვლებული ვრცელი საასპარეზო. აქ კოლხები გმირ წინაპართა (მათ შორის მეფე-დიდებულთა) მოსაგონებლად ქვეით და მხედრულ შეჯიბრებებს აწყობდნენ თურმე (გაბუნია გ., 2014. 127).

და ბოლოს – სწორედ ამ ადგილებში, გეგუთში, ე.წ. ვარციხჭესის დასახლებაში, უშუალოდ მდინარე რიონის მიმდებარედ, პროფესორი ვახტანგ ჯაფარიძე, რომელმაც არქეოლოგიურად შეისწავლა ციხე-ქალაქი ვარდციხე-როდოპოლისი და მიმდებარე ტერიტორიები, ვარაუდობს წინარეანტიკური ხანის ნასახლართა ნაშთებს. იქ, სადაც დასტურდება ტოპონიმი „რკინის ჯვარი“, ვარდციხის უშუალოდ მოპირდაპირე მხარე, რიონის მარჯვენა ნაპირას მიკვლეული ძეგლი მას მიაჩნია წინარეანტიკური ხანის სამოსახლოდ, რომლისთვისაც ფეოდალურ ხანაში ზღუდე შემოუვლიათ. (ჯაფარიძე ვ., 1989. 141, შენ. 28).⁸

მასაშადამე, არგონავტების თქმულება მოგვითხრობს ცნობილი ბერძენი გმირების ლაშქრობის შესახებ სახელგან-

⁸ პროფ. გ. გრიგოლია „დიდ ბარბაროსულ ქალაქს“ რიონ-ფიჩორის ორმდინარეთში მდებარე ნამოსახლარ „ნამარანუსთან“ აიგივებდა (გრიგოლია გ., ძეგლის მეგობარი, 33, 1973. 50-59). არქეოლოგი გ. კვირკველიაც თავის დროზე ამასთან დაკავშირებით აცხადებდა – ამის დასტურად ქუთაისში ჯერჯერობით ვერაფერს ვხედავო (კვირკველია გ., ძიებანი, დამატებანი VIII. 2002. 25-27), თუმცა ამ მხრივ, მას შემდეგ, ქუთაისის არქეოლოგიამ დიდი ნაბიჯები გადადგა წინ.

თქმული მეფის, აიეტის ქვეყანაში – აიაში, რომელსაც მოგვიანებით ბერძნებმა კოლხეთი უწოდეს.

აღსანიშნავია ისიც, რომ თუ ანტიკური ხანის ზოგიერთ ავტორთან სადავოა მდინარე ფასისის დენის ადგილი, აპოლონიოს როდოსელს იგი უდავოდ კოლხეთის ტერიტორიაზე მიმდინარედ მიაჩნია. ამასთან ერთად, კარგახანია ეჭვმიუტანელად აღიარებულია მდინარე ფასისისა და რიონის იდენტურობა.

რაც შეეხება ქუთაისის სახელწოდებას: მასზედ არა ერთი მოსაზრებაა გამოთქმული (დ. ბაქრაძე, დ. მეღვინეთუხუცესის-შვილი, ვ. ჰანსი, ნ. მარი, ს. კაკაბაძე, ი. ჯიშკარიანი, პ. ინგოროყვა, ა. შანიძე, გ. ჟორდანი, თ. ყაუხჩიშვილი, ნ. ბალანჩივაძე, გ. ელიავა, ვ. ჩაკვეტაძე, ვ. ჯაოშვილი, ა. ურუშაძე, მ. ალავიძე, თ. გამყრელიძე, ზ. ჭუმბურიძე, ა. ონიანი, ზ. სარჯველაძე, მ. ინაძე, რ. გორდეზიანი, ო. ლორთქიფანიძე, რ. შამელაშვილი, ჟ. ფეიქრიშვილი, მ. შვანგირაძე, გ. გაბუნია, რ. სირბილაძე და სხვ.), ჩვენ, მხოლოდ მოკლედ შევეხებით მის ირგვლივ გამოთქმულ ძირითად რამოდენიმე ვარაუდს. ყველაზე ადრინდელი მსჯელობა ამ საკითხთან დაკავშირებით, შეიძლება ითქვას, ეკუთვნის ქრ. აქეთ VI ს-ის ბიზანტიელ ისტორიკოსს პროკოპი კესარიელს, რომელიც თავის მხრივ, ქრ. აქეთ II საუკუნის ავტორს ფლავიუს არიანეს უნდა ეყრდნობოდეს⁹ – ლაზები აიეტის

⁹ არიანემ იმპერატორ ადრიანეს დავალებით 134 წ-ს იმოგზაურა კოლხეთის სანაპიროზე და მისი შედეგები აღწერა თავის ცნობილ „პერიპლუსში“, თუმცა იქ ნახსენები არა აქვს ასეთი რამ. როგორც ვარაუდობენ კოლხეთ-ქუთაისის შესახებ მას ექნებოდა მსჯელობა ჩვე-

დროინდელი ხანის კოლხეთის დედაქალაქს ძველთაგანვე „ქუთათისს“ ეძახდნენო – წერს პროკოპი კესარიელი. ფაქტიურად, ამავე სახელით („კუტაიისი“) იხსენიებს კოლხეთის დედაქალაქს „არგონავტიკის“ ავტორი, ქრ. შ-მდე III ს-ის ალექსანდრიელი ბერძენი პოეტი აპოლონიოს როდოსელი. იგივე შინაარსის მატარებელია უფრო ადრინდელ წყაროებში მოხსენიებული „კუტისოროსი“. ამ სახელის ძირი აშკარად არის „ქუთა“, „ქუთათი“, რომელიც ძველ ბერძნულ-ლათინურ და აქედან გამომდინარე სხვა ენებშიც გადატანილია „კუტ“, „კუტა“ ფორმით. საერთოდ კი ქუთაისი აღდგება საერთოქართველურ დონეზე, რაც იმაზე უნდა მიუთითებდეს, რომ იგი საერთოქართველური ენის არსებობის ეპოქაში იყო ცნობილი. ქუთაისს აქვს კანონზომიერი ზანური (ქუთეში) და სვანური (ქუთაშ) შესატყვისები. (Ониани Ал., Сарджвеладзе З. მაცნე 3, 1971. 173-175; გორდეზიანი რ., 1985. 25. იხ. აგრეთვე ო. ლანჩავა ო., 2015. 18). სხვა ავტორებიდან ამ საკითხს განიხილავს გ. ჟორდანია, რომელსაც ტოპონიმი „ქუთაისი ადამიანის ხურიტული სახელიდან თუ გვარ-სახელიდან მომდინარედ მიაჩნია (ჟორდანია გ., 1956. 168-174). ნოე ბალანჩივაძის აზრით „ქუთაისი - საკუთარი სახელის, ქუთათი-ს ელინიზირებული ფორმა უნდა იყოს (გაზ. „ქუთაისი“, 1984, 11 ნომბერი). პროფ. გ. გაბუნიას მიაჩნია, რომ ქუთაისის სახელწოდება ორი სხვადასხვა სახელის (ქუთ-აია) შერწყმის შედეგი უნდა იყოს (გაბუნია გ., 1973. 15, 23; გაბუნია

ნამდე არ მოღწეულ მის ერთ-ერთ ნაშრომში „ბითვინიის ისტორია“, თუმცა მას ასევე ჰქონია „პართიელების ისტორია“, რომელიც აგრეთვე დაკარგულად ითვლება.

გ., 1996. 207). პროფ. რ. გორდეზიანის აზრით „ქართულ კუტაი-
ასა და კრეტულ კუტაიონს შორის კავშირი დიდი ხანია შენიშ-
ნულია. კუტაიონ წინაბერძნული ჩამჩის, ბუტკის (თუ ბუტკოს
? ო.ნ.) მნიშვნელობის კუტ – ფუძისშემცველი აპელატივების
გათვალისწინებით შეიძლება აღნიშნავდეს გამოცარიელებულ
ადგილს მთებს შორის. თუ გავითვალისწინებთ ქართველურ
ენებში ფუძე ქუთ-ის მნიშვნელობას (დიალ. „გამო-ქუთ-ვ-ნა“,
„გოგრის გულის გამოღება“, ქუთუთო და ა.შ.) შეიძლება ქარ-
თველური ტოპონიმის შემცველი ფუძისათვის იგივე სემანტიკა
ვივარაუდოთ“ (გორდეზიანი რ., 1985. 117-118). ყველაზე მეტი
მაინც იმ მოსაზრებას ემხრობა, რომ სახელის ფუძეში უნდა
იყოს „ქვა“, მეგრული „ქუა“, რომელიც კავშირში უნდა იყოს ქა-
ლაქის ადგილმდებარეობასთან – დ. მელვინეთუხუცესი, ვ. ჩაკ-
ვეტაძე, ვ. ჯაოშვილი (ჯაოშვილი ვ., 1989. 56-57). პროფ. ო.
ლანჩავა არ ეთანხმება ქუთაისის სახელის ამდაგვარ ახსნას,
მისთვის უფრო საინტერესოა პროფ. გ. გაბუნias მოსაზრება
იმის შესახებ, რომ „აია“ და შემდეგ „კუტაია“ თავდაპირველად
ერთ კონკრეტულ გეოგრაფიულ პუნქტს, ქვეყნის პოლიტიკურ
ცენტრს აღნიშნავდა, საიდანაც იგი მისი გამლჩიერების პარალე-
ლურად ჯერ „დედაქალაქის“ მიმდგომ მხარეზე, ხოლო საბო-
ლოოდ მთელს კოლხეთზე, დასავლეთ საქართველოზე გავ-
რცელდაო და ეს ორივე ტოპონიმი „აია“ და „კუტაია - „კუტაიი-
სი“ შესაძლებელია თავიანთ შესაბამის ეთნარქ-ეპონიმებისა-
გან“ (აიეტი და მისი შვილიშვილი კუტისოროსი) მომდინარე-
ობდესო. განსხვავებული მოსაზრება წარმოადგინა პროფ. მ.
ინაძემ. ის ფიქრობს, რომ პირიქით, ქალაქმა ქვეყნისაგან მიიღო

სახელი – „კვტაია“, ხოლო ეტიმოლოგიური თვალსაზრისით „აღნიშნულ სახელწოდებაში თავის გამოხატულება ჰპოვა სწორედ ამ მხარის გამორჩეულმა უხვმოსავლიანობამ და ლითონით სიმდიდრემ, რის გამოც ადრიდანვე მოხდა ნაყოფიერების კულტის თავყვანისცემის ფართოდ დანერგვა „კვტაიას“ მიწაზე. აქედან გამომდინარე კი სახელის ფუძე „კვტ“-ს უკავშირებს ნაყოფიერების სიმბოლოს – ფალოსის აღმნიშვნელ სიტყვას „კუტას“ (ინაძე მ., 1994. 69). პროფ. ო. ლანჩავა კი აღნიშნავს, რომ ამ საკითხს დამატებითი ლინგვისტური კვლევა ესაჭიროებაო, მაგრამ იქვე უმატებს, რომ ამ თვალსაზრისით საინტერესოაო ქუთაისის მუზეუმში დაცული ითიფალიური ქანდაკება (ლანჩავა ო., 2015. 51). მაგრამ ამ ავტორებს ავიწყდებათ მათ მიერვე აღიარებული ერთი ჭეშმარიტება, რომ კუტაია-კუტაის-კუტაისიის-კუტისოროსის და ა.შ. სახელთა ძირი აშკარად არის „ქუთა“, „ქუთათი“ („ქუთა“, „ქუთათი“) და არა „კუტა-კუტ“, რომელიც ქართულიდანაა გადატანილი ამდაგვარად ბერძნულ-ლათინურში და აქედან სხვა ენებშიც.

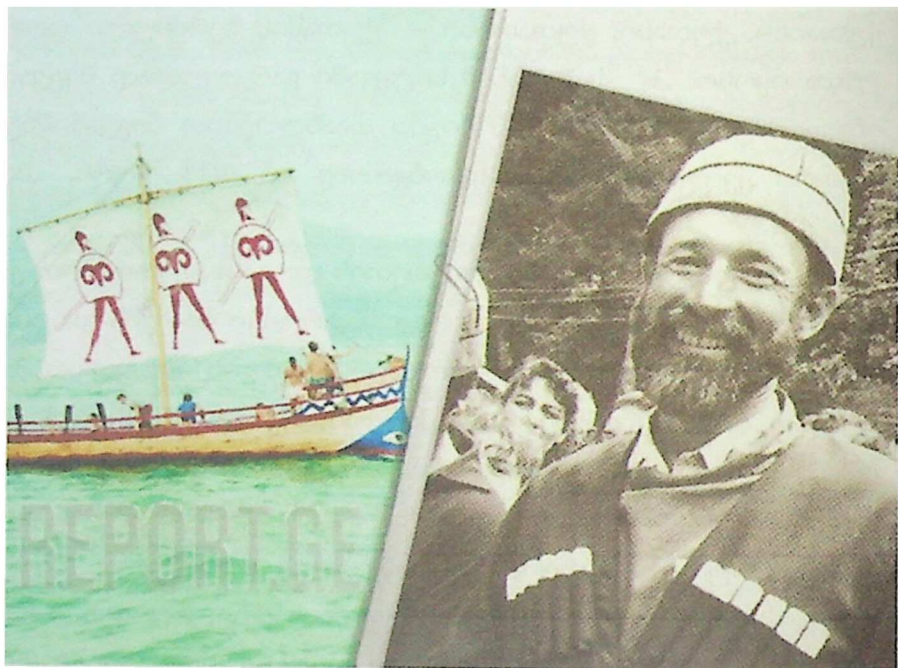
ორიგინალური მოსაზრება აქვს გამოთქმული აკ. ურუშაძეს, კერძოდ ის დასაშვებად მიიჩნევს „ქუთაისი“ დაუკავშიროს ბერძნულ სიტყვას „სკუტოს“ (კუტოს), რომელიც ბერძნულში ტყავის აღმნიშვნელი სიტყვაა. მაშინ იგი სემანტიკურად ოქროს საწმისის ლეგენდას უკავშირდება (ურუშაძე ა., „ლიტ-ლი საქლო“, 27.12.1985).

ა. ლობჯანიძე ცდილობს პრაენის მისეული ინტერპრეტაციით ახსნას ქუთაისის სახელწოდება. მისი აზრით „ქუთაში“ უნდა ნიშნავდეს თეთრი ქვის მთაზე მცხოვრებთ, (ქუთაისის

ჩრდილო-დასავლეთ, შემადლებულ ადგილას, მართლაც მდებარეობს ე.წ. „თეთრა მიწა“, რომელზეც ქვის ხანის ადამიანების ნამოსახლარია აღმოჩენილი, რომლის მიმდებარედ მოგვიანებით ქალაქი აღმოცენდა) მერე, უფრო გვიან, მეორე ათასწლეულში, ქალაქი უკვე დაბლობშიც ვრცელდება ახალი სახელით – ქუთირი (მდინარის თეთრქვებიანი ნაპირი) (ქუთირი, ქუათირი, ქვათირი, თირიქვა – თირქვიანი, ანუ იგივე თეთრქვიანი..). ქუთაისი, ქუთასი, ქუთათისი – ქუთაშის ბერძნული ფორმა უნდა იყოსო. „ს“ -ს შეტანამ სიტყვაში გარკვეულად შეცვალა ინფორმაციულობა, მაგრამ იგიც დაახლოებით მიგვანიშნებს თეთრი ქვის ქალაქზეო. (ლობჟანიძე ა., 2013. ჟურნ. „ხანძთა“.8;13)

აიეტისდროინდელი კოლხეთის და განსაკუთრებით ქუთაისის უძველესი ისტორიის რეკონსტრუქციისათვის და, ამასთან ერთად, ამის ფართო პროპაგანდისათვის მსოფლიო მასშტაბით, დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა გამოჩენილი ინგლისელი მწერლის და მეცნიერ-ექსპერიმენტატორის, ტიმ სევერინის სამეცნიერო ექსპერიმენტულ მოგზაურობას ძველი არგონავტიკის მარშრუტით – საბერძნეთიდან, ქალაქ ვოლოსიდან (ძველი იოლკოსიდან) საქართველომდე, ფაზისამდე, რიონის შესართავამდე და შემდეგ მის სიღრმეში ვანამდე (სოფ. ჭყვიშამდე) 1984 წლის მაის-ივნისში. ეს მოგზაურობა მრავალმხრივ იყო საყურადღებო, უპირველესად კი იმით, რომ მან კიდევ ერთხელ გააღვივა სამეცნიერო ინტერესი ძველი კოლხეთისა და მისი დედაქალაქის ისტორიისადმი არა მარტო ჩვენს ქვეყანაში, არამედ მის ფარგლებს გარეთაც. ტიმ სევერინის არაჩვეულებრივმა

საზღვაო მოგზაურობამ კიდევ ერთხელ დაარწმუნა მსოფლიო საზოგადოებრიობა, რომ აიეტისა და მედეას სამშობლო-ქვეყანა აია-კოლხეთი ხელმისაწვდომი იყო ელინებისათვის ე. წ. მიკენურ-პელაზგურ ხანაში, ძვ.წ. II ათასწლეულის შუა ხანებიდან მაინც.

ტიმ სევერინი და მისი „არგო“
1984 წელი

ტიმ სევერინი „არგოს“ მაკეტით

ამავე მიზანს ემსახურებოდა 2019 წლის მაის-ივნისში ჩვენი მოგზაურობა, ოღონდაც ცხადია მცირე მასშტაბის, ქუთაისის აკ. წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტთა მონაწილეობით, ფოთიდან ვანამდე და არგონავტიკის მუზეუმის საფუძველის ჩაყრა ქუთაისში.

ფოტო 2019 წლის 29 მაისი

ჩვენ მიერ აგებულმა „არგომ“ გეზი აიღო ვანისაკენ

ჩვენ მიერ აგებული „არგო“ სოფელ ჭყვიშთან

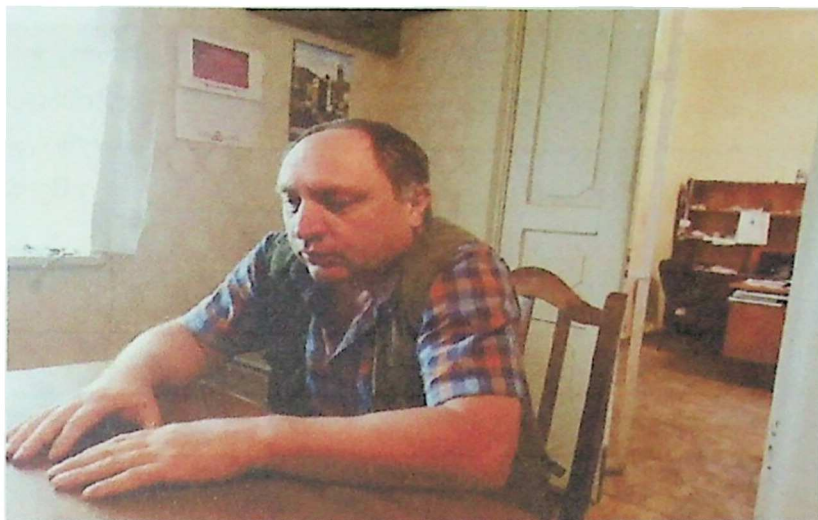
ეს ღონისძიება მიემდგვნა ტიმ სევერინის მოგზაურობიდან 35 წლისთავს. იდეა პირადად მივაწოდე ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიის სპეციალობის სტუდენტებს. მათ სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ იგი ენთუზიაზმით იქნა ატაცებული. გემის მაკეტი, ტიმ სევერინის მიერ აგებული ხომალდის მიზაძვით, ქუთაისში იქნა დამზადებული, მხატვარ თემურ ჟორჯოლიანის მონაწილეობით, ხოლო თვით გემი - ფოთში, ლერი ჯოლიას სახელოსნოში, მდინარე კაპარჭინას ნაპირზე იქნა აგებული. 2019 წლის 31 ივნისს ხომალდი „არგო“ ქალაქ ფოთში, ძველი ფასისის მახლობლად ჩაშვებულ იქნა წყალში. მასპინძლებმა, ფოთელებმა არ დაიშურეს დახმარება და თბილი სიტყვები. ჩატარდა მშვენიერი ღონისძიება, თეატრალური ნიუანსებით, ფოთის თეატრის მსახიობთა მონაწილეობით. ღონისძიებას ესწრებოდნენ ქალაქის ხელისუფლებისა და საზოგადოების წარმომადგენლები. ხომალდზე ადგილები დაიკავეს თანამედროვე არგონავტებმა, ისევ ჩემმა სტუდენტებმა⁷ და დავიძარით აღმა, მდინარე რიონ-ფასისით, ძველი კოლხეთის დედაქალაქ ქუთაისისაკენ. 2 ივნისს, გალაქტიონ ტაბიძის სახლ-მუზეუმის მიმდებარედ, სოფ. ჭყვიშში, ვანის რაიონში, რიონის პირას ჩატარდა ასევე არაჩვეულებრივი ღონისძიება, იგი დაემთხვა სახალხო დღესასწაულს „ვანელობას“. რამოდენიმე ათასი კაცი დაესწრო ჩვენს პერფორმანსს – ხომალდ „არგოსა“ და არგონავტების მასპინძლობას. მოეწყო თეატრალიზებული წარმოდგენა აიეტის და მედეას მონაწილეობით. ღონისძიებას ესწრებოდნენ ცენტრალური და ადგილობრივი ხელისუფლების წარმომადგენლები, პარლამენტარები,

სხვადასხვა რეგიონიდან ჩამოსული ხალხის საკმაოდ დიდი რაოდენობა. საბოლოო ჯამში არგომ ბინა დაიდო ძველი კოლხეთის დედაქალაქ ქუთაისში, აიეტის სამბრძანებლო ქალაქში, აღმაშენელის გამზ. N 22 ბ-ში, სადაც საფუძველი ჩავუყარეთ არგონავტიკის მუზეუმს და სამეცნიერო კვლევით ცენტრს.¹⁰

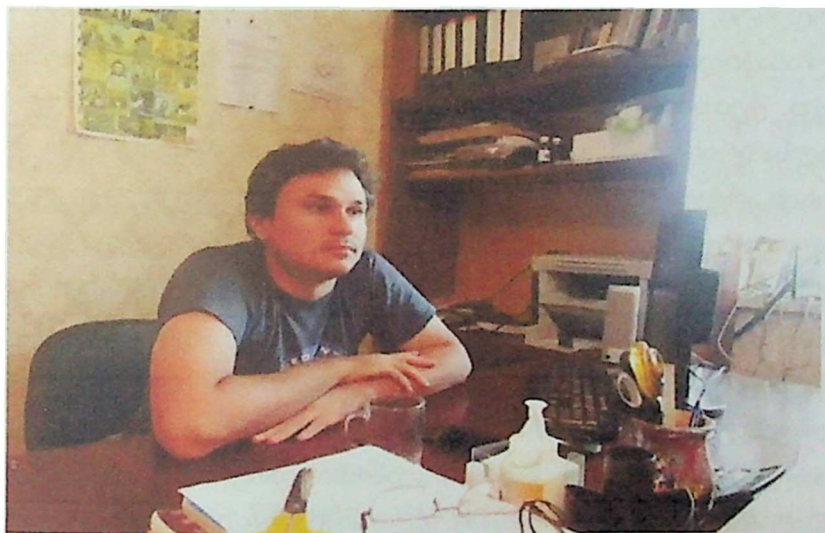

2019 წლის 2 ივნისი
სტუმრები არგოზე

¹⁰ ჯუმბერ ლომთაძე, რეზი კაპანაძე, დათო მაცაბერიძე, ლაშა გაბრიჭიძე, გიორგი ფრუიძე - იაზონი, რიჩარდ ფხაკაძე-ჰერაკლე, ფარსმან ფორჩხიძე, პეტრე რუხაძე, გიორგი ნემსიწვერიძე, ზაურ ქობულაძე-ორფევსი, ვანო ნიშნიანძე, თემურ რცხილაძე, ია ლომთაძე, ქალდმერთ ათენას როლში ანი ისიანი, აგრეთვე დამხმარე ჯგუფი- თემურ ჯიშმელეიშვილი, ლევან კანკია, ნინო და ნანა ყურუები და სხვ.)

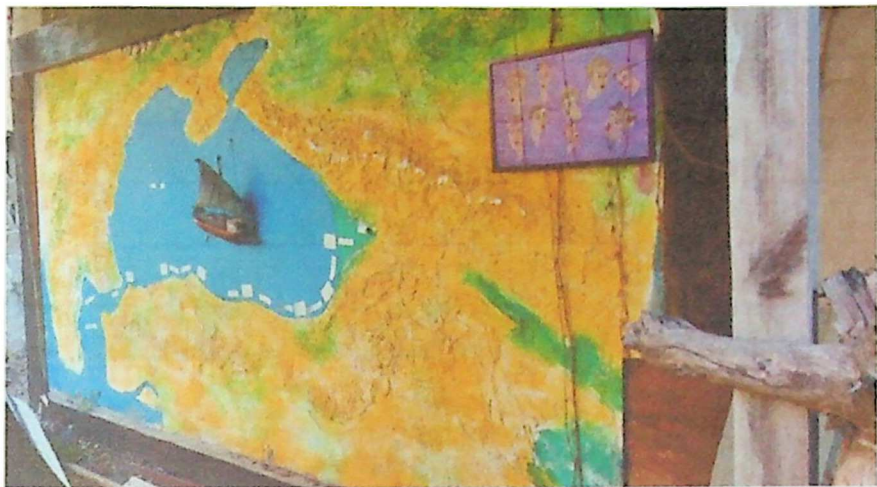
ფოთი, 2019 წლის 29 მაისი
თანამედროვე არგონავტები

ფოთი, 2019 წლის 29 მაისი
ექსპედიციის დაწყების წინ

საერთოდ, ქუთაისის უძველესი ისტორიის მიმართ, კერძოდ არგონავტთა თქმულებებში გადმოცემული ამბებისადმი სკეპტიკური დამოკიდებულების მიზეზი ძველი კოლხური ცივილიზაციის და მათ შორის, ქუთაისის არქეოლოგიური შეუსწავლლობაც იყო.

როცა ტიმ სევერინი ჩამოვიდა საქართველოში, ბუნებრივია, იგი ქუთაისშიც იმყოფებოდა. ცხადია, მასპინძლები ცდილობდნენ ეჩვენებინათ მისთვის ქუთაისის სიძველის დამადასტურებელი არქეოლოგიური ძეგლები” თუ ცალკეული არტეფაქტები. ამ მიზნით საძიებო-დაზვერვითი სამუშაოებიც კი უწარმოებიათ უშუალოდ ტიმ სევერინის ჩამოსვლის წინ ქუთაისის ტერიტორიაზე, კერძოდ, რიონჰესის სათავე ნაგებობის მიმდებარე ადგილებში. ამის შესახებ იხსენებს მაშინდელი სტუდენტი, ქალბატონი ლეილა ობოლამე. თუმცა, მაშინ იქ ხელჩასაჭიდი ვერაფერი უნახავთ. საერთოდ, როგორც ზემოთ ითქვა, ქუთაისი იმ დროისათვის არქეოლოგიური შესწავლის თვალსაზრისით მართლაც ყამირი იყო, აკი ამბობდა კიდეც ქუთაისის არქეოლოგიური ექსპედიციის ყოფილი წევრი გ. კვირკველია თავის დროზე – ქუთაისის სიძველის (მიკენური ხანის) დასტურად ჯერ-ჯერობით ვერაფერს ვხედავო (კვირკველია გ., ძიებანი, დამატებანი. VIII, 2002. 25-27). აქედან გამომდინარე, ამ მხრივ, ტიმ სევერინი ფაქტიურად ქუთაისში დიდი ვერაფრით გააკვირვეს. ამიტომაც არაა უცნაური, რომ მის ახლახან ქართულად ნათარგმნ წიგნში „იასონის მოგზაურობა, ოქროს საწმისის ძიებაში“ (თბ., 2019), ქუთაისი არც ერთხელ არ არის მოხსენიებული.

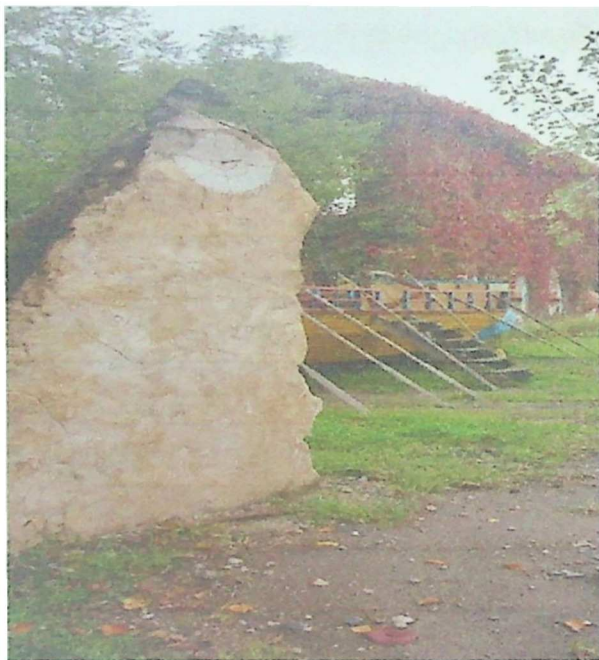

არგონავტიკის მუზეუმის ერთ-ერთი კუთხე

დღეს ამ მხრივ შეუდარებლად უკეთესი მდგომარეობა გვაქვს, რისი თქმის უფლებასაც ბოლო წლების არქეოლოგიური გათხრების შედეგები გვაძლევს. აღსანიშნავია ქუთაისის დაბლობ ტერიტორიაზე, გაბაშვილისა და დათეშიძის გორაკების ძირში, სამხრეთის მიმართულებით, ე.წ. „პრესის სახლსა“ და რუსთაველის ხიდს შორის არსებულ მონაკვეთში აღმოჩენილი მძლავრი კულტურული ფენა, რომელიც ქრ. შ-მდე VIII-VI საუკუნეებით თარიღდება (ლანჩავა ო., 2015). განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია თვით გაბაშვილის გორაკზე ბოლო სამი წლის განმავლობაში (2017-2019 წწ.) წარმოებული არქეოლოგიური გათხრები, პოლონელი კოლეგების მონაწილეობით, რომლის შედეგად მის ტერიტორიაზე აღმოჩენილია ძვ.წ. მეორე ათასწლეულის მეორე ნახევრის, გვიან ბრინჯაოს ეპოქის საქალაქო ცხოვრების ამსახველი მძლავრი საპორტიფიკაციო და თავდაცვითი ნაგებობების ნაშთები.

მხატვარ-არქიტექტორ გივი თოღაძის ნამუშევარი „არგო“, ტიმ სევერინის ავტოგრაფით

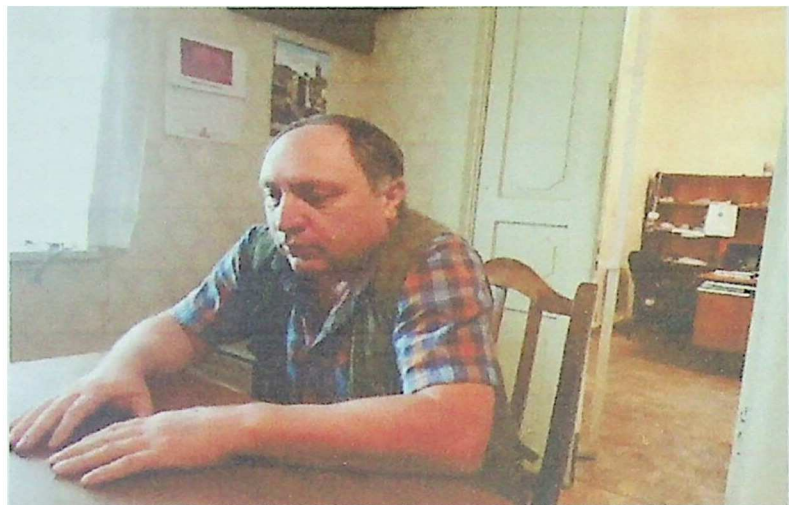

არგონავტიკის მუზეუმის ერთ-ერთი კუთხე, კირზი

უძველესი ქუთაისის კვლევაში დიდი წვლილი შეიტანა ქართულ-პოლონურმა, ერთობლივმა არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ, რომელიც 2017 წლიდან აწარმოებს არქეოლოგიურ გათხრებს ქუთაისში, კერძოდ, ე.წ. გაბაშვილის გორაზე. ეს არქეოლოგიური ჯგუფი შეიქმნა იმასთან დაკავშირებით, რომ ქართულ სახელმწიფოს და ახლანდელ ხელისუფლებას აქვს მზაობა მოხდეს ქუთაისის ხელახალი ნომინაცია იუნესკოში, როგორც უძველესი კულტურულ-ისტორიული ლანდშაფტი. ინიციატორი იყო და ქართულ მხარეს წარმოადგენდა კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტო (მაშინდელი ხელ-ლი ნიკა ანთიძე) და მისი რეგიონალური წარმომადგენლობა „ქუთაისის მუზეუმ-ნაკრძალი“ (ხელ-ლი როლანდ ისაკაძე), ხოლო პოლონურ მხარეს წარმოადგენს ვარშავის უნივერსიტეტის არქეოლოგიის ფაკულტეტი. ქართულ მხარეს წარმოადგენს ასევე ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, რა თქმა უნდა, ქუთაისის მუნიციპალიტეტის მერიისა და მხარის ადმინისტრაციის წარმომადგენლობის მხარდაჭერითა და თანადგომით.

არქეოლოგიურ გათხრებში აქტიურად მონაწილეობს ვარშავის უნივერსიტეტის არქეოლოგიური ფაკულტეტის დოქტორანტი იაცეკ ჰამბურგი, რომელიც დაინიშნა ქუთაისში შექმნილი სტეფან კრუკოვსკის სახელობის ინტერდისციპლინური კვლევის არქეოლოგიური ცენტრის ხელმძღვანელად.

ექსპედიცია აქტიურად მუშაობდა 2017, 2018 და 2019 წლების სეზონებში. სამწუხაროდ შეფერხება იყო 2020-21 წლებში მსოფლიო პანდემიის გამო.

არქეოლოგი როლანდ ისაკაძე

არქეოლოგი იაცეკ ჰამბურგი

იაცეკ ჰამბურგი, როლანდ ისაკაძე, ომარ ნიშნიანიძე

არქეოლოგიური კვლევის ძირითადი მიზანი იყო წინარე ანტიკური და პრეისტორიული ხანის ქუთაისის მოკვლევა და შესწავლა. როგორც ცნობილია, ყველაზე შეუსწავლელი სწორედ ეს პერიოდია ქუთაისის ისტორიაში, შეუდარებლად უკეთესი მდგომარეობაა ანტიკური და შუა საუკუნეების ქუთაისის არქეოლოგიური კვლევების კუთხით.

ამ ადგილების არქეოლოგიური შესწავლა წინა საუკუნეში დაიწყო, შეიძლება ითქვას, მცირე დოზით. მეოცე საუკუნის შუა ხანაში ეს ადგილები მოინახულა და მცირე მოცულობითი სამუშაოები აწარმოა გ. წერეთელმა, შემდეგ ოთ. ლორთქიფანიძემ და ამის შემდეგ კი ქუთაისის არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ პროფ. ო. ლანჩავას ხელმძღვანელობით. რის შედეგადაც გარკვეული იყო, რომ ე.წ. გაბაშვილის გორაზე იყო VIII-VII და VI-

IV საუკუნეების საქალაქო ცხოვრების ამსახველი ნაშთები, მათ შორის თავდაცვითი ინფრასტრუქტურა (ლანჩავა ო., 2015).

რაც შეეხება უფრო ადრინდელ მასალას, (ლაპარაკი გვაქვს მიკენური ანუ არგონავტიკის ხანის სამოსახლოებზე ქუთაისში და მის შემოგარენში) ისინი ფაქტიურად გამოვლენილი არ იყო, თუ არ ვიგულისხმებთ პატრიკეთის არქეოლოგიურ მასალას, რომელიც ვახტანგ ჯაფარიძემ გათხარა და იგი მიაკუთვნა დაახლოებით ძვ. წ. მეორე ათასწლეულის მიწურულსა და პირველი ათასწლეულის დასაწყისს (XI-X სს-ებს) (ჯაფარიძე ვ., 1989.132).

ქართულ-პოლონური არქეოლოგიური ექსპედიციის სამწლიანმა მუშაობამ ძალზედ მნიშვნელოვანი შედეგები აჩვენა ამ კუთხით. შესწავლილი იქნა ე.წ. გაბაშვილის გორის სამი ბორცვის მიმდებარე ადგილები. ერთ-ერთი ბორცვის ძირში მოხდა ჩაღრმავება 7 მეტრზე, რომელშიც გამოიკვეთა ძალზედ საინტერესო მასალა, კერძოდ, გაცილებით ძველი კულტურული ფენები, ვიდრე ოდესმე გაეთხარათ. აღმოჩნდა, რომ მჭიდროდ დასახლებულ ტერიტორიას ჰქონდა მძლავრი თავდაცვითი ნაგებობა. გაბაშვილის გორის თითქმის სამი მხარე, აღმოსავლეთი, სამხრეთი და ჩრდილოეთი, ბუნებრივი ციცაბო დამრეცებითაა დაცული და დიდ გამაგრებით სამუშაოებს არ მოითხოვდა, ხოლო მისი დასავლეთი მხარე პირიქით. სწორედ ამ მხრიდან ევროდა დასახლებას 4 მეტრი სიგანის თავდაცვითი ზღუდე, რომელიც ეტყობა ხის მორებითა და ალიზთ იყო ნაგები, ხოლო მის წინ დამატებით თავდაცვითი თხრილი იყო გავლებული, რომლის სიღრმე ექვსი მეტრი ყოფილა, ხოლო სიგანე ათი მეტ-

რი. მას ერთი ფერდი დამრეცი აქვს, ანუ ძირისაკენ ვიწროვდება და თხრილის სიფართოე ფსკერზე ორი მეტრია. ეს თხრილი ივსებოდა წყლითაც. ასე რომ მომხდურ მტერს წინ ხვდებოდა ორმაგი მძლავრი დამცავი ზღუდე, მას ჯერ წყლით სავსე ღრმა თხრილი უნდა დაეძლია, შემდეგ კი ასევე სქელი და მაღალი თავდაცვითი კედელი.

თხრილიდან აღებულმა ანალიზებმა აჩვენეს, რომ დაახლოებით X-IX ს-თა მიჯნაზე დამთავრებულა განვითარების ერთი ეტაპი, თითქოს ცხოვრება შეწყდა ან შენელდა. ყოველ შემთხვევაში, თავდაცვითმა ნაგებობებმა დაკარგეს ფუნქცია და თხრილი იწყებს ფაქტიურად ამოვსებას. აქ დანალექი მცენარეთა და ცხოველური ნაშთები იფარება და მომდევნო საუკუნეებში გრძელდება მასზედ ცხოვრება ჩვეულებრივად.

თავდაცვით თხრილში, თანდათანობითი არქეოლოგიური ჩაღრმავების კვალზედ ამოღებული მასალების ანალიზმა აჩვენა საოცარი შედეგი: გაირკვა, რომ იქ მოგვეპოვება უფრო ძველი ნაშთები, ვიდრე ძვ.წ. X-IX საუკუნეების. თხრილის სიღრმეში ნაპოვნი ჩასილული მცენარეების, მათ შორის (მუხის) და მისი ნაყოფის – რკოს, აგრეთვე მარცველეულის (ფეტვის), ყურძნის წიპწების და ა.შ. სხვადასხვა ნარჩენები აღმოჩნდა, რომ მიეკუთვნება ძვ.წ. XII-XI საუკუნეებს, უფრო ქვევით აღმოჩენილი ნარჩენები კი - XIV-XIII საუკუნეებს. ეს დასკვნა გამოიტანა ვარშავის მაღალკვალიფიციურმა ლაბორატორიამ. თუმცა იგი მაინც გადამოწმდა ისრაელის, ცნობილ ვაისმანის ლაბორატორიაში, რომელმაც დაადასტურა მიღებული შედეგი.

თანაც აღსანიშნავია, რომ დაახლოებით ძვ.წ. XIV-XIII საუკუნეთა მიჯნაზე ამ ძალიან მასშტაბურ დასახლებას უკვე გააჩნია ეს მძლავრი თავდაცვითი გალავანი და თხრილი. ხოლო როდის დაიწყო ეს პროცესი, რასაკვირველია ამას დამატებითი კვლევა სჭირდება.¹¹

მაშასადამე, ზეპირი და წერილობითი წყაროების ანალიზის საფუძველზე ჩვენ გვქონდა საშუალება გვეფიქრა, რომ არგონავტების მითში დაფიქსირებულია ე.წ. მიკენური, ანუ აქეური ხანის ბერძნულ-კოლხური ურთიერთობების საწყისი ეტაპი, და რომ ამ მითში და მის გადამუშავებულ ვერსიებში რეალურად აისახა ძველი კოლხეთის ძლიერი და მდიდარი ქვეყნა და მისი მძლეთამძლე მეფე - გვირგვინოსანი აიეტი.

მიუხედავად აზრთა სხვადასხვაობისა, ოთარ ლორთქიფანიძემ დამაჯერებლად დაამტკიცა, რომ ეს ქვეყანა უნდა ყოფილიყო დღევანდელი დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე, ძირითადად რიონ-ფაზისისა და მისი შენაკადების ირგვლივ. მეცნიერთა აბსოლუტური უმრავლესობა ანტიკურ წყაროებზე დაყრდნობით აღიარებდა, რომ ძველი კოლხეთის დე-

¹¹ ქუთაისის ქართულ-პოლონური არქეოლოგიური ექსპედიციის ანგარიში, ქუთაისი. 18.12.2017.; ქუთაისის ქართულ-პოლონური არქეოლოგიური ექსპედიციის ანგარიში, ქუთაისი, 10.10.2018.; ქუთაისის ქართულ-პოლონური არქეოლოგიური ექსპედიციის მიერ ქ. ქუთაისში, ვაჟა ფშაველას # 13-ში 2019 ს-ს ჩატარებული არქეოლოგიური სამუშაოების ანგარიში, ქუთაისი, 25.11.2019.

დაქალაქი მდებარეობდა მდინარე რიონის მარჯვენა ნაპირზე, რიონის შესართავიდან საკმაოდ მოშორებით. მაგრამ კონკრეტულად სად? ამაზე დღემდე გრძელდებოდა კამათი.

მაგრამ დღეს ქუთაისის ტერიტორიაზე ასეთი სურათი იკვეთება: პირველი მოსახლეობა გაჩნდა ე.წ. არქიელის გორაზე, ახლანდელი ბაგრატის ტაძრის ადგილას და მიმდებარედ. აქ შუა ბრინჯაოს ხანის ნამოსახლარი ნაშთებიც კია გამოვლენილი. მოგვიანებით მოსახლეობა გავრცელდა სამხრეთით, ე.წ. გაბაშვილის გორაზე, რადგანაც სტრატეგიულად და თავდაცვის მხრივ ეს ადგილი უფრო მოსახერხებელი იყო.

ბაგრატის ტაძრის ტერიტორიაზეც არის გამოვლენილი უძველესი დროის საკმაოდ დიდ ნაგებობათა ნაშთები, მაგრამ ის უფრო საკულტო ცენტრად დარჩა ალბათ, ხოლო გაბაშვილის გორაზე განვითარდა საკმაოდ მასშტაბური დასახლება მძლავრი თავდაცვითი ზღუდეებითა და სხვა საფორტიფიკაციო ინფრასტრუქტურით. გაბაშვილისა და არქიელის (უქიმერიონის) გორას შორის (ახლანდელ წმინდა გიორგის ეკლესიის მიმდებარედ) სავარაუდოდ იქნებოდა სასაფლაოთა ადგილი, თუმცა, ჯერ-ჯერობით მისი ზუსტი ადგილსამყოფელი აღმოჩენილი არ არის, თუ არ ჩავთვლით ცალკეულ, შემთხვევით ნაპოვნ საფლავებისათვის დამახასიათებელ არტეფაქტებს.

ამრიგად, შეიძლება დავასკვნათ, რომ ქუთაისში, ე. წ. გაბაშვილის გორასა და მის მიმდებარე ტერიტორიაზე, ასეთი მასშტაბური დასახლების, ასეთი მძლავრი თავდაცვითი ზღუდის მშენებლობას დასჭირდებოდა ასევე ძლიერი მაორგანიზებული ძალა ე.წ. პოლიტიკური ორგანიზაციის სახით. აქედან გამომდინარე, სრულიად სამართლიანი ვიქნებით თუ ვიტყვით,

რომ ე.წ. მიკენურ ხანაში, უკვე ძვ.წ. XIV საუკუნეში მაინც, ჩვენ სახეზე გვაქვს ე.წ. სახელმწიფოებრივი გაერთიანება, რომლის ცენტრიც ქუთაისში მდებარეობს.

არქეოლოგიური თხრილი, გაბაშვილის გორაზე

გაბაშვილის გორის მიმდებარე მე-20 სკოლის ეზო

გალავნის კედლის ნაშთი

თავდაცვითი თხრილი

არის თუ არა ეს სწორედ აიეტის ქუთაისი? ჩვენი აზრით არის. რასაკვირველია კვლევები გრძელდება, მაგრამ დღეს ჩვენ გაცილებით თამამად შეგვიძლია განვაცხადოთ, რომ არგონავტების მითში დახატული ძლიერი სამეფო, რომლის სათავეში იდგა ერთმპყრობელი მეფე-ხელმწიფე, სრულიად რეალურია და ამ მდიდარი, ოქრომრავალი და სამეურნეო თვალსაზრისით განვითარებული ქვეყნის შესახებ თუ ადრე მხოლოდ ზეპირი და წერილობითი წყაროების საშუალებით ვიცოდით, დღეს უკვე გააჩნია მატერიალური დადასტურებაც ბოლოდროინდელი არქეოლოგიური გათხრებით მიღებული შედეგების წყალობით. და რაც მთავარია, ამ ქვეყნის სამეფო ქალაქი სწორედ ქუთაისია. ისეთი მძლავრი საფორტიფიკაციო სამუშაოების დასრულებას ცხადია ერთი თაობა ვერ შეძლებდა იმდროინდელი საწარმოო საშუალებებით. აქედან გამომდინარე, ქუ-

თაისის საქალაქო ცხოვრების დასაწყისი მინიმუმ ძვ.წ. XV საუკუნეშია სავარაუდებელი. ეს კი გვაძლევს საფუძველს ვთქვათ, რომ ლევან სანიკიძისეული ასაკი ქუთაისისა, რომელიც მისი აზრით განისაზღვრებოდა 3500 წლით, უკვე პოულობს მატერიალურ დადასტურებასაც.

და კიდევ, ამ არქეოლოგიურ კვლევას, მიუხედავად იმი-
თხე, რომ ბევრი რამე ისევ ჩვენი დაუდევრობის გამო, დანგრე-
ულ-დაკარგულია, აქვს განვითარების კარგი პერსპექტივა,
ზადგანაც ზემოთ ნახსენებ ე.წ. გაბაშვილის გორასა და მის მიმ-
დებარე ტერიტორიებზე არის თავისუფალი სივრცეები, რომ-
ლებშიც, დარწმუნებული ვარ, მომავალში აუცილებლად გაგ-
რძელდება ნაყოფიერი კვლევა-ძიებანი.¹²

¹² გასულ საუკუნეში, ქუთაისის წყლით მიმარაგების სათაო ნა-
გებობების მშენებლობის და აგრეთვე კულტურისა და დასვენე-
ბის პარკის მოწყობის სამუშაოების მიმდინარეობის დროს გა-
ნადგურებული იქნა დიდი მოცულობის კულტურული ფენა).

ჩვენს სამშობლოში ბევრი კარგი და დამსახურებული ქალაქია, მაგრამ არ შევცდებით თუ ვიტყვით, რომ ქუთაისი მათ შორის მაინც გამორჩეულია. იგი ერთ-ერთი პირველთაგანია თავისი მდებარეობით, კულტურულ-ეკონომიკური და პოლიტიკური მნიშვნელობით, ბრწყინვალე ისტორიული წარსულით და ამით იგი გამორჩეულია არა მარტო ჩვენი ქვეყნის მასშტაბით.

დღესდღეობით უკვე დადასტურებულია, რომ იგი არა მარტო ზეპირი და წერილობითი წყაროების მიხედვით არის მსოფლიოს ერთ-ერთი უძველესი ქალაქი, არამედ ბოლო წლების არქეოლოგიური გათხრების შედეგებითაც. მისი ასაკი სამნახევარ ათას წელს უახლოვდება და ჩვენ უკვე სრული უფლება გვაქვს ვემზადოთ მისი ამ დიდი იუბილის აღსანიშნავად.

ქუთაისის სახელი განუყრელადაა დაკავშირებული ძველ ქართველ ტომთა დასავლურ გაერთიანებასთან, რომელსაც ანტიკური წყაროები ჯერ აიას, მერე კი კოლხეთს უწოდებდნენ და რომელიც არის ქართველთა განსახლების ადრინდელ არეალში ფორმირებული უძველესი სახელმწიფოებრივი გაერთიანება დიაოხთან ერთად, რომელსაც სათავეში უდგას ერთმმართველობის გზაზე რეალურად მდგომი მეფე-ხელმწიფე - ჯერ აიეტი და მერე კი აიეტინები.

ამ უძველესი პოლიტიკური გაერთიანების სიდიადე-სიმდიერე და „ოქრომრავლობა“ ფართოდ აისახა ანტიკურ მითებსა და თქმულებებში, ხელოვნებასა და მწერლობაში. ძველმა ბერძნებმა და შემდეგ რომაელებმა უაღრესად მნიშვნელოვანი

როლი მიაკუთვნეს თავიანთ ისტორიაში ქართველურ კოლ-
ხურ-იბერიულ ტომებს და უპირველესად კი ძველი კოლხეთის
სახელმწიფოს. ეს შედეგი იყო იმ მრავალსაუკუნოვანი მჭიდრო
კონტაქტებისა, რომელიც მოყოლებული მიკენურ-პელაზგური
ხანიდან საუკუნეების განმავლობაში არსებობდა ქართულ-
კოლხურ და ბერძნულ-რომაულ სამყაროთა შორის.

ქართულ-კოლხური მოდგმის ხალხის წვლილი საკმაოდ
დიდი ჩანს თვით ელინური კულტურის განვითარებაში. თავი
რომ დავანებოთ კოლხურ-ხალიბურ დამსახურებას თუნდაც
რკინის მეტალურგიის ათვისება-განვითარებაში და მასში და-
სავლურ-ელინური სამყაროს გათვითცნობიერებაში, ან თუნ-
დაც კოლხთა დამსახურებაში კარტოგრაფიის განვითარების
საქმეში, ელინურ კულტურაში ჩვენი წინაპრების დიდ წვლილ-
ზე ლაპარაკობს ძველბერძნული მითოლოგია, მათ შორის არ-
გონავტების შესახებ თქმულებათა უზომო პოპულარობა ანტი-
კური ხანის მთელ მანძილზე. იგი უხვად ასაზრდოებდა ელინ-
თა და რომაელთა სულიერ კულტურას და შესაბამისად მსოფ-
ლიო კულტურას, რომელიც გაგრძელდა მომდევნო ეპოქებში
და გრძელდება დღემდე.

რაც შეეხება ამ, შეიძლება უკვე ითქვას, ისტორიული
თქმულების მიმართ სამეცნიერო ინტერესს, არ განელებულა
დაწყებული ელინისტური ხანიდან (ძვ.წ. III-I სს.) დღემდე.
თქმულებას აია-კოლხეთზე და აქ დაცულ ოქროს საწმისზე,
რომლის გულისთვისაც ილაშქრეს არგონავტებმა, გადმოცემე-
ბი იაზონ-მედეაზე, მძლეთამძლე აიეტსა და ჯადოქარ კირკე-
ზე, შექმნილია ე.წ. პელაზგურ-მიკენურ ხანაში, ძვ.წ. II ათას-

წლეულის შუა ხანებში და მას უზარმაზარი მნიშვნელობა აქვს ჩვენი სამშობლოს უძველესი ისტორიის რეკონსტრუქციისათვის.

ამიტომაც, არგონავტების შესახებ თქმულება და მის გვიანდელ ვერსიებში დაცული ცნობები ფასდაუდებლად ძვირფასია კოლხეთსა და მის სატახტო რეზიდენციის – სამეფო ქალაქ ქუთაისის შესახებ ინფორმაციის მიღებაში.

XIX და XX ს-ეების ისტორიკოსებისა და ფილოლოგების უმრავლესობას ეჭვი შეჰქონდათ არგონავტების ციკლის თქმულებათა რეალურ საფუძვლებში, მიაჩნდათ იგი გამოგონილ ამბებად. ეს გამომდინარეობდა ჯერ ერთი მათი ნიჰილისტური დამოკიდებულებიდან ძველი წერილობითი წყაროების მიმართ და მეორე, მათი ე.წ. ევროპაცენტრისტული განწყობილებიდან, რის გამოც ისინი არ ცნობდნენ ევროპის გარეთ არსებული სამყაროს ღვაწლს მსოფლიო კულტურის საგანძურში, მათ შორის არც ჩვენსას.

საბედნიეროდ დღეს ვითარება რადიკალურად იცვლება როგორც ქვეყნის გარეთ, ასევე ქვეყნის შიგნითაც. სკეპტიკოსები უკან იხევნ და იძულებულნი არიან აღიარონ არგონავტების შესახებ თქმულებიას რეალური ისტორიული საფუძველი. ამასთან, ბოლო ხანებამდე დავის საგნად ქცეული საკითხი, სად მდებარეობდა არგონავტების მითში ასახული ძლევამოსილ კოლხთა უმდიდრესი ქვეყანა აია-კოლხეთი, გადაწყვეტილად ითვლება. ეს იყო, ძირითადად, თანამედროვე დასავლეთ საქართველოს ტერიტორია, უპირველესად რიონის ხეობა და მისი მომიჯნავე შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთი რეგიონის

ერთი ნაწილი. გადაწვეტილია აგრეთვე ერთ დროს დავის საგნად მიჩნეული საკითხი, ძველი კოლხური კულტურის თუ რომელი ცენტრი შეიძლებოდა მიგვეჩნია ლეგენდარული აიეტის სატახტო ქალაქად, ქუთაისი თუ ვანი, ფოთი თუ ნოქალაქევი, ძველი დიოსკურია თუ სხვა ქალაქი...

ქუთაისი, მხოლოდ ქუთაისი შეიძლებოდა ყოფილიყო ეს ქალაქი და ამას უკვე წინ ვედარაფერი დაუდგება. ზეპირი, წერილობითი და არქეოლოგიური გათხრების შედეგად საბოლოოდ დადასტურდა, რომ ძველი კოლხეთის, აიეტის „ოქრომრავალი“ სამბრძანებლოს სატახტო ქალაქი ქუთაისია, რომელიც სამიათასხუთასი წლისაა და მსოფლიოს ერთ-ერთი უძველესი ქალაქთაგანია.

ქუთაისის უახლესი ისტორიისათვის

ქუთაისი მართლაც გამორჩეული ქალაქია თავისი ისტორიით, მდებარეობით, ლანდშაფტით, სილამაზით, მაგრამ განსაკუთრებით აღსანიშნავია მისი დამსახურება ქვეყნის წინაშე. ის მსოფლიოს ერთ-ერთი უძველესი ქალაქია, მსოფლიოს ერთ-ერთი უძველესი სახელწიფოებრივი გაერთიანების, ჩვენი წინაპრების მიერ ორგანიზებული კოლხთა სამეფოს დედაქალაქი, გაერთიანებული საქართველოს პირველი დედაქალაქი, რომელსაც მერეთაც არაერთხელ შეუსრულებია ეს ფუნქცია. იყო ყოველთვის დაუშრეტელი წყარო ქართული ენერგიის, გამაერთიანებელი იდეის, თვით დედაქალაქისათვისაც არა ერთხელ გაუწვდია გადამწყვეტად მნიშვნელოვანი ხელი კრიზისულ სიტუაციებში...

ამიტომაც ვფიქრობთ, ამ უნიკალურ ქალაქს მეტი ყურადღება და მხარდაჭერა სჭირდება ცენტრალური ხელისუფლების მხრიდან...

ნაციონალური მოძრაობის ხელისუფლების (2003-2012 წწ.) წინააღმდეგ, განსაკუთრებით 2007 წლის შემდეგ, ყოველწლიურად ძლიერდებოდა საპროტესტო ტალღა. ბუნებრივი იყო, რომ განსაკუთრებით აქტიურობდა დედაქალაქი, სადაც მოსახლეობის აბსოლუტური უმრავლესობისათვის ცხადი იყო – ქვეყანას კატასტროფა ელოდა, თუ ე.წ. ნაცმოძრაობა კვლავ გააგრძელებდა ქვეყნის მართვას წლების განმავლობაში.

ცხადი იყო ისიც, რომ პრეზიდენტი მიხეილ სააკაშვილი თბილისში, პარლამენტის წინ რუსთაველზე მიმდინარე უწყვე-

ტი აქციების ფონზე, კომფორტულად ვერ გრძნობდა თავს. ამიტომაც ის უმეტესად საზღვარგარეთ იყო, ან საქართველოში ყოფნის შემთხვევაში რეგიონებს სტუმრობდა ხოლმე. მაგალითად უმეტეს შემთხვევაში იყო ბათუმში ან ბორჯომში, აგრეთვე სამეგრელოში და ა.შ. უმეტესად დასავლეთ საქართველოში.

აქედან გამომდინარე, მოსახლეობის უდიდეს ნაწილს მაშინ სჯეროდა, რომ ერთ-ერთი მიზეზი სწორედ ესეც უნდა ყოფილიყო, რომელმაც უბიძგა სააკაშვილს პარლამენტიც რეგიონში გადაეტანა, კერძოდ კი ქუთაისში. ამ მიზნით კონსტიტუციაში, რომელსაც პრეზიდენტის ბრძანებით ჭრიდა და კერავდა პარლამენტის მაშინდელი ე. წ. „მორჩილი უმრავლესობა“, გაჩნდა ახალი ჩანაწერი იმის შესახებ, რომ საპარლამენტო ქალაქი არის ქუთაისი. უსწრაფესად, დამკვერელურ ტემპში დაიწყო ქუთაისში, ირაკლი აბაშიძის გამზირზე, პარლამენტის ახალი შენობის მშენებლობა. ამ მიზნით დაანგრიეს მერაბ ბერძენიშვილის შესანიშნავი ძეგლი-ანსაზლი, ე.წ. დიდების მემორიალი, რომლის დემონტაჟს, სამწუხაროდ, დედა-შვილის სიცოცხლეც შეეწირა. არადა, მემორიალის გვერდით იყო სრულიად საკმარისი ტერიტორია, რომელიც ამ ძეგლის დანგრევის გარეშეც კარგად დაიტევდა პარლამენტის შენობას თავისი ინფრასტრუქტურით. მაგრამ როგორც საქმეში ჩახედული ადამიანები ამბობდნენ, ამით მაშინდელმა ხელისუფლებამ მერაბ ბერძენიშვილზეც იძია შური, რომელიც გუნდრუკს არ უკმევდა სააკაშვილის რეჟიმს და იყო მის მიმართ საკმაოდ კრიტიკული. აღსანიშნავია ისიც, რომ ხელოვნებათმცოდნეთა შეფასებით შესანიშნავი ქართული ძეგლი გაასწორეს მიწასთან. (კიბაბიძე ლ., ნიშნიანიძე ო. „ხანძთა“ 2006. 12-17).

გარდა ამისა, ორიოდ სიტყვით ისიც შეიძლება აღინიშნოს, რომ ზოგადად ეს ადგილი ახალი პარლამენტისათვის ჩვენი აზრით ცუდად იყო შერჩეული. საქმე იმაშია, რომ პარლამენტართა აბსოლუტური უმრავლესობა აღმოსავლეთიდან, უფრო სწორად თბილისიდან ჩამოდიოდა ქუთაისში, ამას გარდა მთავრობა, დიპლომატიური კორპუსი და ა.შ. ყველანი თბილისიდან მოემგზავრებოდნენ და ქალაქში შემოსვლის შემდეგ ნახევარ საათზე მეტი მათ პარლამენტამდე მისაღწევად ეკარგებოდათ. გასათვალისწინებელი იყო აგრეთვე ავტომობილების სულ უფრო მზარდი ნაკადი ჩვენს ქალაქში. ასე რომ, უმჯობესი იქნებოდა პარლამენტისათვის ადგილი შეერჩიათ ქალაქის სამხრეთ აღმოსავლეთ ნაწილში, მით უმეტეს რომ ქუთაისი არ განიცდიდა ასეთი თავისუფალი, აუთვისებელი ადგილების სიმცირეს...

როცა პარლამენტი გადმოიტანეს ქუთაისში (2011 წ.), ამას დიდი იმედებიც მოჰყვა. თუმცა ამ გადაწყვეტილებას ბევრი არც ეთანხმებოდა, იყო აზრთა სხვადასხვაობა. ახლად არჩეულ პარლამენტში (2012 წ.), რომლის წევრიც მე ვიყავი, აქტიურად დაიწყეს საუბარი პარლამენტის უკან, თბილისში დაბრუნების შესახებ, რასაც სჭირდებოდა კონსტიტუციური ცვლილება და რაც ხელეწიფებოდა მაშინდელ უმრავლესობას. ჩემი წინადადება იყო კონსტიტუციაში არ ჩაეწერათ საპარლამენტო ქალაქად მხოლოდ თბილისი, არამედ თბილისთან ერთად ქუთაისიც ყოფილიყო მოხსენიებული მასში, მით უმეტეს, ადრე არსებობდა კიდევ ასეთი პრეცედენტი. ეს საშუალებას იძლეოდა საპარლამენტო საქმიანობის უდიდესი ნაწილი თბილისში წარ-

მოებულიყო, ხოლო წელიწადში რამოდენიმე სხდომა ქუთაისში, სპეციალურად პარლამენტისათვის აგებულ შენობაში გამართულიყო. ამით ქუთაისიც არ დაკარგავდა საპარლამენტო ქალაქის სტატუსს და ძვირადღირებული შენობაც აღარ გაპარტახდებოდა. სამწუხაროდ კოლეგებმა ეს ჩემი აზრი არ გაითვალისწინეს.

როგორც აღინიშნა, ქუთაისლებმა პარლამენტის გადმოტანა თავიანთ ქალაქში მადლიერების გრძნობით მიიღეს და ეს მივიწყებული ქალაქის გაცოცხლების, ახალი ფუნქციის შეძენის მოლოდინად აღიქვეს. თუმცა, იყო საპირისპირო მოსაზრებებიც. პრესაში, ტელევიზიებში, ზოგადად მედიაში ხშირად

იმართებოდა დებატები ამ საკითხთან დაკავშირებით. ერთხელაც ტელეკომპანია „რიონის“ პირდაპირ ეთერში, 2012 წელს სადისკუსიოდ ამ საკითხზე მიგვიწვიეს პარლამენტარები – მე როგორც პარტია „ქართული ოცნების“ წარმომადგენელი და ნაც. მოძრაობიდან გაია თევდორაძე.

საქმე იმაში იყო, რომ 2012 წლიდან, როგორც უკვე აღინიშნა, აქტიურად მიდიოდა მსჯელობა უნდა დარჩეს თუ არა პარლამენტი ქუთაისში და საერთოდ – რა უნდა იყოს ქალაქის ძირითადი ფუნქცია. თავიდანვე განვაცხადე, რომ ამ საკითხთან დაკავშირებით მე არ გამოვდგებოდი ნაციონალური მოძრაობის წევრის ოპონენტად, რამეთუ მეც ვემხრობოდი ქუთაისში პარლამენტის ფუნქციონირების გაგრძელებას, მაგრამ, რადგანაც ვიცოდი განწყობა ჩემი კოლეგების, განსაკუთრებით პარლამენტის მაშინდელი უმრავლესობის (პარტია „ქართული ოცნების“ ქვოტით პარლამენტში მოხვედრილი დეპუტატების), ამასთან ერთად საჭიროდ მიმაჩნდა, რომ გვეფიქრა ქალაქისათვის დამატებითი ფუნქციის მიების აუცილებლობაზე. ინდუსტრიული ქალაქის სტატუსი უკვე ძალზედ შორეულ პერსპექტივად ჩანდა. კარგი იქნებოდა ქვეყნის ძირითადი სამეცნიერო-საგანმანათლებლო ქალაქის სტატუსიც (რაც ნაწილობრივ ხორციელდება კიდეც ბიძინა ივანიშვილის მიერ ქუთაისის საერთაშორისო უნივერსიტეტის დაფუძვნებით...), აგრეთვე ისტორიულ-კულტურული თუ საფესტივალო ქალაქის სტატუსი და ა.შ. სწორედ ასეთი მულტიფუნქციური სტატუსის შემუშავებაზე გავამახვილე ყურადღება და ისიც კი გავიხსენე, რომ ისტორიულად რიონი სანაოსნო მდინარე იყო ყოველთვის და ამასთან კავშირში მეცნიერები ფიქრობენ და პროექტებიც კია

შედგენილი ქუთაისის საპორტო ქალაქად გადაქცევის შესახებ-
თქო. ცხადი გახდა, რომ ჩემს ოპონენტს ამის შესახებ არც წაკი-
თხული ჰქონდა და არც გაგონილი. არადა, არა თუ ძველ დრო-
ში იყო სანაოსნო მდინარე რიონ-ფაზისი (ამაზე დიდძალი სა-
მეცნიერო ლიტერატურა არსებობს), არამედ XIX და XX საუკუ-
ნის დასაწყისშიც კი მდინარე რიონი აქტიურად გამოიყენებო-
და სანაოსნოდ (მ. ნიკოლეიშვილი, სამტრედიის ისტორიიდან,
ქუთაისი. 1973. გვ. 26-31), ხოლო ერთი საუკუნის შემდეგ, უკვე
ჩვენი საუკუნის, ანუ XXI საუკუნის პირველ ათწლეულში, ე.
შევარდნაძის პრეზიდენტობის ხანაში და ნაციონალური მოძ-
რაობის ხელისუფლებაში მოსვლის პირველ ხანებშიც კი, პერი-
ოდულ პრესაში ქვეყნდებოდა ინფორმაციები ასეთ პროექტე-
ბის არსებობის შესახებ. ერთ-ერთ მათგანს სპეციალური სტა-
ტიაც კი მიეძღვნა - „ქუთაისი ტრასეკას კარიბჭე“, რომელიც გა-
მოქვეყნდა ჟურნალ „ეპოქაში“.

სატელევიზიო დებატების შემდეგ ჩემს მიერ მოყვანილი მაგალითი მყისიერად აიტაცა ოპონენტმა და მერე მთელმა ოპოზიციამ და ჩვენი პოლიტიკურმა ოპონენტებმა ააგორეს ე.წ. შავი პიარი, რომლის ძირიდათი საქილიკო თემა იყო ის, რომ თითქოს პარლამენტარ ომარ ნიშნიანიძეს სურდა ქუთაისში აეგო საზღვაო პორტი.

გასათვალისწინებელია ისიც, რომ მოსახლეობის დიდი ნაწილისათვის მართლაც გაუგებარი რჩებოდა ქუთაისის საპორტო ქალაქად ქცევის პერსპექტივა. ამით სარგებლობდნენ ცხადია ჩვენი ოპონენტები და მიუხედავად ჩემი არა ერთხელ მიცემული განმარტებისა, ისინი დებატებში, როცა არგუმენტები შემოეღოდათ, მაშინვე წამომამახებდნენ ხოლმე „პორტის მშენებლობის საქმე როგორ მიდისო?“ სამწუხაროდ, ამას ზოგჯერ უადგილოდ წამომამახებდა ჩვენი გუნდის გაუთვითცნობიერებელი ზოგიერთი წარმომადგენელიც (არ ვგულისხმობ კეთილშობილ ხუმრობებს, რომელსაც მეც ვუერთდებოდი ხოლმე...) და ამით თავის მაინცა და მაინც დიდ ნაკითხაობას ვერ აჩვენებდნენ...

საქმე იმაშიც გახლავთ, რომ ხშირად ჩვენ თავი მოგვაქვს ევროპისაკენ სწრაფვით, რომ ევროპული ღირებებულებები ჩვენთვის უაღრესად მნიშვნელოვანია და ა.შ. ასეთ შემთხვევაში ისიც უნდა გვახსოვდეს, რომ ევროპელები ყოველგვარ ეროვნულ რესურსს პოტენციურად მერკანტელური კუთხით აფასებენ და ჩვენი მოვალეობაცაა, ღვთითბოდებული ბუნებრივი სიმდიდრე და რეზერვები გონივრულად და მაქსიმალურად ეფექტურად გამოვიყენოთ.

დიდი ნიკო ნიკოლაძე ბრძანებდა: „ბრმაც კი უნდა მიხედეს, რომ ყოველი საშუალება, რომელიც ამ საზოგადოებას განვითარებს და გააძლიერებს, რომელიც მას გულში იმედს ჩაუნერგავს ან მხარში ძალას მისცემს, სასარგებლო იქნება ჩვენი ხალხისათვის“. ჩვენს ქვეყანას გააჩნია წყლის უღლეი რესურსი, რომელიც სულ უფრო ფასდება და ძვირდება მსოფლიოში. წყალს როცა ვამბობთ, მასში ვგულისხმობთ არა მარტო ეკონომიკურთხეულ წყაროებს, არამედ მდინარეებს, მათ ენერგეტიკულ პოტენციალს, ვგულისხმობთ ზღვას და ვგულისხმობთ აგრეთვე სანაოსნოდ გამოსაყენებლად ვარგის მდინარეებს, მათ შორისაა მდინარე რიონიც. ჯერ კიდევ დიდი ბერძენი გეოგრაფი სტრაბონი ამბობდა – კოლხეთი მდიდარი ქვეყანა იყო და სადაც ყველაფერი მოიპოვებოდა ნაოსნობისათვის. მას შემდეგ რასაკვირველია ორმა ათასწლეულმა განვლო, მაგრამ კოლხთა, განსაკუთრებით ლაზთა სახელგანთქმულ ზღვაოსნობაზე უამრავი ისტორიული წყარო არსებობს და ამ საკითხს არა ერთი სამეცნიერო ნაშრომი მიეძღვნა (მათ შორის თამაზ ბერაძის „ზღვაოსნობა ძველ საქართველოში“. თბ., 1981).

ბიზანტიელები მიხვდნენ, რომ კოლხთა, განსაკუთრებით ლაზთა ძლიერების ერთ-ერთი მთავარი წყარო ნაოსნობა იყო და ამის შესასუსტებლად რადიკალური ნაბიჯები გადადგეს: ფაქტიურად მთელი ზღვისპირა სიმაგრეები და მდინარეთა შესართავები დაიკავეს, ციხიონები ჩააყენეს და კოლხებს ზღვა ჩაუკეტეს, მათ მხოლოდ მდინარეები დაუტოვეს შიგამოხმარებისათვის. ბიზანტიური მიმკვიდრეობა მოგვიანებით თურქებმა გადაიბარეს, მიუხედავად ამისა, ნაოსნობა ქართველებს არასო-

დეს მიუტოვებიათ, მათ შორის ახალ დროშიც და ამიტომაც ბევრი გამოჩენილი მეზღვაური და გემის კაპიტანიც გვყავდა.

ბათუმისა და ფოთი პორტების მოდერნიზაციამ, ყულევისა და ანაკლიის პორტების მშენებლობამ, მდინარე რიონზე დიდი არხის „ოქროს საწმისის“ და ვარციხე-გეგუთთან პორტის მშენებლობის საკითხი დღის წესრიგიდან მოხსნა რასაკვირველია და ამჟამად ამ იდეის ხორცშესხმა არც ერთ დონეზე არ განიხილება, თუმცა ეს არ ნიშნავს, რომ ეს იდეა იყო უტოპიური და გამოჩენილი ქართველ მეცნიერთა შემუშავებული პროექტი დასაცინი და გასაქილიკებელი.

სამწუხაროდ, გასულ საუკუნეში აშენებულმა ჰესებმა ქუთაისი ფაქტიურად ურიონოდ დატოვეს, განსაკუთრებით რიონჰესმა, რომლის გამო რიონის უდიდესი ნაწილი სოფ. გუმათიდან დაწყებული გვირაბით მიწის ქვეშ გაედინება რიონჰესამდე და ამის გამო წყალმცირობის პერიოდში რიონი ნახევრად მშრალ კალაპოტში მოედინება ქუთაისის ტერიტორიაზე. არადა, ისტორიულად ქუთაისის აღმავლობაში თავისი უდიდესი წვლილი სწორედ კოლხეოსი დედამიწიანარეს – რიონ-ფაზისს მიუძღვის. როგორც ერთმა სახელგანთქმულმა პოეტმა ბრძანა: „ურიონო ქუთაისი ცხვირმოჭრილ მზეთუნახავს გავსო“...

მიუხედავად ამისა, ამ შესანიშნავ მდინარეს დღესაც შეუძლია გაუწიოს დახმარება ქუთაისს, თუნდაც ტურისტული პოტენციალის განვითარებაში. რა თქმა უნდა იგულისხმება თანამედროვე მცირე სამდინარო სატრანსპორტო საშუალებების აქტიურად გამოყენების თვალსაზრისით, ეს იქნება კატერე-

ბი, კატამარანები თუ სხვა ამდაგვარი რამ, მით უმეტეს თუ მათ არგოს ტიპის გარეგნული იერსახე მიეცემა...

ასე რომ დღის წესრიგში კვლავ რჩება არაჩვეულებრივი იდეა, რომელსაც ვერ ჩაანაცვლებს ვერცერთი ალტერნატიული პორტის მშენებლობის საკითხი თუ სხვა ინფრასტრუქტურული პროექტები.

საქმე ეხება მდინარე რიონის გამოყენებას ტურისტული და სპორტული თვალსაზრისით, მდინარე რიონს სპორტული თვალსაზრისით დღესაც იყენებენ, თუმცა ვფიქრობ, არასაკმარისად და მას გაცილებით მეტი პოტენციალი გააჩნია ამ მხრივ. საქმე ეხება წყალჯომარდობას და ნიჩბოსნობას. კარგია, რომ რამოდენიმე წლის წინ ოლიმპიურ თამაშებზე ოლიმპიური ლიცენზია მიიღო ქუთაისის ნიჩბოსანთა გუნდმა, რაც წლების განმავლობაში არ გვექონდა. ვფიქრობთ, ეს კარგი სტიმული უნდა ყოფილიყო ამ და სხვა მსგავს სახეობებში მდინარე რიონის უფრო ფართო გამოყენებისათვის.

ტურისტული თვალსაზრისით მდინარე რიონი კი ჯერ კიდევ გამოუყენებელია. შავი ზღვიდან ვარციხე-გეგუთამდე იგი სანავიგაციოდ მცირე ზომის კატარღებისათვის, მითუმეტეს ბრტყელძირიანებისათვის, ხელმისაწვდომია.

და ბოლოს, უნდა აღვნიშნოთ, რომ რამოდენიმე წელი მოვანდომეთ კანონის პროექტის შემუშავებას ქუთაისის შესახებ, როგორც სპეციალური სტატუსის მქონე ქალაქის. ამის პრცედენტი არსებობს მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნებში, მაგრამ, სამწუხაროდ, ესეც დარჩა განუხორციელებელ ოცნებად, რამეთუ პარლამენტის მაშინდელმა შემადგენლობამ ამაზეც შეიკავა თავი. არადა, მსოფლიოს რიგ ქვეყნებში ზოგიერთ ქალაქს კა-

ნონი ან ქვეყნის ცენტრალური ხელისუფლების სხვა ნორმატიული აქტი გარკვეული მიზნით ანიჭებს განსაკუთრებულ სტატუსს. ამ თუ იმ ქალაქისათვის განსაკუთრებული სტატუსის მინიჭება, რიგ შემთხვევაში, განპირობებულია სამხედრო-პოლიტიკური, სოციალურ-ეკონომიკური, ისტორიულ-კულტურული მიზნების განხორციელებისათვის, ზოგჯერ ქვეყნის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მოწყობის თავისებურების გათვალისწინებით და ა.შ. ასეა მაგალითად ყაზახეთში ალმა-ატას შემთხვევაში, ყირგიზეთში ქალაქი ოში, უკრაინაში სკადოვსკი, საფრანგეთში ლიონი და მარსელი, რუსეთში ე.წ. „ნაუკოგრადები“ და ა.შ.

ქუთაისის შემთხვევაში, უპირველესად, გასათვალისწინებელია კულტურულ-ისტორიული, რა თქმა უნდა სოციალ-ეკონომიკური და აგრეთვე, რეგიონალური განვითარების პოლიტიკიდან გამომდინარე, სახელმწიფოებრივი თვალსაზრისი.

აუცილებლად გასათვალისწინებელია შემდეგი გარემოება – პარლამენტი ქუთაისიდან კვლავ თბილისში გადაიტანეს, რაც ქუთაისელთათვის საკმაოდ მტკივნეული თემა გამოდგა. ამას გარდა დასრულდა ქუთაისის გვერდის ამვლელი გზის, ავტობანის ზესტაფონი-სამტრედიის მონაკვეთის მშენებლობა. ამ პროცესებმა ქალაქი რიგი უკიდურესობის წინაშე დააყენა, კერძოდ, ეს იწვევს საფინანსო-ეკონომიკური აქტივობის შემცირებას, რასაც ბუნებრივად ერთვის ქალაქიდან ადამიანური რესურსის გადინება და მოსახლეობის სოციალური დამაბულობის ზრდა. ფაქტობრივად მეორდება საუკუნენახევრის წინ დაშვებული შეცდომა, როცა ცენტრალური რკინიგზის მაგისტრალი აარიდეს ქუთაისს.

სასწრაფოდ გადასახედია ქუთაისის ადმინისტრაციული საზღვრები, განსაკუთრებით სამხრეთის მიმართულებით. ქუ-

თაისის ადმინისტრაციულ საზღვრებში უნდა მოექცეს წყალ-ტუბოს რაიონის სოფლების - ბროწეულასა და გეგუთის მიმართულებით არსებული ტერიტორიები ე.წ. ვარციხჰესის დასახლების ჩათვლით. ამ მიმართულებით ქალაქის განვითარება, ანუ ცენტრალური რკინიგზისა და ავტომაგისტრალისაკენ ინფრასტრუქტურის გამართვა, ხელს შეუწყობს ქალაქის ეკონომიკური აქტივობის ნაწილობრივ მაინც შენარჩუნებას.

ქუთაისი შესაძლებელია ჩამოყალიბდეს როგორც გარკვეული აგლომერაცია, როგორც მიზიდულობის ცენტრი, რომელიც აიყოლიებს მთელი რეგიონის ეკონომიკურ განვითარებას.

მცირე ზომის ქვეყნებში ასეთი საშუალო ზომის ქალაქები, სოციალურ-ეკონომიკური მნიშვნელობის გარდა, წარმოადგენენ ეთნოსის კულტურის დასაყრდენ ბაზას. მაგალითად, ნიდერლანდებში ერთ ქალაქში კი ცხოვრობს მილიონზე მეტი მოსახლეობა, მაგრამ კიდევ 10-ზე მეტ ქალაქში 200-დან ნახევარ მილიონამდე მცხოვრებია. შვეიცარიაში ასეთი ხუთია, ავსტრიაში და ბელგიაში ოთხ-ოთხი და ა.შ. მათგან განსხვავებით თბილისში ქვეყნის მოსახლეობის ლამის ნახევარია თავმოყრილი, რაც ამნელებს ქვეყნის განვითარების სათანადო დინამიზაციის მიღწევას.

სამეურნეო საქმიანობის გაშორიშორების შესახებ ფიქრობენ დასავლეთის განვითარებული ქვეყნების მეცნიერებიც, რათა შემცირდეს მსხვილ ცენტრებში ეკონომიკური და სოციალური დატვირთვები.

მხოლოდ ერთ მსხვილ ცენტრში მოსახლეობის თავმოყრა, თანაც არააუცილებლად ყველაზე ხარისხოვანის, თიშავს პერიფერიებს უზარმაზარი ადამიანურ პოტენციალს მეცნიერულ-ტექნიკური პროცესისაგან, კერძოდ, ასეთ შემთხვევაში იკვეთება სიმძნელები ხარისხოვანი უმაღლესი განათლების მიღების

თვალსაზრისით, რაც განპირობებულია სამეცნიერო-კვლევითი ლაბორატორიების უქონლობით, რეგიონებში არსებული სოციალური სიდუხჭირით და სხვა გარემოებათა გამო და ა.შ.

ამრიგად, ნებისმიერი თვალსაზრისით, მათ შორის ქვეყნის რეგიონალური განვითარების თვალსაზრისით, ანუ საბოლოო ჯამში მთელი ქვეყნის განვითარების თვალსაზრისით, სასწრაფოდ გადასაწყვეტია ქუთაისისათვის უმაღლეს საკანონმდებლო დონეზე განსაკუთრებული ქალაქის სტატუსის მინიჭების საკითხი, რასაც მოჰყვება ცენტრალური ხელისუფლების მხრიდან ქალაქისათვის სათანადო ფინანსურ-ეკონომიკური მხარდაჭერა.

და კიდევ, პარლამენტის ყოფილი შენობის შესახებ. პარლამენტის ქუთაისში, სპეციალურად მისთვის აგებულ შენობაში ფუნქციონირების დროს ხშირი იყო სტუმრობა არა მარტო სამთავრობო დელეგაციების, ანდა დიპკორპუსის წარმომადგენლობის დ. ა.შ. არამედ, ჩვენი ქვეყნის სხვადასხვა რეგიონის საშუალო სკოლების, სხვადასხვა კულტურულ საგანმანათლებლო დაწესებულებებისა და ორგანიზაციების კოლექტივებისა, მათთვის ექსკურსია-დათვალიერება და ახსნა განმარტებითი სამუშაოების ჩატარება. ანუ პარლამენტის ახალი შენობა ქუთაისის ერთ-ერთ მიმზიდველ საექსკურსიო-ტურისტულ ობიექტად იქცა. სამწუხაროდ დღეს ეს შენობა სავალალო მდგომარეობაშია, თბილისში პარლამენტის დაბრუნების შემდეგ ამ შენობიდან თბილისში გადაიტანეს ინვენტარის დიდი ნაწილი, აგრეთვე მოხდა ელექტრონული და სხვადასხვა მოწყობილობის დემონტაჟი, ფაქტიურად განხორციელდა მისი „გამოშიგვნა“. ხელისუფლების მხრიდან იყო მცდელობა, ყოველ შემთხვევაში გაცხადებული, რომ შენობაში განთავსდებოდა მაგალითად საგანგებო სიტუაციების რეგიონალური შტაბი და ა.შ., მაგრამ

დღემდე შენობა უფუნქციოა და ხდება მისი და მისი ინფრასტრუქტურის (აგრეთვე მიმდებარე ტერიტორიის) ფაქტიურად გაპარტახება. არდა, იყო რამოდენიმე საინტერესო წინადადება მისი რეალურად დატვირთვის თაობაზე.

ერთ-ერთი ეკუთვნოდა საქართველოს პარლამენტის მერვე მოწვევის დეპუტატს თემურ მაისურაძეს, რომლის მოკლე შინაარს აქვე გადმოგცემთ. ქუთაისის პარლამენტის შენობის განსაკუთრებული კონსტრუქციული სპეციფიკის, გეოგრაფიული მდებარეობის, რეალური ეკონომიკური დატვირთვის და მართლაც რეგიონული მასშტაბის ფუნქციით აღჭურვის მიზნით, შესაძლებელია მინიმალური რეკონსტრუქციით და მაქსიმალური მარგიქმედებით გამოყენებული იქნას იგი, თუ მასში გაიხსნება რეგიონალური მასშტაბის „კავკასიის სასაქონლო საფონდო და ნედლეულის სავაჭრო ბირჟა“. ასეთის საჭიროება ისედაც უკვე ძალიან მწვავეა და აქტუალური.

მასში განლაგდება ინტეგრირებული კომპანიების, მეცნიერების და ტექნიკის მიღწევების მუდმივმოქმედი გამოფენა, რომელიც იმოქმედებს მის შიგა პერიმეტრში, გამჭვირვალე თაღის ქვეშ. დეპუტატების და აპარატის მუშაკების ოთახები (მათი გაფორმების სტილი, ზუსტად შეესაბამება საოფისე სტილს), დაეთმოზოდა ფირმების, კომპანიების, ბანკების, სანოტარო და საბროკერო კომპანიების წარმომადგენლობებს, როგორც მუდმივმოქმედ, ასევე დროებით დასაქირავებელ ფართებს (ასეთი ბირჟა კავკასიის რეგიონში ჯერ არ არსებობს და სასწრაფოდ შესაქმნელია, მით უმეტეს, თუ შევხედავთ საკითხს „აბრეშუმის გზის“ კონტექსტშიც). საკომიტეტო მოსმენების დარბაზებში შესაძლებელი იქნება შესაბამისი შეხვედრები და მოლაპარაკებები, ჩატარდება თანაზომადი მასშტაბის აუქციონები, ხოლო მთავარი სხდომათა დარბაზი გადაკეთდება მთა-

ვარ საუქციონო დარბაზად. მიმდებარე ტერიტორია ე.წ. მთავრობის სახლის ჩათვლით, მანქანების ფართო სადგომით, შესაძლოა გამოყენებული იქნას სხვა საგამოფენო სალონების და საჭიროებისათვის ნებისმიერი მასშტაბის გაფართოებისათვის და ფანტაზიის გაქანებისათვის. ასეთ შემთხვევაში ქუთაისი ნამდვილად იგრძნობს რეალურ ეკონომიკურ შედეგს. დაიტვირთება სასტუმროები და ქალაქის მთელი ინფრასტრუქტურა, გარეუბნებში გაჩნდება საქმიანი და ინდუსტრიული რაიონები. საგულისხმოა, რომ ქუთაისს აქვს კრგი აეროპორტიც (რომლის მოდერნიზაცია და გაფართოება ახლახან დასრულდა), განლაგებულია საპორტო ქალაქებთან უფრო ახლოს ვიდრე თბილისი და მასაშადამე, მდებარეობს გეოგრაფიულად ძალიან ხელსაყრელ ადგილას.

ასეთ შემთხვევაში შესაძლებელი იქნება პარლამენტის ყოფილი შენობის საექსპლუატაციო ხარჯების არა მხოლოდ დაფარვა და ხელსაყრელი ფუნქციური დატვირთვა, არამედ ქუთაისში სავაჭრო-ეკონომიკური და საგანმანათლებლო დაწინიშულების კვანძის (Hub-ის) შექმნა.

რეზიუმე
ომარ ნიშნიანიძე
ქუთაისის უძველესი ისტორიისათვის
(წინარეანტიკური ქუთაისი)

სად მდებარეობდა აიეტის სამეფო?

სად მდებარეობდა აიეტის სატახტო ქალაქი?

რამდენი წლისაა ქუთაისი?

გვაქვს თუ არა მისი ხნოვანების მატერიალური დადასტურება დღეს?

როგორია მისი განვითარების პერსპექტივა?

- ეს კითხვებია, რომლებზეც ამ ნაშრომში უნდა გაცემოდა პასუხი. დიდწილად ეს ამოცანა შესრულებულია. დანარჩენს კი მომავალი კვლევები გადაწყვეტს.

აიეტის სამეფო, ანუ ძველი კოლხეთის სახელმწიფოებრივი გაერთიანება მდებარეობდა დასავლეთ საქრთველოში, მდინარე რიონ-ფაზისისა და მისი შენაკადების გასწვრივ. აგრეთვე მას ეკავა მომიჯნავე, შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ რეგიონის ერთი ნაწილი. ამასთან ერთად, შეიძლება თამამად ითქვას, რომ აიეტის სატახტო ქალაქი, ანუ ძველი კოლხეთის დედაქალაქი, მდებარეობდა დღევანდელი ქუთაისის ტერიტორიაზე.

ქუთაისი მსოფლიოს ერთ-ერთი უძველესი ქალაქია და მისი ხნოვანება 3500 წელია. ამას ადასტურებს უკვე არა მარტო

ანტიკური პერიოდის წერილობითი და ზეპირი წყაროები, არამედ ბოლო წლების არქეოლოგიური გათხრები, რომელიც წარმოებდა ე.წ. გაბაშვილის გორაზე. სწორედ აქ აღმოჩენილია ძვ.წ. XIV-XIII საუკუნეების მძლავრი საფორტიფიკაციო და თავდაცვითი ნაგებობანი, რაც ადასტურებს რომ ამ დროს უკვე ქუთაისში განვითარებულია ფართო საქალაქო ცხოვრება და იგი საკმაოდ დიდი პოლიტიკური გაერთიანების ცენტრია.

თანამედროვე ქუთაისს სჭირდება მეტი მხარდაჭერა ცენტრალური ხელისუფლების მხრიდან, შეიძლება მას მიენიჭოს სპეციალური სტატუსი და შეიცვალოს მისი ადმინისტრაციული საზღვრები, იგი უნდა გაფართოვდეს სამხრეთისაკენ, რკინიგზის ცენტრალური მაგისტრალისა და ჩქაროსნული ავტოსტრადის მიმართულებით.

Resume
Omar Nishnianidze
For the ancient history of Kutaisi
(Pre-Antique Kutaisi)

Where was the kingdom of Aiete located?

Where was the capital city of Aiete located?

How old is Kutaisi?

Do we have material proof of its age today?

What is the perspective of its development?

- These are the questions that should be answered in this paper.

To a large extent this task is accomplished. The rest will be decided by future studies

The kingdom of Aieti, or the state union of Old Kolchhis, was located in western Georgia, along the Rion-Phasis River and its tributaries, as well as occupying part of the neighboring, southeastern region of the Black Sea. At the same time, it can be boldly said that the capital city of Aieti, or the capital of ancient Kolkheti, was located on the territory of present-day Kutaisi.

Kutaisi is one of the oldest cities in the world and its age is 3500 years. This is confirmed not only by written and oral sources of the ancient period, but also by the archeological excavations of recent years, which were carried out by the so-called On Gabashvili hill. It is found here in BC. Strong fortifications and defense buildings of XIV-XIII centuries, which proves that at this time Kutaisi has developed a large urban life and it is the center of a large political union.

Modern Kutaisi needs more support from the central government, it may be given a special status and its administrative boundaries changed, it should be expanded to the south, in the direction of the central railway and expressway.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. აბესაძე ც., ბახტაძე რ., დვალი ნ., ჯაფარიძე ო., სპილენძ-ბრინჯაოს მეტალურგიის ისტორიისათვის საქართველოში. თბ., 1958.
2. აპოლონიოს როდოსელი, არგონავტიკა. ბერძნული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა, შესავალი, კომენტარები და საძიებელი დაურთო აკ. ურუშაძემ. თბ., 1970.
3. აპოლონიოს როდოსელი, არგონავტიკა. თარგმანი აკ. გელოვანის. თბ., 1975.
4. ბალანჩივაძე ნ., ... გაზ. „ქუთაისი“, 1979, 22. XII.
5. ბერძენიშვილი ნ., ისტორიულ-გეოგრაფიული დღიური. საქართველოს ისტორიის საკითხები. VIII, თბ., 1975.
6. გაბუნია გ., უძველესი ეგრის-კოლხეთის და ზოგად ქართული პრობლემატიკიდან. I, ქუთ., მ 2014.
7. გაბუნია გ., ასე იწყებოდა დიდი საქართველო. ქუთ., 1996.
8. გაბუნია გ., ქუთაისის ისტორიული წარსულიდან. „ძველი და ახლი ქუთაისი“, თბ., 1973.
9. გაგოშიძე ი., მასალები ქართული ოქრომჭედლობის ისტორიისათვის. საქ.სახ. მუზეუმის „მოამბე“, XXXII B, თბ., 1976.
10. გეგეშიძე მ., სარწყავი მიწათმოქმედება საქართველოში. თბ., 1961.
11. გორდეზიანი რ., წინაბერძნული და ქართველური. თბ., 1985.

12. გორდეზიანი რ., „ილიადა“ და ეგეოსური მოსახლეობის ისტორიისა და ეთნოგენეზის საკითხები. თბ., 1970.
13. გრიგოლია გ., ბარბაროსების დიდი ქალაქის ლოკალიზაციისათვის. „ძეგლის მეგობარი“, 33, თბ., 1973.
14. თაყაიშვილი ე., არქეოლოგიური მოგზაურობანი და შენიშვნები. თფილისი. 1907.
15. ინანიშვილი გ., ჯიბლაძე ლ., კოლხეთის ბრინჯაოს წარმოების ისტორიისათვის. თბ., 2019.
16. ინაძე მ., ძველი კოლხეთის საზოგადოება. თბ., 1994.
17. კახიძე ა., აღმოსავლეთ შავი ზღვისპირეთის ანტიკური ძეგლები. ბათუმი. 1975.
18. კვირკველია გ., შავი ზღვისპირეთი არქაულსა და კლასიკურ ხანაში. ძიებანი, დამატებანი. VIII, 2002.
19. კიბაბიძე ლ., ნიშნაიანიძე ო., ქუთაისის მემორიალური ძეგლები. სამეცნ. ჟურნ. „ხანძთა“, ქუთ., 2006. გვ. 12-17.
20. ლანჩავა ო., ქუთაისის არქეოლოგია. ქუთ., 2015.
21. ლიჩელი ვ., საუბრები არქეოლოგიაზე. თბ., 2021.
22. ლორთქიფანიძე ო., არგონავტიკა და ძველი კოლხეთი. თბ., 1986.
23. ლორთქიფანიძე ო., მიქელაძე თ., მასალები ბათუმის რაიონის არქეოლოგიისათვის. საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის „მომამბე“, XXIV, 1960.
24. ლორთქიფანიძე ო., მიქელაძე თ., ხახუტაიშვილი დ., გონიოს განძი. ბათუმი. 1964.
25. მელიქიშვილი გ., კოლხეთი ძვ.წ. VI-IV საუკუნეებში. „საქ. ისტ. ნარკვევები“, I, გვ. 400-402. თბ., 1970.

26. მელიქიშვილი გ., სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობის უძველესი გაერთიანებები.
„საქართველოს ისტორიის ნარკვევები“, I, თბ., 1970. გვ. 364 და შმდ.
27. მიქელაძე თ., ქსენოფონტეს „ანაბასისი“, თბ., 1967.
28. მიქელაძე თ., მიეზანი კოლხეთის და სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავი ზღვისპირეთის უძველესი მოსახლეობის ისტორიიდან. თბ., 1974.
29. მიქელაძე თ., არქეოლოგიური კვლევა-მიეზა რიონის ხეობაში. თბ., 1967.
30. მიქელაძე თ., ქართველი ტომების და ბერძნული სამყაროს ურთიერთობის გენეზისისათვის. საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის „მოამბე“, II, 1960.
31. ნადირაძე ჯ., ყვირილის ხეობის არქეოლოგიური ძეგლები, თბ., 1975.
32. ორფიკული არგონავტიკა. ძველბერძნულიდან თარგმნა და გამოკვლევა დაურთო ნ. მელაშვილმა. თბ., 1977.
33. ჟორდანია გ., მუხურელნი. თბ., 1956.
34. ურუშაძე აკ., ოქროს საწმისისათვის, გაზ.
„ლიტერატურული საქართველო“, 27.12. 1985.
35. ურუშაძე აკ., ძველი კოლხეთი არგონავტების თქმულებაში. თბ., 1964.
36. ურუშაძე აკ., ქუთაისი ბერძნულ დაა რომაულ წყაროებში. თბ., 1993.
37. ქართლის ცხოვრება. ტ. IV. ბატონიშვილი ვახუშტი – აღწერა სამეფოსა საქართველოსი. ტექსტი დადგენილი

- ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს.
ყაუხჩიშვილის მიერ. თბ. 1973.
38. ღამბაშიძე ი., ბერძენ და ლათინელ ავტორთა
ამოუხსნელი ცნობები ძველ კოლხეთზე, „მნათობი“,
1972, 6.
39. ღამბაშიძე ი., თქმულება არგონაავტებზე და ბოსფორის
საიდუმლოება, გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“,
1972, 33.
40. ყაუხჩიშვილი თ., საქართველოს ისტორიის ბერძნული
წყაროები. თბ., 1976.
41. ყაუხჩიშვილი თ., ბერძენი მწერლები საქართველოს
შესახებ. I, თბ., 1967.
42. ყაუხჩიშვილი თ., ბერძენი მწერლები საქართველოს
შესახებ. V, თბ., 1983.
43. ყაუხჩიშვილი თ., სტრაბონის გეოგრაფია. თბ., 1957.
44. ყაუხჩიშვილი ს., რას გვიამბობენ ძველი ბერძნები
საქართველოს შესახებ. თბ., 1964.
45. ყაუხჩიშვილი ს., გეორგიკა, ბიზანტიელი მწერლების
ცნობები საქართველოს შესახებ. II, თბ., 1965.
46. ყაუხჩიშვილი ს., გეორგიკა, ბიზანტიელი მწერლების
ცნობები საქართველოს შესახებ. III, თბ., 1967.
47. ჭყონია ა., ოქროს სამკაულები ვანის ნაქალაქარიდან,
ვანი VI, თბ., 1981.
48. ჯავახიშვილი ივ., ბერძენიშვილი ნ., ჯანაშია ს.,
საქართველოს ისტორია. თბ., 1943.
49. ჯავახიშვილი ივ., ქართველი ერის ისტორია. I, თბ.,
1979.

50. ჯანაშია ს., უძველესი ეროვნული ცნობა ქართველთა პირველსაცხოვრისის შესახებ მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიის სინათლეზე. ენიმკის „მომბე“, V-VI, თბ., 1940.
51. ჯაოშვილი ვ., ქუთაისი, ეკონომიკურ-გეოგრაფიული გამოკვლევა. თბ., 1989.
52. ჯაფარიძე ვ., ვარდციხის ნაქალაქარი. თბ., 1989.
53. ჯაფარიძე ო., ქართველი ტომების ისტორიისათვის ლითონის წარმოების ადრეულ საფეხურზე. თბ., 1961.
54. ჰეროდოტე, ისტორია. I. ბერძნულიდან თარგმნა და გამოკვლევა დაურთო თ. ყაუხჩიშვილმა. თბ., 1975.
55. W. Pape-G. E. Benzeler. Worterbuch der griechischen Eigennamen, Braunschweig, 1911, Graz 1955: ΑΙϰ althmythischer Name fur daz Kolchis.
56. Ониани Ал., Сарджвеладзе З., Против извращения вопросов грузинской топонимики. საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის „მაცნე“ (ენისა და ლიტერატურის სერია). #3. თბ. 1971, გვ. 173-175.
57. Куфтин Б. А., Археологическая маршрунная экспедиция. Тб. 1949.
58. Иессен А. А., Пассек Т. Н. Золото Кавказа, "Известия Госуд. Акад. Материальной культуры", 110, 1935. გვ. 173-174.
59. Гордезиани Р., Проблемы гомеровского эпоса. Тб. 1978.

ქუთაისის გუბერნიის შექმნა და რუსული მმართველობის ეკონომიკური პოლიტიკის ძირითადი თავისებურებები დასავლეთ საქართველოში

& 1

ქუთაისის გუბერნიის ჩამოყალიბება და სტრუქტურა

ქუთაისი მსოფლიოს ერთ-ერთი უძველესი ქალაქია და იგი ყოველთვის იყო პოლიტიკური ცენტრი – რეგიონის, მხარის, ქუთაისის გუბერნიის. საინტერესოა, რომ VIII საუკუნის პირველ ნახევარში ქუთაისი „შეთავსებით“ ქართლის ერისმთავართა დასავლურ რეზიდენციასაც წარმოადგენდა. VIII საუკუნის 80-იანი წლებიდან 978 წლამდე ქუთაისი დასავლურ-ქართული სახელმწიფოს - „აფხაზთა სამეფოს“ დედაქალაქი იყო. ამ პოზიციიდან ქუთაისმა მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა საქართველოს გაერთიანების საქმეში და ბაგრატ III ბაგრატიონმა სწორედ ქუთაისში გამეფებით დაიწყო საქართველოს გაერთიანება. ბაგრატ III-ს სამეფო გახდა ერთიანი ქართველი ხალხის – საქართველოს სახელმწიფო და ქუთაისიდან ჩაეყარა საფუძველი საქართველოს ოქროს ხანას. ქუთაისის სიონი (ბაგრატის ტაძარი) აშენდა, როგორც ახლადგაერთიანებული სა-

ქართველოს სიმბოლო. 978 წლიდან 1122 წლამდე ქუთაისი საქართველოს დედაქალაქი იყო.

ერთიანი საქართველოს პერიოდში ქუთაისი სამეფო რეზიდენციის ფუნქციას ასრულებდა. აქ იყო მეფის სასახლე, ხაზინა და ზარაფხანა. 1259 წელს მეფე დავით ნარინმა ქუთაისი დასავლეთ საქართველოს სამეფოს რეზიდენციად აქცია და ქუთაისი და ლიხთ-იმერეთის სამეფო წყნარი ოკეანედან კარპატებამდე თითქმის ერთი საუკუნის განმავლობაში რჩებოდა თავისუფლების კუნძულად მონღოლური ბატონობის უზარმაზარ ოკეანეში (კუპრაშვილი, 2017: 5). სწორედ ამ პერიოდიდან იწყებს აქტიურ დამკვიდრებას ტერმინი „იმერეთი“. ვახუშტი ბაგრატიონი წერდა – „დაჯდა ნარინ დავით მეფედ იმერთა და ამიერიდან იწოდებოდა დავით და ამას ქვემოთნი მეფენი იმერთა მეფედ და არღარა აფხაზთა.“ ქუთაისი დასავლეთ საქართველოს სამეფოს დედაქალაქის ფუნქციას 1329 წლამდე ასრულებდა, ვიდრე გიორგი V ბრწყინვალემ საქართველო არ გააერთიანა.

XV საუკუნიდან საქართველოს დეცენტრალიზაციის პროცესმა პიკს მიაღწია. 1462-1489 წლებში ჩამოყალიბდა იმერეთის სამეფო, რომელმაც 1810 წლამდე იარსება. მთელი ამ ხნის მანძილზე სამეფოს დედაქალაქი ქუთაისი იყო. თუკი ლიხთიმერეთის სამეფო 1259-1329 წლებში მთელს დასავლეთ საქართველოს მოიცავდა, 1489-1810 წლებში არსებული იმერეთის სამეფო, ძირითადად, გეოგრაფიული იმერეთით შემოიფარგლებოდა და ქუთაისის დედაქალაქობაც მცირე პოლიტიკური არეალით შემოიფარგლა. ქუთაისი დედაქალაქობასთან

ერთად სამოურავოს ცენტრის ფუნქციასაც ითვისებდა. ქუთაისის მოურავს ჰქონდა ადმინისტრაციული, საგამომძიებლო და სასამართლო ფუნქციები. ქუთაისის მოურავი იმერეთის სამეფოს დანარჩენი 25 მოურავისაგან განსხვავებით ჰქონდა სარდლის წოდებაც. ამავე პერიოდში ქუთაისი ვაკის სადროშოს ცენტრიც იყო. 1810 წელს რუსეთის იმპერიამ გააუქმა იმერეთის სამეფო და მის ნაცვლად შექმნა იმერეთის „ობლასტი“ ანუ ოლქი, რომლის მთავარი ქალაქი ქუთაისი იყო. აქ ფუნქციონირებდა „იმერეთის დროებითი მმართველობა“, რომლის სათავეში რუსი მოხელე იდგა. დროებითმა მმართველობამ 1810-1840 წლებში იარსება და მმართველობის ცენტრთან ერთად ქუთაისი ამავე დროს იყო “ქუთაისის ოკრუგის” ცენტრი. ქუთაისის ოკრუგის უფროსი სხვებთან შედარებით მეტი უფლებებითა და მოვალეობებით იყო აღჭურვილი. XIX საუკუნის 30-იანი წლებიდან, ოკრუგის უფროსები და ქუთაისის კომენდანტი ვალდებული იყვნენ მმართველობაში წარედგინათ ყოველთვიური და ყოველწლიური ანგარიშები ჩატარებული მუშაობის და ადგილზე არსებული მდგომარეობის შესახებ (ვაჭრიძე, 1999: 159). ერთ-ერთი ასეთი სახის ჩვენთვის ცნობილი პირველი დოკუმენტი არის ქუთაისის კომენდანტის მიერ იმერეთის დროებით მმართველობაში გაგზავნილი 1837 წელს შედგენილი ანგარიში. მასში დეტალურადაა მოყვანილი ქალაქის ტოპოგრაფიული აღწერილობა, მნიშვნელოვან ცნობებს შეიცავს შენობების: ეკლესიები, სამთავრობო, სამხედრო უწყების და საზოგადოებრივი დანიშნულების, შესახებ, ასევე ანგარიში ეხება ქალაქის შემოსავალ-გასავალისა და განათლების საკითხებს (ქცსა, ფონდი

175, აღწ. 1: საქმე, 34, 1-16). ამ დოკუმენტს განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ქუთაისის და საერთოდ, დასავლეთ საქართველოს ახალი ისტორიის შესწავლის საქმეში, რადგან იგი არის რუსული ხელისუფლების დროს შედგენილი პირველი ანგარიში ქალაქის მდგომარეობის შესახებ და საშუალებას გვაძლევს შემდეგი წლების ანალოგიურ ანგარიშებთან შედარებით, წარმოვიდგინოთ ქუთაისის ცხოვრების ყველა სფეროში მომხდარი ცვლილებები.

1840 წლის 10 აპრილს ამიერკავკასიაში გატარდა ადმინისტრაციული რეფორმა, რომლის მიზანი იყო სრული, წმინდა რუსული მმართველობის შემოღება და მისგან ადგილობრივი ელემენტების მთლიანად ჩამოცილება. დროებითი და შერეული მმართველობა, რომელიც სამხედრო-საოკუპაციო რეჟიმს განახორციელებდა, სამოქალაქო მმართველობით შეიცვალა. შეიქმნა საქართველო-იმერეთის გუბერნია, რომელშიც იმერეთის ყოფილმა სამეფომ ქუთაისის მაზრა შეადგინა, რომლის მთავარი ქალაქი იყო ქუთაისი. მაზრის უფროსი საქართველო-იმერეთის გუბერნიის სამმართველოში დადგენილი ფორმის მიხედვით, აგზავნიდა ყოველწლიურ ანგარიშს მაზრაში არსებული მდგომარეობის შესახებ. ეს ანგარიშები გაცილებით უფრო ვრცელი და დეტალურია, ვიდრე ქალაქის კომენდანტის და ამგვარად ისტორიული თვალსაზრისით გაცილებით მეტი მასალის შემცველია. ქუთაისის ცენტრალურ არქივში დაცულია მაზრის უფროსის პირველი – 1841 წლის ანგარიში (ქცსა, ფონდი, 176: აღწ. 1).

1840 წლის რეფორმით შექმნილი მმართველობის სისტემა მალე გაუქმდა. იმპერატორ ნიკოლოზ I-ის 1844 წლის 27 ნოემბრის ბრძანებით, შეიქმნა კავკასიის სამეფისნაცვლო. პირველი მეფისნაცვლის მიხეილ ვორონცოვის ინიციატივით, 1846 წლის 14 დეკემბერს კავკასიაში მორიგი ადმინისტრაციული რეფორმა გატარდა. ამიერკავკასია გაიყო ოთხ გუბერნიად. საქართველომ შეადგინა ორი – თბილისის და ქუთაისის გუბერნიები (Мцадзе, 1907: 86). ქუთაისი საგუბერნიო ქალაქად გამოცხადდა. ქუთაისის გუბერნია ქუთაისის, შორაპნის, რაჭის, ოზურგეთის და ასალციხის მაზრებად იყო გაყოფილი. გუბერნიის სათავეში სამხედრო გუბერნატორი იდგა, რომელიც სამოქალაქო ნაწილის მმართველად ითვლებოდა. თბილისის გუბერნიისგან განსხვავებით, ქუთაისის გუბერნიაში მმართველობის უფრო მარტივი სისტემა მოქმედებდა, კერძოდ, გაუქმდა სამაზრო სამართლოები, სისხლის სამართლის და სამოქალაქო საქმეთა პალატების ნაცვლად, ფუნქციონირება დაიწყო საგუბერნიო სამართლომ. ცვლილება შეეხო სახელმწიფო ქონების მართვის სამსახურსაც – სახაზინო პალატის და სახელმწიფო ქონებათა პალატის ფუნქციები გადაეცა საგუბერნიო სამმართველოს, რომელიც სამხედრო გუბერნატორს დაექვემდებარა.

მაზრებს განაგებდნენ მაზრის უფროსები, რომლებსაც უფლება ჰქონდათ განეხილათ მცირე მნიშვნელობის სისხლის სამართლის და სამოქალაქო საქმეები, მაგრამ არ შეეძლო პასუხისგებაში მიეცა დამნაშავე. ქუთაისის გუბერნიაში უბნების სათავეში უბნის უფროსები იდგნენ (გურული, 2017: 492).

საგუბერნიო სამმართველო იყოფოდა განსაკუთრებულ და სამეურნეო განყოფილებად, რომელთა სათავეში მრჩეველი იდგა. მას არ ჰქონდა საბოლოო გადაწყვეტილების მიღების უფლება. საგუბერნიო სასამართლო 7 წევრისგან შედგებოდა: თავმჯდომარე, 2 მრჩეველი და 4 მსაჯული. ოთხივე მსაჯული ადგილობრივი თავადების, აზნაურების და ვაჭართა წოდებისგან ირჩეოდა (გურული 2017: 496).

გუბერნიასთან “მითვლილი იყო” სამეგრელოს და საბატონო სვანეთის სამფლობელოები და სამურზაყანოს საბოქაულო.

ქუთაისი საიმპერიო მნიშვნელობის საგუბერნიო ცენტრი იყო და იგი გადიოდა ისეთი ქალაქების რანგში, როგორებიც იყო კიევი, ასტრახანი, კაუნასი, ვილნიუსი, მინსკი და ა.შ.

ქუთაისის გუბერნია ადმინისტრაციული თუ ტერიტორიული ცვლილებებით 1921 წლის 10 აპრილამდე არსებობდა.

1857 წლის ივნისში იმპერატორმა ალექსანდრე II-მ ხელი მოაწერა ბრძანებულებას ქუთაისის საგენერალ-გუბერნატოროს შექმნის შესახებ. ქუთაისის მნიშვნელობა იმდენად დიდი იყო ამ ეპოქაში, რომ გენერალ-გუბერნატორი ითვლებოდა სამხედრო და შავი ზღვის კავკასიის სანაპიროს ფლოტის სარდლად. 1864 წელს გაუქმდა აფხაზეთის სამთავრო. შეიქმნა სოხუმის განსაკუთრებული ოკრუგი, რომელიც ქუთაისის საგენერალ-გუბერნატოროში შემოვიდა. 1867 წელს ქუთაისის საგენერალ-გუბერნატორო გაუქმდა და გუბერნიას მართავდა სამხედრო გუბერნატორი. ამასთან ერთად, გუბერნიის შემადგენლობაში შემოვიდა სამეგრელოს გაუქმებული სამთავროს ტერიტორია.

1874 წელს გაუქმდა ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორის თანამდებობა და გუბერნიის მართვა-გამგეობა რუსეთის შიდა გუბერნიების მართვის საერთო წესს დაემორჩილა. ქუთაისის გუბერნიაში 1878 წლიდან შედიოდა ართვინის ოლქი (ისტორიული სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო).

1883 წელს ქუთაისის საგენერალ-გუბერნატორო აღდგენილი იქნა და მის შემადგენლობაში შემოვიდა ბათუმის ოლქი, რომელიც რამდენიმე წლით ადრე იქნა განთავისუფლებული თურქთა სამსაუკუნოვანი ბატონობისაგან და სოხუმის განყოფილება, რომელიც ოკრუგად გადაკეთდა. თავის მხრივ ბათუმის ოლქი ორად – ბათუმის და ართვინის ოკრუგებად გაიყო.

1903 წელს ქუთაისის გუბერნიას გამოეყო ბათუმის, ართვინის და სოხუმის ოკრუგები. ბათუმის და ართვინის ოკრუგები გაერთიანდა და შეიქმნა ბათუმის ოლქი საკუთარი გუბერნატორით, ხოლო სოხუმის ოკრუგი უშუალოდ დაექმედებარა კავკასიის მთავარმმართველს. გუბერნატორს შინაგან საქმეთა მინისტრის წარდგენით უმაღლესი სახელობითი ბრძანებულებით ნიშნავდა იმპერატორი (Свод законов Российской Империи, 1876: 85).

დამოუკიდებელი საქართველოს ეპოქაში კვლავ ძალაში რჩებოდა საქართველოს გუბერნიებად დაყოფის პრინციპი. 1921 წლის 10 აპრილს საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ ქუთაისის გუბერნია გაუქმდა და 1921-1929 წლებში ქუთაისი ქუთაისის მაზრის ცენტრი იყო. 1929 წლის აგვისტოში მაზრის გაფართოების საფუძველზე შეიქმნა ქუთაისის ოლქი, რომლის ტერიტორია 10 768 კვადრატულ კილომეტრს შეად-

გენდა, ხოლო მოსახლეობის რაოდენობა 600 000-ზე მეტი იყო. ოლქი მალე გაუქმდა და ქუთაისის ადმინისტრაციული ფუნქცია იმითაც შეიკვეცა, რომ ქალაქის დაქვემდებარებიდან 1939 წელს გამოვიდა წყალტუბოს რაიონი. ქუთაისის რაიონის სოფლების ნაწილიც წყალტუბოს შეუერთეს. 1951 წელს კვლავ შეიქმნა ქუთაისის ოლქი, რომელიც მალევე 1953 წელს გააუქმეს. შეიზღუდა ქუთაისის პოლიტიკურ-ადმინისტრაციული სტატუსიც და ქუთაისი მხოლოდ და მხოლოდ რაიონული ცენტრის ფუნქცია შერჩა. 1959 წელს გააუქმეს ქუთაისის რაიონიც და ქალაქი თავისი მრავალსაუკუნოვანი არსებობის განმავლობაში პირველად შემოიფარგლა მხოლოდ საქალაქო ტერიტორიით და ქუთაისი არანაირი, თუნდაც მცირე ადმინისტრაციული ერთეულის ცენტრიც აღარ იყო. საბჭოთა ხელისუფლებამ ქუთაისის ინდუსტრიული ფუნქცია მიანიჭა. სამწუხაროდ, ინდუსტრიულმა ქუთაისმა თითქმის ჩაახშო კულტურული ქუთაისი, ქალაქმა დაკარგა თავისი ადგილი საქართველოს ინტელექტუალურ ცხოვრებაში, რასაც ხელი შეუწყო იმან, რომ ქუთაისის წართმეული ჰქონდა ტრადიციული პოლიტიკურ-ადმინისტრაციული ფუნქცია.

გუბერნატორი თანამდებობაზე დანიშვნის შემდეგ, იმპერატორს და შინაგან საქმეთა მინისტრს წარუდგენდა ანგარიშს თანამდებობის მიღების და გუბერნიაში არსებული მდგომარეობის შესახებ. გუბერნატორი კანონით ვალდებული იყო ყოველი წლის ბოლოს იმპერატორთან წარედგინა ანგარიში. სპეციალური ინსტრუქციით განსაზღვრული იყო ანგარიშის ფორმა და კონკრეტულად რა მონაცემები უნდა შესულიყო მასში. ანგა-

რიშის ასლები ეგზავნებოდა კავკასიის უმაღლეს ხელისუფლებას და შინაგან საქმეთა მინისტრს (Свод законов Российской Империи 1876: 124-125). გუბერნატორის წლიურ ანგარიშს თან ახლდა გუბერნიის მიმოხილვა, რომელიც XIX საუკუნის 80-იანი წლებიდან სტამბური წესით იბეჭდებოდა და ვრცელდებოდა. გუბერნატორის ანგარიშები და გუბერნიის მიმოხილვები (Обзоры Кутаисской Губернии) დაცულია: სანკტ-პეტერბურგის ცენტრალურ საისტორიო, თბილისის ცენტრალურ საისტორიო, ქუთაისის ცენტრალურ სახელმწიფო არქივებში და ქუთაისის ნიკო ბერძენიშვილის სახელობის სახელმწიფო ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მუზეუმში. ქუთაისის ცენტრალურ სახელმწიფო არქივში №130 ფონდში (ქუთაისის გუბერნატორის კანცელარია) ინახება “მიმოხილვების” თითქმის ყველა გამოცემა 1887 წლიდან 1913 წლის ჩათვლით.

ქუთაისის გუბერნატორის ანგარიშები და გუბერნიის ყოველწლიური მიმოხილვები უმდიდრეს ფაქტობრივ მასალას შეიცავენ საქართველოს ახალი ისტორიის შესასწავლად. ისინი საშუალებას გვაძლევენ თვალი გავადევნოთ როგორ მიმდინარეობდა რუსეთის სამხედრო, პოლიტიკური და ეკონომიკური დამკვიდრების პროცესი, რა სიძნელებები ხვდებოდა საიმპერიო ხელისუფლებას მხარის რუსიფიკაციის პოლიტიკის გატარების საქმეში. ამ მასალებში ნათლად ჩანს რუს მოხელეთა დიდ-მპყრობელური, შოვინისტური განწყობილება და უვიცი, უმეტეს შემთხვევაში ლოთი, მრუში და მექრთამე ჩინოვნიკის ქედმაღლური დამოკიდებულება ე. წ. “ინოროდცებისა” და “ტუზემცების” მიმართ. გუბერნატორები თავიანთ ანგარიშებში

ხაზგასმით აღნიშნავდნენ “რუსული ელემენტის”, რუსების ისტორიულ მისიაზე – გუბერნიის ადგილობრივი მოსახლეობა გამოიყვანონ საუკუნოებრივი ჩამორჩენილობიდან, პროგრესის და განათლების გზაზე გაიყვანონ ის. ამიტომ მათი აზრით, საჭიროა რაც შეიძლება მეტი რუსი დამკვიდრდეს საქართველოში. “ყურადღებას იპყრობს ის გარემოება, რომ ამ მხარეში თითქმის 60 წლიანი ბატონობის განმავლობაში რუსული მოსახლეობა მცირეა” – წერდა 1865 წლის ანგარიშში ქუთაისის სამოქალაქო გუბერნატორი ა. ოგოლინი. აქ არ არიან მყარად დამკვიდრებული რუსები. მისი აზრით, მხარის რუსეთის ცენტრთან სრულ შერწყმას ხელს სწორედ ის გარემოება უშლის, რომ გუბერნიაში ძალზე მცირეა “რუსული ელემენტი” და გუბერნატორი პირობას დებდა იმპერატორის წინაშე, რომ ყოველმხრივ შეეცდებოდა ეს ნაკლი გამოესწორებინა (ქცსა, ფონდი №130: აღწ. 1, საქ. 98, 7). რაც შეეხება ადგილობრივ მოსახლეობას, გუბერნატორი თვლიდა, რომ ისინი არც ზნეობრივად და არც გონებრივად ჯერ კიდევ არ არიან იმისათვის მომზადებული, რომ მონაწილეობა მიიღონ მხარის მართვაში. რუსული ენის უცოდინარობა ხელს უშლის მათ აქაური გიმნაზიის კურსის დამთავრებაშიც კი. ადგილობრივ გარემოს კი არ შეუძლია მათ სამართლიანობის და მოვალეობის ნათელი ცნებები ჩაუნერგოს (ქცსა, ფონდი №130: აღწ. 1, საქ. 98, 45).

იმის სურვილით, რომ ეჩვენებიათ რუსული მმართველობის კეთილისმყოფელი გავლენა მხარის დაწინაურების საქმეში, გუბერნატორები გაზვიადებულად წარმოადგენდნენ მათი საქმიანობის შედეგებს, მიუთითებდნენ მდგომარეობის გაუმ-

ჯობესებაზე, მაღავედნენ ქვეყნის შიგნით არსებულ ნამდვილ ვითარებას. ამის გამო გუბერნატორთა ანგარიშებში დაცული ფაქტობრივი მასალა კრიტიკულად უნდა იქნას შესწავლილი, შემოწმდეს სხვა წყაროებთან შეჯერებით და დასკვნებიც მხოლოდ ამის შემდეგ უნდა იქნას გაკეთებული.

გუბერნატორი წლიურ ანგარიშს ადგენდა დადგენილი სტანდარტის მიხედვით.

აქვე წარმოგიდგენთ ქუთაისის გენერალ – გუბერნატორების, გუბერნატორებისა და ვიცე – გუბერნატორების პერსონალურ შემადგენლობას:

ქუთაისის გუბერნატორები:

ესპეხო I აკიმ მიხეილის ძე, გენერალ-მაიორი – 1847-1848

ბელიავესკი კონსტანტინე, გენერალი – 1848-1850

გაგარინი I ალექსანდრე ივანეს ძე, თავადი, გენერალ-ლეიტენანტი – 1850-1857 (1856-1857 წლებში გენერალ-გუბერნატორი)
ერისთავი გგიორგი რომანის ძე, თავადი, გენერალ-ლეიტენანტი – 1857-1861 (გენერალ-გუბერნატორი)

კოლიუბაკინი ნიკოლოზ პეტრეს ძე, გენერალ-ლეიტენანტი – 1861-1864 (გენერალ-გუბერნატორი)

სვიატოპოლკ-მირსკი დიმიტრი ივანეს ძე, თავადი, გენერალ-ადიუტანტი, გენერალ-ლეიტენანტი – 1864-1867 (გენერალ-გუბერნატორი)

ლევაშოვი ვლადიმერ ვასილის ძე, გენერალ-მაიორი, გრაფი – 1867-1874

მაღაფეევი ნიკოლოზ იასონის ძე, გენერალ-მაიორი – 1874-1884

სმეკალოვი ალექსი მიხეილის ძე, გენერალ-მაიორი – 1884-1887

გროსმანი ალექსანდრე ეგნატეს ძე, გენერალ-მაიორი – 1887-1891

შალიკოვი (შალიკაშვილი) მიხეილ იაკობის ძე, გენერალ-ლეიტენანტი – 1891-1898

გერშელმანი თევდორე კონტანტინეს ძე, გენერალ-მაიორი – 1898-1901

სმაგინი ალექსი ალექსის ძე, გენერალ-მაიორი – 1901-1905

სტაროსელსკი ვლადიმერ ალექსანდრეს ძე, აგრონომი – 1905-1906

იაზიკოვი ალექსანდრე პეტრეს ძე, გენერალ-მაიორი – 1906-1907

სლავოჩინსკი ადამ ივანეს ძე, გენერალ-მაიორი – 1908-1914

პოტულოვი ლევ ვლადიმერის ძე, კამერ-იუნკერი, გუბერნატორის მოვალეობის შემსრულებელი – 1914-1915

გუდოვიჩი ალექსანდრე ვასილის ზე, კამერ-იუნკერი – 1916-1917

გენერალ-გუბერნატორებთან სამოქალაქო საქმეების მმართველი სამხედრო გუბერნატორები:

კოლიუბაკინი ივანე პეტრეს ძე, პოლკოვნიკი – 1856-1857

ივანოვი ნიკოლოზ აგაპის ძე, გენერალ-მაიორი – 1856-1861

იზიუმსკი ადრიანე ადრიანეს ძე, ნამდვილი სამოქალაქო მრჩეველი – 1861-1865

ოგოლონი ალექსანდრე სტეფანეს ძე, ნამდვილი სამოქალაქო მრჩეველი - 1865-1867

ვიცე-გუბერნატორები:

გნილოსაროვი პეტრე დამიანეს ძე, სამოქალაქო მრჩეველი – 1851-1857

იურჩენკო ივანე მიხეილის ძე, სამოქალაქო მრჩეველი – 1857-1865

სუხარევი მიხეილ ილარიონის ძე, სამოქალაქო მრჩეველი – 1866-1868

ფონ დერ ოსტენ საკენ მაქსიმ ალექსანდრეს ძე, ბარონი – 1868-1871

მალაფეევი იასონ ნიკოლოზის ძე, გენერალ-მაიორი – 1871-1874
გაგარინი კონსტანტინე დიმიტრის ძე, თავადი, 1875-1879

ფონ დერ ბრიუგგენი ალექსანდრე იულიევის ძე, ბარონი, ნამდვილი სამოქალაქო მრჩეველი – 1880-1897

შიკლავესკი გრიგოლ დომენტის ძე, ნამდვილი სამოქალაქო მრჩეველი – 1897-1899

კალაჩაევი ალექსი ალექსის ძე – 1900-1905

ყიფშიძე ალექსანდრე თევდორეს ძე (ფრონელი), ისტორიკოსი, პუბლიცისტი – 1905-1906

მაკაროვი აპოლონ აპოლონის ძე, ნამდვილი სამოქალაქო მრჩეველი – 1906-1914

ვენტცელი ნიკოლოზ ედუარდის ძე – 1914-1917

ჩვენ მიერ მოკვლეული იქნა გენერალ – გუბერნატორების ბიოგრაფიები და საჭიროდ მივიჩნიეთ წარმოგვედგინა ჩვენს ნაშრომში, რადგანაც ისინი სხვადასხვა დროს მსახურობდნენ ქუთაისის გუბერნიაში და მნიშვნელოვან როლს ასრულებდნენ არა მარტო ქუთაისის გუბერნიის, არამედ დასავლეთ ამიერკავკასიის მმართველობაში:

თავადი ალექსანდრე ივანეს ძე გაგარინი, გენერალ-ლეიტენანტი - დაიბადა 1801 წელს. 1821 წელს პაჟთა სამხედრო სასწავლებლის დამთავრების შემდეგ ჩაირიცხა პირველ საარტილერიო როტაში, საიდანაც დათხოვნილი იქნა 1830 წელს პორუჩიკის ჩინით. შემდეგ სამსახური გააგრძელა ჰუსართა პოლკში, საიდანაც ნოვოროსიისკის გენ.-გუბერნატორმა მიხეილ ვორონცოვმა გადაიყვანა თავის ადიუტანტად. 1845 წელს ა. გაგარინი ოდესიდან თბილისში გადავიდა. კავკასიის მთიელებთან ბრძოლაში გამოიჩინა თავი პირადი სიმამაცით, ხოლო სამოქალაქო ნაწილში მასზე დაკისრებული დავალებები უნარიანად შეასრულა, რის გამოც 40-იანი წლების ბოლოს დაინიშნა დერბენტის ქალაქის თავად, ხოლო შემდეგ ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორად. მან ბევრი სასიკეთო საქმე გააკეთა ქუთაისისათვის და გუბერნიისათვის. ა. გაგარინის ინიციატივით, ქუთაისში მოეწყო ბულვარი, ქალაქის ბაღი და ფერმა, გამოიწერა იშვიათი ჯიშის ხეები, პირველად შემოიტანა იზაბელას ნერგები. მან ააშენა ქუთაისში გიმნაზიის შენობა, ორი ხიდი მდინარე რიონზე და დაიწყო საგანგებო დაწესებულების მშენებლობა. 1853 წელს ოსმალეთთან ომის დაწყების შემდეგ, დაინიშნა გურიის რაზმის მეთაურად და წარმატებები მოიპოვა თურქებთან შეტაკებებში. 1856 წლის 17 სექტემბერს ყარსის წარუმატებელი იერიშის დროს, მძიმედ დაიჭრა და ერთი წელი საფრანგეთში მკურნალობდა. 1856 წელს იგი დაბრუნდა რუსეთში და კავკასიის მეფისნაცვლის ა. ბარიატინკის წარდგინებით, იმპერატორმა დანიშნა ქუთაისის გენერალ-გუბერნატორად. 1857 წელს აქტიურად განიხილებოდა საკითხი სამეგრელოს და სვა-

ნეთის სამთავროებში რუსული მმართველობის შემოღების შესახებ. სამეგრელოდან ეკატერინე დადიანის პეტერბურგში გაგზავნა მშვიდობიანად მოხერხდა, მაგრამ სვანეთის მთავარი კონსტანტინე დადეშქელიანი დაუპირისპირდა რუსულ ხელისუფლებას. თავადმა 1857 წლის 22 ოქტომბერს სასიკვდილო ჭრილობა მიაყენა ა. გაგარინს, რომელიც 27 ოქტომბერს გარდაიცვალა.

ა. გაგარინი ორჯერ დაქორწინდა: პირველი მეუღლე იყო მარია პოდუიო და მეორე – ანასტასია დავითის ასული ორბელიანი. მას მემკვიდრეები არ დარჩენია (Русский Биографический Словар, 1914: 55-56).

თავადი, კავალერიის გენერალი გიორგი რომანის ძე ერისთავი - დაიბადა 1812 წლის 12 თებერვალს. 12 წლის ასაკში ჩაირიცხა სამხედრო სასწავლებელში. 1831 წელს მონაწილეობა მიიღო პირველ საომარ კამპანიაში და დაჯილდოებული იქნა წმინდა ანას მე-4 ხარისხის ორდენით. 1842 წელს მიანიჭეს როტმისტრის წოდება და დაინიშნა მთიელ კაზაკთა სახაზო ნაწილის მეთაურად, ხოლო 1849 წელს პოლკოვნიკის ჩინით, კავკასიის ხაზის მმართველად. 1850 წელს მიანიჭეს გენერალ-მაიორის წოდება და 1852 წელს დანიშნეს კავკასიის კაზაკთა ჯარების მეთაურად. 1858 წელს გ. ერისთავი დაინიშნა ქუთაისის გენერალ-გუბერნატორად და მიანიჭეს გენერალ-ლეიტენანტის წოდება. 1861 წლის 13 მაისიდან იგი ირიცხება კავკასიის მეფისნაცვალთან, ხოლო შემდეგ კავკასიის სამხედრო ოლქის სარდალთან. 1871 წელს გ. ერისთავი გახდა კავალერიის გენერალი და 1883 წელს დააჯილდოვეს ალექსანდრე ნეველის ორ-

დენით. გარდაიცვალა თბილისში 1891 წელს. (Русский Биографический Словарь, 1914: 277-278).

ნიკოლაი პეტრეს ძე კოლიუბაკინი - სენატორი, მწერალი. დაიბადა 1810 წელს ნოვგოროდის გუბერნიაში გენერალ-მაიორის ოჯახში. განათლება მიიღო ცარსკოსელსკოეს ლიცეუმში, რომლის დასრულების შემდეგ, 1829 წელს დაიწყო სამოქალაქო სამსახური. 1830 წელს ჩაირიცხა გროდნოს ლეიბ-გვარდიის ჰუსართა პოლკში კორნეტის ჩინით. მონაწილეობა მიიღო პოლონელი აჯანყებულების წინააღმდეგ ბრძოლაში. 1832 წელს გადაიყვანეს ორენბურგის ულანთა პოლკში პორუჩიკად. ამ პოლკში სამსახურის დროს, 1834 წელს მან უხეშად დაარღია სამხედრო დისციპლინის წესები, რის გამოც ჩამოართვეს ჩინები, ორდენები, რიგითად ჩამოაქვეითეს და გამოგზავნეს კავკასიის კორპუსში, მაგრამ არ ჩამოართვეს თავადაზნაურობა, რადგან გაითვალისწინეს განვლილი სამსახური და სამხედრო ოპერაციებში წარმატებული მონაწილეობა. თენგიზის ქვეითთა პოლკში, სადაც გაამწესეს ნ. კოლიუბაკინი, არსებობდა დეკაბრისტების და 1831 წელს პოლონეთის აჯანყებაში მონაწილე პოლონელ თავადაზნაურთა საიდუმლო წრე. აქ ნ. კოლიუბაკინი შეხვდა კორნეტ ა. ბარიატინსკის, რომელიც ერთ-ერთ ბრძოლაში მძიმედ დაჭრილი, ბრძოლის ველიდან გამოიყვანა და სიკვდილს გადაარჩინა. ეს კარგად ახსოვდა ა. ბარიატინსკის და გენერალ ა. ველიამინოვს დაჟინებით თხოვდა ეშუამდგომლა იმპერატორთან, რომ ნ. კოლიუბაკინს მინიჭებოდა ოფიცრის ჩინი. 1837 წელს ნ. კოლიუბაკინი მთიელებთან შეტაკებაში მძიმედ დაიჭრა და სამკურნალოდ გაემგზავრა პიატიგორსკში, სადაც იგი გა-

ეცნო დიდ პოეტს მ. ლერმონტოვს. პოეტმა კოლიუბაკინი კარიკატურულად გამოხატა თავის ერთ-ერთ ნაწარმოებში გრუმნიცკის სახით. მკურნალობის შემდეგ მან სამსახური გააგრძელა ნიჟეგოროდის დრაგუნთა პოლკში. აქედან იწყება მისი სწრაფი კარიერული წინსვლა. თავიდან იყო გენ. ბუდბერგის, ხოლო შემდეგ გენ. ანრეპის ადიუტანტი და მსახურობდა ჯერ შავი ზღვის სანაპირო ხაზზე და შემდეგ კახეთში, დაღესტნის საზღვარზე. კავკასიის მეფისნაცვალმა მ. ვორონცოვმა იგი მალევე დანიშნა ჭარ-ბელაქნის ოკრუგის უფროსად, 1850 წელს – ქუთაისის ვიცე-გუბერნატორად და 1851 წელს – შავი ზღვის სანაპირო ხაზის მე-3 განყოფილების უფროსად. ეს უკანასკნელი თავისი მნიშვნელობით უთანაბრდებოდა სამხედრო გუბერნატორის პოსტს და ითვლებოდა ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან თანამდებობად კავკასიაში. მალე კოლიუბაკინს კონფლიქტი მოუვიდა ადმირალ სერებრიაკოვთან (წარმოშობით სომეხი), იძულებული გახდა დაეტოვებინა სოხუმი და ირიცხებოდა თბილისში, კავკასიის არმიის მთავარ შტაბში. 1856 წელს მეფისნაცვალმა ნ. მურავიოვმა იგი დანიშნა ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორად. 1857 წელს მიანიჭეს გენერალ-მაიორის წოდება და დანიშნეს სამეგრელოს მმართველად. 1858 წელს გადაიყვანეს ერევნის გუბერნიის სამხედრო გუბერნატორად, ხოლო 1861 წელს დანიშნეს ქუთაისის გენერალ-გუბერნატორად და გუბერნიაში განლაგებული ჯარების მთავარსარდლად. 1863 წელს გახდა სენატორი და ამ თანამდებობაზე გარდაიცვალა. იგი კავკასიაში გამოირჩეოდა თავისი პატიოსნებით და მკაცრად ებრძოდა ყველანაირ ბოროტმოქმედებას.

ნ. კოლიუბაკინი ძალიან ბევრს წერდა, მაგრამ თითქმის არაფერს ბოლომდე არ ამთავრებდა. მან პირველი სტატია გამოაქვეყნა 1855 წელს გაზეთ “კავკაზ”-ში, სათაურით “გენერალ-ადიუტანტი, თავად არლუთინსკ-დოლგორუკოვის შესახებ”. შემდეგ გამოაქვეყნა საკმაოდ დიდი სტატია – “შენიშვნები 1861 წლის სამხედრო-საზღვაო სასამართლოს წესდების შესახებ”. 1865 წელს კრებულში – “რუსეთის ისტორიის სიმკვლეები” დაბეჭდა ნაშრომი სათაურით: “გლეხთა საკითხი იმერეთში, გურიასა და სამეგრელოში”, რომელშიც კარგად ჩანს ავტორის ჰუმანური დამოკიდებულება გლეხთა საკითხისადმი და ის, რომ იგი კარგად იცნობდა ამიერკავკასიის მცხოვრებთა ზნე-ჩვეულებებს. 1876 წელს “რუსეთის სიმკვლეებში” გამოაქვეყნა “წერილები თავად ვ. ბებუთოვისადმი” და “დღიურიდან”. ამ ნაშრომებში გადმოცემულია 1855 წლისათვის აფხაზეთში და დასავლეთ ამიერკავკასიაში არსებული პოლიტიკური და სამხედრო ვითარება და ითვლება საუკეთესო მასალად, რომელიც კარგად ასახავს რუსეთის მაშინდელ ომს მოკავშირე სახელმწიფოებთან (იგულისხმება ყირიმის ომი, 1853-1856 წწ.). ნ. კოლიუბაკინი გარდაიცვალა 1868 წელს მოსკოვში (Русский Биографический Словарь, 1914: 94-95).

ქუთაისის ვიცე გუბერნატორებს შორის განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს პეტრე დემიანის ძე გნილოსაროვს, რადგანაც იმერეთისა და საერთოდ საქართველოს უკანასკნელი მეფის სოლომონ II-ის შესახებ არსებული მასალებიდან განსაკუთრებულ ყურადღებას იპყრობს მისი ნაშრომი: “მეფე სოლომონ მეორეზე მის დროს განგებლობას ზედა”. აღნიშნული ნარკვევი

დაიბეჭდა “Кавказский Календарь за 1859 г. Тиф. 1858”-ში. ამ ნაშრომმა საფუძველი დაუდო რუსულ ენაზე შექმნილ საქართველოს ისტორიის სახელმძღვანელოებსა და სამეცნიერო გამოკვლევებს, რომლებიც ძირითადად ქუთაისში იბეჭდებოდა. აქედან გამომდინარე მიზანშეწონილად მივიჩნიეთ აღნიშნული გამოკვლევა ჩვენს ნაშრომში განგვეხილა, რადგანაც მასში კარგად სჩანს საიმპერიო მაღალი რანგის მოხელის პოზიცია დაპყრობილი ქვეყნის ისტორიის მიმართ.

პეტრე გნილოსაროვის ეს ნაშრომი ფრიად საყურადღებო ცნობებს შეიცავს იმერეთის სამეფოს შესახებ. ნაშრომში საკმაოდ კარგად არის გაშუქებული მასში მოტანილი თითქმის ყველა საკითხი, რაც უნდა იყოს მიზეზი იმისა, რომ იგი მ. ყიფიანმა თარგმნა და დაბეჭდა ჟურნალ “ცისკარში” 1860 წ. პირველ ნომერს. ხოლო 1900 წლის ჟურნალ “კვალის” 24-ე ნომერში იგი მთლიანად იქნა განმეორებით დაბეჭდილი (გონიკიშვილი, 1979: 36).

პეტრე გნილოსაროვის ნაშრომი შედგება ორი ნაწილისაგან. პირველი - მეფე სოლომონის შესახებ და მეორე - სამსახურობრივი განაწესი იმერეთში. ნაშრომის ორივე თავში საკმაოდ კარგად არის მოცემული იმერეთის, ქუთაისის ყოფა, ქალაქის ტერიტორიული მდებარეობა და ისტორიული თუ საყოფაცხოვრებო ნაგებობები. მეფე სოლომონ II-ის გარეგნობა, ხასიათი და ყოველდღიური ცხოვრება, სამეფო კარის სამსახურობრივი განაწესი, რითაც დიდ დახმარებას უწევს იმდროინდელი იმერეთის ისტორიით დაინტერესებულ მკვლევარებს.

მიუხედავად ამისა, უნდა აღინიშნოს, რომ პ. გნილოსაროვის მსჯელობები გარკვეულ შემთხვევაში საკმაოდ ტენდეციური და სუბიექტურია. განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც იგი ეხება საქართველო-რუსეთის ურთიერთობის საკვანძო საკითხებს. ამ შემთხვევაში ავტორი ოფიციალური რუსული ისტორიოგრაფიის დიდმპყრობელურ იდეოლოგიას გამოხატავს.

ნაშრომის პირველი ნაწილი - “მეფე სოლომონის შესახებ”, რომელშიც აღწერილია მეფე სოლომონის სასახლეები და ქუთაისის მაშინდელი მდგომარეობა, სასახლის ოთახებისა და მეფის სამყოფელის მორთულობა, მეფის გარეგნობა და კოსტიუმი, მისი ცხოვრების წესი, გართობა და ხუმრობანი მეფის კარზე, სოლომონის ნადირობა და მგზავრობა, სამეფო ოჯახის წევრები, იწყება ქუთაისის გეოგრაფიული აღწერით.

“მდინარე რიონის ნაპირას, ახალი ხიდის ახლოს მდებარეობს ძველებური ქვითკირის შენობა, რომელიც ამჟამად აქაური გიმნაზიის ინსპექტორის საცხოვრებლად გადაკეთდა. მის გარეგნობაში არაფერია განსაკუთრებული, მაგრამ იგი ღირსშესანიშნავია იმით, რომ ოდესღაც წარმოადგენდა უკანასკნელი მეფის (იმერეთის) სასახლეს და ცნობილია სახელწოდებით - “ოქროს ჩარდახი” (Кавказский календарь, 1859: 420). პ. გნილოსაროვი ჩარდახის ნაცვლად წერს ჩერდახს და იქვე იძლევა მის სრულ რუსულ განმარტებას - “золотой чертог”.

აღსანიშნავია, რომ აკეთებს რა სოლომონ II-ის დროინდელი ქუთაისის აღწერილობას, პ. გნილოსაროვი მიუთითებს, თუ რა სახეცვლილება მიიღო შენობა-ნაგებობებმა შემდეგ, რი-

თაც საშუალებას გვაძლევს აღვადგინოთ მე-19 საუკუნის 50-იანი წლების ქუთაისის გარეგნული სახე.

პეტრე გნილოსაროვის ცნობით, მაშინ (ე. ი. XVIII-XIX საუკუნეების მიჯნაზე) ქალაქი უმნიშვნელო სივრცეზე იყო განფენილი. იქ სადაც გუბერნატორის ქუჩაა გადაჭიმული, იყო მინდორი. ბაზრის ადგილზე კი რამდენიმე კომლი მეფის მოჯალაბე ცხოვრობდა. ძველი ბაზარი კი, რომელიც 10-15 დუქნისაგან შედგებოდა, ძველი ხიდის მახლობლად მდებარეობდა. ტერიტორია, რომელიც ახლა ბულვარს უკავია მიმდებარე შენობებით ადრე წარმოადგენდა ვრცელ მინდორს, რომელიც მეფის საცხოვრებლამდე გრძელდებოდა. აღმოსავლეთიდან ქუთაისს ემიჯნებოდა ხშირი ტყე, რომელიც იწყებოდა წყალწითელადან და გაშლილი იყო იმ ბორცვამდე, რომელზეც ქუთაისის მოურავების წულუკიძეების სასახლე მდებარეობდა. აქ ადრე ყოფილა კათოლიკური ეკლესია, რომელიც შემდეგ იმ ადგილას გადაიტანეს, სადაც ახლა მდებარეობს.

როგორც ვხედავთ, XVIII-XIX საუკუნეთა მიჯნაზე ქუთაისი არ ყოფილა დიდი ქალაქი და მისი მოსახლეობაც ძალიან ნეღი ტემპით იზრდებოდა. სხვათა შორის, პეტრე გნილოსაროვი არ აღწერს იმდროინდელი ქუთაისის მოსახლეობის რაოდენობას, რაც ერთგვარ დაუკმაყოფილებლობას იწვევს. როგორც ცნობილია, ტოლოჩანოვის ცნობით, 1650 წ. ქუთაისში ათასი კომლი ცხოვრობდა. 23 წლის შემდეგ, შარდენის ცნობით, მოსახლეობამ დაიკლო 200 ოჯახამდე. დაახლოებით ერთი საუკუნის შემდეგ, 1769 წლისათვის, გიულდენშტედტის ცნობით, ქუთაისში მხოლოდ 50 ოჯახი ცხოვრობდა. ს. კაკაბაძის მოსაზ-

რებას, მე-19 ს-ის დასაწყისში ქუთაისში 360 კომლის ცხოვრების შესახებ, მ. გონიკაშვილი უარყოფს და, საარქივო საბუთზე დაყრდნობით, პ. გნილოსაროვის მიერ აღწერილ ქუთაისის მოსახლეობას 100 კომლით განსაზღვრავს (გონიკიშვილი, 1979: 252).

პეტრე გნილოსაროვის ცნობით, XIX საუკუნის ქალაქის ბადად “წოდებული მიდამოები ადრე სამეფო კარს ეკუთვნოდა, სადაც მათი ეკლესია იდგა. იგი გარდაცვლილი მეფის დავითის ქვრივს ანას ეკუთვნოდა. აქვე ახლობლად მდებარეობდა მისი სასახლე (Кавказский календарь, 1859: 422).

აქ საუბარია იმერეთის მეფის სოლომონ II-ის მოწინააღმდეგე დავით გიორგის ძის ქვრივზე. დავით გიორგის ძე 1795 წელს გარდაიცვალა, ხოლო მისი მცირეწლოვანი შვილი კონსტანტინე სოლომონ მეფეს მუხურის ციხეში ჰყავდა გამოკეტილი ანა დედოფალი, სოლომონისაგან დევნილი და შევიწროებული, რუსეთის ხელისუფლებისაგან ელოდა დახმარებას. ამის შესახებ პეტრე გნილოსაროვი არაფერს გვეუბნება და, საერთოდ, იგი სოლომონ მეორის პოლიტიკურ ცხოვრებას ეხება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც უშუალოდ რუსეთის მიერ იმერეთის სამეფოს შეერთებაზე საუბრობს.

აგვიღწერს რა მეფის საცხოვრებელს, პეტრე გნილოსაროვი აღნიშნავს, რომ სოლომონ II-ს საკუთრად ჰქონდა ორი სასახლე. ერთი “ოქროს ჩარდახი”, რომელიც დღემდე პირვანდელი სახით არის შემორჩენილი, იმ განსხვავებით, რომ ადრე მას გარშემოვლებული ჰქონდა ფართო დახურული გალერეა, ხოლო შიგნით, ახლანდელი ოთახების ნაცვლად, იყო ერთადერ-

თი ვრცელი, დიდი დარბაზი გალესილი კედლებით და კედლებთან განლაგებული ტახტებით. სხვა რაიმე ამ სასახლეში არ იყო, მეფე იქ არც არასოდეს ცხოვრობდა, ხოლო “ოქროს ჩარდახი” მას დაერქვა იმის გამო, რომ გამორჩეულ ადგილას მდებარეობდა და მისი გალერეიდან იშლებოდა რიონის ფართო დაბლობისა და შერეული მთების ლამაზი ხედი. მეფეს უყვარდა აქ მხიარული სადილების გამართვა. სერობის შემდეგ, იქ მიდიოდა დასასვენებლად, შეექცეოდა საჯავახოურ ცივ ღვინოს და საუბრობდა დაახლოებულ პირებთან (Кавказский календарь, 1859: 422).

მეორე სასახლე, სადაც მეფე ცხოვრობდა ორი სართულისაგან შედგებოდა და, პ. გნილოსაროვის აზრით, ის რაიმე ღირსშესანიშნავ არქიტექტურულ ძეგლს არ წარმოადგენდა. ეს შენობა XIX ს-ის შუა წლებში დაინგრა. მის გადარჩენილ საძირკველზე 1850-იან წლებში გიმნაზიის აბანო აუშენებიათ.

აღსანიშნავია, როდესაც პ. გნილოსაროვი აღწერს რა მეფის და დიდებულების საცხოვრებლებს, ერთგვარ ირონიას იჩენს მათი დახასიათებისას. მაგალითად, ერთგან წერს, რომ: “ვრცელი ხის შენობები, იატაკით, ჭერით და ბუხრით აქ სასახლეებად ითვლება და ამგვარი შენობები მაშინ მხოლოდ სამეფო ოჯახის წევრებს და გამოჩენილ, პირველხარისხოვან თავადებს გააჩნდათ” (Кавказский календарь, 1859: 422).

მეფის სასახლეების აღწერის შემდეგ პეტრე გნილოსაროვი ეხება სამეფო კარის ეტიკეტს, კერძოდ კი, სოლომონ II-ის და დიდებულების ურთიერთობის ნორმებს და აღნიშნავს მეფის უბრალოებას. კერძოდ, შენიშნავს, რომ მეფე უშლიდა ქვეშევ-

რდომებს მუხლის მოდრეკას მის წინაშე და ეუბნებოდა: არ არის საჭირო, მუხლს მხოლოდ ღმერთის წინაშე იყრიან, მე კი ადამიანი ვარ ცოდვილიო (Кавказский календарь, 1859: 422).

პეტრე გნილოსაროვი, აგვიღწერს რა მეფის ღირსებებს, იქვე შენიშნავს, რომ მას მხოლოდ ერთი სერიოზული ნაკლოვანება ჰქონდა - ხასიათის სისუსტე და მერყეობა. ჩვეულებრივ პირობებში ამ თვისებას არ შეეძლო მოჰყოლოდა ცუდი შედეგი, მაგრამ იმ უმნიშვნელოვანესი მოვლენების დროს რომლებსაც ადგილი ჰქონდა მის მმართველობაში. იგი მთლიანად მოექცა დაახლოვებულ თავადთა გავლენის ქვეშ და შემდეგ თავი ვეღარ დააღწია ამას, იგი ხან ბრმად მიმნდობი იყო, ხანაც უსაფუძვლოდ ეჭვიანი. საბოლოოდ აცდა ჭეშმარიტ გზას და საკუთარ თავთან ერთად სურდა იმერეთის დაღუპვა. ძალიან ძნელია მსჯელობის ამ ნაწილში დაეთანხმო ავტორს. სოლომონ II არა თუ სულმოკლე, არამედ მტკიცე ხასიათის მეფე და პიროვნება გახლდათ. შეიძლება, პეტრე გნილოსაროვი მეფე სოლომონ II-ს ვერ პატიობს იმას, რომ იგი სიცოცხლის ბოლომდე რუსეთის წინააღმდეგ შეურიგებელ მებრძოლად დარჩა.

საერთოდ, რაც შეეხება რუსეთთან ურთიერთობის საკითხს და იმერეთის რუსეთთან შეერთების საქმეს, პ. გნილოსაროვი აღნიშნავს, რომ სოლომონ II-ის მეუღლეს - დედოფალ მარიამს, დიდი გავლენა ჰქონდა მეუღლეზე და მას ზურაბ წერეთელთან ერთად (იმერეთის სამეფოს სახლთუხუცესი) უბიძგებდა რუსეთთან კეთილი ურთიერთობისაკენ. მეფე სოლომონს, რომელსაც ვაჟი არ ჰყავდა, გულწრფელად უნდოდა, რომ გადაეცა იმერეთი რუსეთისათვის და ამით სამუდამოდ უზრუნველყო

მისი ბედნიერება და კეთილდღეობა. მაგრამ ზოგიერთმა დაახლოვებულმა პიროვნებამ, პირადი მოსაზრებებიდან გამომდინარე, სრულიად საპირისპირო მიმართულებით წაიყვანა იგი (Кавказский календарь, 1859: 428).

საჭიროდ მივიჩნევთ, რუსი ავტორის ამ მოსაზრებას კომენტარი გავუკეთოთ.

აღმოსავლეთ საქართველოს შეერთების შემდეგ რუსეთი ცდილობდა, რაც შეიძლება დაეჩქარებინა დასავლეთ საქართველოს რუსეთთან მიერთების საქმე. სოლომონმა კარგად იცოდა ეს და “მე-19 ს-ის დამდეგს იმერეთის მეფეს სრულიად სხვა გეგმები ჰქონდა დასახული. მისი მიზანი იყო გურია-აფხაზეთ-სამეგრელოს დამორჩილება, ოსმალთა საბოლოოდ განდევნა დასავლეთ საქართველოს საზღვრებიდან - აფხაზეთიდან, ფოთიდან, ბათუმიდან, აჭარიდან” (ბერძენიშვილი, 1965: 284).

ამ დიდმნიშვნელოვანი საქმის მოგვარებას მეფე გარკვეულწილად რუსეთის დახმარებით იმედოვნებდა და პირველად 1801 წელს სცადა შესულიყო რუსეთის მფარველობაში, მაგრამ ეს განაზრახი არ შეუსრულდა. იმას, რომ თავისი მეფობის გარკვეულ მონაკვეთში სოლომონ II ცდილობდა რუსეთის მფარველობაში შესვლას, პ. გნილოსაროვი შეიძლება მიიჩნევდეს იმერეთის რუსეთისადმი გადაცემის გულწრფელ სურვილად, თორემ მეფის უშვილობა აქ არაფერ შუაშია.

რაც შეეხება იმერეთის დედოფალ მარიამის შესახებ გამოთქმულ მოსაზრებას, როგორც ცნობილია, იგი სამეგრელოს მთავრის გრიგოლ კაციას ძე დადიანის და გახლდათ. სოლომონ II-ს

სამეგრელოს დამორჩილება სურდა, ხოლო დადიანი ამას ვერ ურიგდებოდა. 1802 წელს სოლომონმა სამეგრელოში ილაშქრა. დამარცხებულმა დადიანმა დახმარება მთავარმართებელ ციციანოვს სთხოვა და საბოლოოდ საქმე იმით დამთავრდა, რომ 1803 წლის 4 დეკემბერს დადიანმა რუსეთის ხელმწიფის ერთგულებაზე დაიფიცა და იმპერიის მფარველობაში შევიდა. ამის გამო იყო, ალბათ, რომ პეტრე გნილოსაროვის მიერ იმერეთის დედოფალი რუსეთთან შეერთების მომხრედ განიხილებოდა.

რაც შეეხება დადიანის შესვლას რუსეთის მფარველობაში, ამით იგი მხოლოდ სოლომონ მეფეს გადაურჩა, მაგრამ სამაგიეროდ საქართველოს მთავარმმართველის სრულ მორჩილებაში მოექცა. როგორც ჩანს, დადიანი ჯერ კიდევ ვერ ხვდებოდა, რომ რუსეთის მთავრობა მისი სამთავროს არსებობას უყურებდა, როგორც დროებით მოვლენას (დუმბაძე, 1957: 154).

პეტრე გნილოსაროვი თავის ნაშრომში ზურაბ წერეთელს რუსეთთან შეერთების მომხრედ წარმოადგენს. ამ შემთხვევაში ავტორი არ ცდება.

ზურაბ წერეთელი, მისი შვილები და ნათესავები აქტიურად მონაწილეობდნენ იმ პოლიტიკურ ბრძოლებში, რომლებსაც შედეგად მოჰყვა იმერეთის სამეფოს დაპყრობა და რუსული მმართველობის დამყარება. ზურაბ წერეთელთან და მის ახლობლებთან მჭიდრო ურთიერთობა ჰქონდათ მთავარმმართველებს, რუსეთის არმიის ოფიცერებს, სამოქალაქო უწყების ჩინოვნიკებს. ისინი ყოფილ სახლთუხუცესს, გენერალ-მაიორის სამხედრო წოდებით დაჯილდოებულ იმერეთის ვიცე--

მმართველს მიმართავენ რჩევისათვის, თხოვდნენ დახმარებას მისი სამშობლოს დაპყრობისა და დამორჩილების საქმეში (ვაჭ-რიძე, 1999: 19).

პეტრე გნილოსაროვი სოლომონ II-სთან დაახლოებულ პირებს ბრალს სდებს იმაში, რომ მეფემ იმერეთი რუსეთს არ გადასცა. საინტერესოა, რომ ავტორი, რომელიც დაწვრილებით იცნობს იმერეთის იმდროინდელ ისტორიას, იმ ქართველ მამულიშვილებს, რომლებიც გვერდით ედგნენ სოლომონ მეფეს და რომელთა შორის განსაკუთრებული ადგილი ეკავა ვიცე--კანცლერ სოლომონ ლეონიძეს არ ასახელებს. არადა, სწორედ სოლომონ ლეონიძე იყო ის პიროვნება, რომელიც მეფის დიდი ნდობით სარგებლობა და რუსეთთან ურთიერთობის მოგვარება ძირითადად მას ჰქონდა დავალებული.

სოლომონ ლეონიძე და ზურაბ წერეთელი იმერეთის სამეფო კარზე ლეონიძის გამოჩენისთანავე დაუპირისპირდნენ ერთმანეთს. ზურაბ წერეთელი ყოველნაირად იბრძოდა სოლომონ ლეონიძის წინააღმდეგ და ამ ბრძოლას ქვეყნის ინტერესებსაც სწირავდა.

სოლომონ II დიდი მოხერხებით ცდილობდა დაეცვა თავისი სამეფო გარეული და შინაური საფრთხისაგან, რადგანაც, როგორც შემდეგდროინდელმა მოვლენებმა დაგვანახეს იმერეთის სამეფოს გაუქმების შემდეგ არსებითად დამთავრდა საქართველოს რუსეთთან შეერთების პროცესი. უკიდურესად შეზღუდული ავტონომია, რის წინააღმდეგაც ესოდენ თავგამოდებით იბრძოდა იმერეთის მეფე. სავსებით მისაღები აღმოჩნდა გურიელისათვის, შერვაშიძისა და დადეშქელიანისათვის (ბენ-

დიანიშვილი 1980: 65). ავტონომიური, სუსტი სამთავროების დატოვება დროებითი მოვლენა იყო რუსეთისათვის, რადგან ეს სამთავროები საფრთხეს ვერ შეუქმნიდნენ მის ბატონობას საქართველოში.

თვითონ პეტრე გნილოსაროვი საქართველოს რუსეთთან შეერთებას, როგორც მისი ნაწერებიდან ირკვევა, დიდ პროგრესულ ნაბიჯად თვლის და მიიჩნევს, რომ ამ მოვლენას უნდა უმაღლოდნენ ქართველები იმას, რომ ბევრი არქაული გადმონაშთისაგან განთავისუფლდნენ.

პეტრე გნილოსაროვის ნაშრომის ერთ მომენტზე გვინდა შევჩერდეთ. ავტორი, აგვიწერს რა სოლომონ II-ის ჩაცმულობას, წერს, რომ მეფეს მეტწილად ქართული ტანისამოსი ეცვა, ახალუხის მაგიერ კი იმერული ზოლიანი ფარჩისაგან შეკერილ ზუზუნს ატარებდა. თავზე მუდამ ქართული ბოხობი ეხურა (Кавказский календарь 1859: 424).

ერთგან პეტრე გნილოსაროვი აღნიშნავს, რომ სოლომონი ქართველთა მეფის ერეკლეს შვილიშვილი იყო და იმერეთშიც ქართული წესები შემოიტანაო.

საქართველოს დაყოფა ქართველებად, იმერლებად და ა. შ. დამახასიათებელი ნიშანია, არა მარტო პეტრე გნილოსაროვისათვის, არამედ მე-19 საუკუნის მთელი რუსული ისტორიოგრაფიისათვის. საქართველოს კუთხეთა შვილების სხვადასხვა ხალხად წარმოჩენას ადგილი აქვს არა მარტო “კავკაზსკი კალენდარ”-ში, არამედ “აქტებშიც” და სერიოზული რეპუტაციის რუსი ისტორიკოსების ნაშრომებში.

პეტრე გნილოსაროვის ნაშრომის მე-2 ნაწილი, რომელსაც ეწოდებოდა “სამსახურეობრივი განაწესი იმერეთში”, ძალზე დაწვრილებით წარმოგვიდგენს იმდროინდელი იმერეთის სამეურნეო და ადმინისტრაციულ წყობას.

ცარიზმი, ემზადებოდა რა იმერეთის სამეფოს დასაპყრობად, ინტენსიურად სწავლობდა ქვეყნის მდგომარეობას, მის ბუნებრივ სიმდიდრეებს, საწარმო ძალებს, ეკონომიკურ შესაძლებლობებს, ვაჭრობა-აღებ-მიცემობისა და საქალაქო ცხოვრების განვითარების დონეს, მართვა-გამგეობის სისტემას, მოსახლეობის ზნე-ჩვეულებებს, პოლიტიკურ ვითარებას, მოსახლეობის განწყობილებას. ამ საქმეში ჩართულნი იყვნენ ადგილობრივი დიდებულებიც, რომლებიც ცარიზმის მხარეზე დადგნენ სოლომონ მეორის წინააღმდეგ ბრძოლაში. შეკრებილმა მასალამ ჯერ თავი მოიყარა იმერეთის დროებით მმართველობაში, ხოლო შემდეგ იგი გადაეცა ქუთაისის გუბერნიის კანცელარიას. კონკრეტული ფაქტების სიზუსტე და სიუხვე, რითაც ხასიათდება პ. გნილოსაროვის შრომები, მეტყველებს იმაზე, რომ ავტორის განკარგულებაში სწორედ ეს მასალა იყო (ვაჭრიძე 1999: 22).

პეტრე დემიანის მე გნილოსაროვი ქუთაისის ვიცე გუბერნატორი 1852-1856 წლებში იყო. 1856 წლიდან იგი ბაქოში გადაიყვანეს და იქაც ვიცე გუბერნატორის

მოვალეობას ასრულებდა რამდენიმე წლის განმავლობაში.

ააქვე დეტალურად წარმოგიდგენთ წარმოგიდგენთ ქუთაისის გუბერნიის მმართველობით სტრუქტურას:

ქუთაისის გენ-გუბერნატორი და ჯარების მთავარსარდალი

გენ-გუბერნატორთან მყოფი საგანგებო დავალებათა ჩინოვნიკები
გენ-გუბერნატორის კანცელარია
შტაბი
შტაბის უფროსი
ქუთაისის სამოქალაქო გუბერნატორი
სამოქალაქო გუბერნატორთან მყოფი საგანგებო დავალება
თა ჩინოვნიკები
საგუბერნიო მმართველობა
თავმჯდომარე -სამოქალაქო გუბერნატორი
ვიცე-გუბერნატორი
2 მრჩეველი
მდივანი
ბუღალტერი
თარჯიმანი
ხაზინადარი
რეგისტრატორი
არქივარიუსი
არქიტექტორი
მიწისმზომელი
საგუბერნიო სასამართლო
თავმჯდომარე
2 მრჩეველი
თავადაზნაურობის წარმომადგენლები
მოქალაქეთა წარმომადგენლები
მდივნები
პროტოკოლისტი

საპროკურორო ნაწილი
 თავადაზნაურთა დეპუტატთა საკრებულო
 ქუთაისის, შორაპნის, რაჭის, ოზურგეთის მაზრების წინამ-
 დლოლები და დეპუტატები
 სამაზრო მმართველობა (ქუთაისის, შორაპნის, ოზურგე-
 თის, რაჭის, ახალციხის)
 მაზრის უფროსი
 2 თანაშემწე
 საქალაქო პოლიცია
 პოლიცმეისტერი
 აღმასრულებელ საქმეთა ბოქაული
 საგამოძიებო ნაწილის ბოქაული
 ქუთაისის სტატისტიკური კომიტეტი
 სამეგრელოს სამფლობელო
 სამეგრელოს მმართველი
 2 საგანგებო დავალებათა ჩინოვნიკი
 მიწისმზომელი
 სამეგრელოს მმართველი საბჭო
 თავმჯდომარე -სამეგრელოს მმართველი
 საბჭოს წევრები მთავრობიდან - 3 (ერთ-ერთი იყო საეკლე-
 სიო მამულების მზრუნველი)
 საბჭოს წევრები თავადებიდან - 2
 საბჭოს წევრები აზნაურებიდან - 2
 ხაზინადარი
 სამედიცინო ნაწილი
 ოკრუგის მმართველობა (ზუგდიდში, სენაკში, ორპირში,
 ლაილაშში)

ოკრუგის უფროსი
თანაშემწე - 2
მდივანი - 1
პოლიციის კომისარი
საპორტო ქალაქი ფოთი
ქალაქის მმართველი, პორტის კაპიტანი
ლოცმეისტერი
პოლიციის კომისარი
ქალაქის რატუმა
თავმჯდომარე - ქალაქის მმართველი
ბურგომისტრი
რატმანი - 2
სასამართლოს მოხელე
მდივანი
ქალაქი რედუტ-კალე
ჯარის მეთაური
პოლიციის კომისარი
აფხაზეთის სამხედრო მმართველობა
აფხაზეთში განლაგებული ჯარების მეთაური და სახაზო
ბატალიონის ინსპექტორი, ბატალიონების მეთაურები
სვანეთის საბოქაულო
ბოქაული
ბოქაულის თანაშემწე
საქმისმწარმოებელი
ზეპირსიტყვიერი სასამართლო
თავმჯდომარე - სვანეთის ბოქაული
მდივანბეგი - 2

სამურზაყანოს საბოქაულო

ბოქაული

თავმჯდომარე - სამურზაყანოს ბოქაული

უმაღლესად დამტკიცებული კომისია ქუთაისის გუბერნია-ში საეკლესიო და სახაზინო მამულების დასადგენად

სამეგრელოს ავტონომიური სამთავროს მმართველობის სტრუქტურა

სამეგრელოს მფლობელი

სამეგრელოს მფლობელის კანცელარია

შინაგანი მმართველობა

სამეგრელოს მფლობელის კერძო მამულების მმართველი, სახლთუხუცესი, პროპორშჩიკი, თავადი დავით ჩიკოვანი

შინაყმათუხუცესი - თავადი გრ. დადიანი

უმაღლესი სასამართლო მმართველობა

საზედამხედვლო-აღმასრულებელი ნაწილი

საოლქო სასამართლო-საპოლიციო სამმართველო

საქალაქო სამმართველო (Кавказский Календарь, 1857-1866: 525-528;

453-455; 13-18; 405; 361-366; 20-23).

ქუთაისი საუკუნეზე მეტი ხნის განმავლობაში შედიოდა რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში. ცარიზმი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდა ამ ქალაქს, რადგანაც ის მიიჩნეოდა ერთ - ერთ უმთავრეს ფორფოსტად იმპერიის სამხრეთული მიმართულების საგარეოპოლიტიკურ გეგმებში. აქედან გამომდინარე რუსეთის ცენტრალური ხელისუფლება ცდილობდა ქუთაისის გუბერნიის მესვეურებად მაღალი რანგის სახელმწიფო მოღვაწეები გამოეგზავნა, რომლებიც აქტიურად მოახდენ-

დნენ ახლად დაპყრობილი რეგიონისა და მისი მოსახლეობის ინტეგრაციას საიმპერიო რეალობასთან.

§ 2

რუსეთის იმპერიის სამეურნეო-აგრარული პოლიტიკა დასავლეთ და სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში

დასავლეთ საქართველოში რუსეთს მთელი XIX საუკუნის მანძილზე, ოსმალეთთან გამუდმებული ომების გამო, დიდი რაოდენობით ჯარი ჰყავდა თავმოყრილი. გარდა ამისა, სამთავროების გაუქმების და რუსული ხელისუფლების გაფართოებასთან ერთად, სულ უფრო იზრდებოდა რუსული მმართველობის ბიუროკრატიული აპარატი და რუსული მოსახლეობის რიცხვი. ამასთან დაკავშირებით, საჭირო გახდა ჯერ არმიის, შემდეგ რუსი ჩინოვნიკების და მათი ოჯახების და საერთოდ რუსული მოსახლეობის ცხოვრებისათვის საჭირო პირობების უზრუნველყოფა. ამასთან ერთად, დღის წესრიგში დადგა დაპყრობილ ქვეყანაში პოლიტიკური ბატონობისათვის ეკონომიკური საფუძვლის შექმნა, რაშიც პირველხარისხოვანი როლი უნდა შეესრულებია საადგილმამულო ურთიერთობათა გარდაქმნას, სოფლის მეურნეობის და მრეწველობის იმ დარგების განვითარებას, რომლებიც რუსეთის სახელმწიფოს ჭირდებოდა, სამიმოსვლო გზების მოწესრიგებას და სატრანსპორტო საშუალებების გაუმჯობესებას. დასავლეთ და სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო თავისი ბუნებრივ-გეოგრაფიული მონაცემებით: ზღვასთან სიახლოვე, ზომიერი, სუბტროპიკული კლიმატი, ნოყიერი ნიადაგი, ტყეების დიდი რაოდენობა, წარსულში

ადგილობრივი მოსახლეობის მაღალი სამიწათმოქმედო კულტურა და მისი ტრადიციები, წიაღისეული სიმდიდრეების მრავალფეროვნება, შესაძლებელს ხდიდა, რომ ეს რეგიონი რუსეთის სახელმწიფოს ერთ-ერთ ეკონომიკურად დაწინაურებულ მხარედ გადაქცეულიყო. მაგრამ ჩამორჩენილ, ბატონყმურ, ხოლო XIX საუკუნის 60-იანი წლებიდან ნახევრადფეოდალურ რუსეთს, რომელიც თვით იყო დამოკიდებული დასავლეთ ევროპის კაპიტალზე, არ შეეძლო და არც მის ინტერესებში შედიოდა ამის გაკეთება. რუსეთის მთავრობის ჩანაფიქრით, დასავლეთ და სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ეკონომიკური პოტენციალი მთლიანად უნდა დაქვემდებარებოდა იმპერიის მეურნეობის და საგარეო ბაზრის მოთხოვნებს. ეს კარგად ჩანს კავკასიის მთავარმმართველის გენ. ი. პასკევიჩის 1830 წლის წერილიდან ფინანსთა მინისტრისადმი კანკრინისადმი: „ქარხნების და ფაბრიკების დამაარსებელთათვის, ზოგიერთი პრივილეგიის მინიჭება საეჭვოა რომ საჭირო იყოს, რადგან მე გადაწყვეტილად მიმაჩნია საკითხი _ საქართველოში ფაბრიკების და ქარხნების წახალისების სარგებლიანობის შესახებ. განა არ უნდა ვუყურებდეთ საქართველოს როგორც კოლონიას? რომელიც ჩვენს ფაბრიკებს მიაწვდიდა ნედლ მასალას (აბრეშუმს, ბამბას და სხვ.), ხოლო რუსეთიდან მიიღებდა მანუფაქტურულ ნაკეთობას. წინააღმდეგ შემთხვევაში საქართველოში ასეთი მანუფაქტურების დაარსებით ბუნებრივად ხომ არ შესუსტდება მისი კავშირი რუსეთთან?“ ამ პოზიციას ეთანხმებოდა სენატორი განიც და თავის მხრივ ამატებდა: „საქართველოში და საერთოდ ამიერკავკასიაში, უნდა განვითარდეს მხოლოდ და მხო-

ლოდ სოფლის მეურნეობა. ფაბრიკების და მანუფაქტურების დაარსება აქ ძალას წაართმევს და შეასუსტებს სოფლის მეურნეობის განვითარებას...ზიანს მიაყენებს რუსეთის მრეწველობას და ვაჭრობას. რაც შეეხება ამიერკავკასიაში მოყვანილ ნედლეულს, მისი გამოყენება და გადამუშავება მხოლოდ რუსეთის მრეწველობას შეუძლია“ [რუსული კოლონიალიზმი საქართველოში: 2008, 80]. რუსეთის კავკასიის ადმინისტრაცია არ იცნობდა მხარის თავისებურებებს, სკეპტიკურად იყო განწყობილი ადგილობრივი მოსახლეობის სამეურნეო ნიჭის და შესაძლებლობებისადმი, მიაჩნდა იგი ჩამორჩენილ და განუვითარებელ ბნელ მასად, რომლის გარუსება ძნელი საქმე აღმოჩნდა და რომელიც მისთვის პოლიტიკურად არასაიმედო იყო. ამიტომ მან მხარის ეკონომიკური ათვისების პროცესში ჩართო უცხოელი საქმოსნები, რომელთა ძირითადი ნაწილი ავანტიურისტი და იოლი გზით გამდიდრების მაძიებლები იყვნენ. ეს აშკარა გახდა, როგორც სოფლის მეურნეობაში, ასევე მრეწველობაში [ვაჭარიძე: 2006, 194-195].

რუსული ხელისუფლების განმტკიცება ბევრად იყო დამოკიდებული იმაზე, თუ როგორი იქნებოდა მისი ეკონომიკური საყრდენი. ამ უკანასკნელის შექმნა კი სოფლის მეურნეობის აღდგენით და მისი შემდგომი განვითარებით უნდა დაწყებულიყო, რომლის გარეშე შეუძლებელი იქნებოდა ადგილობრივი მოსახლეობის, მატერიალური დოვლათის ძირითადი მწარმოებლის, გადასახადების გადახდისუნარიან ძალად გადაქცევა, სასურსათო პრობლემის გადაწყვეტა და რუსეთის მრეწველობისათვის საჭირო ნედლეულის წარმოება.

დასავლეთ საქართველოს სოფლის მეურნეობა, ხელსაყრელი ბუნებრივი პირობების გამო, ისტორიულად მრავალდარგოვანი იყო. მის ტრადიციულ დარგებს შეადგენდა: მემინდვრეობა, მევენახეობა-მელვინეობა, მეხილეობა-მებოსტნეობა, მეცხოველეობა, მეფრინველეობა, აბრეშუმის წარმოება, მეფუტკრეობა და სხვა. მთავრობის აგრარული პოლიტიკა, რომელიც მიზნად ისახავდა სოფლის მეურნეობის იმ დარგების დაწინაურებას და აღმავლობას, რასაც იმპერიის ეკონომიკური ინტერესები მოითხოვდა, ღონისძიებათა მთელი კომპლექსისგან შედგებოდა. სოფლის მეურნეობისადმი მთავრობის ყურადღება, თავდაპირველად, შერეული ტიპის დეკორატიულ-სამეურნეო ხასიათის საცდელი-საჩვენებელი ბაღების და სანერგეების დაარსებაში გამოვლინდა. დეკორატიულ და ეგზოტიკურ მცენარეებთან ერთად რგავდნენ საზღვარგარეთიდან გამოწერილ ხეხილის ხეებს, ვაზს, ადგილობრივი პირობების გათვალისწინების გარეშე, რის გამო ზოგიერთი ვერ ეგუებოდა ახალ გარემოს და ხმებოდა. ამ საქმეს კურირებდნენ რუსული ადმინისტრაციის მაღალი თანამდებობის პირები, რომელთათვის მებაღეობა ან გატაცება იყო (მაგალითად, კ. ბოროზდინის ცნობით, ქუთაისის გენერალ-გუბერნატორი ა. გაგარინი) ან კიდევ თავის მოსაწონებელი საქმიანობა, იმის საილუსტრაციოდ, თუ როგორ ზრუნავდა სამართავად ჩაბარებულ ჩამორჩენილი მხარის კეთილდღეობისათვის.

დასავლეთ საქართველოში ერთ-ერთი პირველი ასეთი ბაღი 1820 წელს მოაწყო იმერეთის მმართველმა პ. გორჩაკოვმა. იგი ქალაქის ცენტრში მდებარეობდა და ეკავა დაახლოებით

ერთი დესეტიანა ფართობი. მისი დაწყებული საქმე გააგრძელა იმერეთის ახალმა მმართველმა ვ. ბებუთოვმა. ასე ჩაეყარა საფუძველი შემდეგდროინდელ ბულვარს, რომელიც საბოლოოდ მოეწყო XIX საუკუნის 50-იანი წლების დასაწყისში ა. გაგარინის დროს [ბოროზდინი: 1934, 195; Лаврентьев: 1858, 92].

დასავლეთ საქართველოში დეკორატიულ-სამეურნეო მეზაღეობას განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა 1834 წლის კანონის „კავკასიაში მეზაღეობისათვის მიწების გამოყოფის შესახებ“ გამოცემის შემდეგ. მ. ვორონცოვის მეფისნაცვლობის დროს, მისი ინიციატივით, 1846 წელს კავკასიის კომიტეტმა მიიღო გადაწყვეტილება, რომელიც კავკასიაში მეზაღეობა და მევენახეობა-მელვინეობის განვითარების მიზნით, რამდენიმე ადგილზე, მათ შორის ქუთაისში, ფოთსა და ოზურგეთში საბაღე სანერგეების დაარსებას ითვალისწინებდა. მ. ვორონცოვი თავის ანგარიშში აღნიშნავდა, რომ სურდა იმერეთსა და გურიაში, საერთოდ ამიერკავკასიის დასავლეთ ნაწილში ყოფილიყო ისეთი დაწესებულება, რომელიც მსურველებს ყვავილებისა და ხეხილის ნერგებით მოამარაგებდა. 1852 წელს ქუთაისში მართლაც გაკეთდა სახაზინო სანერგე დიდი სანიმუშო-საჩვენებელი ბაღით, ფერმით და სკოლით, რომელსაც იმდროინდელი მოწინავე, პრაქტიკული აგრონომიული ცოდნა-ჩვევები უნდა გაეზრცელებინა იმერეთში. 1855 წელს იქვე ჩამოყალიბდა მეზაღეობის სკოლა, რითაც მას სასწავლო დანიშნულება მისცეს. ამ სკოლის თანამშრომლები სხვადასხვა დროს იყვნენ: ფრანგი რეგნერი და მიშელ ვერსიე, შოტლანდიელი იაკობ მარი, ავსტრიელი ბარტონი, ჩეხი გორაჩეკი და სხვები. 1868 წელს მე-

ფისნაცვლის განკარგულებით, ჭომის ფერმა-სანერგე და მასთან არსებული სკოლა ქალაქს გადაეცა.

XIX საუკუნის 60-70-იანი წლების ბურჟუაზიული რეფორმების შემდეგ, მთავრობის ყურადღება სოფლის მეურნეობისადმი კიდევ უფრო გაიზარდა. სახაზინო სანიმუშო-სამეურნეო ბაღებზე ზრუნვასთან ერთად ტარდებოდა ღონისძიებები კერძო პირების მიერ რაციონალური, ბურჟუაზიული ხასიათის მეურნეობების მოწყობის მხარდასაჭერად, რაც, პირველ რიგში, შეღავათიანი კრედიტის მიცემას გულისხმობდა. ქართველ მემამულეთა ერთი ნაწილი, რომელმაც ალღო აუღო ახალ ეკონომიკურ ურთიერთობებს, ენერგიულად შეუდგა თავისი მეურნეობის ბურჟუაზიულ გარდაქმნას.

1894 წელს სახელმწიფო ქონების ქუთაისის საგუბერნიო სამმართველოში შედგა სია ქუთაისის გუბერნიაში არსებული იმ მამულებისა, რომლებიც თავისი მეურნეობით და მიწათმოქმედების კულტურის დონით, სანიმუშო იყვნენ მოსახლეობისათვის და სასარგებლო იყო მათი მონაწილეობა 1896 წელს დაგეგმილ სრულიად რუსეთის XVI სამხატვრო-სამრეწველო გამოფენის (ჩატარდა ნიჟნი ნოვგოროდში) მუშაობაში. მასში შეტანილია შემდეგი სანიმუშო მამულები: ქალაქ ქუთაისში – ფრანგი ჟანიოს, ჩეხი გორაჩეკის და თავად წულუკიძის მამულები; ზუგდიდში – პრინც მიურატის მემკვიდრეების ვაზის და ხეხილის ბაღი; სოხუმის ოკრუგში – დიდი მთავრის ალექსი მიხეილის ძის, ვედენსკის, ტატარენკოს, პოლკ. ნიკიტინის, სმიტსკების და რეინგარტის მამულები; ბათუმის ოკრუგში – ჩაქვის ახლოს ალექსანდრე სტოიანოვის სამხრეთული მცენარეების

დეკორატიული პარკი, ელენე ვუჩინოს დეკორატიული, ხეხილის სამრეწველო ბაღი ჩაის პატარა პლანტაციით, მიჩესლავ დ'ალფონსის დეკორატიული და ხეხილის ბაღი, პოპოვის ჩაის პლანტაციები; ქალაქ ბათუმში – მიხეილ ბეთანელის საბაღო დაწესებულება [ქუთაისის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფ. 18: 24-25]. აღნიშნული სია კარგად ასახავს რუსეთის აგრარული პოლიტიკის არსს. კურსი აღებულია უცხოელებზე, რითაც ნაჩვენებია, რომ მხოლოდ ისინი ასრულებდნენ წამყვან როლს მხარის სოფლის მეურნეობის ევროპულ საწყისებზე გარდაქმნის საქმეში.

რუსეთის მთავრობა დაბეჯითებით ცდილობდა დასავლეთ საქართველოში სუბტროპიკული კულტურების, პირველ რიგში, ჩაის გავრცელებას. 1847 წელს მ. ვორონცოვის ინიციატივით, ყირიმიდან ჩაის ბუჩქები შემოიტანეს სოხუმში და ოზურგეთში. XIX საუკუნის მეორე ნახევარში ოზურგეთის, სენაკის და ზუგდიდის მაზრებში დაიწყო ჩაის საცდელი ნაკვეთების მოწყობა. ჩაის კულტურით კერძო მრეწველები: ა. სოლოვცევი, ნ. ზეიდლიცი, კ. პოპოვი და სხვ. დაინტერესდნენ, რასაც თან მოყვა აჭარაში ჩაის ორი მსხვილი მეურნეობის – კ.პოპოვის და ჩაქვის საუფლისწულო უწყების შექმნა [Берд: 1912, 224-234].

იმპერიაში უდიდეს მიწათმფლობელად ითვლებოდა საუფლისწულო უწყება, რომელიც მთავრობას ეხმარებოდა დაპყრობილი ტერიტორიების კოლონიურ-ეკონომიკურ ათვისებაში. 1865-1897 წლებში რომანოვთა საგვარეულომ საქართველოში იყიდა 100 ათასი დესეტინა მიწა, სადაც ხელსაყრელი პი-

რობები არსებობდა მევენახეობა-მელვინეობის, მებამბეობის, ჩაის და ციტრუსის მეურნეობის განვითარებისათვის. XIX საუკუნის 90-იანი წლებში საუფლისწულო უწყებამ საფუძველი ჩაუყარა ჩაის და სუბტროპიკული კულტურების დიდ მეურნეობას აჭარაში. 1897 წელს რომანოვთა საგვარეულოს გადაეცა ჩაქვის მიდამოებში არსებული სახაზინო მამული 10.225 დესეტინა ფართობით, ხოლო ადგილობრივი მოსახლეობისაგან უწყებამ შეიძინა 2.228 დესეტინა. ჩაის მზა პროდუქცია თითქმის მთლიანად რუსეთში იგზავნებოდა. უწყების მიზანი იყო ჩინური და ინდური ჩაის იმპორტის ჩანაცვლება საქართველოს შავიზღვისპირეთში დამზადებული პროდუქციით [რუსული კოლონიალიზმი საქართველოში: 2008, 172-173].

ქართული მიწების ხელში ჩაგდებას და მფლობელ-მესაკუთრედ გადაქცევას ცდილობდნენ რუსი მრეწველები და ვაჭრები. XIX საუკუნის ბოლოს ბათუმის ოლქში საკმაო რაოდენობით იყვნენ ახალი მფლობელები. 1902 წლის მთავრობის დადგენილებით, მათ საკუთრებაში დაუმტკიცდათ მახინჯაურში, აჩკუაში, ჩაქვში, ქობულეთში შეძენილი მიწები, რადგან მოსულ მფლობელთა დიდი ნაწილი რუსი იყო და მათ მეურნეობას „კულტურული“ მნიშვნელობა ჰქონდა. მემკვიდრეობითი მფლობელის და მესაკუთრის უფლება მოიპოვეს: ბერტუსონმა, დზიუბენკომ, ლენცმა, მარკოვმა და მხოლოდ ორმა ქრისტიანმა ქართველმა. 1903 წლისთვის ბათუმის ოლქში მათ საკუთრებაში ჰქონდათ 23.500 დესეტინა მიწა [რუსული კოლონიალიზმი საქართველოში: 2008, 173-174].

რუსული მმართველობის აგრარული პოლიტიკის სამსახურში იდგა ხელისუფლების მიერ შექმნილი ისეთი სოლიდური ორგანიზაცია, როგორც იყო „კავკასიის სოფლის მეურნეობის საზოგადოება“ (1850-1917). იგი წარმოადგენდა კავკასიის ადმინისტრაციის ერთ-ერთ საიმედო დასაყრდენს დაპყრობილი მხარის ეკონომიკური ათვისების პროცესში. აღნიშნული საზოგადოება პერიოდულად აქვეყნებდა სასოფლო-სამეურნეო საკითხებზე სპეციალურ ლიტერატურას, კავკასიის მასშტაბით, თბილისში ყოველწლიურად აწყობდა დარგობრივ ან საერთო ხასიათის სასოფლო-სამეურნეო გამოფენებს. სათავეში ედგა მსოფლიოსა და რუსეთის ანალოგიურ გამოფენებზე საქართველოს მონაწილეობის საქმეს.

„კავკასიის სოფლის მეურნეობის საზოგადოების“ განყოფილებები XIX საუკუნის 90-იანი წლებიდან არსებობდა აჭარაში და აფხაზეთში. მათ სათავეში რუსები და რუსეთის სამსახურში მყოფი უცხოელები იდგნენ, რომლებიც ერთგულად ემსახურებოდნენ ხელისუფლებას აჭარის და აფხაზეთის კოლონიზაციის პოლიტიკის გატარებაში.

მთავრობის მიერ გატარებულ ღონისძიებებს, მიუხედავად ცალკეული დადებითი შედეგებისა, საერთოდ არ მოჰყოლია სოფლის მეურნეობის ძირეული გარდაქმნა, მისი მკვეთრი აღმავლობა. რუსულ მმართველობას ქართველი გლეხისათვის არ შეუქმნია მშვიდი, სამართლებრივ-ეკონომიკური გარემო, რომელშიც იგი შეძლებდა გამოემყდავნებია თავისი სამეურნეო უნარი, ეფიქრა სიახლეებზე სოფლის მეურნეობაში. ყოველივე ამას ემატებოდა სახელმწიფოებრივი მმართველობის აპარატში გამეფებული ზღვარგადასული ბიუროკრატიზმი და მექრთამე-

ობა, განაპირა მხარეებში ეკონომიკური პოლიტიკის დიდ-
მპყრობელური, წინააღმდეგობრივი და არათანმიმდევრული
ხასიათი.

§ 3

რუსეთის იმპერიის კოლონიური პოლიტიკა აჭარაში

დაპყრობილი ხალხების მიმართ რუსეთის კოლონიურ
პოლიტიკას საერთო ნიშნები ჰქონდა და მონოთნიკური იმპე-
რიის შექმნის მიზნებს ემსახურებოდა. მაგრამ იგი ცალკეული
ქვეყნების და კიდევ უფრო მეტი, მათი ცალკეული რეგიონების
მიხედვითაც კი, სერიოზული თავისებურებებით ხასიათდებო-
და. ასე იყო საქართველოშიც. განვითარების საერთო დონის მი-
უხედავად, მის ცალკეულ მხარეებს ბუნებრივ-გეოგრაფიული,
ისტორიულ-ეთნოლოგიური, სამეურნეო-ეკონომიკური თუ
სხვა სახის თავისებურებანი ჰქონდა, რომელთა გაუთვალისწი-
ნებლობა დამატებით სირთულეებს უქმნიდა რუსეთის ადგი-
ლობრივ ხელისუფლებას და ანტირუსულ განწყობილებას
ასაზრდოებდა. რუსული მმართველობა იძულებული იყო თა-
ვისი კოლონიური პოლიტიკა ცალკეული რეგიონებისათვის
მოერგო და ამით უზრუნველყო მისი განუხრელი გატარება.
ამის გამო, ამ პოლიტიკის რეგიონალური ნიშნით შესწავლა სა-
შუალებას გვაძლევს უფრო ღრმად ჩავწვდეთ იმპერიის პოლი-
ტიკის მმარცველურ-დიდმპყრობელურ არსს და გლობალურ
ხასიათს.

ქართველ ხალხს სახელმწიფოებრივ დამოუკიდებლო-
ბასთან ერთად წაართვეს საკუთრების უფლება ეროვნულ ტე-

რიტორიასა და ბუნებრივ რესურსებზე. მათ რუსეთი დაეუფლა და იმპერიის სახელმწიფო ქონების ნაწილად გამოაცხადა. XIX საუკუნეში თბილისისა და ქუთაისის გუბერნიებად ქცეულ საქართველოში სახელმწიფო ანუ სახაზინო ქონება რუსეთის იმპერიის საკუთრებას ნიშნავდა და მისი ინტერესებისათვის გამოიყენებოდა. ტერიტორიას, ბუნებრივი სიმდიდრეების, შემოსავლების ძირითად ნაწილს რუსეთის სახელმწიფო განკარგავდა და მოიხმარდა. საიმპერიო ხაზინას გადაეცა ქართლ-კახეთის და იმერეთის სამეფოების, გურიის, სამეგრელოს, აფხაზეთის და სვანეთის სამთავროების, სამეფო და სამთავრო ოჯახების წევრთა ქონება და მამულები. თურქეთთან ომებში გამარჯვების შემდეგ, რუსეთმა ისტორიული სამცხე-საათაბაგოს, აჭარის და აფხაზეთის ტერიტორიიდან მასობრივად აყარა მაჰმადიანი ქართველები, რომლებიც იძულებული გახდნენ თურქეთში გადასახლებულიყვნენ (ვაჭრიძე, 2006: 420-421).

კონკრეტულად განვიხილოთ აჭარის რეგიონის მიმართ რუსეთის კოლონიური პოლიტიკის ცალკეული ასპექტები. სახელმწიფო ქონების შექმნის პროცესში ყალიბდებოდა მისი მართვის სამსახურიც, რომელიც თანდათანობით კავკასიის რუსული ადმინისტრაციის ერთ-ერთი ძირითადი რგოლი გახდა. მის უპირველეს ფუნქციას საერთოიმპერიულ ეკონომიკურ სივრცეში საქართველოს ძალდატანებითი ინტეგრაცია წარმოადგენდა. სახელმწიფო ქონების მართვის დაწესებულებებში, რომელთა თანამშრომლები ძირითადად უცხოელები იყვნენ, გაბატონებული იყო მექრთამეობა და ბიუროკრატიზმი, რაც ქართველ კაცს სამეურნეო საქმიანობაში გადაულახავ დაბრკო-

ლებებს უქმნიდა. 1888 წელს გამოიცა კანონი, რომელიც შეეხებოდა სამხედრო-სახალხო მმართველობის სახაზინო მიწების სახელმწიფო ქონების სამინისტროს განკარგულებაში გადასვლას, რომელიც მუჰაჯირთა მიწებსაც შეეხო (ბარამიძე, 1999: 138). ამის საფუძველზე, 1889 წელს ადმინისტრაციულად ქუთაისის გუბერნიაში მყოფი ბათუმის ოკრუგის სახელმწიფო ქონება, რომელსაც აქამდე სამხედრო-სახალხო მმართველობა განაგებდა, სახელმწიფო ქონების ქუთაისის საგუბერნიო სამმართველოს დაექვემდებარა (ქუთაისის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი, 18, აღწ. 1, საქმე, 2610: 24-25). 1893 წელს სახელმწიფო ქონებათა მინისტრის ბრძანებით, სახელმწიფო ხაზინის საკუთრებაში უნდა გადასულიყო მოსახლეობის მფლობელობა-სარგებლობაში მყოფი ყველა ის მიწის ნაკვეთები, რომელზეც მათ არ გააჩნდათ საკუთრების დოკუმენტები. იმის გამო, რომ დიდ უმრავლესობას არა თუ საკუთრების, არამედ მფლობელობის დოკუმენტებიც კი არ გააჩნდა, მოსახლეობის დიდი უმრავლესობა გამოიწვია (ბენდიანიშვილი, 2008: 69). სახელმწიფო ქონების მართვაში მომხდარმა ამ ცვლილებამ კიდევ უფრო გააუარესა აჭარის მოსახლეობის ისედაც მძიმე მდგომარეობა. აქ ჯერ კიდევ არ იყო დამთავრებული ოსმალურ საადგილმამულო ურთიერთობათა რუსულით ჩანაცვლების პროცესი. სამხედრო-სახალხო მმართველობის სისტემა, რომელიც სამხედრო და სამოქალაქო ხელისუფლების ელემენტების თავისებურ ნაზავს წარმოადგენდა და იმ დროს ჩამოყალიბდა, როცა რუსეთი ბრძოლას აწარმოებდა მთიელთა დასამორჩილებლად, წმინდა რუსული მმართველობით იცვლებოდა, ხო-

ლო ოსმალური კანონმდებლობა რუსულით. ამ გარდამავალ პერიოდში, როცა რუსეთის ასიმილაციური პოლიტიკით გამოწვეული შიში და უნდობლობა ახალი ადმინისტრაციისადმი აჭარის მოსახლეობას აიძულებდა სამშობლოდან აყრილიყვნენ და ოსმალეთში გადასახლებულიყვნენ, სახელმწიფო ქონების მართვის ორგანოს ბათუმიდან ქუთაისში გადატანა აჭარაში რუსეთის ეკონომიკური გაბატონებისათვის ერთ-ერთი ხელისშემწყობი ღონისძიება იყო. აჭარაში რომელიმე მთიან სოფელში მცხოვრებ გლეხს, რომელიც დიდი დაბრკოლებების გადალახვით ჩადიოდა ბათუმში, ამიერიდან ყოველ გოჯ მიწაზე თავისი საკუთრების უფლების დადასტურება ქუთაისის საოლქო სასამართლოში უხდებოდა. რუსეთის მთავრობა კი შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროს კოლონიზაციის ფართო გეგმებს ამუშავებდა და იმპერიის შიდა გუბერნიებიდან ჩამოსულებს ქართულ მიწას გულუხვად ურიგებდა.

1903 წელს სახელმწიფო საბჭოს გადაწყვეტილებით, ბათუმის ოკრუგი ადმინისტრაციულად ქუთაისის გუბერნიიდან გამოიყო, ბათუმის და ართვინის ოკრუგები გაერთიანდა და შეიქმნა ბათუმის ოლქი (Обзор Кутаисской губернии: 1-2). მიუხედავად ამისა, ბათუმის ოლქის სახელმწიფო ქონების მართვა 1917 წლამდე ქუთაისის საგუბერნიო სამმართველოს გამგებლობაში დარჩა.

რუსული ხელისუფლებისათვის სახელმწიფო ქონების შექმნის და მართვის პროცესში, სახელმწიფო მიწების და საღალო შემოსავლების იჯარით გაცემის წესების შემუშავებას და განხორციელებას პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა ჰქონდა.

საიჯარო პოლიტიკაზე ბევრად იყო დამოკიდებული ადგილობრივი ბიუჯეტის შევსება, რეგიონის ეკონომიკურ ცხოვრებაში წამყვანი მდგომარეობის უზრუნველყოფა და სახელმწიფო მიწების, რუსეთიდან, უპირატესად შიდა გუბერნიებიდან გადმოსახლებულთათვის მიცემის საშუალებით, მყარი რუსული მოსახლეობის შექმნის პრობლემის გადაწყვეტა.

XIX საუკუნის 80-90-იანი წლებიდან მთავრობამ საიჯარო ფონდში ჩართო აჭარიდან თურქეთში გადასახლებულ მუჰაჯირთა მიწები, რომელთა ძირითადი ნაწილი უცხოელი კოლონისტების და მოიჯარეების ხელში გადავიდა. 1882 წელს ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორის მიერ გამოიცა განკარგულება, რომლითაც ადგილობრივ ადმინისტრაციას დაევალა გაერკვია, აღეწერა და მიეღო გადასახლებულთა მიერ დატოვებული მიწები და შენობები ხაზინის საკუთრებაში (ბარამიძე, 1999: 98-99), რომლის დიდი ნაწილი, როგორც ვთქვით, იჯარის წესით გაიცა. ამ პროცესის ამსახველი მრავალრიცხოვანი მასალებიდან შეიძლება დავასახელოთ ბათუმის ოკრუგის, კინტრიშის უბანში 1887 წელს იჯარით გაცემულ მუჰაჯირთა მიწების უწყისი, რომლითაც სოფელ აკკუაში 30 მუჰაჯირის მიერ დატოვებული მიწებიდან 25-ის მიწები იჯარით აიღო გადამდგარმა პოდპოლკოვნიკმა სოლოვცევმა (ქუთაისის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი, 18, აღწ. 1, საქმე, 2302: 1-10).

ხაზინის დავა მიწათმფლობელებთან რუსული მმართველობის დამყარებისთანავე დაიწყო და საუკუნეზე მეტხანს გაგრძელდა. იგი წარმოიშვა სახელმწიფო ქონების შექმნის პრო-

ცესში და განსაკუთრებით ფართო ხასიათი მიიღო მიწების სავალდებულო სახელმწიფო გამიჯვნასთან დაკავშირებით. ხაზინის წარმომადგენლები მთელ გასამიჯნავ მიწას სახელმწიფო საკუთრებად აცხადებდნენ, რაც დავების არნახული რაოდენობის მიზეზი ხდებოდა, ხოლო შემდეგ სასამართლო პროცესებზე, უამრავი წერილობითი საბუთის წარდგენით, მათი შინაარსის ყოველგვარი კრიტიკული ანალიზის გარეშე, მოითხოვდნენ ხაზინის უფლების ცნობას ისეთ მიწაზე, რომელიც აშკარად კერძო პირს ეკუთვნოდა (ვაჭრიძე, 2006: 176). რუსეთის ადგილობრივმა ხელისუფლებამ მალევე დაივიწყა ჯერ კიდევ შეერთებამდე აჭარის პრივილიგირებული კლასის წარმომადგენლებისადმი მიცემული პირობა, რომ აგრარულ ვითარებას ხელუხლებლად დატოვებდა (ბარამიძე, 1999: 81).

XIX საუკუნის 80-იანი წლებიდან, მას შემდეგ რაც ბათუმის ოლქი ქუთაისის გუბერნიას შეუერთდა, სახელმწიფო ქონების ქუთაისის საგუბერნიო სამმართველოს მოქმედების ასპარეზი ამ მიმართულებით კიდევ უფრო გაფართოვდა და მის არეალში აჭარაც მოექცა. აქ რთული ვითარება იყო – როგორც ითქვა მიმდინარეობდა თურქული მიწათმფლობელობის კანონმდებლობის რუსულით ჩანაცვლება, მოსახლეობის ერთი ნაწილი ტოვებდა მშობლიურ მიწა-წყალს და თავის უძრავ ქონებას სხვას უტოვებდა. მიწის სახელმწიფო ფონდის გაფართოებისათვის მეზრძოლ ხაზინას კერძო მიწათმფლობელებთან დავაში სერიოზული პრობლემები გაუჩნდა. ამის ერთი ტიპური მაგალითია ხაზინის დავა ძმებთან ივანე და ნიკოლოზ მირზოევებთან. მათ 1883 წელს ნასყიდობის აქტით, ბათუმში

მცხოვრებ ეფენდი ზადესგან მიწის ნაკვეთი შეიძინეს. ხაზინამ მირზოეებს დავა დაუწყო და თავის სარჩელს ასე ასაბუთებდა: გამყიდველი მიწის ნაკვეთს ფლობდა მისი მესაკუთრის კადირ აღა აჰმედ ოღლის სახელით, ხოლო ამ უკანასკნელმა რუსეთსა და ოსმალეთს შორის 1879 წელს სტამბულში დადებული ტრაქტატის მეშვიდე მუხლით თავის ადგილ-მამულზე ყოველგვარი უფლება დაკარგა. დასახელებული მუხლის შინაარსი ასეთი იყო: რუსეთის იმპერიისათვის გადაცემული ტერიტორიის მოსახლეობას შეეძლო ადგილზე დარჩენილიყო, რუსეთის ქვეშევრდომობა მიეღო ან გადასახლებულიყო თურქეთში და თავისი უძრავ-მოძრავი ქონება 3 წლის განმავლობაში გაეყიდა. კადირ აღა თურქეთში გადასახლდა, მაგრამ მიწა არ გაუყიდა, ამის გამო იგი ხაზინის საკუთრებად იქცა. მირზოეების ადვოკატმა ხაზინის სარჩელი უსაფუძვლოდ მიიჩნია, რადგან კადირ აღა თურქეთში გადასახლდა ოცდაათი წლის წინათ და ამ ხნის მანძილზე მიწას ყოველგვარი დავის გარეშე, მშვიდობიანად ფლობდა მუფტი ასან ეფენდი. ამიტომ მას უფლება ჰქონდა ეს მიწა გაეყიდა. ქუთაისის საოლქო სასამართლომ ეს მოსაზრება გაიზიარა და 1890 წელს ხაზინას სარჩელზე უარი უთხრა. გუბერნიის ხელმძღვანელობამ სააპელაციო საჩივრით მიმართა თბილისის სასამართლო პალატას, რომელმაც იხელმძღვანელა კანონით – მიწის ფლობის ხანდაზმულობა მასზე საკუთრების უფლებას არ წარმოშობს და ქუთაისის საოლქო სასამართლოს გადაწყვეტილება არ დაამტკიცა. მირზოეებს ნაყიდი მიწა ჩამოართვეს და ხაზინას გადასცეს. მათ საკასაციო საჩივარი შუიტანეს სენატში, რომელმაც კონსტანტინეპოლის ტრაქტატის

მეშვიდე მუხლი საერთაშორისო სამართლის თვალსაზრისით განიხილა. სენატის განმარტებით, აღნიშნულ პუნქტში ლაპარაკია უძრავი ქონების გაყიდვაზე სამი წლის განმავლობაში, მაგრამ არაფერია ნათქვამი ამ ვადის გასვლის შემდეგ თურქეთში გადასახლებული მოქალაქის ქონების კონფისკაციის შესახებ. თბილისის სასამართლო პალატამ ფაქტობრივად ქონების კონფისკაცია მოახდინა, რაც სენატის აზრით, მეშვიდე მუხლის სულისკვეთებას არ შეესაბამებოდა. ამიტომ მან გააუქმა პალატის გადაწყვეტილება და ხაზინის სასარგებლოდ ჩამორთმეული მიწის ნაკვეთი მყიდველს დაუბრუნა, რასაც ათი წელი დაჭირდა (ქუთაისის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი, 18, აღწ. 1, საქმე, 1406: 195-199).

სენატის გადაწყვეტილებაზე, სავარაუდოა, გარკვეული გავლენა მოახდინა აჭარის საზოგადოების შეშფოთებამ იმასთან დაკავშირებით, რომ დაბეჯითებით ვრცელდებოდა ხმები, რომ რუსეთის მთავრობას გადაწყვეტილი აქვს მასზე გადაცემულ რეგიონში მთელი მიწები სახელმწიფო საკუთრებად გამოაცხადოსო. ეს შეშფოთება საფუძველს მოკლებული არ იყო. მართლაც ხელისუფლება აქტიურად ცდილობდა აჭარაში ოსმალური საადგილმამულო კანონმდებლობის ძირითადი პრინციპების გამოყენებას და მთელი მიწების სახაზინოდ გამოცხადებას. ამ პოლიტიკის იდეოლოგთა აზრით, რაკი სულთნის ხელისუფლების სამართალმემკვიდრეს რეგიონში რუსეთის სახელმწიფო წარმოადგენდა, მიწების მთელი ფონდიც, რომლის ერთადერთ მესაკუთრედ უზენაესის – ალაჰის შემდეგ სულთანი, იმამი ფლობდა, რუსეთის სახელმწიფო ხაზინის საკუთრე-

ბად უნდა ჩათვლილიყო (ბარამიძე, 1999: 103). რუსეთის ხელისუფლების ეს მისწრაფება აშკარა იყო ხაზინის დავებიდან ბათუმის და ართვინის ოკრუგებში მცხოვრებ მიწათმფლობელებთან. ამის ერთ-ერთი თვალსაჩინო მაგალითია იასონ იოსელიანის მამულების საქმე.

პოდპოლკოვნიკმა ი. იოსელიანმა 1880 წელს ბათუმში მცხოვრებ ბეგების – აბაშიძეებისაგან ნასყიდობის აქტით, ბათუმის მიდამოებში 457 დესეტინა მიწა შეიძინა. 1888 წელს ხაზინამ მასზე ქუთაისის საოლქო სასამართლოში სარჩელი აღძრა. საგუბერნიო ხელისუფლების დავალებით, იოსელიანის მიერ შეძენილი მიწა აზომეს და აღმოჩნდა, რომ სადავო მიწიდან მხოლოდ 33 დესეტინა იყო მოქცეული ქალაქის, ყოფილი პორტო-ფრანკოს ფარგლებში, ხოლო დანარჩენი მდებარეობდა ქალაქის გარეთ. აჭარაში მიწათსარგებლობის მაშინ არსებული დროებითი წესების მიხედვით, მიწების ყიდვა-გაყიდვა დაშვებული იყო მხოლოდ ბათუმის ტერიტორიაზე. მის გარეთ ერაზი-მირიეს ანუ სახელმწიფო კატეგორიის მიწები მდებარეობდა და აბაშიძეებს ადმინისტრაციის ნებართვის გარეშე არ შეეძლოთ მათი გაყიდვა. საგუბერნიო ხელისუფლება მოითხოვდა იოსელიანის მიერ შეძენილი მიწის ის ნაწილი, რომელიც ქალაქის გარეთ მდებარეობდა, ხაზინას გადაცემოდა. ამ საქმეში ბევრი საინტერესო მასალა XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე ქალაქ ბათუმის საზღვრების დასადგენად.

ქუთაისის საოლქო სასამართლომ საქმე 1896 წელს განიხილა და იოსელიანის სასარგებლოდ გადაწყვიტა, რაც თბილისის სასამართლო პალატაში იქნა გასაჩივრებული. ამ უკანას-

კნელმა ეს გადაწყვეტილება არ დაამტკიცა. იოსელიანის მემკვიდრეებს წინადადება მისცეს მათი მამის მიერ შეძენილი ბათუმის გარეთ მდებარე მიწები ხაზინისათვის გადაეცათ (ბარამიძე, 1999: 90-91).

ქართველი მიწათმფლობელებისადმი რუსული მმართველობის დამოკიდებულება კარგად ჩანს იმ ფაქტიდან, რომლის შესახებ თედო სახოკია მოგვითხრობს. მას შემდეგ, რაც აჭარა რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში მოექცა, აჭარელთა ერთ-ერთმა ყველაზე თვალსაჩინო თავკაცმა და ანტითურქული მოძრაობის მეთაურმა შერიფ ბეგ ხიმშიაშვილმა მთავრობას თხოვა, რომ მისი მამულები რუსული კანონმდებლობით დაემტკიცებინათ. რუსული მმართველობა, როგორც აღინიშნა, თვლიდა, რომ აჭარაში ოსმალეთის ბატონობის დროს მთელი მიწა სახელმწიფო საკუთრებას შეადგენდა და ახლაც ასევე უნდა დარჩესო. ამის გამო, ხიმშიაშვილს საკუთრებაში მხოლოდ 16 დესეტინა მიწა დაუმტკიცეს. მამის გარდაცვალების შემდეგ შვილებმა განაგრძეს მემკვიდრეობის ძიება. ისინი სავსებით კანონიერად აყენებდნენ საკითხს. თედო სახოკია წერს: ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, რა ჭკუაში მოსასვლელია, რომ მხარის უფროსს 16 დესეტინა მიწის მეტი არ ჰქონოდა (სახოკია, 1985: 274). რუსეთის ხელისუფლებას კი მიაჩნდა, რომ ეს მიწები ხაზინას ეკუთვნოდა, ხოლო შერიფ ბეგი მათი მფლობელი იყო მხოლოდ.

რუსეთის კოლონიური პოლიტიკის ერთ-ერთი შემადგენელი ნაწილი იყო, აგრეთვე რუსებზე და უცხოელებზე მიწების გადაცემა, რომლებიც ჩვენი ქვეყნის ტერიტორიას და ბუ-

ნებრივ სიმდიდრეებს მტაცებლურად და ყოველგვარი დაბრკოლების გარეშე ძარცვავდნენ. უგულველყოფილი იყო ადგილობრივი მოსახლეობის ინტერესები. მთელი ყურადღება გადატანილი იყო მომპოვებელი მრეწველობის განვითარებასა და ნედლეულის იმპერიის სხვადასხვა რეგიონებსა და საზღვარგარეთ ექსპორტზე. საქართველო ნედლეულის მწარმოებელი და მეტროპოლიაზე ეკონომიკურად დამოკიდებული ქვეყანა უნდა ყოფილიყო, რუსეთის უზარმაზარი იმპერიის განაპირა მხარე. საქართველოს მთელ ტერიტორიას რუსეთის მთავრობა განიხილავდა, როგორც საკუთარ მამულს და თვითნებურად განკარგავდა მის ბუნებრივ რესურსებს (ვაჭრიძე, 2006: 304).

XIX საუკუნის 80-90-იან წლებში შავი ზღვის აჭარის სანაპიროს მიწების დაუფლების აურაცხელი მსურველი მიაჩნდა. ისინი სარგებლობდნენ მუჰაჯირთა მძიმე მდგომარეობით და თურქეთში გადასახლებულ ქართველ მაჰმადიანთა მიწებს მუქთად იგდებდნენ ხელში, ხოლო შემდეგ სარფიანად ყიდდნენ მას. ამის ტიპიური მაგალითია აზნაური მეჩისლავ დე ალფონსი, რომელმაც 1878-1881 წლებში ჩაქვის და აჭკუას მიდამოებში მუჰაჯირებისგან 123 დესეტინა მიწა შეიძინა და შემდეგ სხვადასხვა პირებს მიყიდა (ქუთაისის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი, 18, აღწ. 1, საქმე, 2859: 11-22). სახელმწიფო ქონების ქუთაისის საგუბერნიო სამმართველოში ასობით განცხადება შემოდიოდა ბათუმის მიდამოებში მიწების გამოყოფის შესახებ. მთხოვნელთა აბსოლუტური უმრავლესობა რუსები იყვნენ.

XIX საუკუნის ბოლოს ბათუმის ოკრუგში აღრიცხეს 345.594 დესეტინა მიწა, რომლის უდიდესი ნაწილი სახელმწიფო ხაზინის საკუთრებად იყო გამოცხადებული. მცირე რჩებოდა გლეხების სარგებლობაში და მხოლოდ 13.500 დესეტინა დამტკიცებული ჰქონდა საკუთრებად რუსებს და უცხოელებს (ბენდიანიშვილი, 2008: 170).

ქუთაისის ცენტრალურ არქივში დაცულია ბათუმის ნოტარიუსის ფონდი (# 12), რომელიც მოიცავს 1879-1919 წლების დოკუმენტებს და მასში გაერთიანებულია 216 საქმე. აღნიშნულ ფონდში თავმოყრილი მასალა თითქმის უცნობია სამეცნიერო წრეებისათვის. დოკუმენტებიდან კარგად ჩანს XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე ბათუმში არსებული ან ამ ქალაქთან დაკავშირებული სააქციონერო საზოგადოებების და ფირმების საქმიანობა, მათი როლი ბათუმის ეკონომიკურ და ფინანსურ ცხოვრებაში.

რუსეთის ეკონომიკური პოლიტიკა აჭარაში, როგორც მთელ ამიერკავკასიაში, მთელი XIX და XX საუკუნის დასაწყისში, გზას უხსნიდა უცხოურ კაპიტალს, რომელზედაც თვით იყო დამოკიდებული, ჩვენი ქვეყნის ბუნებრივი სიმდიდრეები დაუბრკოლებლად ემარცვა. შედეგად, რეგიონის ეკონომიკური ცხოვრებაში დიდ როლს ასრულებდნენ უცხოური კაპიტალით შექმნილი სააქციო საზოგადოებები და ფირმები. ხშირ შემთხვევაში უგულველყოფილი იყო აჭარის მოსახლეობის ინტერესები. უცხოური კაპიტალის წარმომადგენლები ხელს უშლიდნენ დამამუშავებელი ეროვნული მრეწველობის შექმნას, რადგან მათი მიზანი იყო მომპოვებელი სექტორის (მარგანეცი,

ქვანახშირი, ნავთობი) განვითარება და ამით რაც შეიძლება მეტი მოგების მიღება. აქცენტი კეთდებოდა გადაუმუშავებელი ნედლეულის საზღვარგარეთის ქვეყნებში გატანაზე. ამის გამო, ეკონომიკურ განვითარებას ცალმხრივი ხასიათი ჰქონდა. ეკონომიკის წამყვან დარგებს ძირითადად უცხოური კაპიტალის წარმომადგენლებისაგან შემდგარი სააქციო საზოგადოებები და ფირმები დაეუფლნენ. რუსეთის საიმპერიო ხელისუფლებამ, მათი დახმარებით, მიზნად დაისახა საერთოკავკასიური ეკონომიკური რეგიონის შექმნა და საერთოიმპერიულ ეკონომიკურ სივრცესთან მისი დაჩქარებული ინტეგრაცია. მთავრობის ჩანაფიქრით, რეგიონის ეკონომიკური პოტენციალი მთლიანად უნდა დაქვემდებარებოდა რუსეთის იმპერიის და საგარეო ბაზრის მოთხოვნებს. ამასთანავე, ხელისუფლება სკეპტიკურად იყო განწყობილი ადგილობრივი მოსახლეობის მიმართ, მიაჩნდა იგი ჩამორჩენილ, ბნელ მასად, ამიტომ რეგიონის ათვისების პროცესში ინტენსიურად ჩართო უცხოელი მეწარმეები.

XIX საუკუნის 80-იანი წლებიდან რუსეთის იმპერიის ეკონომიკამ სწრაფი განვითარება დაიწყო, რაც რეფორმებთან ერთად განპირობებული იყო უცხოური კაპიტალის მოზიდვით. ამან გამოიწვია ამიერკავკასიის და საქართველოს შედარებითი ეკონომიკური განვითარება. თბილისის შემდეგ საქართველოში ბათუმი წარმოადგენდა უმსხვილეს სამრეწველო ცენტრს.

ჯერ კიდევ პორტო ფრანკოს სტატუსის გაუქმებამდე, 1883 წელს სამტრედია-ბათუმის რკინიგზის მშენებლობა დასრულდა, რითაც ბათუმი ამიერკავკასიის მთავარი სარკინიგზო

მაგისტრალის პუნქტებს – თბილისს და ბაქოს დაუკავშირდა. 80-იანი წლებიდან ბათუმიდან განხორციელებული ექსპორტის დიდი წილი ბაქოს ნავთობზე მოდიოდა. 1900 წელს საბოლოოდ დასრულდა ნავთობსადენის მშენებლობა ბაქოსა და ბათუმს შორის, რის შემდეგაც ნავთობის ექსპორტი მთლიანად ბათუმიდან წარმოებდა *[მეგრელიძე, 1963:185]*.

1886 წელს რუსეთის საიმპერიო ხელისუფლებამ ბათუმის პორტო ფრანკოს სტატუსი გააუქმა და ქალაქი სრულფასოვნად ჩაერთო რუსეთის იმპერიის ადმინისტრაციულ სისტემაში. ბათუმის სამრეწველო განვითარება განსაკუთრებით დაჩქარა XIX საუკუნის 80-იანი წლების დასაწყისიდან ბაქოს ნავთობის მსოფლიო ბაზარზე ექსპორტის დაწყებამ. ბათუმის ნავსადგურიდან ხდებოდა ძირითადად ბაქოს ნავთობის ექსპორტი, ამიტომ ქალაქში განვითარებული იყო ნავთობის გადამამუშავებელი და საექსპორტო ჭურჭლის მწარმოებელი ინფრასტრუქტურა.

ბიდონების დამამზადებელ ქარხნებს, საწარმოთა სიდიდით და მუშების რაოდენობით, ბათუმის საწარმოთა შორის პირველი ადგილი ეჭირათ. ამ მხრივ ერთ-ერთი პირველები იყვნენ ბუნგე და პალაშკოვსკი, რომლებმაც 1883 წელს დაარსეს „ბათუმის ნავთობმწარმოებელი და სავაჭრო საზოგადოება“. ისინი ყოველდღიურად აწარმოებდნენ 6.000 ხის ყუთს და 12.000 თუნუქის ბიდონს. 1883 წელს ბათუმიდან გატანილი იქნა 3 მილიონ ფუთზე მეტი ნავთობი. მაგრამ ფინანსური სიმძნელების გამო, 1886 წლიდან აღნიშნული საზოგადოება გადაეცა „კასპია-შავი ზღვის ნავთის სამრეწველო და სავაჭრო საზოგა-

დოებას“, რომელსაც როტშილდების ფრანგული განშტოების მეთაური მაიერ ალფონს დე როტშილდი ფლობდა. მალე როტშილდების კომპანია გახდა სიდიდით მეორე, რომელიც მოიპოვებდა ბაქოს ნავთობს. ამავე დროს როტშილდებმა ბათუმში შექმნეს ნავთობის რეზერვუარების საცავი *[საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, 1970:385; გურული, 2018: 341; მუშკუდია-ნი, 1973: 177]*. 1889 წლისათვის „კასპია-შავი ზღვის ნავთის სამრეწველო და სავაჭრო საზოგადოება“ აწარმოებდა 30 მილიონ ფუთ ნავთობს. როტშილდების ნავთობი ბათუმის გავლით გადიოდა: ინგლისში, ავსტრიაში, თურქეთში, ბელგიაში, იაპონიაში, საბერძნეთში, ჩინეთში, გერმანიაში, ჰოლანდიაში, საფრანგეთში, მალტაში, პორტუგალიაში, ალჟირში, ფილიპინებში, ქვემო დუნაის სამთავროებში და ინდოჩინეთში. კომპანიის მმართველობას აწარმოებდა სამეული: მორის ეფრუსი, თავადი გიორგი ალექსანდრეს ძე გრუზინსკი (იგი „საქორწილო გენერლის“ ფუნქციას ასრულებდა) და არნოლდ ფეიგელი.

როგორც ცნობილია, იმპერატორ ალექსანდრე III-ის 1888 წლის 28 აპრილის ბრძანებულებით, ბათუმში მუშაობა დაიწყო საქალაქო მმართველობამ. ქალაქის მმართველობაში უპირატესობის მოპოვებისათვის ერთმანეთს დაუპირისპირდა ადგილობრივი და უცხოური ბურჟუაზია. არჩევნებში მონაწილეობის უფლების მქონე ანუ ცენზიან მოქალაქეთა ქონების 1/3-ს აკონტროლებდა ალფონს დე როტშილდი. სარგებლობდა რა ამ უპირატესობით, იგი ცდილობდა ხმოსნებად მისთვის სასურველი კანდიდატები გაეყვანა *[გურული, 2018: 342]*.

1885 წელს ბათუმში გაიხსნა სიდერიდისის და რიხნერის, ხოლო 1887 წელს – ხაჩატურიანის, მანთაშევის და ძმები ცივიანოვების ქარხნები, რომლებიც ნავთობის ექსპორტისათვის საჭირო ხის ყუთებს და თუნუქის ბიდონებს აწარმოებდნენ. XIX საუკუნის ბოლოს აღნიშნულ საწარმოებში 2 ათასზე მეტი მუშა იყო დასაქმებული და გამოშვებული პროდუქციის ღირებულება 7 მილიონ მანეთზე მეტს შეადგენდა. სულ ბათუმში დაამზადეს 22 მილიონი თუნუქის და 11 მილიონი ხის ყუთი. ბათუმის პორტიდან წლიურად 20 მილიონამდე ნავთობი გადიოდა *[საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, 1970: 385]*.

XIX საუკუნის 80-იანი წლების დასაწყისიდან ბათუმის პორტს სავაჭრო-ეკონომიკური თვალსაზრისით, რუსეთისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა მიენიჭა. როგორც სტატისტიკური მონაცემები გვიჩვენებენ, იმპერიის სატრანზიტო და საგარეო ვაჭრობაში ბათუმის მონაწილეობის მასშტაბი ყოველწლიურად იზრდებოდა. 1883-1902 წლებში ბათუმიდან უცხოეთის ქვეყნებში გაიტანეს: 1883 წელს – 3.348.000 ფუთი ნავთობი, 1886 წელს – 14.397.000 ფუთი, 1890 წელს როტმილდმა – 16.000.000 ფუთი, ნობელმა – 7.000.000 ფუთი, 1891 წელს – 48.879.000 ფუთი, 1899 წელს – 66.304.000 ფუთი, 1902 წელს – 78.338.000 ფუთი. ბათუმის ნავსადგური მსოფლიოს დიდ ნავსადგურთა რიგში ჩადგა. 1900 წელს ნავსადგურში 1.324 ორთქლის და 3.635 იალქნიანი გემი შემოვიდა. 1900 წელს ბათუმიდან რუსეთში გაიტანეს 4.805.000 ფუთი ტვირთი, ევროპის და აზიის ქვეყნებში – 83.100.000 ფუთი. რუსეთიდან ბათუმში შემოვიდა 9.464.577 ფუთი ტვირთი, ევროპის და აზიის ქვეყნე-

ბიდან _ 5.516.000 ფუთი. 1900 წელს ბათუმის ნავსადგურის მთელი ტვირთბრუნვა 103.000.000 ფუთს უდრიდა. 1902 წელს _ 108.000.000 ფუთს. ნავსადგურის ტვირთბრუნვის 80 %-ზე მეტი ნავთობზე მოდიოდა [გურული, 2018: 341]. აღსანიშნავია, რომ ბათუმის პორტის გავლით, უკვე 1913 წლისათვის, 30-ზე მეტი სხვადასხვა კომპანია აწარმოებდა რუსეთის იმპერიის საგარეო ვაჭრობას. აქედან 25 იყო უცხოური, ძირითადად: ფრანგული, ინგლისური და გერმანული.

ქუთაისის ცენტრალურ არქივში დაცული ბათუმის ნოტარიუსის ფონდის მასალებში განხილულია ბათუმში მოქმედი უცხოელი, ძირითადად, ევროპელი ბიზმესმენების მიერ დაარსებული, შემდეგი სააქციონერო საზოგადოებების და ფირმების საქმიანობა:

„სიმენსი და ჰალსკე“

„გოლერტი“

„ვარნეკე და კომპანია“

„კორნარო და კომპანია“

„რუსული ნავთობის მოპოვების საზოგადოება“

„რუსული ნავთობისა და თხევადი საწვავის მომპოვებელი საზოგადოება“

„ცემენტის წარმოების საზოგადოება“

„შავი ზღვის ცემენტის წარმოების საზოგადოება“

„ნავთობწარმოების საზოგადოება“

„ნავთობწარმოებელი და სავაჭრო საზოგადოება - მანთაშევი და კომპანია“

„კასპია - შავი ზღვის ნავთობმწარმოებელი და სავაჭრო საზოგადოება“

„ი. შელენგოვსკი და კომპანია“

„კავკასიის ვარსკვლავი“

„ბათუმის ნავთობსამრეწველო საზოგადოება“

„ამხანაგობა ძმები ნობელები“

„ნდობის საზოგადოება ი. შელენგოვსკი და კომპანია“

„ნავთობის წარმოების ამხანაგობა“

„ნობელის ნავთობის წარმოების ამხანაგობა“

„მინერალური ზეთების წარმოების ამხანაგობა“

„ბათუმის ურთიერთნდობის კრედიტის საზოგადოება“

სავაჭრო სახლები:

„ხაჩატრიანცი და კომპანია“

„არამიანი, სარუხანიანი და კომპანია“

„ბერნარტდი და კომპანია“

„ბურკრატდი და კომპანია“

„მაკ ანდრიუსი და ფორბსი“

„მანთაშევი და კომპანია“

„ს. ა. ანისიმოვი და კომპანია“

„ხრუსაკი და გირი“

„ცატუროვი და კომპანია“

„შუტცი და ციმერმანი“

„ბერტმანი და კარპოვსკი“

„ფ. მათიევიჩი“

„ხრუსაკი და რიზი“ [ქუთაისის ცენტრალურ არქივი: - ბათუმის ნოტარიუსის ფონდი # 12].

რადგანაც ევროპელების ინტერესები ბათუმისადმი მუდმივად იზრდებოდა, აქედან გამომდინარე, ბათუმში მოქმედებდა ინგლისის, საფრანგეთის, ესპანეთის, ოსმალეთის, გერმანიის, ავსტრიის, ბელგიის, ამერიკის შეერთებული შტატების და იტალიის დიპლომატიური წარმომადგენლობები.

XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე ბათუმში მრეწველობის განვითარებამ დააჩქარა და საჭირო გახადა საკრედიტო-საფინანსო დაწესებულებების გახსნა. 1886 წელს ბათუმში მუშაობა დაიწყო რუსეთის სახელმწიფო ბანკის განყოფილებამ, 1890 წელს გაიხსნა თბილისის კომერციული ბანკის განყოფილება, 1895 წელს – სამხრეთ რუსეთის სამრეწველო ბანკის განყოფილება. ბათუმში საბანკო-საფინანსო ოპერაციებს ახორციელებდნენ თბილისის და ქუთაისის გუბერნიების სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკები [გურული, 2018: 342].

ქუთაისის გუბერნატორის ანგარიშები და გუბერნიის ყოველწლიური მიმოხილვები უმდიდრეს ფაქტობრივ მასალას შეიცავენ საქართველოს ახალი ისტორიის შესასწავლად. ისინი საშუალებას გვაძლევენ თვალი გავადევნოთ როგორ მიმდინარეობდა რუსეთის სამხედრო, პოლიტიკური და ეკონომიკური დამკვიდრების პროცესი, რა სიძნელეები ხვდებოდა საიმპერიო ხელისუფლებას მხარის რუსიფიკაციის პოლიტიკის გატარების საქმეში. ამ მასალებში ნათლად ჩანს რუს მოხელეთა დიდ-მპყრობელური, შოვინისტური განწყობილება და უვიცი, უმეტეს შემთხვევაში ლოთი, მრუში და მექრთამე ჩინოვნიკის ქედ-

მაღლური დამოკიდებულება ე. წ. “ინოროდცებისა” და “ტუ-ზემცების” მიმართ. გუბერნატორები თავიანთ ანგარიშებში ხაზგასმით აღნიშნავდნენ “რუსული ელემენტის”, რუსების ისტორიულ მისიაზე – გუბერნიის ადგილობრივი მოსახლეობა გამოიყვანონ საუკუნოებრივი ჩამორჩენილობიდან, პროგრესის და განათლების გზაზე გაიყვანონ ის. ამიტომ მათი აზრით, საჭიროა რაც შეიძლება მეტი რუსი დამკვიდრდეს საქართველოში. “ყურადღებას იპყრობს ის გარემოება, რომ ამ მხარეში თითქმის 60 წლიანი ბატონობის განმავლობაში რუსული მოსახლეობა მცირეა” – წერდა 1865 წლის ანგარიშში ქუთაისის სამოქალაქო გუბერნატორი ა. ოგოლინი. აქ არ არიან მყარად დამკვიდრებული რუსები. მისი აზრით, მხარის რუსეთის ცენტრთან სრულ შერწყმას ხელს სწორედ ის გარემოება უშლის, რომ გუბერნიაში ძალზე მცირეა “რუსული ელემენტი” და გუბერნატორი პირობას დებდა იმპერატორის წინაშე, რომ ყოველმხრივ შეეცდებოდა ეს ნაკლი გამოესწორებინა (ქუთაისის ცენტრალურ სახელმწიფო არქივი, ფონდი №130: აღწ. 1, საქ. 98, 7). რაც შეეხება ადგილობრივ მოსახლეობას, გუბერნატორი თვლიდა, რომ ისინი არც ზნეობრივად და არც გონებრივად ჯერ კიდევ არ არიან იმისათვის მომზადებული, რომ მონაწილეობა მიიღონ მხარის მართვაში. რუსული ენის უცდიდინრობა ხელს უშლის მათ აქაური გიმნაზიის კურსის დამთავრებაშიც კი. ადგილობრივ გარემოს კი არ შეუძლია მათ სამართლიანობის და მოვალეობის ნათელი ცნებები ჩაუნერგოს (ქუთაისის ცენტრალურ სახელმწიფო არქივი, ფონდი №130: აღწ. 1, საქ. 98, 45).

იმის სურვილით, რომ ეჩვენებიათ რუსული მმართველობის კეთილისმყოფელი გავლენა მხარის დაწინაურების საქმეში, გუბერნატორები გაზვიადებულად წარმოადგენდნენ მათი საქმიანობის შედეგებს, მიუთითებდნენ მდგომარეობის გაუმჯობესებაზე, მაღავდნენ ქვეყნის შიგნით არსებულ ნამდვილ ვითარებას. ამის გამო გუბერნატორთა ანგარიშებში დაცული ფაქტობრივი მასალა კრიტიკულად უნდა იქნას შესწავლილი, შემოწმდეს სხვა წყაროებთან შეჯერებით და დასკვნებიც მხოლოდ ამის შემდეგ უნდა იქნას გაკეთებული.

გუბერნატორი წლიურ ანგარიშს ადგენდა დადგენილი სტანდარტის მიხედვით. ანგარიში საფუძვლად ედო გუბერნიის მიმოხილვასაც. პირველ რიგში დახასიათებული იყო გუბერნიის გეოგრაფიული მდებარეობა. მაგალითად, ქუთაისის გუბერნიის 1903 წლის “მიმოხილვაში” ეს განყოფილება შემდეგი საკითხებითაა წარმოდგენილი: საზღვრები და ტერიტორია, რელიეფი და ნიადაგები, ხელოვნური და ბუნებრივი მორწყვა, კლიმატი, წიაღისეული სიმდიდრეები და მინერალური წყლები, ადმინისტრაციული მოწყობა. მეორე განყოფილება ეძღვნება გუბერნიის მოსახლეობას, რომელიც შეიცავს მონაცემებს მოსახლეობის რაოდენობის, მისი მოძრაობის და საყოფაცხოვრებო თავისებურებათა შესახებ.

საინტერესოა რა ინფორმაციას შეიცავს ქუთაისის გუბერნიის შესახებ (ქუთაისის გუბერნია კი მთელ დასავლეთ და სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ნაწილს მოიცავდა) 1894 წლის “მიმოხილვა”.

I განყოფილება ეძღვნება გუბერნიის გეოგრაფიულ მდებარეობას, საზღვრებს, ტერიტორიას და ბუნებრივ პირობებს.

II განყოფილება მოიცავს ბუნებრივ და საწარმოო ძალებს და მოსახლეობის ეკონომიკურ საქმიანობას. როგორც თავადაზნაურული, ასევე გლეხური მიწათმფლობელობა მცირე-მცირეა და დაქსაქსულობით ხასიათდებოდა. სახელმწიფო ქონების ქუთაისის საგუბერნიო სამმართველოს გამგებლობაში 1.108.055 დესეტინა მიწა იყო, 283.954-ით მეტი ვიდრე გასულ წელს, რაც იმით აიხსნება, რომ სამმართველოს გადაეცა მანამდე სამხედრო-სახალხო მმართველობის განკარგულებაში მყოფი მიწები. სახელმწიფო ქონების სამმართველოს გამგებლობაში ბათუმის ოკრუგში იყო 159.600 დესეტინა, აქედან 76.800 მოიცავდა ტყეებს, 72.800 – სამოვრებს და სხვა სავარგულებს და 10.000 – სახნავ-სათესისათვის უვარგის მიწებს. (Опись Кутаисской губернии, 1894: 4).

XIX საუკუნის 80-იანი წლებიდან ქუთაისის გუბერნიაში გავრცელება დაიწყო თამბაქოს კულტურამ. პირველ რიგში თამბაქოს პლანტაციები გაჩნდა სოხუმის, ბათუმის და ართვინის ოკრუგებში. ამ რეგიონებში მოყვანილი პროდუქცია თურქულ თამბაქოს წარმატებით უწევდა კონკურენციას. ბათუმის ოკრუგში პლანტაციების რაოდენობა იყო 445, რომელსაც ეკავა 90 დესეტინა და 2230 საჟენი, ხოლო მოსავალი შეადგენდა 3.809 ფუტს. ფასი მერყეობდა 3 დან 12 მანეთამდე ფუტზე და ერთი დესეტინა თამბაქოს პლანტაცია 212 მანეთ წმინდა მოგებას იძლეოდა.

საინტერესო მონაცემებია ჩაის კულტურის გავრცელების შესახებ ქუთაისის გუბერნიაში, კონკრეტულად ბათუმის ოკრუგში. აქ ჩაის გავრცელების პიონერი და თაოსანი იყო გადამდგარი ინჟინერი, პოლკოვნიკი ალექსანდრე სოლოვცევი,

რომელმაც 1886 წელს გამოიწერა და ბათუმის მახლობლად დარგო ჩაის ბუჩქები. ეს ცდა წარმატებით დასრულდა. 1894 წელს ადგილობრივი ადმინისტრაციის თანდასწრებით დაიწყო ჩაის პირველი კრეფა. ა. სოლოვცევმა და მისმა მოურავმა ლი-სენკომ ბათუმის ოკრუგში ფართოდ გაავრცელეს ჩაის კულტურა.

“მიმოხილვაში” წარმოდგენილია გუბერნიის როგორც საშინაო, ასევე საგარეო ვაჭრობა. საშინაო ვაჭრობა შედარებით სუსტად იყო განვითარებული და თავმოყრილი იყო ძირითადად ქალაქებსა და დაბებში. წლის განმავლობაში გაიცა 10.106 სავაჭრო დოკუმენტი, საიდანაც შემოსავალი 164.735 მანეთს უდრიდა. ბათუმის ოკრუგის ხაზინის მონაცემებით გაიცა 1.394 ნებართვა და მიღებულმა შემოსავალმა შეადგინა 32.746 მანეთი. ქალაქ ბათუმში მოქმედებდა 13 საწარმო, მოგება – 27.300 მან.

ქუთაისის გუბერნიას თავისი გეოგრაფიული მდებარეობის გამო, განსაკუთრებით ამიერკავკასიის რკინიგზის მაგისტრალის გაყვანის შემდეგ, აღმოსავლეთის ქვეყნებთან რუსეთის სატრანზიტო ვაჭრობაში დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. ბათუმი და ფოთი უცხოეთის და რუსეთის საქონლის გატანის და შემოტანის ძირითადი პუნქტები გახდნენ. ბათუმის მთავარ სასაწყობო საბაჟოდან 1894 წელს შემოტანილი იქნა 4.174.279 ფუთი საქონელი, რომლის ღირებულება 3.072.826 მან. უდრიდა, ხოლო გატანილი იქნა 51.341.329 ფუთი საქონელი 19.440.357 მანეთის ღირებულების (Обзор Кутаисской губернии, 1894: 28).

გუბერნიაში არსებობდა საკრედიტო დაწესებულებები. ქალაქ ბათუმში ფუნქციონირებდა სახელმწიფო ბანკის ბათუმის განყოფილება და თბილისის კომერციული ბანკის ბათუმის განყოფილება.

1894 წელს ქუთაისის გუბერნიის სამშენებლო სამმართველოს განყოფილებამ ბათუმში შეაკეთა სამხედრო გუბერნატორის თანაშემწის ბინა, რაც 788 მანეთი დაჯდა.

გრძელდებოდა ბათუმის პორტის კეთილმოწყობა. იმპერიის სახელმწიფო საბჭომ ასიგნაციის სახით ბათუმისათვის 750.000 მანეთი გამოყო.

ბათუმში ფუნქციონირებდა 2 ბიბლიოთეკა, 2 წიგნის მაღაზია და 4 სტამბა.

1894 წლისათვის ქუთაისის გუბერნიაში ორი საქველმოქმედო საზოგადოება არსებობდა – ქუთაისის და ბათუმის. გარდა ამისა, წითელი ჯვრის რუსეთის საზოგადოების ქუთაისის ადგილობრივი განყოფილება და კავკასიის სომხური საქველმოქმედო საზოგადოების ბათუმის განყოფილება.

საინტერესოა ასევე გავეცნოთ 1900 წლის “ქუთაისის გუბერნიის მიმოხილვას”. ბათუმს თავისი სამეურნეო ხარჯებისათვის გააჩნდა ორი სახის შემოსავალი: საერთო-საქალაქო და სპეციალური – ნავსადგურიდან მიღებული შემოსავლები, რაც 1891 წლის 12 მარტის და 1900 წლის 6 მარტის სახელმწიფო საბჭოს დადგენილებით, ძირითადად განკუთვნილი იყო ნავსადგურთან მისასვლელი გზების და თვით ნავსადგურის კეთილმოწყობისათვის.

1898 წელს იმპერატორის ბრძანებით, ბათუმისათვის გამოყოფილი იქნა 600.000 მანეთი, რომელიც მოხმარდა დიდი მთავრის მიხეილ ნიკოლოზის ძის სახელობის ვაჟთა გიმნაზიის შენობის მშენებლობას, სახანძრო ნაწილის გაუმჯობესებას, საქალაქო სასწავლებელს, საქალაქო-საზოგადოებრივ სახლს და საქალაქო ლომბარდის ძირითადი კაპიტალის შექმნას.

1900 წლისათვის ბათუმის შემოსავლების პუნქტები შემდეგი იყო:

შემოსავლები დაგეგმილი	სინამდვილეში შემოსული	
შეფასებითი მოსაკრებელი	105.545	88.276
სავაჭრო და სამეწარმეო	30.459	32.850
მოსაკრებელი		
საბაჟო მოსაკრებელი	5.769	8.898
საქალაქო ნაგებობები	22.625	23.204
და საწარმოები		
სხვადასხვა შემოსავლები	8.535	12.392
სულ:	246.240	233.340

ქალაქი თავის შემოსავალს ძირითადად ხარჯავდა: სამთავრობო დაწესებულებების, საქალაქო საზოგადოებრივი მმართველობის შესანახად, ციხეების განათების და გათბობისათვის, ყაზარმებისათვის, პოლიციისათვის, სახანძრო ნაწილისათვის, ქალაქის კეთილმოწყობისათვის, საქალაქო შენობებისათვის, სახალხო განათლებისათვის, სამედიცინო, ვეტერინარული და სანიტარული საქმისათვის, ვალების გადახდისათვის. ჯამში – 270.230 მანეთი. 1897 წლის მინისტრთა კომიტეტის დადგენილებით, 1899 წელს ბათუმის შემოგარენში დაიწყო ჭაობების დაშრობა, რისთვისაც გამოყოფილი იქნა 153.567 მანეთი (Обзор Кутаисской губернии, 1900: 73-76).

“მიმოხილვები” თავიანთი ფორმით და ნაწილობრივ შინაარსითაც ტრაფარეტულია, ზოგჯერ მასალა მეორდება, მაგრამ მათში თავმოყრილი უხვი სტატისტიკური მონაცემები, რომელთა დალაგება წლების მიხედვით, მოვლენის დინამიკაში შესწავლის საშუალებას იძლევა, რადგანაც “ქუთაისის გუბერნიის მიმოხილვები” დასავლეთ და სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ახალი ისტორიის პერიოდის საზოგადოებრივი ცხოვრების მნიშვნელოვანი წყაროა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ბერძენიშვილი 1965: ბერძენიშვილი ნ., საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. II, თბ., 1965.
2. ბენდიანიშვილი 1980: ბენდიანიშვილი ა., ეროვნული საკითხი საქართველოში 1801-1921წწ, თბ., 1980
3. გონიკიშვილი 1979: გონიკიშვილი მ., იმერეთი მე-18 - მე-19 საუკუნეების მიჯნაზე, თბ., 1979.
4. გურული 2017: გურული ვ., საქართველოს ახალი ისტორია (1801-1918), წიგნი I, თბ., 2017.
5. დუმბაძე 1957: დუმბაძე მ., დასავლეთ საქართველო მე-19 ს-ს პირველ ნახევარში, თბ., 1957.
6. კუპრაშვილი 2017: კუპრაშვილი ს., ვაჭრიძე გ., ჭუმბურიძე მ., ქუთაისის ისტორიიდან, ქუთ., 2017
7. ვაჭრიძე 1999: ვაჭრიძე გ., იმერეთის დროებითი მმართველობა (1810-1840), ქუთ., 1999.
8. გ. ვაჭრიძე, დასავლეთ საქართველოში რუსეთის ეკონომიკური და სოციალური პოლიტიკის ისტორიიდან, ქუთაისი, 2006
9. რუსული კოლონიალიზმი საქართველოში, თბილისი, 2008
10. კ. ბოროზდინი, სამეგრელო და სვანეთი, 1854-1861, მოგონებანი, თარგმნილი თ. სახოკიას მიერ, ტფ. 1934
11. ქუთაისის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, სახელმწიფო ქონების და მიწათმოქმედების ქუთაისის საგუბერნიო სამმართველო, აღწ.1, საქ. 1995
12. ქუთაისის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი, 18

13. ბარამიძე, 1999 - ბარამიძე ი., საადგილმამულო ურთიერთობათა ისტორიიდან სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში, ბათუმი
14. სახოკია, 1985 - სახოკია თ., მოგზაურობანი, გურია, აჭარა, სამურზაყანო, აფხაზეთი, ბათუმი
15. ბენდიანიშვილი, 2008 - ბენდიანიშვილი ა., დაუშვილი ა., სამსონაძე მ., ქოქრაშვილი ხ., ჭუმბურიძე დ., ჯანელიძე ო., რუსული კოლონიალიზმი საქართველოში, თბილისი
16. ქცსა: ქუთაისის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი 175.
17. ქცსა: ქუთაისის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი 176.
18. ქცსა: ქუთაისის ცენტრალურ სახელმწიფო არქივი, ფონდი 130.
19. ქუთაისის ცენტრალურ არქივი: - ბათუმის ნოტარიუსის ფონდი # 12
20. მეგრელიძე, 1963: - მეგრელიძე შ., „სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიიდან“, თბილისი
21. მუშკუდიანი, 1973: - მუშკუდიანი ქ., „ხე-ტყის დამმუშავებელი მრეწველობის განვითარება დასავლეთ საქართველოში XIX ს. 90-იან წლებში“, კრ.: საქართველოს სოციალ - ეკონომიური განვითარების ისტორიიდან (XIX ს.), თბილისი
22. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, 1970: საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. V, თბილისი
23. ვაჭრიძე, 1999: - ვაჭრიძე გ., იმერეთის დროებითი მმართველობა (1810-1840), ქუთაისი.
24. ქუთაისის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი, 175

25. ქუთაისის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი, 176
26. ქუთაისის ცენტრალურ სახელმწიფო არქივი, ფონდი №130, აღწ. 1.
27. Гнилосаров 1858: Гнилосаров Рётр., О Царе Соломонь и бывшем при нем управлении, “Кавказский календарь на 1859”, тиф., 1858.
28. Обзор 1894: Обзор Кутаисской губернии за 1894 год, Тиф., 1893.
29. Обзор 1900: Обзор Кутаисской губернии за 1900 год, Тиф., 1899.
30. Эсадзе 1907: Эсадзе С., Историческая записка об управлении Кавказом т. I-II, Тиф., 1907.
31. Свод законов Российской Империи 1876: Свод законов Российской Империи, т. II, ч. I. Общая губернское учреждения, СПб., 1876.
32. Русский Биографический Словар 1914: Русский Биографический Словар, СПб., 1914
33. Кавказский Календарь 1857-1866: Кавказский Календарь на 1857-1866, Тиф., 1856-1865
- 34., Статистическое описание Кутаисского генерал-губернаторства, СПб. 1858
35. Лаврентьев Батум и его окрестности, в описании Д. А. Верц, Бат. 1912
36. Обзор Кутаисской губернии с 1887 по 1913 год. Издание Кутаисского губернского статистического Комитета, Кут. 1884-1914

სასაფლაოები XIX საუკუნის ქუთაისში

მსოფლიოს ხალხთა უმეტესობისათვის მიცვალებულის მოვლა-პატრონობა, მათი საუკუნო განსასვენებელი სავანის გამშვენება ტრადიციად ქცეული წესია, ქართველები კი მას განსაკუთრებული პატივისცემით, თითქმის უკვდავყოფის სურვილამდე ასული განწყობით ექცევიან. XIX საუკუნის ქუთაისში, ძველი ტრადიციის თანახმად, სასაფლაოები, ჩვეულებრივ, ეკლესიების გალავანში იყო. სასულიერო ხელისუფლებამ იმავე საუკუნის 30-იანი წლებიდან დაიწყო ზრუნვა, რომ ეს ტრადიცია მოესპოთ და სასაფლაოები გალავნებიდან გარეთ მოეწყოთ. ქუთაისის თვითმმართველ ქალაქად გამოცხადების შემდეგ (1875 წელი) ამ საკითხს კიდევ უფრო მეტი ყურადღება მიექცა და დღის წესრიგში დადგა ეკლესიების გალავანში არსებული ძველი სასაფლაოების საერთოდ დახურვის, გაუქმების და მათ ნაცვლად ქალაქგარეთ, ახალი, საზოგადო, სამოქალაქო სასაფლაოს მოწყობის საკითხი, მაგრამ ამის გადაწყვეტამდე ორჯერ, 1876 და 1878 წლებში მოხდა სანიტარულ-ჰიგიენური კუთხით ქალაქის სასაფლაოების დეტალური შესწავლა-რევიზია, ამ რევიზიის ანგარიშების წარმოდგენამდე, კიდევ ერთხელ აღვნიშნავთ, რომ XIX საუკუნის 80-იან წლებამდე ქალაქის ძირითადი სასაფლაოები მოწყობილი იყო მართლმადიდებელი ქრისტიანებისათვის მწვანეყვავილას მთავარანგელოზთა ეკლესიის გა-

ლავანში (ქ.ც.ა. ფ. 21, ან. 1, ს. 2187, ფ. 13), საკათედრო (ბაგრა-ტის) ტაძრის ეზოში, ეს ის სასაფლაოა, 1874 წელს, ქუთაისის სასულიერო სასწავლებელთან, ციხესა და ღვთისმშობლის მიძინების (ბაგრატის) ტაძართან ახლოს მდებარე ძველ სასაფლაოდ რომ მოიხსენიება (ქ.ც.ა. ფ.7 ან.1 ს.1158). აქ მიცვალებულებს, ძირითადად, იმერეთის ეპისკოპოსის ნებართვით ასაფლავებდნენ. ასევე მართმადიდებელ ქრისტიანებისათვის სასაფლაო იყო ქუთაისის წმ. გიორგისა და მთავარანგელოზთა ეკლესიების გალავანში, ქალაქის აღმოსავლეთ ნაწილში, ეკლესიის გარეშე, დღევანდელი საფიჩხიის ამაღლების ეკლესიის მახლობლად, ნასაყდრალ ადგილზე, ხოლო კათოლიკური, ევანგელისტურ-ლუთერანული და მაჰმადიანური სარწმუნეობის აღმსარებლებისთვის დღევანდელი თბილისისა და 26 მაისის ქუჩების გადაკვეთაზე. ამ უკანასკნელი ქუჩის ახლოს იყო ებრაელთა და სომეხთა სასაფლაოებიც. ეს ტერიტორია ანუ - ებრაელების, კათოლიკეების, სომეხების და მაჰმადიანების ყოფილი სასაფლაოები (მაჰმადიანთა სასაფლაოს დაახლოებით 800 კვ. მ. მიწა ეჭირა. ქ.ც.ა. ფ. 38, ან. 1, ს. 4, ფ. 38) დაახლოებით 1910-იან წლებში გაუქმებულა და მენშევიკების მმართველობისას (1918-1921 წ.წ.) ამ ადგილს ქალაქი დაპატრონებია (ქ.ც.ა. ფ.38 ან.1 ს.835 ფ. 27; ს. 4, ფ. 38, 54, 56).

1871 წელს ებრაელები თავიანთ მიცვალებულებს მარხავდნენ აზნაურ ალექსი სიმონის ძე ქვარიანის ეზოსთან ახლოს.

ებრაელების და სომეხების სასაფლაო მდებარეობდა დასახლებულ ადგილზე. სამხრეთ-დასავლეთით და დასავლეთით ჩაუდიოდა ყოფილი დიდი თბილისის გზა, რომელსაც სამი საჟენი (1 საჟენი = 2,13 მეტრი) განი ჰქონდა, სომეხების სასაფლაოს ჩრდილოეთით ჩინოვნიკ მიქაძის სახლი და მამული

ესაზღვრებოდა, აღმოსავლეთით, ორივე სასაფლაოს - ალექსი ქვარიანის ეზო. 1872 წელს დაისვა საკითხი ორივე ამ სასაფლაოს ქალაქგარეთ გადატანაზე. აღნიშნული სასაფლაოები 1838 წელს ჩანს დაარსებული.

სომხების სასაფლაოს ფართი ყოფილა დაახლოებით 2800 კვ. საჟენი შემდეგ საზღვრებში: აღმოსავლეთით და სამხრეთით - თავისუფალი ადგილები, დასავლეთით - დიდი თბილისის გზა, ჩრდილოეთით - ებრაელების სასაფლაოსთვის დანიშნული ადგილი. 1854 წელს, როცა ქუთაისში გადაწყდა სომხების დასახლება (ძირითადად ჩხარელი გრიგორიანული სარწმუნოების ქართველების), 1856 წელს მათ დასასახლებლად მისცეს საეკლესიო ადგილი თბილისისაკენ მიმავალი გზის პირას, ქვარიანების მამულთან ახლოს. სწორედ ამ ფაქტმა განაპირობა სომხების სასაფლაოსათვის შედარებით დიდი ფართის ქონა (ქ.ც.ა. ფ.21 ან.1 ს.5662 ფ.1; ს.8734 ფ.1).

ებრაელთა სასაფლაოს ზომა ყოფილა დაახლოებით 3000 კვ. საჟენი საზღვრებში: აღმოსავლეთით - აზნაურ ბაქრამის მიწა, დასავლეთით - დიდი თბილისის გზა, ჩრდილოეთით - თავისუფალი დაუსახლებელი მიწა და სამხრეთით - სომხების სასაფლაოსთვის გამოყოფილი მიწა.

1872 წელს დიდი თბილისის გზა უკვე პოლიციის ქუჩად იწოდება და მასზე აზნაურ ალექსი სიმონის ძე ქვარიანის ეზოდან გამოდიოდა გზა, რომელიც ებრაელთა სასაფლაოს ტერიტორიას ორ ნაწილად ყოფდა.

1872 წელს ებრაელთა მრევლმა მოინდომა ქუჩის მხარეზე სასაფლაოს ქვის გალავნით შემოღობვა, რაც ქვარიანის მამულში შემავალ გზას კეტავდა და რაზეც ქვარიანი ჩიოდა. ქუთაისის პოლიცმეისტერის აზრით, ეს სასაფლაოები აუცილებლად

უნდა დაეხურათ, მანამდე კი, თუ ებრაელები შემოღობავდნენ, კარგი იქნებო (ქ.ც.ა. ფ.108, ან. 1, ს.197 ფ.1, 6, 7, 14, 15, 19, 21; ფ. 21, ან. 1, ს. 8734, ფ. 1).

ორივე სასაფლაო 1871 წელს ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორის ბრძანებით გაუქმდა დასახლებულ ადგილებთან სიახლოვის გამო (ქ.ც.ა. ფ.108 ან.1 ს.2 ფ.10), თუმცა დაკრძალვა უნებართვოდ მაინც ხდებოდა, ამიტომ იყო რომ 1875 წლის 19 ივლისს ქუთაისის აღმოსავლეთ ნაწილში მცხოვრებლებმა ქვარიანებმა, ლევიძეებმა, გოგიავამ, კლდიაშვილმა, ასათიანმა, მარგველაშვილმა წერილით მიმართეს კავკასიის მეფისნაცვალს, რათა დახმარებოდნენ მათ ეზოებთან ახლოს უნებართვოდ გახსნილი სასაფლაოს დახურვაში, სადაც ასეთი არასოდეს არ ყოფილა. აქ საფლავები გაჭრილი ყოფილა ძალიან ზერელედ, ერთი არშინის სიღრმეზე, რაც ეპიდემიოლოგიურ საშიშროებას უქმნიდა მოსახლეობას (ქ.ც.ა. ფ. 108, ან. 1, ს. 197, ფ. 24). სომხების, ებრაელთა და კათოლიკეთა სასაფლაოს გაუქმება არც ამ საჩივრის შემდეგ მომხდარა, ამიტომაც იყო რომ 1881 წელს იქაური მოსახლეობა მსგავსი საჩივრით ქუთაისის გუბერნიის მმართველობაში შევიდა (იქვე, ფ. 115).

უნდა აღვნიშნოთ, რომ გარდა ჩამოთვლილი სასაფლაოებისა ქუთაისში XIX საუკუნის დასაწყისში, დღევანდელი რუსთაველის მოედანზე, სადაც რუსული ჯარის გარნიზონი იდგა, სამხედრო სასაფლაოც იყო მოწყობილი, ხოლო 1849 წელს ბალახვანში, ახლანდელი მეთორმეტე საჯარო სკოლის სამხრეთ-აღმოსავლეთ მხარეზე, დროებითი სასაფლაო გამართეს ქოლერით გარდაცვლილი ადამიანებისათვის (ქ.ც.ა ფ.108 ან.1 ს.384 ფ.10, 16).

ქუთაისის სასაფლაოების მდგომარეობა არაერთხელ გამოხდარა გუბერნიის თუ ქალაქის ხელისუფალთა განხილვის საგანი. საინტერესოა 1876 წლის 30 სექტემბერს ქუთაისის საგუბერნიო ექიმის მოვალეობის შემსრულებლის, სტატსკი სოვეტნიკის გულბინსკის შედგენილი ქალაქის სასაფლაოების აღწერა. აღწერა წარმოადგენს ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორის დავალებით შესრულებული ერთკვირიანი მუშაობის შედეგს, რომელიც სასაფლაოების რეალურ სურათს იძლევა, კერძოდ:

ქუთაისში არსებული სასაფლაოებიდან: მართლმადიდებლური, სომხურ-გრიგორიანული, ებრაული, რომაულ-კათოლიკური, ლუთერანული, ჰოსპიტალის და სემინარიის - არც ერთი მათგანი არ აკმაყოფილებდა კანონისა და განსაკუთრებით, ჰიგიენის მოთხოვნებს.

1. მართლმადიდებლური სასაფლაო (დღევანდელი მწვანეყვავილის სასაფლაო - მ.კ.) ებრაული კვარტლის საცხოვრებელ სახლებთან ძალიან ახლოსაა განთავსებული, შეუძლებელია, ზიანის მომტანად არ ჩაითვალოს, უახლოესი მცხოვრებლებისთვის, რადგან ნიადაგში მოხვედრილი მავნე გაზები, მისგან აქვე, დაბლა, საცხოვრებელ სახლებთან გამოდის და შეუძლებელია, მცხოვრებლებზე ცუდი გავლენა არ იქონიოს. გარდა ამისა, ეს სასაფლაო, რომელიც მდებარეობს ხრამებით შემოსაზღვრულ მაღლობზე მცირე ფართობისაა და ძალიან მაღლე, სწორედ ადგილის სიმცირის გამო, უნდა დაიხუროს.

2. სომხურ-გრიგორიანული სასაფლაო თვით საცხოვრებელ სახლებამდე აღწევს.

3. მათი მომიჯნავე ებრაული სასაფლაო - მდებარეობს იმავე საცხოვრებელ სახლებთან ახლოს და კიდევ იმით არის მოუხერხებელი, რომ ქვაბულის ფერდობებზეა, რომლის ყვე-

ლაზე დაბალ ადგილას ხრამია (თუმცა სიღრმით არაუმეტეს 1 არშინისა). სასაფლაოს მავნე გაზებით გაჟღენთილი წყლის ნალექები ღრმულის ფერდობებით ჩაედინება რა ამ ხრამში, აღწევს ნიადაგში, საიდანაც, დიდი ალბათობით, მიდის ქალაქის დასახლებულ ადგილებამდეც კი, რომლებიც ამ შემთხვევაში დიდი საფრთხეს ქვეშ ექცევიან.

4. რომაულ-კათოლიკური სასაფლაო, თუმცა განაპირა საცხოვრებელი სახლებიდან მდებარეობს 50 საუენზე მეტად დაშორებულად, ამასთანავე, განლაგებულია ქალაქისკენ მოქცეულ ფერდობზე - ქალაქის მოსახლეობისთვის ეს სასაფლაოც ვერ ჩაითვლება უსაფრთხოდ.

5. წინასთან მოსაზღვრე ლუთერანული სასაფლაო - იმავე მდგომარეობაში იმყოფება.

თუკი საცხოვრებელი სახლებიდან მოშორებული კათოლიკური და ლუთერანული სასაფლაოები გარკვეული დროით კიდევ შეიძლება დარჩნენ, დასახლებულ ადგილებთან ძალიან ახლოს მყოფი სომხური და ებრაული სასაფლაოები რაც შეიძლება სწრაფად უნდა იქნას გადატანილი - ყოველი ახალი დაკრძალვით მოსახლეობისთვის ზრდადი საფრთხის თავიდან აცილების მიზნით.

სასაფლაოების გაზებით ნიადაგის გაჟღენთვით გამოწვეული აღნიშნული საფრთხისა და ქალაქში ნიადაგის მეშვეობით მავნე ნივთიერებების შესაძლო შეტანის გარდა (რაც განაპირობებს ჰაერის დაბინძურებას), უკიდურესად მნიშვნელოვანია კიდევ ერთი გარემოება, რომ ეს მავნე ნივთიერებები, დიდი ალბათობით, საკმაოდ უხვი მიწისქვეშა წყლების საშუალებით აღწევნ ქალაქის ჭებამდე, რომლებიც მოსახლეობის ბევრ საჭიროებას ხმარდება (დიდი ალბათობით, აქაური ჭის წყალი არა-

ჯანსაღად და სასმელად უვარგისად რომ ითვლება, ეს ნაწილობრივ, წყლის ნაკადისა და სასაფლაოს გაზების დამსახურებაც შესაძლოა იყოს).

6. სემინარიის (სემინარია იმ დროს ქუთაისში არ არსებობდა, იგულისხმება ქუთაისის სასულიერო სასწავლებლის, ანუ ბაგრატიის ტაძართან მდებარე სასაფლაო - მ.კ.) სასაფლაო იმავე საფრთხეების შემცველია, რისიც ზემოთ განხილულები - ის ძალიან ახლოს არის საცხოვრებელ სახლებთან.

გარდა ამისა, სასაფლაოს მავნე გაზები, რომლებიც ხვდებიან ნიადაგში, გადადიან ასევე ცივი წყლით მდიდარ (უშრეტ) წყაროებში, სემინარიის მთიდან რომ გაედინება; შესაძლოა, გადაეცემოდეს იმ წყალგამტარ შრეებშიც, რომელიც დიდ მანძილზე ჩანს გორის მწვერვალთან, ქალაქის ფერმისკენ მიმავალ გზაზე. საკმაოდ მნიშვნელოვანია კიდევ ერთი გარემოება - ჩამოთვლილი ყველა სასაფლაო მდებარეობს ქალაქისა და საცხოვრებელი ადგილების აღმოსავლეთით - მაშასადამე, აქ გაბატონებულ აღმოსავლეთის ქარს პირდაპირ ქალაქში მოაქვს ჰაერში გაფანტული სასაფლაოს გაზები.

7. ჰოსპიტლის სასაფლაოც წარუმატებლად არის შერჩეული, მას: ა) არც ისე დიდი სივრცე აქვს, ქალაქის მდინარის გაღმა ნაწილის ახლანდელი მოსახლეობისთვისაც კი არასაკმარისი, ბ) მისი ნაწილი ქვიანია, გ) მდებარეობს ფერდობზე, რომლის ქვედა ნაწილში საცხოვრებელი სახლებია და იქ როგორც სასაფლაოს გაზებს, ისე სასაფლაოს წყალსაც შეუძლია მოხვედრა, დ) სამი მხრიდან 20-50 საჟენის მანძილით არის გარშემორტყმული საცხოვრებელი სახლებით, ე) აღმოსავლეთის ქარს აქაც შეუძლია სასაფლაოს ანაორთქლი ახლო აღმოსავლეთის მხრიდან განლაგებულ საცხოვრებელ სახლებთან მიიტანოს.

ასეთი მონაცემები საკმარისად ამტკიცებს, რომ ქუთაისში არსებული სასაფლაოები: 1. საცხოვრებელ ადგილებთან ზედმეტად ახლოსაა (100 საჟენზე საგრძნობლად ნაკლებ მანძილზე) და მაშასადამე, კანონის მოთხოვნებს არ პასუხობენ (კან. კრ. 1857 წლის გამოცემა ტ.XIII მუხლი 909); 2. ისინი საზოგადოებრივი ჯანმრთელობისთვის საზიანოდ უნდა ჩაითვალოს, რადგან სასაფლაოებზე წარმოქმნილი მავნე, დამპალი პროდუქტებისგან ქალაქში ჰაერიც და ნიადაგის წყლებიც შეიძლება მოიწამლოს.

ახალი სასაფლაოების განლაგებისთვის მეტად ხელსაყრელი ადგილების დათვალიერების (ექიმებთან - კლიმენტოვთან და ბახუტოვთან ერთად) შედეგად მივედი შემდეგ დასკვნებამდე:

ა. ქუთაისის სასაფლაოსთვის ადგილის შერჩევა მდ. რიონის ორივე მხარეზე და სემინარიის მთასთან აუცილებლად სამ ადგილზე უნდა მოხდეს, ეს ქალაქის ამ ნაწილების ერთმანეთისგან დაშორებისა (რადგან, ადგილობრივი პირობების თანახმად, სასაფლაოები ქალაქის უკიდურეს პუნქტებში იქნებიან განლაგებულნი) და კიდევ იმ თვალსაზრისითაა აუცილებელი, რომ გადამდები დაავადებების შემთხვევაში ყველა სასაფლაო ერთ ადგილას თუ იქნებოდა, გარდაცვლილთა ცხედრები მთელი ქალაქის გავლით უნდა გადაეადგილებინათ, რაც შეუძლებელია მოსახლეობისთვის უსაფრთხოდ იქნას მიჩნეული, იმ მიზეზით, რომ ამ გზით შესაძლებელია ავადმყოფობის ქალაქში გავრცელება.

ბ. რიონის მარცხენა მხარეზე ყველა ზემოთ აღრიცხული აღმსარებლობის სასაფლაოებისთვის მეტად მოხერხებული ადგილი იქნებოდა ქუთაისის გორის ფერდობი მდინარისკენ -

წყალწითელასაკენ გზატკეცილთან, ამ გზასა და არტილერიის პარკს შორის. სივრცე იქ ყველა სასაფლაოსთვის საკმარისია და გზატკეცილთან წვდომაც მოხერხებულია. ჩემს მიერ შეგროვილი ცნობების მიხედვით, ეს სახნავი ველი და ნაწილობრივ, ბუჩქნარი არის არა კერძო საკუთრება, არამედ სატყეო უწყების კუთვნილება (როგორც პირადად შემატყობინა მეტყევე გ. ყორღანოვმა). ამ ადგილის დაშორება ქალაქისა და ნებისმიერი საცხოვრებელისგან, ასევე არტილერიის საწყობებისგან საკმარისია (კანონით მითითებულ 100 საჟენ მანძილზე მეტია).

მნიშვნელოვანია, რომ ამასთან ერთად აცილებული იქნება აღმოსავლეთის ქარის გავლენა და სასაფლაოს მავნე ანაოროთქლი სუნის ქალაქში გავრცელება.

მაგრამ, 1. ახალი ადგილი მდებარეობს ახლანდელი სასაფლაოებისგან მოშორებით, დაბლა და ქუთაისის აღმოსავლეთის მთაგორიანი ზოლის სხვა მხარეს - აქედან გამომდინარე ქარის გავლენა ნაკლები იქნებოდა, ვიდრე ახლა. 2. შესაძლებელი იქნებოდა სასაფლაოების ირგვლივ მაღალტანიანი ხეების დარგვა, რომლებიც შეამცირებდნენ ქარის გავლენას. ამ გავლენის შემცირება შესაძლებელია კიდევ მთის ქედზე მაღალტანიანი ტყის აღდგენით. აქ, სამწუხაროდ, დიდი ტყის განადგურების შემდეგ, დარჩენილია ბუჩქნარი. ეს ბუჩქნარი, როგორც ჩანს, დიდი ძალისხმევითა და მნიშვნელოვანი ხარჯების გარეშე, მაღალი ხეების დარგვამ ან დათესვამ შეიძლება ჩაანაცვლოს. ამისგან არც ისე მცირედ მნიშვნელოვანი ეკონომიკური სარგებლის გარდა, თითქმის არაფრისთვის ვარგისი ბუჩქნარის ადგილზე, არცთუ ისე სწრაფად, ტყე გაშენდებოდა. ჩემი აზრით, მაღალტანიან ტყეს ექნებოდა საკმაოდ შესაძენვე გავლენა სწორედ იმიტომ, რომ გარკვეულწილად ქალაქს ასეთი ძლი-

ერი და მავნე აღმოსავლური ქარებისგან დაიცავდა, მავნე იმიტომ, რომ ხანგრძლივი მოქმედების შედეგად ისინი ამრობენ მცენარეულობას, ქარების ასეთი ძლიერი მოქმედება - როცა აქაური ტენიანი ნიადაგიდან გამომდინარე ხეებზე ფოთლები ჭკნება, შეუძლებელია ჩაითვალოს სასარგებლოდ. თუკი ამასთან ერთად ფიჭვის ჯიშის ხეებიც (ფიჭვი, ნაძვი, კვიპაროსი, ტუია, ტყის კედარი ...) გაშენდებოდა, მაშინ სარგებელი კიდევ უფრო მეტი იქნებოდა, ანუ აღმოსავლური ქარების დროს ქალაქი ამ მერქნიანი ჯიშების ბალზამირებული ჰაერის გავლენის ქვეშ მოექცეოდა.

ქალაქისა და დასავლეთის სხვა ადგილებისთვის არც ისე უმნიშვნელო იქნებოდა მაღალტანიანი ტყის გაშენება ან შენარჩუნება მთის აღმოსავლეთის ფერდობებზეც, რომლებზეც ასევე, როგორც ჩანს, მხოლოდ ბუჩქნარია დარჩენილი.

გ. სემინარიის ახალი სასაფლაოსთვის ხელსაყრელი იქნებოდა ადგილები მდინარე რუასთან, ქალაქის ფერმის ზემოთ. ეს სივრცეები საკმაოდ დიდია (თუკი მათი სასაფლაოსთვის დაკავებასთან დაკავშირებით არ არის მნიშვნელოვანი დაბრკოლებები). სემინარიის მთიდან მოსახერხებელი გზის გაყვანა რთული არ არის. დაშორება საცხოვრებელი სახლებისგან საკმაოდ დიდია. სახნავი ველები ამ ადგილებში მიუთითებენ, რომ ნიადაგის მხრივაც განსაკუთრებული წინააღმდეგობა არ წარმოიქმნება (ისევე, როგორც წყალწითელაზე).

შემატყობინეს, რომ მოსახლეობის უზრუნველყოფილი და მდიდარი ფენიდან არის ბევრი მსურველი, რომ მიცვალებულები სწორედ სემინარიის გორაზე დაკრძალონ. ზემოთ თქმულიდან გამომდინარე შეიძლება ითქვას, რომ ეს სურვილი ზედმეტად საფრთხის შემცველია მოსახლეობისთვის. გარდა

ამისა, კანონის თანახმად, დაკრძალვაზე ნებართვა შესაძლებელია ძველი ეკლესიის ნანგრევებთან (სამედიცინო პოლიციის წესდების მუხლი 925-ის შენიშვნის საფუძველზე), ყოველ შემთხვევაში სასარგებლო იქნებოდა ყოველ ჯერზე, ექიმების მითითებებით დაკრძალვის დროს, საფლავების დეზინფექცია, რომ ამის მეშვეობით ნიადაგის დაბინძურება თავიდან იქნეს აცილებული. მდიდარი მოსახლეობის ხარჯებზე ასეთი დანამატი არ იქნება მძიმე, როცა ასეთი აუცილებელი ხედვები და მიზნები მოიპოვება.

დ. ჰოსპიტლის სასაფლაო. რიონის მიმართულებით ამ სასაფლაოს ქვემოთ არის სახნავი მიწა, თუმცა ეს უკანასკნელიც საცხოვრებელი სახლებიდან არც ისე შორსაა. მოხერხებული უფრო ქვემოთ, გზებს შორის მდებარე სახნავი მიწა იქნებოდა, რომელიც ციხიდან (საპყრობილიდან) რიონის გასწვრივ და თვით მდინარემდეც კი მიდის. ეს სივრცე საცხოვრებულებისგან განცალკავებული და საკმაოდ დიდი და საკმარისია. აუცილებელი მხოლოდ ის იქნებოდა (თუკი დაკავებაზე წინააღმდეგობა არ არის), რომ ახლავე აღინიშნოს საზღვრები, რადგანაც სასაფლაოსთვის ადგილის დაკავებას მალე იქ მუდმივად ისევ მიმდინარე მშენებლობებმა შეიძლება შეუშალოს ხელი და შემდეგ უკვე ადგილის არჩევა უფრო მოშორებით მოხდებოდა, რაც, სიშორის გამო, არახელსაყრელი იქნებოდა.

რა თქმა უნდა, ახალი სასაფლაოსთვის ზუსტი ადგილის განსაზღვრის შემთხვევაში, აუცილებელი გახდება მკაცრი მეთვალყურეობა, რომ 100 საჟენის მანძილზე საბოლოოდ არ აღიმართოს საცხოვრებელი შენობები და მშენებლობები. საერთოდაც, ყველა სასაფლაოს, განსაკუთრებით ფიჭვის ჯიშის ხეებით შემორგვა საკმაოდ სასარგებლო გამოდგება, სასაფლაოსთვის

თხრილის შემოვლება კი (როგორც პოლიციის სამედიცინო წესდების მუხლი 911 -ზეა მითითებული) აუცილებელი იქნება.

რაც შეეხება ებრაული სასაფლაოს გალავანს, რაზეც სასაფლაოებზე მიმოწერაში გეგმაც არის დართული, ადგილობრივ პირობებს არ პასუხობს და როგორც ჩანს, არ ეთანხმება კანონის მოთხოვნებს, კერძოდ: გეგმის მიხედვით, გალავნის კედლისთვის დანიშნულია 3 არშინის სიმაღლე. ებრაული სასაფლაოს გარშემო რომ აშენდეს ასეთი სიმაღლის კედელი, რომელსაც ქვაბულის ფერდობები უკავია (როგორც ზემოთ არის ნახსენები), ამით ქვაბულში ჰაერის თავისუფალ მოძრაობას შეეშლება ხელი, აქედან გამომდინარე, ჰაერი დაგუბდება და მავნე გაზები მოიყრის თავს. ასეთი სიმაღლის კედელი რომ აშენდეს, ჰაერის თავისუფალი მოძრაობისთვის აუცილებელი იქნებოდა მთლიანი კედლის ღიობებით გაკეთება, ან უფრო დაბალი, არაუმეტეს 2 არშინის კედელი უნდა გაკეთდეს პოლიციის სამედიცინო უწყების წესდების მუხლი 911-ის მიხედვით.

დოკუმენტს ხელს აწერს გუბერნიის ექიმის მოვალეობის შემსრულებელი გულბინსკი და მასში გამოთქმულ მოსაზრებებს ეთანხმებიან ექიმები: კლიმენტოვი და ბახუტოვი (ქ.ც.ა. ფ.108 ან.1 ს.197ფ.234-236).

ორი წლის შემდეგ ქალაქში ისევ გააქტიურდა სასაფლაოების საკითხი და ისევ საჭირო გახდა ამ კუთხით არსებული მდგომარეობის შესწავლა, შესაბამისად, 1878 წლის სექტემბერში ქუთაისის სასაფლაოების მდგომარეობა შეამოწმა რიონისპირა მხარის N 11 სანიტარულ-საასენიზაციო რაზმის კომისიამ, რომელშიც ქალაქის მხრიდან ქალაქის გამგეობის წევრი ჯაიანი მონაწილეობდა.

კომისიამ შეადგინა შემდეგი შინაარსის აქტი: 1878 წლის 10, 11 და 12 სექტემბერს სანიტარულ-საასენიზაციო N11 რაზმმა შემდეგი პირების შემადგენლობით: რაზმის უფროსი, დისტრიტელნი სტატსკი სოვეტნიკი ნენსბერგი, რაზმის ექიმი, ნადვორნი სოვეტნიკი ნოვაცკი, რაზმის ტექნიკოსი, გადამდგარი კაპიტანი რაზუმოვი, სანიტარული პრისტავი, კოლეჟსკი ასესორი ფარასტიანოვი და ქალაქის გამგეობის წევრი ჯაიანი, დაათვალიერა ქალაქის სასაფლაოები და აღმოჩნდა, რომ:

1. მართლმადიდებლური სასაფლაო სახელწოდებით „მწვანეყვავილა“ ძველ ქართულ ეკლესიასთან, ებრაელთა კვარტალშია. იგი განლაგებულია საგრძნობლად ამაღლებულ ადგილზე, მთელ ქალაქზე მაღლა, მის აღმოსავლეთ მხარეზე მდ. რიონიდან დაშორებულია რამდენიმე საჟენით. ყველა მხრიდან გარშემორტყმულია ებრაული უბნითა და საცხოვრებელი სახლებით. მაღლობის ძირას გადის გელათის მონასტრისკენ მიმავალი გზატკეცილი. ეს გზა, უფრო სწორად, ქუჩაა, რადგან ის ებრაელთა კვარტალში მთავარი ქუჩის - გელათის ქუჩის გაგრძელებაა. მთაზე, სასაფლაოს მაღლა, გადის ებრაელებითა და ქრისტიანებით დასახლებული რამდენიმე შესახვევი, სასაფლაოს არ უჭირავს დიდი ადგილი და მთლიანად გადავსებულია. თავისუფალი ადგილის მოძებნა იქ შეუძლებელია. რაზმს საფლავებს შორის თავისუფალი ადგილის უქონლობის გამო, საფლავის ქვებზე უხდებოდა გავლა, როგორც იატაკზე. სასაფლაო არსებობს ქალაქის დაარსებიდან, მდ. რიონის მარცხენა მხარეზე და ქალაქში მთავარია. უკიდურესი სივიწროვისა და ნიადაგის გადავსების გამო, რაზმის მიერ გაკეთებული საკმაოდ მართებული განცხადებით, ყოველი ახალი სამარის ამოთხრის დროს უსათუოდ აწყდებიან ძვლებს, კუბოს, არცთუ ისე იშვია-

თად, გაუხრწნელ გვამებსაც კი. სასაფლაო შემოსაზღვრულია ღობით.

2. სომხური სასაფლაო პოლიციის ქუჩაზე მდებარეობს ქალაქის ცენტრისკენ ძლიერ დაქანებულ მაღლობზე. ყველა მხრიდან გარშემორტყმულია მჭიდრო დასახლებით და ისეა გადავსებული, რომ სომხებისთვის გამოყოფილია სხვა ადგილი, თუმცა ზემოთ აღწერილ ადგილზეც კრძალავენ მიცვალებულებს. არ აქვს გალავანი ან სხვა რაიმე მსგავსი.

3. ებრაული სასაფლაო მდებარეობს სომხური სასაფლაოს ზევით, იქვე, მის უკან, ვიწრო ხრამში, თუმცა ქალაქზე და მთელ ებრაულ კვარტალზე საკმაოდ მაღლა. ჩრდილოეთის მხარეზე, ამ სასაფლაოს ქვემოთ, მთელი ებრაული უბანია. სხვა მხარეებიდან ის არ არის გარშემორტყმული საცხოვრებელი სახლებით მხოლოდ იმიტომ, რომ სხვა სასაფლაოებს ესაზღვრება.

4. ახალი სომხური და მართლმადიდებლური სასაფლაოები იქვე, ებრაელების სასაფლაოსთან არის. ადგილის სივიწროვისა და დასახლების გამო, საფლავების გვერდით აშენებულია საცხოვრებელი სახლები, მათ უკან კი ისევ საფლავებია და ასეა ქალაქის გარეუბან ე.წ. საფიჩხიამდე. ეს სასაფლაოები განლაგებულია მაღლობზე, ეს მაღლობი დაქანებული ერთი მხრიდან მდ. რიონისკენ და მეორე მხრიდან ქალაქისკენ. მე-2, მე-3 და მე-4 პუნქტებში მოხსენიებული სასაფლაოები განლაგებულია ერთ ხაზზე და ახლოს გაუდის გზა, პოლიციის ქუჩის შემდგომი გაგრძელება.

5. კათოლიკური და ლუთერანული სასაფლაოები მდებარეობენ ზემოთ აღწერილ სასაფლაოების მოპირდაპირე მხარეს და გამოყოფილი არიან მათგან საკმაოდ დიდი ფართობით.

ისინიც ასევე ქალაქისაკენ დაქანებულ მაღლობზეა, მაგრამ ამ სასაფლაოების ნაწილი დახრილია მდინარე წყალწითელასკენაც, რომელიც მდ. რიონს ქალაქის ქვემოთ ერთვის (აქ ავტორები ცდებიან, მდ. წყალწითელა ერთვის მდ. ყვირილას - მ.კ.). კათოლიკური შემოსაზღვრულია ქვის გალავნით, აქვს ორი შესასვლელი კარი, თითქმის იგივე სივრცე უჭირავს, რაც დანარჩენ სასაფლაოებს და ქალაქთან ახლოს მდებარე მის ნახევარზე დათესილია სიმინდი. ჰყავს მუდმივი დარაჯი და აქვს ბევრი თავისუფალი ადგილი. ლუთერანული მდებარეობს მის შემდეგ, შემოზღუდულია ხის ღობით და ასევე უჭირავს საკმაოდ მნიშვნელოვანი ფართობი, მრავალი თავისუფალი ადგილით.

6. მაჰმადიანური სასაფლაო კათოლიკური სასაფლაოს ლუთერანულთან შეერთების ადგილთან შექმნილი არცთუ ისე დიდ სამკუთხედს იკავებს, არ არის შემოსაზღვრული გალავნით და მდებარეობს თვით გზასთან, უკავია მცირე ადგილი და ნაყარი მიწიდან გამომდინარე, შევსებული უნდა იყოს.

7. არქიელის გორაზე, წმ. გიორგის ეკლესიასთან არსებული მართლმადიდებლური სასაფლაო რიონისა და ქალაქისკენ საკმაოდ მნიშვნელოვანი დაქანებითაა. ყველა მხრიდან მჭიდროდ გარშემორტყმულია მოსახლეობით. უჭირავს არცთუ ისე დიდი სივრცე და იმის მიუხედავად, რომ იგი გადავსებულია საფლავებით, არქიელის გორისა და ქალაქის მთელი მეოთხე უბნიდან გარდაცვლილებს აქ კრძალავენ. პირველ ექვს პუნქტში მოხსენიებული სასაფლაოები მდებარეობენ ქალაქის აღმოსავლეთ და მდ. რიონის მარცხენა მხარეზე, ხოლო მე-7 პუნქტში მოხსენიებული - ქალაქის დასავლეთით და მდ. რიონის მარჯვენა მხარეზე.

აღწერის სისრულისთვის აუცილებელია, მოხსენიებული იყოს შემდეგი სასაფლაოების შესახებ: 1. ძველი ქართული ტაძრის გალავანში არსებული მართლმადიდებლური სასაფლაო (იგულისხმება მთავარანგელოზთა ტაძარი, დღევანდელი ადმინისტრაციული სახლის ადგილზე - მ.კ.), 2. ივანოვის ქუჩაზე, ქალანთაროვის შესახვევში მდებარე სომხური სასაფლაო, 3. არქილის ეკლესიასთან არსებული სასაფლაო (იგულისხმება ბაგრატიის ტაძარზე მინაშენი ეკლესია - მ.კ.). სამივე ეს სასაფლაო ითვლება დახურულად და იქ გარდაცვლილებს განსაკუთრებული ნებართვით კრძალავენ. პირველი ორი მდებარეობს მდ. რიონის მარცხენა მხარეზე, ქალაქის ცენტრში, მესამე კი არქილის გორაზე. ყველა გარშემორტყმულია მჭიდრო დასახლებით.

ჰოსპიტლის სასაფლაოზე, როგორც ასენიზაციას დაქვემდებარებულზე, შედგენილია განსაკუთრებული აქტი. რაზმის ექიმმა, ნადვორნი სოვეტნიკმა ნოვაკკიმ განაცხადა შემდეგი: ქუთაისის სასაფლაოების აღწერილობიდან ჩანს, რომ არცერთი მათგანი არ აკმაყოფილებს საექიმო წესდების XIII ტომის 925, 909 და 916 მუხლების მოთხოვნებს. ყველა ისინი გარშემორტყმულია მოსახლეობით და განლაგებულია მაღლობების ფერდობებზე, რომლებიც ეშვება მდინარისა და ქალაქის ცენტრისკენ. ქალაქის აღმოსავლეთ მხარეზე მდებარე სასაფლაოების დახურვა ქალაქის საკრებულომ ერთი წლის წინაც გადაწყვიტა. ქუთაისის საექიმო განყოფილებამ წარმოადგინა საკუთარი მოსაზრებები ამ საკითხთან დაკავშირებით. მავნებლობა დასახლებული უბნების რაიონში მდებარე სასაფლაოებისა ცალსახაა და მიუხედავად იმისა, რომ მე არ შემიძლია დავადასტურო ეს მდგომარეობა აუცილებელი სტატისტიკური მონაცემებით,

მაგრამ ქალაქ ქუთაისში უფრო განვითარებული ხალხის ხმა აღიარებს მათი დახურვის აუცილებლობას.

მიუხედავად ამისა, საერთო პირობებმა: ადგილის დასახლებულობამ, საცხოვრებელი სახლების სასაფლაოებიდან ყველაზე დიდი 3-4 საეენზე დაშორებამ, სასაფლაოების ქალაქისკენ დაქანებამ, ნიადაგის მდინარისკენ დაშრევენამ, შეუძლებელია საშინელი, თუმცა შესაძლოა ქალაქის მოსახლეობისთვის შეუმჩნეველი ზიანი არ მოიტანოს: წყლის, ნიადაგის, რომელზეც დგას ქუთაისი და ჰაერის გაფუჭება. აღმოსავლეთის ქარი, რომელსაც მოაქვს საგრძნობი სარგებელი ქალაქისთვის, ამასთან ერთად ზიანსაც აყენებს მას, გადააქვს რა სასაფლაოების ანაორთქლი მთელ ქალაქზე. აღწერილობიდან და ზემოთ თქმულიდან გამომდინარე ვიმედოვნებ, რომ მიმდინარე აქტის პირველ შვიდ პუნქტში დასახელებული სასაფლაოები უნდა დაიხუროს და მათ ნაცვლად ქალაქმა უნდა გამოჰყოს სხვა ადგილები, ქალაქისაგან უფრო დაშორებული, რომლებიც არავითარ შემთხვევაში არ იქნება მასზე მაღლა და შესაძლებლობის ფარგლებში - არა აღმოსავლეთის მხარეზე. გარდა ამისა, ყველა სასაფლაო, რომელიც დაიხურება, უნდა შემოისაზღვროს გალავნით, რომ ცხოველებს არ ჰქონდეთ მათთან შეხება. ეს საერთო დებულება, ვთვლი, უნდა შეივსოს შემდეგი სახით: სასაფლაოები, ნახსენები პირველ პუნქტში - მწვანეყვავილის, მეორე პუნქტში - სომხური, პოლიციის ქუჩაზე, მესამე - ებრაული, მეოთხე - ახალი სომხური და მართლმადიდებლური სასაფლაოები, მეექვსე - მაჰმადიანური და მეშვიდე - წმ. გიორგი ეკლესიასთან არსებული მართლმადიდებლური - დაუყოვნებლივ უნდა დაიხუროს გამომდინარე მათი უკიდურესად გადავსებისა და მოსახლეობასთან სიახლოვის გამო. მეხუთე

პუნქტში ნახსენები სასაფლაოები, კერძოდ: კათოლიკური და ლუთერანული, როგორც ნაკლებად დასახლებულ ადგილზე მდებარე და საკმაოდ დიდი სივრცისა და ბევრი თავისუფალი ადგილის მქონე, კარგად მოწესრიგებულ მდგომარეობაში, შეიძლება დატოვებული იქნას გარკვეული დროით, არაუმეტეს ერთი წლით, განსაზღვრული დროის განმავლობაში ქალაქისგან გამოყოფილ ადგილებში ახლის მოწყობის ვალდებულებით.

ყველაფერი ზემოთ თქმულიდან გამომდინარე რაზმი მივიდა შემდეგ დასკვნამდე:

1. 1, 2, 3, 4, 6, და 7 პუნქტებში დასახლებული სასაფლაოები დაიკეტოს ამა წლის 30 ნოემბრამდე;

2. მეხუთე პუნქტში ნახსენები სასაფლაოები, კერძოდ, კათოლიკური და ლუთერანული, 1879 წლის 31 ოქტომბრამდე, ანუ აქტის შედგენის დღიდან ერთი წლის შემდეგ;

3. რაზმის გადაწყვეტილების შესახებ ეცნობოს ქალაქის გამგეობას და სასულიერო ხელისუფლებას;

4. შესთავაზოს ქალაქის გამგეობას, რაც შეიძლება სწრაფად იზრუნოს ზემოთ აღნიშნული გასაუქმებელი სასაფლაოებისთვის ახალი ადგილის გამოყოფაზე.

ზემოთ აღნიშნულიდან და რაზმის ექიმის განცხადებიდან გამომდინარე, რაზმის ინსტრუქციის §10 -ის თანახმად, ამ აქტის ყველა პუნქტი ჩაითვალოს გადაუდებლად შესასრულებლად, და ეს აქტი სანიტარულ-ასენიზაციური რაზმის მთავარი უფროსის მეთვალყურეობით იქნეს წარდგენილი.

დოკუმენტს ხელს აწერენ: დეისტვიტელნი სტატსკი სოვეტნიკი ნეისბერგი, ნადვორნი სოვეტნიკი ნოვატსკი, რაზმის ტექნიკოსი რაზუმოვი, სანიტარული პრისტავი, კოლეჟსკი ასე-

სორი ფორასტიანოვი, ქალაქის გამგეობის წევრი ჯაიანი (ქ.ც.ა. ფ.21 ან.1 ს.14529 ფ.10-13, 16-19).

აღნიშნული აქტები დეტალურად განიხილა იმდროინდელი ქუთაისის ქალაქის გამგეობამ, რომელსაც დაიწყო სერიოზული მუშაობა მათში მოცემული რეკომენდაციების შესასრულებლად და რაც მთავარია ზრუნვა ქალაქში ახალი სასაფლაოების დაარსებისთვის, რაც 10 წლის შემდეგ რეალურად განხორციელდა.

1878 წლის 23 სექტემბერს ქალაქის თავი მოახსენებდა გუბერნატორს, რომ რიონისპირა მხარის მეთერთმეტე სასანიტრო-საასენიზაციო რაზმის დასკვნის საფუძველზე საკრებულომ მიიღო ქუთაისში ძველი სასაფლაოების დახურვის და მათთვის ახალი ადგილების შერჩევის გადაწყვეტილება, რისთვისაც შექმნილა სპეციალური კომისია (ზემოთ ხსენებულ კომისიაზე საუბარი - მ.კ.), რომელსაც 27 სექტემბერს დაუთვალიერებია რიონის მარცხენა მხარეზე, მდ. წყალწითელასთან მდებარე ტერიტორია - წყალწითელას ხიდიდან დენტის საწყობებამდე, რომლის მცირე ნაწილი ქალაქს ეკუთვნოდა, დანარჩენი კი კერძო მფლობელობაში იყო. გაუთვალისწინებიათ ის გარემოება, რომ მესაკუთრეთა დათანხმება მიწის სასაფლაოსთვის გამოსასყიდად დიდ ხანს გაგრძელდებოდა, ასევე ადგილის სიმცირეც, ეს ტერიტორია სასაფლაოსთვის უვარგისად მიიჩნიეს და იმავე დღეს იქვე, საღორიის აგარაკზე, მეორე ადგილი (დღევანდელი საფიჩხიის სასაფლაოს ადგილი - მ.კ.) ნახეს, რომელიც მოიწონეს სასაფლაოდ (ქ.ც.ა. ფ. 108, ან.1, ს. 197, ფ. 41).

30 სექტემბერს კომისიამ დაათვალიერა სახაზინო მამული მდ. ოლასკურას მარჯვენა მხარეზე, სადაც თავადი მარღანია იყო დასაფლავებული. ეს ადგილი იმის გამო, რომ ახლოს იყო

მოსახლეობასთან, ჩამოუდიოდა ღელეები და იყო უსწორმასწორო, დაიწუნეს. იმავე დღეს კომისიამ კიდევ სამი ადგილი დაათვალიერა, ერთი მღვდელ ბესარიონ გიორგაძის კუთვნილი მიწა მესხეთის გზის მარჯვენა მხარეზე, რომელიც მდებარეობითა და სანიტარული კუთხით ქალაქის მეხუთე უბნის მოსახლეობის და სამხედრო ჰოსპიტალისათვის მოიწონა. მეორე ადგილი კი ეს იყო აზნაურ ღულადის მამული, გოჭოურაზე, რომელშიც დანგრეული ეკლესია იდგა, ისიც მოიწონა სასაფლაოსთვის. მესამე ადგილი თეთრამიწაზე მდებარე სახაზინო ადგილი გახლდათ, რომელიც სიმცირისა და ცუდი ნიადაგის გამო (ზედმეტად ქვიანი იყო) დაიწუნა.

საბოლოოდ, კომისიამ დაადგინა: 1. სასაფლაოების მოწყობა რიონის მარცხენა მხარის მცხოვრებთათვის საღორიის აგარაკზე ყველა აღმსარებლებისათვის, იმ პირობით, რომ პირველი სასაფლაო უნდა ყოფილიყო დაშორებული თბილისის გზის სამხრეთით მდებარე გაუქმებული საგუშაგოდან არანაკლებ ორ ვერსზე (1 ვერსი = 1.06 კმ), ხოლო დანარჩენი სასაფლაოები მის შემდეგ მოეწყობოდა.

2. ქალაქის მეხუთე უბნის მცხოვრებთათვის და სამხედრო ჰოსპიტლისათვის სასაფლაო მოწყობილი უნდა ყოფილიყო მესხეთის გზის მარჯვენა მხარეზე მღვდელ ბ. გიორგაძის მამულში და მის გაგრძელებაზე ისე, რომ ახლოს ყოფილიყვნენ ერთმანეთთან, ოღონდ ცალ-ცალკე.

3. არქიელის გორის მცხოვრებთათვის სასაფლაოს მოწყობა ძველ დანგრეულ ეკლესიასთან (გოჭოურაზე) გადაწყდა (ქ.ც.ა. ფ. 108, ან.1, ს. 197, ფ. 41-42).

1878 წლის 6 ოქტომბერს ქუთაისის გუბერნატორი ქალაქის თავს ივანე აბაშიძეს სწერდა: იმის გამო რომ მეთერთმეტე სასანიტარო-საასენიზაციო რაზმის განკარგულებით, ქალაქში ყველა სასაფლაო დახურულია, იმერეთის ეპისკოპოსი გაბრიელი გვთხოვს მართლმადიდებელი მოსახლეობისათვის ახალი საერთო სამოქალაქო სასაფლაოს გახსნასო, იქვე თხოვდა, რომელ ადგილს შეგვირჩევთ. ქალაქის თავმა პასუხად კომისიის ზემოთ მიღებული გადაწყვეტილება აცნობა (იქვე, ფ. 48).

1878 წლის 9 ოქტომბერს ქალაქის საკრებულოს კომისიამ დაათვალიერა ადგილი ჭომის უბნის მოსახლეობისათვის სასაფლაოს მოსაწყობად მდინარეების - რიონისა და რუას სანაპიროზე, ის ტერიტორია სატურიას რომ ემახიან (იქვე, ფ.63), 28 ოქტომბერს კი ქალაქის გამგეობამ დაადგინა ძველი სასაფლაოების დახურვის მცირე ხნით გადავადება და ასევე აღნიშნა, რომ მათთვის შერჩეული ადგილებიდან მხოლოდ საღორიას ქალაქის საკუთრება და მათ დაუყოვნებლივ გავცემთ სასაფლაოსთვისო, სხვები კი კერძო პირებისაა და მათ საკითხის გადაწყვეტას დააგვიანდებო (იქვე, ფ. 61).

1878 წლის 14 ნოემბერს ქუთაისის გუბერნატორმა ქალაქის თავს აცნობა: ქალაქის სასაფლაოებისათვის შერჩეულ ადგილებს საღორიასა და გოჭოურაზე ვიწონებ, მაგრამ მეხუთე უბნისა და ჰოსპიტლის სასაფლაოსათვის შერჩეულ ადგილზე ვერ დაგეთანხმებითო, რამდენადაც იქ მჭიდრო დასახლებაა, თანაც პერსპექტიულია, ასე, რომ 25 წლის შემდეგ შეიძლება ეს ადგილი დასახლების ცენტრში აღმოჩნდეს, ამიტომაც სხვა შე-

არჩიეთო (იქვე, ფ.67) და თვითონვე შესთავაზა ადგილი სოფელ ქვიტირის მიმართულებით.

1878 წლის 18 დეკემბერს ქალაქის თავის მოვალეობის შემსრულებელმა ქალაქის საკრებულოსადმი გაგზავნილ წერილში აღნიშნა, რომ სასაფლაოსთვის ამორჩეული ადგილებიდან მხოლოდ საღორიას ქალაქის და იქ შეგვიძლია სასაფლაოს გაკეთება. ძველ საგუშაგო პუნქტს დავაშორებთ ორი კილომეტრით და გამოვყოფთ 18 დესიატინა მიწას, რომ ქალაქს დიდხანს ეყოსო, აქედან 8 დესიატინა მართლმადიდებლების იქნება, 4 კათოლიკეების, 3 ებრაელების, 2 სომხების და დანარჩენი სხვებისო (იქვე, ფ.71). ამ დროისთვის ქუთაისის მთავარანგელოზთა ტაძარს ჰყოლია 161 კომლი მრევლი (იქვე, ფ. 71-72), მწვანეყვავილას მთავარანგელოზთა ეკლესიას 100 კომლი, კათოლიკეების - 189 კომლი (იქვე, ფ.73-74), სომხებს 179, მათ შორის 42 დროებით მცხოვრები, ებრაელებს - 204 კომლი (იქვე, ფ.76). საღორიის აგარაკზე სასაფლაოებისთვის ვარგისი ტერიტორია ბუჩქნარითაა დაფარული, წინასწარ გასაწმენდია, ან შემოსაღობი ან და თხრილი უნდა გაუკეთდეს. ქალაქი მხოლოდ გაწმენდას შეძლებსო. სატურია ხაზინის საკუთრებაა, გოჭოურა - ღულამის, ხოლო მეხუთე უბნისათვის შერჩეული სასაფლაო მღვდელ გიორგადისო. საღორიასზე სასაფლაოს მოწყობის წინააღმდეგ გამოვიდა მოსახლეობის ის ნაწილი, რომელიც აქ ფლობდა მიწებს, ასევე რკინიგზას, რომელიც იმიზნებდა, რომ პერსპექტივაში გაფართოვდებოდა ქუთაისის სადგური და გაყვანილი იქნებოდა ხაზი ტყიბულის მიმართულებით, რასაც შეიძლება პრობლემები მოჰყოლოდა (იქვე, ფ. 80-82).

სასაფლაოების საკითხი ქუთაისის ქალაქის საკრებულომ 1879 წელს რამდენჯერმე განიხილა.

1879 წლის 11 სექტემბერს გუბერნატორი ქალაქის თავს წერდა, რომ ამ ეტაპზე ქუთაისი დაჯერებოდა ორი საქალაქო სასაფლაოს გახსნას - ქალაქიდან დაშორებით, საღორიასა და ხონის გზაზე (იქვე, ფ. 100-101). 1880 წლის 22 აგვისტოს გუბერნატორმა მალაფეევმა ქალაქის თავს დაავალა საღორიის სასაფლაოს მომზადება სექტემბერში გასახსნელად (იქვე, ფ.155). გუბერნატორის ამ დავალების შესრულებას კიდეც 10 წელზე მეტი დასჭირდა. ამ ხნის განმავლობაში ისევ გრძელდებოდა მიმოწერა სასაფლაოების გასახსნელად შესაბამისი ნებართვები რომ მიეღოთ.

მომავალი საღორიის სასაფლაოს ტერიტორია 1883 წელს შემდეგნაირად გაანაწილეს: მართმადიდებლებს გადაეცა 6 დეს. და 26 კვ. საჟ. კათოლიკებს 4 დეს და 1666 კვ. საჟ. სომეხ გრიგორიანელებს 3 დეს და 1326 კვ. საჟ., ებრაელებს 4 დეს. და 1678 კვ. საჟ., ლუთერანებს 1265 კვ. საჟ. და მაჰმადიანებს 1265 კვ. საჟ. ანუ სულ საღორიის სასაფლაოდ გამოყოფილი იქნა 20 დეს. და 26 კვ. საჟ. (იქვე, ფ.125). მოგვიანებით, 1886 წელს ამ განაწილებაშიც შეიტანეს შესწორება, კერძოდ, სასაფლაოს დასავლეთ ნაწილის ქალაქთან სიახლოვის გამო, მისი საერთო ფართი შემცირდა 9 დეს. და 576 კვ. საჟ.-მდე და სხვადასხვა აღმსარებლობის მოსახლეობას შორის ასე გადანაწილდა: მართლმადიდებლებს დარჩათ 4 დეს. და 400 კვ. საჟ., ებრაელებს 1 დეს. და 1200 კვ. საჟ., სომეხებს 1800 კვ. საჟ., ლუთერანებს 1300 კვ. საჟ., მაჰმადიანებს 1000 კვ. საჟ., კათოლიკებს კი ქალაქის საბჭოს დადგე-

ნილებით, ძველი საკუთარი სასაფლაოს გამოყენების უფლება დაუტოვეს 3 წლის ვადით. საკრებულოს აზრით, ეს ტერიტორიაც კი რამდენიმე წელი ეყოფოდა ქალაქს, რომელშიდაც სულ ამ დროს ცხოვრობდა 15282 სული მართმადიდებელი, 2488 ებრაელი, 111 სომეხი, 79 ლუთერანი და 84 მაჰმადიანი. აღნიშნული ფართის სამრევლოებზე გადაცემა 1887 წლის ივნისში განხორციელდა (იქვე, ფ. 163, 202-204). 1885 – 1886 წლებში საღორის სასაფლაოზე მისასვლელი გზაც მოეწყო.

აქვე ვიტყვით, რომ საღორიაზე სასაფლაოს მოწყობის ისტორია უფრო შორიდან იწყება, კერძოდ, XIX საუკუნის 60-იანი წლებიდან, როცა 1863 წლის 27 მარტს საფიჩხიაზე, მოწამეთის მონასტრის კუთვნილ საეკლესიო ადგილში იმერეთის ეპისკოპოს გაბრიელის ნებართვით, სოფელ ჭოგნარიდან გადმოსახლებულმა კუკულავეების, ბრეგამეების, გვეტამეების, ლომთაძეების, ბოჭორიშვილებისა და ბასილაძეების 11 კომლმა თხოვნით მიმართეს მოწყალე მღვდელთმთავარს, რომ იქვე, მათთვის გამოეყოთ ადგილი სასაფლაოსათვის და ნება მიეცა ეკლესიის აგებაზე. ეკლესიაც და სასაფლაოც მათაც და იქ დახვედრილ ძველ მოსახლეობასაც, სულ ერთობით 30-ზე მეტ კომლს, მოემსახურებოდა (ქ.ც.ა. ფ.21 ან.1 ს.8564 ფ.131-132; ს.8582 ფ.1). ეპისკოპოს საკითხის შესწავლა დაუვალებია მთავარბუცეს, დეკანოზ გიორგი გამრეკელისათვის, რომლის დასკვნითაც აქაური მრევლი, სიღარიბის გამო, ვერ შეძლებდა ეკლესიის აგებას, ამიტომ გამართლებულად მიაჩნია მათი მწვანეყავილას მთავარანგელოზთა ეკლესიაზე მიწერა, სადაც სასაფლაოც ექნებოდათ (ქ.ც.ა. ფ.21 ან.1 ს.8582 ფ.1).

9 წლის შემდეგ, 1872 წლის 6 მარტს იმავე მრევლმა, ოლონდ ახლა უფრო მრავალრიცხოვანი გვარებით წარმოდგენილმა 70 კომლმა, იმავე შინაარსის თხოვნით კვლავ მიმართა გაბრიელ ეპისკოპოსს (ქ.ც.ა. ფ.21 ან.1 ს.11790 ფ.1). მართალია, იმჟამადაც უარყოფითი პასუხი მიიღეს, მაგრამ საბოლოოდ ეს თხოვნები გახდა საფუძველი ამ უბანში პირველი საქალაქო სასაფლაოს დაარსებისა და 3 მართლმადიდებლური ეკლესიის აგებისა.

1872 წლის 6 მაისს გაბრიელ ეპისკოპოსი ქუთაისის პოლიციისათვის გაგზავნილ წერილში აღნიშნავდა, რომ უკანასკნელი 15-20 წლის განმავლობაში მოწამეთის მონასტერსა და ქალაქის გარეუბნებს შორის არსებულ სივრცეში, უმეტესწილად ეკლესიის მიწასა და ქალაქ ქუთაისის საზღვრებში, თანდათანობით სახლდებოდნენ სხვადასხვა წოდების მართლმადიდებელი მცხოვრებლები. მათი რიცხოვნობის ზრდასთან ერთად, ახლოს ეკლესიის უქონლობის გამო, უჭირდათ ქრისტიანული მოვალეობების შესრულება და არაერთხელ მოუმართავთ ჩემთვის თხოვნით, საეკლესიო მიწაზე მათთვის გამოგვეყო ადგილი სასაფლაოსთვის, სადაც, საბოლოოდ ეკლესიასაც ააგებდნენ. ამა თვის 6 რიცხვში ასეთივე თხოვნით მომმართეს იმავე მცხოვრებლებმა, მოწამეთის მონასტრის კუთვნილ მიწაზე ადგილის მითითებით, სადაც მათთვის ხელსაყრელი იქნება ააგონ სამრევლო ეკლესია სასაფლაოთი. პოლიციას თხოვს, უმოკლეს ვადაში ჩამოართვას ხელწერილი ყველა მცხოვრებელს, რომელთაც სურთ და თანახმა არიან მიიღონ მონაწილეობა ამ საქმეში და ამასთანავე აცნობოს, არის თუ არა რაიმე წი-

ნაალმდეგობა მითითებულ ადგილზე სასაფლაოს მოსაწყობად. წერილის დასასრულს ამბობს, რომ ამ საკითხის განხილვისას ეპარქიალური უწყების მხრიდან ნიშნავს დეკანოზ გამრეკელს, მიუთითებს იმაზეც, რომ ქალაქის მწვანეყვავილას სასაფლაოს გადავსებისა და სივიწროვის გამო, ეს გადაწყვეტილება იქნება სასარგებლო და აუცილებელი ქუთაისის ყველა მართლმადიდებელი მცხოვრებლებისათვის (იქვე, ფ.2).

1883 წლის 22 ოქტომბერს ქალაქის თავი გაბრიელ ეპისკოპოსს წერდა: მდ. რიონის მარცხენა მხარის მოსახლეობისთვის, ძველი სასაფლაოების სანაცვლოდ, შერჩეულია და საზოგადოებრივი მმართველობის მიერ დამტკიცებულია ახალი სასაფლაოები საღორიის ტყის აგარაკზე, თბილისის გზაზე მდებარე საგუშაგო სახლიდან 270 საჟენის დაშორებით.

ამ ახალი სასაფლაოებისთვის თბილისის ქუჩიდან უკვე გაყვანილი იყო სამი საჟენის სიგანის გზა, შემდეგ სხვადასხვა სასაფლაოების გასწვრივ სიგანით 5 საჟენისა; ეს უკანასკნელები განაწილებულნი არიან სარწმუნოებრივი აღმსარებლობის მიხედვით, მათი შემდგომი მოწყობა თითოეული სამრევლოს მცხოვრებთათვისაა მინდობილი.

6 ოქტომბრის სხდომაზე ქალაქის საკრებულოს მიერ იქნა დადგენილი, რომ ახალი სასაფლაოები ჩააბარონ მრევლს გასასუფთავებლად და 6 ოქტომბრიდან სამი თვის შემდეგ აიკრძალოს ძველ სასაფლაოებზე მიცვალებულთა დაკრძალვა. ამასთანავე გუბერნატორმა გაბრიელ ეპისკოპოსს თხოვა ახალი სასაფლაოების გადაცემისას 30 ოქტომბერს, დღის 12 საათზე, მი-

ევლინებინა სასულიერო წოდების კომპეტენტური პირები სასაფლაოს ჩასაბარებლად, რაზეც წინასწარ უნდა ეცნობებინა.

ეპისკოპოსმა გაბრიელმა სასაფლაოების ჩაბარება და კურთხევა, რაზეც ზემოთ უკვე მოგახსენეთ, დაავალა ქუთაისის საკათედრო ტაძრის მღვდლებს - ჭეიშვილსა და შავლაძეს (ქ.ც.ა. ფ.21 ან.1 ს.16310 ფ.27).

1892 წლის 20 ნოემბერს მოხდა საღორიის სასაფლაოს ირგვლივ გასაკეთებელი თხრილისა და მიწაყრილის განაწილება სამრევლოებს შორის, რომელიც თავის ხარჯით უნდა გაეკეთებინათ. მართლმადიდებლურ მრევლს - 367 1/2 პაგონი საჟენი, სომხებს (გრიგორიანელებს) - 186, კათოლიკეებს - 195, ებრაელებს (იუდეველებს) - 215, ლუთერანებს - 95, თათრებს (მაჰმადიანებს) - 95, დანარჩენი - 120 პაგონი საჟენი, პაგონი საჟენის გათხრა ნაანგარიშევი იყო 40 კაპიკად (ქ.ც.ა. ფ.108 ან.1 ს.784 ფ.109; ფ. 21. ან. 2, ს. 2779, ფ. 13).

1892 წელი, როგორც ქუთაისის გუბერნატორი გენერალ-ლეიტენანტი მ. ი. შალიკოვი წერდა, გადამწყვეტი იყო ქუთაისში არა მარტო საღორიის, საერთოდ სასაფლაოების მოწესრიგების საქმეში. იმ დროს ეს საქმე დააჩქარა ქალაქში გავრცელებულმა ხოლერის ეპიდემიამ. საბოლოოდ შევიდა ექსპლოატაციაში საღორიისა და ბანოჯის სასაფლაოები. დაიხურა ძველი სასაფლაოები, ხოლო ახლების კეთლმოწყობა თავის თავზე აიღო ქალაქის თვითმმართველობამ (აქამდე სასაფლაოებს ეკლესია პატრონობდა - მ.კ.), რომელმაც 1894 წელს მიიღო სასაფლაოების მოვლის წესები. იგი ითვალისწინებდა: 1. სასაფლაოების დაგეგმვას შესაბამისი ზომის გზების დატოვებით, 2. მართმა-

დიდებლებისათვის სასაფლაოზე ეკლესიის ასაგებად ადგილის გადაცემას და თუ სურვილი ექნებოდათ, ასევე, კათოლიკეებისათვის და გრიგორიანელებისათვის სალოცავის ასაგებად, 3. სამივე აღმსარებლობისათვის მთავარი გზის პარალელურად თითოეულისათვის სამ-სამი ნაკვეთის გამოყოფას შესაბამისი ფასებით, პირველ უბანზე ერთი საფლავი 25 მან., მეორე უბანზე - 15 მან., მესამე უბანზე - 5 მან., ხოლო ტაძრიდან ან საჯვარედან 3 საჟენის დაშორებით ერთი საფლავი 40 მან. 4. ღარიბები თავისუფლდებოდნენ გადასახადისაგან. მოგვიანებით იმერეთის ეპისკოპოს ბესარიონის რეკომენდაციით, დასახელებული ტარიფი უბნების მიხედვით 20, 10 და 3 მანეთამდე შემცირდა. ასევე დადგინდა ეკლესიის მსახურთათვის საფლავის უფასოდ მიცემა, რაც გაითვალისწინეს 1896 წელს დამტკიცებულ სასაფლაოების მოვლის ახალ წესებში (ს.ც.ა. ფ. 12, ან. 6, ს. 242, ფ. 1-3, 6, 9; ქ.ც.ა. ფ. 21, ან. 2, ს. 2779, ფ. 16, 23).

1889 წლის 14 დეკემბერს იმპერატორმა დაამტკიცა სახელმწიფო ქონების მინისტრის წარდგენილი წინადადება, რითაც ქალაქს ნება მიეცა სასაფლაოს მოსაწყობად ბანოჯის სახელმწიფო სატყეო აგარაკიდან გამოეყო სასაფლაოსთვის 7 დესიატინა და 1880 კვ. საჟ., სამხედრო სასაფლაოსთვის კი - 1 დესიატინა და 400 კვ. საჟ., ანუ სულ 8 დესიატინა და 2280 კვ. საჟ. მიწა, ამ ფართობზე არსებული ტყით, იმ პირობით, რომ ქალაქი ამ მიწას სხვა დანიშნულებით არ გამოიყენებდა, ტყის ფასს კი გადაიხდიდა სახაზინო ფასებით (ეს ადგილი მანამდე გადაცემული ჰქონდა სამხედრო უწყებას ქუთაისის გარნიზონის ჯა-

რების საზაფხულო შეკრებებისათვის). ეს იყო შედეგი იმ თხოვნისა, რომლითაც დაახლოებით ერთი წლის წინ, 1888 წლის 12 დეკემბერს მიმართა ქუთაისის ქალაქის თავმა ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორს (ქ.ც.ა. ფ. 108, ან. 1, ს. 784, ფ. 5) (ქუთაისის მდინარე რიონის მარჯვენა მხარეზე მცხოვრები მართლმადიდებელი ქრისტიანი მოსახლეობა კი, უფრო ადრეც ითხოვდა იმ სასაფლაო ნაკვეთს - (ქ.ც.ა. ფ. 21 ან. 1 ს. 17236 ფ. 56, 1885 წელს რომ იყო მოწონებული ქალაქის საკრებულოს მიერ სასაფლაოს ადგილად (ქ.ც.ა. ფ. 108, ან.1, ს. 197, ფ.175-176)). აღნიშნული მიწის ნაკვეთიდან 1890 წლის 1 თებერვალს ქალაქმა მიიღო სამხედრო სასაფლაოსთვის განკუთვნილი ფართობი (საეკლესიო წესით აკურთხეს იმავე წლის პირველ ოქტომბერს - ქ.ც.ა. 108. ან. 1, ს. 784, ფ. 39), სადაც ასევე სამხედრო ჰოსპიტალში გარდაცვლილებსაც ასაფლავებდნენ. ხოლო 28 მარტს საქალაქო სასაფლაოსთვის გამოყოფილი მიწა, რომელიც ქალაქს მისი წარმომადგენლის - ქალაქის გამგეობის წევრის, ალექსანდრე მაქსიმეს ძე გაბაევის (გაბაშვილის) სახით გადასცა. მიწის გადაცემა მოახდინა ქუთაისის გუბერნიის სახელმწიფო ქონების სამმართველოს მიწისმზომელმა პ. ლიპინსკიმ, მოწმეების თანდასწრებით. ქალაქის სასაფლაოსთვის გამოყოფილი ნაკვეთი მდებარეობდა მდინარე რიონის მარჯვენა მხარეზე შემდეგ საზღვრებში: აღმოსავლეთით - სამხედრო სასაფლაოსთვის გამოყოფილი მიწა, დასავლეთით - ქუთაისის სატყეოს მფლობელობაში არსებული ბუჩქნარი, ჩრდილოეთით - საკირე კარიერები, რომელიც სოფელ ბანოჯაში მცხოვრებ ილია ჩოგოვამეს ჰქონდა იჯარით აღებული და ქუთაისის სატყეოს საძოვრები, სამხრე-

ოით ძველი ხონის გზატკეცილი. გადაცემულ ნაკვეთზე შედგა შესაბამისი გეგმა და ქალაქის წარმომადგენელს კიდევ ერთხელ განუმარტეს, რომ ამ ადგილის გამოყენება მხოლოდ სასაფლაოსთვის შეეძლოთ. ქალაქის სასაფლაოსთვის გამოყოფილი ნაკვეთი იმავე წლის 23 მაისს ქალაქმა გადასცა სასულიერო უწყებას (იმერეთის ეპარქიას) და თან ქალაქის მთავარბუცესს, დეკანოზ გაბრიელ ცაგარეიშვილს აუხსნა, გაეთვალისწინებინა, რომ სასაფლაოზე თუ ადგილებს გაანაწილებდა სამრევლოების მიხედვით (ეს ადგილი სასაფლაოდ მოიაზრებოდა წმ. გიორგის, პეტრე-პავლეს და ახალი (სასაფლაოს) მთავარანგელოზთა ეკლესიის მრევლთათვის) გაეთვალისწინებინა ადგილი არამართლმადიდებელი მოსახლეობისთვისაც, რომელიც ქალაქის ამ ნაწილში ცხოვრობდა (ქ.ც.ა. ფ. 108, ან. 1, ს. 784, ფ. 7, 20, 42).

აღსანიშნავია ერთი ფაქტი, ახალი სასაფლაოს ადგილის მიღებისთანავე იმერეთის ეპისკოპოს გაბრიელს ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორისთვის უთხოვნია დახმარება, რათა არ განმეორებულიყო იგივე, რაც ხდებოდა საღორიაზე, მდინარე რიონის მარცხენა მხარეს რამდენიმე ხნის წინათ გამოყოფილ სასაფლაოს ადგილზე, სადაც ჯერ კიდევ არავის ასაფლავებდნენ და ძველებურად ისევ ქალაქის შიგნით არსებულ ძველ სასაფლაოებს იყენებდნენ. ეს სასაფლაო დაარსების დღიდანვე, ფაქტობრივად, ოღასკურას სასაფლაოს სახელით დამკვიდრდა. გუბერნატორი 1890 წლის 23 მაისს ქალაქის თავს თხოვდა, ეცნობებინა ახალი სასაფლაო თუ იყო მზად მიცვალებულთა დასაკრძალად და თუ არა, როდის იქნებოდა და რას აკეთებდა ამისთვის ქალაქის გამგეობა (იქვე, ფ. 21).

1891 წლის 9 იანვარს ქუთაისის ქალაქის თავი ლუკა ასათიანი ქალაქის საკრებულოსთვის გაგზავნილ წერილში აღწერს ამ სასაფლაოს დაარსების ისტორიას და აღნიშნავს, რომ ეპისკოპოსმა გაბრიელმა გუბერნატორს თხოვა დახმარება ძველ სასაფლაოებზე დაკრძალვის აკრძალვაზე, ახალი სასაფლაოების კეთილმოწყობაზე და მისასვლელი გზების გაკეთებაზე. ქალაქის თავს სწორად მიაჩნდა, რომ ქალაქმა, ორ ახალ სასაფლაოს გარდა, სხვა სასაფლაოები დახუროს, რომ ქალაქს ახალი, უფრო მოხერხებული და ახლო სხვა ადგილების შეძენის საშუალება არ აქვს, რომ ქალაქი უზრუნველყოფს სასაფლაოებისა და მისასვლელი გზების კეთილმოწყობას (იქვე, ფ.44).

მართლაც, 1891 წლის 11 დეკემბერს ქუთაისის ქალაქის საკრებულომ 14 ხმოსნის შემადგენლობით დაადგინა ქალაქის ორი სასაფლაოს მოწყობა - საღორიის 1886 წლის 10 დეკემბერს დამტკიცებული გეგმის და ბანოჯის 1890 წლის 10 აპრილს დამტკიცებული გეგმის თანახმად. ოღონდ, ძველი სასაფლაოების გაუქმება და ახლის გახსნა გადადო მანამდე, სანამ მოეწყობოდა იქამდე მისასვლელი გზები, რაც 1892 წლის ქალაქის ხარჯთაღრიცხვით იყო გათვალისწინებული (ქ.ც.ა. ფ. 108, ან. 1, ს. 784, ფ. 56).

...

XIX საუკუნის ბოლოს ქალაქს ახალი სასაფლაო შეემატა გოჭოურაზე. გოჭოურა, იგივე ვარდისუბანი ქუთაისის უძველესი უბანია. ამ უბანს ძველთაგანვე ჰქონია თავის ეკლესია, რომლის ნანგრევები XIX საუკუნის 90-იან წლებშიც კი ჩანდა.

აქ დიდ მამულს ფლობდა აზნაურ ღულაძეების ოჯახი. სწორედ ამ გვარის ღირსეული შვილის, ერთ დროს ქალაქის ხმოსნის, სოლომონ ნიკოლოზის ძე ღულაძის სახელს უკავშირდება XIX საუკუნის დასასრულს გოჭოურას სასაფლაოს დაფუძნება.

ახალი სასაფლაო ადგილი გოჭოურაზე მდებარეობდა მდ. ოლასკურასთან ახლოს და მასში ზემოთ ნახსენები ძველი ეკლესიის ნანგრევები იდგა. პირველი მიცვალებულების დაკრძალვა აქ, სოლომონ ღულაძის მამულში, როგორც წმ. გიორგის ეკლესიის მრევლის 1890 წლის 18 ივნისს ქალაქის თავისადმი მიწერილი წერილიდან ჩანს, 1870-იანი წლებიდან დაუწყიათ, იქიდან, როცა უკვე უადგილობის გამო, საშუალება აღარ ჰქონიათ მიცვალებულების წმ. გიორგის ეკლესიის გალავანში დაკრძალვისა. უფრო დეტალურად ამ ეკლესიის სასაფლაოზე მოგვითხრობს გაზეთ „მწყემსის“ 1884 წლის 16 თებერვლის N4 ნომერში ჩვენთვის უცნობი „ვინმეს“ წერილი, რომელშიც ხაზგასმულია აქ არსებული ერთგვარი ანტისანიტარია და მექრთამეობა, რაც ეკლესიისათვის შემოსავლის საჭიროებით ინიღბებოდა. წერილში ვკითხულობთ: „ქუთაისიდან მიყრუებულ სოფლების მცხოვრებლებმაც კი შეიგნეს, რომ სასაფლაოებს ცუდი გავლენა აქვსთ ახლო-მახლო მცხოვრებლების ჯანმრთელობაზე, მაგრამ ეს ჭეშმარიტება ჯერ კიდევ ვერ გაუგიათ ზოგიერთა ქალაქების მცხოვრებთა. მაგალითად, ქ. ქუთაისში, რიონის მარჯვნივ, გორაზე არის წმინდის გიორგის ეკლესია. ამ ეკლესიას აქავე აქვს სასაფლაოც, რომელიც სულ რომ ბევრი ვსთქვათ, ორასი ოთხ-კუთხედი საჟენი თუ იქნება. ამ ეკლესიას და სასაფლაოს გარს ახვევიან მცხოვრებნი, მაგრამ ფიქრად არა-

ვის მოდის სასაფლაოს სხვა ადგილზე გადატანა. სასაფლაოც ისეა გატენილი, რომ ახალი მიცვალებულისათვის ცარიელ ადგილს ვერ იშოვის, თუ ძველი მიცვალებულის კუბო არ ამოიღეს. მე თვითონ ბევრჯერ ვყოფილვარ დამსწრე, რომ სულ ახალი მიცვალებულების კუბოები და ძვლები ამოუყრიათ მიწიდან. მარტო ამ ეკლესიის მრევლის მიცვალებულები რომ იმარხებოდნენ ამ სასაფლაოზე კიდევ კარგი, მაგრამ აქ ყველას ასაფლავებენ, ვისაც სასაფლაო ვერსად უშოვია. საკმაოა, რომ მიცვალებულის პატრონმა ადგილობრით მღვდელს ცოტა რამ აჩუქოს და ეკლესიის სასარგებლოდ ხუთი-ათი მანეთი შესწიროს.

ამ სასაფლაოს თაობაზე ბევრი იყო დაწერილი ადგილობრით გაზეთებში, მაგრამ აქამომდე არც უმაღლესმა სასულიერო მთავრობამ და არც ქალაქის გამგეობამ ამ საქმეს ყურადღება არ მიაქციეს. რიგი იყო, და ეხლა მაინც დროა, რომ ადგილობრითმა მღვდელმა მოახსენოს ყოვლად სამღვდელოს, რომ ამ ეკლესიის სასაფლაოზე მიცვალებულების დამარხვა აკრძალოს.

მახლობელნი მცხოვრებნი, მოთმინებიდგან გამოსულნი, არა ერთხელ შეიკრიბნენ ეთხოვათ უ. გუბერნატორისათვის, რომ აქ მიცვალებულების დამარხვა მოესპოთ, მაგრამ ვერ გაბედეს. მათ ზოგი ეუბნებათ რომ ეს ეპისკოპოზის საქმეაო, ზოგი - გუბერნატორისაო და ზოგი ქალაქის გამგეობისაო. ქალაქის გამგეობაც არა ფერს არა ფიქრობს ამ სასაფლაოზე.

ბოროტი ენები ამბობენ, რომ აქ სასაფლაო არ მოისპობა, ვინემ დაწყებული ეკლესიის შენება არ მოთავდებაო, რადგან მიცვალებულების დასაფლავებიდგან შემოსავალი აქვს ეკლე-

სიასაო. ჩვენ არ გვჯერა, რომ ამის თანახმა იყოს სასულიერო მმართველობა. ზემო ხსენებული ეკლესია შედის ქალაქის პლანში. თუ სხვა ქალაქის ეკლესიების გალავანში სასტიკად არის აკრძალული მიცვალებულთა დამარხვა; თუ ფრანგების ეკლესიის ეზოში დამარხვის ნება შინაგან საქმეთა მინისტრმა ორას თუმნისთვის არ მისცა, რა არის ეს ეკლესია ამისთანა, რომ ამ კანონს არა აქვს ძალა ამ ეკლესიის გალავანზე. ამ ეკლესიის გარშემო ზოგი მცხოვრებნი აპირებენ საჩივრის გაგზავნას შინაგან საქმეთა მინისტრის სახელზე და ვნახოვთ ერთი, რა გამოვა; ვნახოთ, როგორ ახსნიან ამ კანონის დარღვევას და ვის დაადებენ ბრალს“. ასეთი მდგომარეობის გამო იყო, რომ წმ. გიორგის ეკლესიის მრევლი - ანუ არქიელის გორის და ჭომის უბნის მოსახლეობა ეძებდა ახალ სასაფლაო ადგილს, ასეთი კი სოლომონ ღულადის ზემოთ ხსენებული შეწირული ადგილი - გოჭოურა იყო.

აქ მიცვალებულთა დასაფლავების ნებართვა, როგორც ადგილობრივი სასულიერო მმართველობისაგან, ასევე საქართველო-იმერეთის სინოდის კანტორისგანაც ჰქონიათ. შესაბამისად, სასაფლაო ნაკურთხი იყო და 1890 წლისათვის, ჯერ კიდევ ქალაქის გამგეობისაგან დაუმტკიცებელ სასაფლაოზე, 200-ზე მეტი მიცვალებული ჰყოლიათ დაკრძალული (ქ.ც.ა. ფ.108 ან.1 ს.784 ფ.25), არადა, ქალაქის გამგეობაში სასაფლაოს დაკანონების საკითხი 1880 წლიდან განიხილებოდა (გამგეობა ეჭვობდა ამ ნაკვეთზე ღულადის საკუთრებას - ქ.ც.ა. ფ.108 ან.1 ს.202 ფ.39). სასაფლაოსთვის განკუთვნილი ადგილი 4 ქცევაზე

(ზოგან წერია 4 დესიატინა. ქ.ც.ა. ფ. 108, ან 1. ს 197, ფ. 111) მეტი (დაახლოებით 14 400 კვ.მ.) სასაფლაოსათვის განკუთვნილი ადგილი დანგრეული ეკლესიის დასავლეთით რომ იყო 40 სა-
ჟენის დაშორებით, სოლომონ ღულაძეს იმ პირობით გაუჩუქე-
ბია, რომ ის ეკლესიის საკუთრება ყოფილიყო და არა მრევლის,
რომ მრევლს უნდა ეზრუნა სასაფლაოს კეთილმოწყობაზე. ეს
ადგილი 1878 წელს შეუმოწმებია და სასაფლაოდ მოუწონებია
ქალაქის სანიტარულ კომისიას. როცა 1891 წელს ქალაქის გამ-
გეობამ ამ უბნის მცხოვრებლებს შესთავაზათ ახალი, ბანოჯის
(ოლასკურის) სასაფლაო, მრევლი წინააღმდეგი წავიდა გოჭოუ-
რას სასაფლაოს გაუქმებაზე და მიცვალებულების დასაფლავე-
ბაზე ბანოჯის სასაფლაოზე, რაც გამგეობას უკვე დადგენილი
ჰქონდა. 1892 წლის 31 აგვისტოს მთავარბუცესი დეკანოზი,
ნესტორ ყუბანეიშვილი გაბრიელ ეპისკოპოსს თხოვდა, თუ წმ.
გიორგის ეკლესიის სასაფლაო საბოლოოდ გაუქმებულად უნ-
და ეცნოთ, მაშინ გოჭოურის უბნის მცხოვრებლებს უფლება
ჰქონოდათ მიცვალებულები დაესაფლავებინათ გოჭოურას სა-
საფლაოზე, ხოლო არქიელის გორის აღმოსავლეთ მხარის და
ქომის მცხოვრებლებს სადმე ახლო მიცემოდათ სასაფლაო ად-
გილის შეძენის უფლება (ქ.ც.ა. ფ.21 ან.2 ს.2779 ფ.9, 29). მოგვიან-
ებით, 1893 წლის 18 მაისს ქალაქის გამგეობამ დააკანონა გო-
ჭოურას სასაფლაო. 1895 წლის 13 ივნისს ქალაქის გამგეობას წე-
რილით მიმართა სოლომონ ღულაძემ, რომელშიც აღწერს წმ.
გიორგის ეკლესიის მრევლისთვის მის მიერ სასაფლაოსთვის

ადგილის შეწირვის ისტორიას და მრევლის ვალდებულებას, რომ მათ უნდა შემოედობათ სასაფლაო, მოეწესრიგებინათ, გაეკეთებინათ მისასვლელი გზები, რასაც დღემდე არ აკეთებენ, მიცვალებულებს კი ასაფლავებენ. ითხოვდა უფლებას, რათა განკარგოს დასაფლავების წესი - ვინც არ მიიღებს მონაწილეობას შემოდობვა-მოწესრიგებაში, არ მიეცეს დაკრძალვის უფლება და ისარგებლოს ახალი ბანოჯის სასაფლაოთი, რასაც გამგეობა დაპირდა (ქ.ც.ა. ფ.108 ან.1 ს.784 ფ.25, 123, 124).

1898 წლის 25 ივლისი წერილში სოლომონ ღულაძე ქუთაისის ქალაქის თავს წერდა, რომ იმერეთის ეპისკოპოსმა ბესარიონმა გოჭოურას სასაფლაოზე დაკრძალვისთვის იგივე ფასები დააწესა სასაფლაოს მოსაწყობად, როგორც ქალაქის სხვა სასაფლაოებზე, რომ ქალაქის საკრებულოს 1893 წლიდან უცვნიად გოჭოურა წმ. გიორგის ეკლესიის მრევლის სასაფლაოდ და მიუცია ნებართვა დაკრძალვაზე, აქედან 5 წელი გავიდა და მრევლს არაფერი გაუკეთებია სასაფლაოს მოწყობისათვის. რომ მან გავლენა ვერ იქონია მრევლზე, იმეორებს წინა წერილში ნათქვამს, - თუ არ მოუვლიან, დაკეტონ კეთილმოწყობამდე, სურვილი აქვს სასაფლაოზე აგებული იქნეს საჯვარე ან ეკლესია (იქვე, ფ. 144).

როგორც ზემოთ აღინიშნა, XIX ს-ის პირველ ნახევარში ქუთაისში ერთ-ერთ მთავარ სასაფლაოს მწვანეყვავილას ეკლესიის გალავანში მოწყობილი სასაფლაო შეადგენდა. 1866 წელს დაისვა საკითხი მის გაფართოებაზე გაენათელი მიტროპოლიტის ციხის გვერდზე ადგილის მიმატებით, სადაც ძველად მიცვალებულებს ასაფლავებდნენ თურმე (ქ.ც.ა. ფ.21 ან.1 ს.10133 ფ.1). მიუხედავად გაფართოებისა სასაფლაო იმდენად გადავსებული იყო, რომ 1876 წელს მისი გაუქმება დადგინდა, თუმცა, ფაქტობრივად, დასაფლავება შემდეგაც გრძელდებოდა. როცა რიონის მარცხენა მხარეზე მცხოვრებთათვის ძირითად სასაფლაოდ საღორიის (საფიჩხიის) გახდა, მაშინ გადაწყდა ამ მხარის ძველი სასაფლაოების გაუქმება, რაც მოსახლეობის გულისწყრომას იწვევდა. ასეთივე განწყობა ჰქონიათ მწვანეყვავილას მრევლსაც, მათ 1892 წლის მაისში თხოვნით მიუმართავთ ქალაქის საკრებულოსადმი, რომ ჯერჯერობით არ დაეკეტათ მათი ძველი სასაფლაო, რადგანაც ახალი საღორიის სასაფლაო მათგან შორია - 5-7 ვერსითაა დაშორებული, რომ ის ტყეშია, სადაც მგლები და ტურები, რომლებმაც შეიძლება სასაფლაოზე მიცვალებულთა ნეშტი დააზიანონ, ამიტომ უნდათ სასაფლაოსთვის ნაკვეთის შეძენა კიბულაში, ერთმანეთთან ახლოს მდებარე ორი ნაკვეთი ფართით - 1 დესიატინა და ითხოვდნენ თანხმობას (ქ.ც.ა. ფ.108 ან.1 ს.784 ფ.83-84).

ჰომა XIX საუკუნეში ქუთაისის გარეუბანს წარმოადგენდა. აქაურებს საკუთარი ეკლესია არ ჰქონდათ და ქალაქის წმ. გიორგის ეკლესიის მრევლს შეადგენდნენ, სასაფლაოც იმავე ეკლესიის გალავანში ჰქონდათ, რომელიც XIX საუკუნის 80-იან წლებში მიცვალებულებით გადავსებული იყო, ამიტომაც როგორც ზემოთ ავღნიშნეთ აქაურმა მრევლმა სასაფლაოდ აზნაურ, სოლომონ ღულამის ნაჩუქარი ადგილი გოჭოურა გაიხადა, რომელიც სასაფლაოდ ოფიციალურად ჯერ კიდევ არ იყო დაკანონებული. როცა, 1891 წელს, ქალაქში მდ. რიონის მარჯვენა მხარის მოსახლეობისათვის, ახალი სასაფლაო გაიხსნა ბანოჯის აგარაკზე - დღევანდელი ოლასკურას სასაფლაო, ჰომელებსაც იქ დაევალებათ მიცვალებულთა დაკრძალვა, რასაც სიშორის გამო, 5 ვერსზე მეტით იყო დაშორებული, ვერ ახერხებდნენ და ითხოვდნენ ამ სავალდებულო დადგენილების შეცვლას. 1892 წლის 31 აგვისტოს მთავარბუცესი დეკანოზი, ნესტორ ყუბანეიშვილი გაბრიელ ეპისკოპოსს თხოვდა, რომ არქიელის გორის აღმოსავლეთ მხარისა და ჰომის მცხოვრებლებისათვის ნება მიეცა სადმე ახლო, მათ უბანში სასაფლაო ადგილის შეძენაზე (ქ.ც.ა. ფ.21 ან.2 ს.2779 ფ.9, 29).

1892 წლის ნოემბერში ჰომელებმა, 67 სულმა, ითხოვეს სასაფლაოდ ჰომაში აზნაურ ლუკა აბულამისგან შესყიდული ადგილის დაკანონება. ეს იყო 1800 კვ. საჟენის ფართობის მიწა. სულ მალე ეს ადგილი ქალაქის გამგეობის კომისიამ შეამოწმა

და ვარგისად ცნო სასაფლაოსთვის უპირველესად იმიტომ, რომ 1 კერსით იყო დაშორებული დასახლებულ უბანს (ქ.ც.ა. ფ.108 ან.1 ს.784 ფ.43, 105-107).

ფაქტობრივად, 1893 წლიდან ჯომელებს საკუთარი, ოფიციალურად დამტკიცებული სასაფლაო გააჩნდათ.

* * *

ისიც გვინდა ავღნიშნოთ, რომ ქუთაისის ძველი ეკლესიების გალავანში არსებულ სასაფლაოებზე არა ერთი ცნობილი პიროვნებებია დაკრძალული, რის შესახებაც ცნობები დაცულია, როგორც მეტრიკულ წიგნებში, ასევე 1911 წელს შედგენილ იმერეთის ეკლესია-მონასტრების ნეკროპოლის აღწერილობაში (დაწვრილებით იხ.: მ. კეზევაძე, „იმერეთის ეკლესია-მონასტრების ნეკროპოლი XX საუკუნის დასაწყისში სასულიერო პირთა მიერ შედგენილი აღწერილობის მიხედვით“; გელათის მეცნიერებათა აკადემიის შრომები, ტ. V, 2019 წ. გვ. 49-81). აღნიშნული აღწერილობის მიხედვით.

ქუთაისის მწვანეყვავილას მთავარანგელოზთა ეკლესიასა და სასაფლაოზე დასაფლავებული არიან:

1. დეკანოზი პეტრე დამიანეს ძე დემიანოვიჩი.
2. კოლეგიის მდივანი ივანე პეტრეს ძე ფილევსკი. დაიბადა 1818 წლის 23 იანვარს, გარდაიცვალა 1863 წლის 23 აპრილს.

3. ქუთაისის კომენდანტი, პოლკოვნიკი ანდრია ვასილის ძე ნუჟევსკი. დაიბადა 1803 წელს. გარდაიცვალა 1865 წლის 21 მაისს. (ქ.ც.ა. ფ. 21, ან. 1, ს. 24121: ფ. 46).

ეკლესიის გალავანში დასაფლავებული არიან:

1. მთავარბუცესი, დეკანოზი ვასილ როსაპევიჩი. გარდაიცვალა 1865 წლის 30 აგვისტოს 57 წლის ასაკში.
2. ტიტულიარნი მრჩეველი, ნიკოლოზ ვასილის ძე მიხაილოვი. დაიბადა 1826 წელს. გადაიცვალა 1865 წლის 21 აგვისტოს.
3. კაპიტანი, ანდრია პავლეს ძე კიკნაძე. გარდაიცვალა 1874 წლის 20 აგვისტოს 40 წლის ასაკში.
4. აზნაური, სამსონ ნიკოლოზის ძე ბაქრაძე. გარდაიცვალა 1889 წლის 24 აგვისტოს.
5. გადამდგარი მაიორი ვლადიმერ პეტრეს ძე ბოზილუევი. გარდაიცვალა 1875 წლის 4 იანვარს, 53 წლის ასაკში.
6. ქუთაისის ვაჟთა პროგიმნაზიის ინსპექტორი, სამოქალაქო მრჩეველი ვასილ მიტროფანეს ძე იუდინი. გარდაიცვალა 1880 წლის 17 აპრილს 54 წლის ასაკში.
7. მეცნიერი, ანთროპოლოგი მიხეილ ვიქტორის ძე მალახოვი. დაიბადა 1856 წლის 4 ივნისს. გარდაიცვალა 1885 წლის 20 იანვარს.
8. საკათედრო ტაძრის დეკანოზი იოანე გიორგის ძე გამრეკელოვი. გარდაიცვალა 1886 წლის 17 დეკემბერს 52 წლის ასაკში.

9. კაპიტანი ივანე ნიკოლოზის ძე პროსკურინი. გარდაიცვალა 1879 წლის 29 მაისს.
10. კოლეგიის ასესორი, პეტრე პროხოვრეს ძე გრიგორიევი.
11. ექიმი, გიორგი ივანეს ძე უტულოვი. დაიბადა 1859 წლის 23 აპრილს. გარდაიცვალა 1892 წლის 15 ივნისს.
12. საიდუმლო მრჩეველი ვასილ ივანეს ძე ესეინი. დაიბადა 1821 წლის 9 აპრილს. გარდაიცვალა 1881 წლის 16 მარტს.
13. ალექსანდრე ივანეს ძე ოგიევსკი - ქუთაისის ყოფილი პოლიცემისტერი.
14. აზნაური გიორგი კანდელაკი. გარდაიცვალა 1883 წელს 50 წლის ასაკში.
15. გენერალ-მაიორი ვლადიმერ პავლეს ძე ჩერეპანოვი. გარდაიცვალა 1879 წლის 21 იანვარს.
16. პოდპოლკოვნიკი ვილჰელმ თეოდორეს ძე აპელი. დაიბადა 1835 წლის 11 ივლისს. გარდაიცვალა 1890 წლის 6 ივნისს.
17. გიორგი მამუკას ძე ნიკოლაძე (იქვე, ფ. 46).

ქუთაისის მთავარანგელოზთა ტაძარსა და გალავანში დასაფლავებული არიან:

1. დეკანოზი იესე გიორგაძე. საფლავის ქვაზე წარწერაა:
„მოშიში სახარების იგავისა, რათა არა მეწოდეს უხმარი მონა მოწაფე მადლთა ღვთისათა ასრულებად წადილის ჩემისა და ვიხილე ნაყოფი ნაშრომთა ჩემთა - აგებითა ქუთაისის ტაძრისათა სახელსა ზედა წმიდათა მთავარ-ანგელოზთა

მიხაილ და გაბრიელისათა, რომელ შინა დავემკვიდრე სასოებით - განსრული საწუთოის ცხოვრებისაგან ჩყმა წელსა, თვესა ივნისსა 27 სა რიცხვსა, მოხუცი 85 წლისა დეკანოზი იესე გიორგაძე, ვინაცე გევედრები ყოველითა შენდობა მიბრძანოთ ჩემ უღირსებისათვის ში მამანო და ძმანო, აჰა შესრულდა საღმრთო განჩინება, მიწა მოვიქეც და თქვენდაც ჯერ არს ხსენება განჩინებისა ამის - ამინ.

2. დეკანოზი რაჟდენ გიგაუროვი. საფლავის ქვაზე წარწერა:

„არა დავიდებ გულსა ჩემსა, გარნა მხოლო იესო და ესეცა ჯვარცმული ამა მთავარანგელოზობის ეკლესიის წინამძღვარი დეკანოზი რაჟდენ გიგაური (1837-1904 წ.)

3. თავადი დიმიტრი გრიგოლის ძე წერეთელი საფლავის ქვაზე წარწერა:

„სოფელსა ამას შინა განისვენებს გვამი კნიაზის დიმიტრი გრიგოლის ძის წერეთლისა რომელიცა ორ ათეულ - მესამესა წელსა თვისისისა ჰასაკისასა სამარადისოდ მოსაწყდელად უწინარეს მშობელთა და საყვარელისა მუეღლისა მისისა ჩყვთ სა წელსა მოკლულ იქნა ღამით იდუმალ საძაგელისა მეშურნისა კეთილთა მისთასა“.

ტაძრის გალავანში დასაფლავებული არიან:

1. ექიმი სამსონ ბესარიონის ძე თოფურია.

2. სამრეკლოს ქვეშ დასაფლავებულია აზნაური ივანე სიმონის ძე ბაქრაძე. საფლავის ქვაზე წარწერა: „ვიგრძენ რა ამოება

საწუთოდსა სოფლისა, მისთვის ვაშენე სამრეკლო დიდი მთავარანგელოზისა, ივანე ბაქრაძე წოდებულს მომიხსენებდეთ უფლისა და მეუღლას ჩემსას დარეჯანს ფრიდ მოღვაწედ ყოფილსა სრულ იქნა ესე შენობა ათას რვას ორმოცდაერთსა წელსა; შეეწიოს საუკუნოდ ყოვლისა მპყრობელს მოწყალეს ღმერთსა ივანე სიმონი მწედ მექმნას ამა ქუთაისის მცხოვრებელს და მენი და ასულნი ჩემნი განარინოს განსაცდელსა".

3. აზნაური გაბრიელ ივანეს ძე ბაქრაძე. საფლავის ქვაზე წარწერა: „აქა მდებარებს გაბრიელი ივანეს ძე ბაქრაძე დაბ. 1838 წ. მიიც. 1878 წ. 16 ნოემბერს".
4. აზნაურ გაბრიელ ბაქრაძის მეუღლე მართა სიმონის ასული. საფლავის ქვაზე წარწერა: „აქ მდებარებს მართა სვიმონის ასული მიქიაშვილისა მეუღლე ბაქრაძისა, დაიბ. 1852 წელსა, 2 მაისს, გარდაიცვალა 1893, 9 აპრილს".
5. თავადი სვიმონ ივანეს ძე აბაშიძე. საფლავის ქვაზე წარწერა: „ვუძღვნი ნადეჟდა ზუბოვი თავადის წერეთლის ასული: „მომიხსენე მე უფალო ოდეს მოხვიდე სუფევეთა შენითა, ლოდსა ამას ქვეშე მდებარე მონა ღვთისა სვიმონ ივანეს ძე აბაშიძე, შობიდან 77 წლისა და გადავიცვალე 1889 წელსა, თებერვლის 6 რიცხვსა, აღმომკითხველთაგან ვითხოვ შენდობას".
6. როდამი გაბრიელის ასული ქავთარაძე-ივანოვისა. საფლავის ქვაზე წარწერა: „Вы руке твоей Господь Иисусе Христе, Боже мой, предаю духъ ... Родама Гаврииловна Иванова, рожденная

Кавтарадзе, сканчалась 8 июня 1899 года 82 летъ отъ роду – мир праху твоему".

7. აზნაური მურზაყან მამუკას ძე იოსელიანი. საფლავის ქვაზე წარწერაა: „მოიხსენე უფალო საფლავსა ამას მდებარე (дворянинъ) აზნაურ მურზაყან მამუკას ძე იოსელიანი შობიდან 6 წლისა და განსრული ამა საწუთრო სოფლისაგან ჩყმდ სა წელსა მაისის კბ დღესა. აღმომკითხველთაგან ვითხოვ შენდობასა".

8. თავადი სიმონ აბაშიძე. საფლავის ქვაზე წარწერაა: „ჩყდა წელსა აპრილის კ სა დღესა ქუეშე ლოდისა ამისა დასაფლავებულ არს მტვერი გარდაცვალებულისა კ ზ სიმონ აბაშიძის გამდლისა ლომისეულისა შობიდან 6 წლისა ითხოვს აღმომკითხველთან შესწირონ მისთვის ლოცვა ღმერთსა".

9. აზნაური კონსტანტინე იოსელიანი.

10. აზნაური სტეფანე ლოლუა.

11. აზნაური იოანე ვარლამის ძე მხეიძე. საფლავის ქვაზე წარწერაა: „ამა სოფელსა მდებარე კოლესკის ასესორი აზნაური იოანე ვარლამის ძე მხეიძე დაბადებიდან სამოცდაცამეტის წლისა გარდაიცვალა ჩყკზ წელსა იანვრის კა დღესა წამკითხველო შენდობას გთხოვთ".

12. თავადი ეკატერინა დავითის ასული ბაგრატიონი-ერისთავისა. საფლავის ქვაზე წარწერაა: „здесь покойтся прахъ княгини Эристовой урожденной светлейшей князь Багратионъ, умеръ 21 Апреля 1890 года, от рождения на 77 году".

13. პოლკოვნიკი, თავადი კონსტანტინე დიმიტრის ძე ქსნის ერისთავი. საფლავის ქვაზე წარწერა: „ამა ლოდსა შინა განისვენებს პოლკოვნიკი თავადი კონსტანტინე დიმიტრის ძე ქართლელი ქსნის ერისთავი, გარდაიცვალა 1906 წ. მარტის 13 რიცხვსა“.
14. აზნაური საბა კლდიაშვილი.
15. თავადი ნიკოლოზ აბაშიძე - ქუთაისის ყოფილი ქალაქის თავი.
16. უბრწყინვალესი თავადი მიხეილ მიხეილის ძე შერვაშიძე.
17. თავადი ასლან წულუკიძე.
18. თავადი დავით ერისთავი (იქვე ფ. 48).

ქუთაისის სასაფლაოს მთავარანგელოზის ეკლესიის გალავანში დასაფლავებული არიან:

1. ლეიბგვარდიის მოსკოვის პოლკის შტაბს-კაპიტანი იოსებ მაკარის ძე კალნიკოვი. გარდაიცვალა 1887 წელს.
2. კაპიტანი მაქსიმე ივლიანეს ძე ხილკევიჩი. გარდაიცვალა 1887 წელს.
3. კაპიტანი მიხეილ ლუარსაბის ძე ზედგინიძე. გარდაიცვალა 1881 წელს.
4. არტილერიის პოლკოვნიკი ვასილ ვასილის ძე ჟდანოვი. გარდაიცვალა 1886 წელს.
5. კოლეგიის მრჩეველი ივანე სიმონის ძე მაჟნევსკი. გარდაიცვალა 1891 წელს.
6. მღვდელი გერასიმე ნიკოლოზის ძე აბზიანიძე. გარდაიცვალა 1892 წელს.

7. თბილისის სიონის ტაძრის დეკანოზი სტეფანე ეგნატეს ძე ბულგარევიჩი. გარდაიცვალა 1893 წელს.

ქუთაისის წმ. მთავარ მოციქულთა პეტრეს და პავლეს ეკლესიაში დასაფლავებული არიან:

1. მღვდელი ნიკოლოზ ხუციევი. საფლავის ქვაზე წარწერა არ არის.
2. მღვდელი სიმონ დიდიძე. საფლავის ქვაზე წარწერა არ არის.
3. თავადი ნიკოლოზ მერაბის ძე ჩიქოვანი. საფლავის ქვაზე წარწერა: „Генерал-майор Николай Мерабович кн. Чиковани 23 мая 1833 г. – 2 июня 1892 г.“
4. ეკლესიის გალავანში დასაფლავებულია პოლკოვნიკი პეტრე ქორქაშვილი. საფლავის ქვაზე წარწერა არ არის (იქვე ფ. 50)

ქუთაისის სასულიერო სასწავლებლის ეკლესიის (ბაგრატის ტაძრის) გალავანში დასაფლავებული არიან:

სასულიერო წოდება:

1. საკათედრო ტაძრის დეკანოზი სიმონ ჩარკვიანი.
2. აზნაური ვასილ სიმონის ძე ჩარკვიანი დეკანოზ სიმონის შვილი.
3. დეკანოზი სიმონ მიქიაშვილი.
4. დეკანოზი ნიკოლოზ ქუთათელაძე.
5. მღვდელი ზაქარია მიქაძე.
6. მთავარდიაკონი იოსებ შარაბიძე.

თავადები:

7. გიორგი ჩიჯავაძე.
8. მარიამ დავითის ასული ყიფიანი.

9. ეფემია ალექსანდრეს ასული მაჭუტაძე.

აზნაურები:

10. ნიკოლოზ ლევანის ძე ქორქაშვილი.

11. დავით ქვარიანი.

12. დავით ქვარიანის მეუღლე.

13. იაკობ მათეს ძე ნიკოლაძე.

14. იაკობ მათეს ძე ნიკოლაძის მეუღლე.

15. ალათი, კოლეგიის მრჩეველ გიორგი ბესარიონის ძე
ლოლობერიძის მეუღლე.

16. ბესარიონ ლოლობერიძე.

17. ბესარიონ ლოლობერიძის ქალიშვილი.

18. გიორგი ზურაბის ძე იოსელიანი.

19. სოფიო, გიორგი ზურაბის ძე იოსელიანის მეუღლე.

20. ეგნატე სიმონის ძე ჩხეტია.

მოხელეები:

21. კოლეგიის მრჩეველი ივანე ვასილის ძე განგესოვი.

22. სამოქალაქო მრჩეველი ალექსი ივანეს ძე რაევსკი-
კრესტიანოვი.

23. კოლეგიის ასესორი დამიანე ივანეს ძე პუშკარევი.

24. ალექსანდრე თეოდორეს ძე ვიტტე.

25. კოლეგიის მდივანი ლუკა გიორგის ძე გოგიჯანოვი

26. ალათი, კოლეგიის მდივნის ქორქაშვილის მეუღლე.

27. მარია ვოლსკაია, კოლეგიის მდივნის მეუღლე.

28. კოლეგიის მდივანი, შტაბს-ლევარი ალექსი მიხეილის ძე
კულიჩსკი (იქვე ფ. 51).

სამხედროები:

29. ლიტვის ეგერთა პოლკის მოსამსახურე მიხეილ ვასილის ძე რუსაკოვი.
30. უნტერ ოფიცერი თეოდორე ივანეს ძე ზახარჩუკი.
31. პოლკოვნიკი დამიანე ვასილის ძე ტულაევი.
32. პოდპორუჩიკი კორგალოვის მეუღლე.
33. პოლკოვნიკი იპოლიტე აპოლონის ძე გალაფეევი (იქვე ფ. 52)

სამწუხაროდ, არ არის შემორჩენილი ამ დროს შედგენილი (შეიძლება არც შეუდგენიათ?!) წმ. გიორგის ეკლესიის ნეკროპოლის აღწერილობა.

ასეთია, ზოგადად, XIX საუკუნეში ქუთაისში არსებული სასაფლაოების ისტორია. აქ განხილული სასაფლაოებიდან საფიჩხიის, ოლასკურის, გოჭოურის, ჭომის და მწვანეყვავილას სასაფლაოები დღესაც მოქმედია.

რედაქტორისაგან

სასაფლაოთა შესახებ მსჯელობა და მათ შესახებ გადაწყვეტილებანი დაახლოებით საუკუნენახევრის წინანდელია. მაგალითად, ერთ-ერთი სერიოზული დასკვნა ქალაქის სანიტარულ-საასენიზაციო კომისიის მიღებულია 1878 წელს. მასში ვკითხულობთ „...მავნებლობა დასახლებული უბნების რაიონში მდებარე სასაფლაოებისა ცალსახაა – ...ქალაქ ქუთაისში უფრო განვითარებული ხალხის ხმა აღიარებს მათი დახურვის აუცილებლობას.“

აღსანიშნავია, რომ აღნიშნული კომისიის შემადგენლობაში, მსუბუქად რომ ვთქვათ, უცხოელები ჭარბობდნენ. შემადგენლობა კი ასეთი იყო: ნონსბერგი (თავმჯდომარე), ნოვაცკი, რაზუმოვი, ფარასტანოვი. ერთად-ერთი ქართველი მასში ქალაქის წარმომადგენელი ჯაიანი იყო.

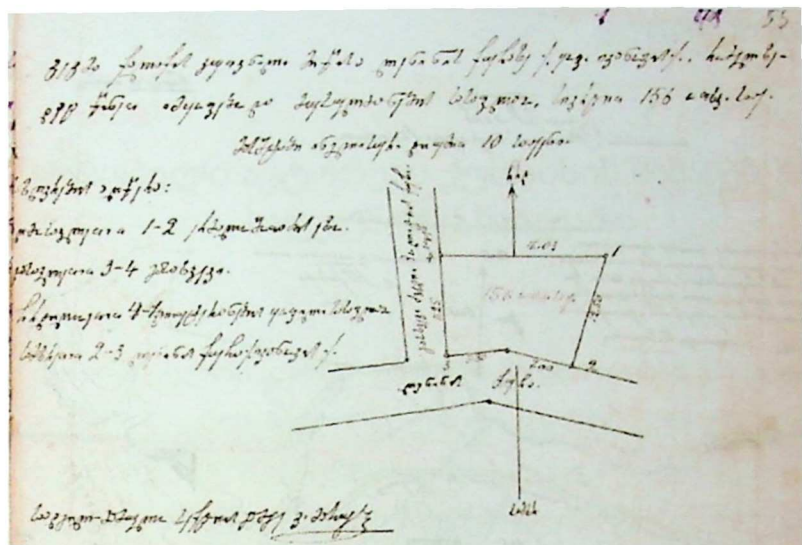
სასაფლაოთათვის ახალი ადგილების შერჩევის გადაწყვეტილება ქალაქის ადმინისტრაციამ რეალურად განახორციელა ათიოდე წლის შემდეგ. ერთ-ერთი ახალი სასაფლაოს (მეხუთე უბნისათვის) ადგილის შერჩევისას იმსჯელეს გამოეყოთ მიწა მესხეთის გზის გასწვრივ, მღვდელ გიორგაძის მამულში და მის გაგრძელებაზე. ეს ახლანდელი ე.წ. „ძელქვიანის სასაფლაოს“ მიმდებარე ადგილზეა საუბარი, ყოფილი ნინოშვილის ქუჩის შუა წელი დაახლოებით. მაგრამ ამ ადგილის შესახებ გადაწყვეტილებას გუბერნატორი იწუნებს და ქალაქის თავს წერს – არ გეთანხმებით, რადგანაც აქ საკმაოდ მჭიდრო დასახლება ვითარდება და იგი პერსპექტიულიაო, ასე რომ 25 წლის შემდეგ ეს ადგილი დასახლების ცენტრში შეიძლება აღმოჩნდეს, ამიტომაც სხვა შეარჩიეთო..

ახლა კი რა ხდება? სხვა სასაფლაოებზე აღარაფერს ვიტყვით, მხოლოდ ე.წ. ძელქვიანის სასაფლაოს მაგალითზე შეიძლება მსჯელობა საუკუნის შემდეგ... იგი ხომ ფართოვდება და მის მიმდებარედ კერძო სასაფლაოც გაიხსნა რამოდენიმე წელია..

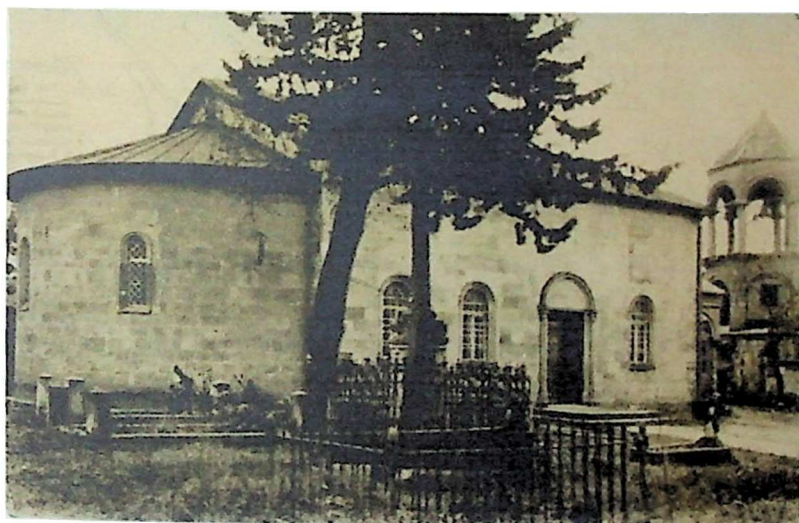
ეს ისე შედარებისათვის და რასაკვირველია „ქალაქის უფრო განვითარებული ხალხის“ სამსჯელოდ...

ბაგრატის ტაძრის სასაფლაო 1930-იანი წლები

მაჰმადიანთა სასაფლაოს გეგმა (ქ.ც.ა. ფ. 38 ან 1 ს. 4 ფ. 55)

მთავარანგელოზის ტაძრის სასაფლაო 1930-იანი წლები

ევროპელი ავტორები ქუთაისის შესახებ XIX საუკუნის II ნახევარი

საქართველოს გეოგრაფიულმა მდებარეობამ დიდი გავლენა იქონია ქვეყნის პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ცხოვრებაზე. ორი კონტინენტის - ევროპისა და აზიის შესაყარზე მოქცეულ ამ ქვეყანას ხშირად სტუმრობდნენ მოგზაურები, ვაჭრები, პოლიტიკური მოღვაწეები, რომელთაც იზიდავდათ ლამაზი ბუნება, წიაღისეული, შრომისმოყვარე, გულღია ხალხი, ყოველივე ამის გამო, საქართველო იმთავითვე მოექცა ჟამთააღმწერლების, მოგზაურების, დიპლომატებისა და მისიონერების ყურადღების ცენტრში. საქართველოს მიმართ გულგრილნი არც მხატვრული სიტყვის ოსტატები დარჩენილან. ევროპელი მწერლები მოგზაურობდნენ საქართველოში, აღწერდნენ ნანახსა და განცდილს და ზოგჯერ საკუთარ ნაწარმოებთა სიუჟეტებად იღებდნენ რეალურ თუ ზღაპრად ქცეულ ფაქტებს საქართველოს ისტორიიდან. თუ ევროპელ მწერალთა მოსაზრებებს თავს მოვუყრით და დავალაგებთ, ერთ ჯგუფში აღმოჩნდება იმ უცხოელთა აზრები, რომელნიც ჩვენში არასოდეს ყოფილან და საქართველოს სხვათა ინფორმაციის საფუძველზე იცნობდნენ, მეორეში ის უცხოელი მწერლები თუ მოგზაურები, რომელთა

უშუალოდ იმოგზაურეს საქართველოში და მოგზაურების შედეგად მიღებული შთაბეჭდილებანი გადმოგვცეს.

საქართველოზე ძველი აღმოსავლური წყაროების გარდა ცნობები მოგვაწოდეს ანტიკური ხანის ჯერ ბერძენმა და შემდეგ რომაელმა მწერლებმა. მართალია ხშირად ეს ცნობები ზღაპრული საფარველით არის გარემოცული, მაგრამ მაინც შეიძლება მოიძებნოს რეალური სინამდვილის ამსახველი ცალკეული მომენტები.

წინამდებარე ნაშრომში გვინდა ვისაუბროთ იმ ევროპელ ავტორებზე, რომლებიც იმყოფებოდნენ საქართველოში, კერძოდ ქუთაისში XIX საუკუნის II ნახევარში და ჩვენი ქალაქის შესახებ გადმოგვცეს ღირსშესანიშნავი ცნობები და აღწერილობები.

ქართველ ხალხს და მის მდიდარ სულიერ კულტურას არაერთი უცხოელი მეგობარი ჰყავდა ყოველთვის მათი რიცხვი თანდათან გაიზარდა ჩვენი კულტურის აღმავლობისა და განვითარების კვალობაზე და დღესაც არაერთი ასეთი მეგობრები, ე.წ. „შორეული თავისიანები“, როგორც დიდი ქართველი მწერალი და საზოგადო მოღვაწე ილია ჭავჭავაძე უწოდებდა მათ, საკმაოდ ბევრი გვყავს საზღვარგარეთის სხვადასხვა ქვეყანაში.

ქართველმა კარგად იცის თავისის შორეული მოძმის დაფასება. განა ცოტანია ისეთები, რომლებიც მართლაც ღირსნი არიან დაფასებისა, რომლებმაც შეიყვარეს და შეითავსეს საქართველოს ისტორია, კულტურა და ჩვენი ქალაქის ისტორია თუ ბატონ კონსტანტინე გამსახურდიას დავესესხებით, ჩვენ ისეთ

უცხოელს დავაფასებთ, რომლებიც ჩვენს ამაგს და მხატვრულ კულტურას არ ივიწყებენ და აფასებენ.

ჩვენ გვინდა ვისაუბროთ ისეთ უცხოელებზე, რომლებიც ჩამოსული იყვნენ ჩვენთან, ჩვენს გვერდით ცხოვრობდნენ, გაეცნენ საქართველოს, კერძოდ ქუთაისსა და მის წარსულს, კულტურას და დაგვიტოვეს შესანიშნავი მოგონებები და ევროპელთა ენაზე გამოცეს არა ერთი წიგნი ქართველებსა და ქუთაისზე, ესენია: ბერტა და არტურ ზუტნერები, არტურ ლაისტი, მარჯორი და ოლივერ უორდროპები, ბარონი დე ბაი და სხვ.

ზუტნერები და ქუთაისი

მეუღლესთან - ცნობილ მწერალთან არტურ გუნდაკარ ზუტნერთან (1850-1902 წწ.) ერთად, სახელგანთქმული ავსტრიელი მწერალი და ჟურნალისტი, მშვიდობის დარგში, ნობელის პრემიის ლაურეატი (1905 წ.) ბერტა ფონ ზუტნერი (1843-1914 წწ.) XIX საუკუნის ბოლო მეოთხედში რამდენიმე წელიწადი ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა ქუთაისში. მისი ნამდვილი გვარსახელია ბერტა სოფია ფელიციტა კინსკი. ზუტნერები 1876 წელს საქორწინო მოგზაურობით ეწვივნენ საქართველოს. ცოლ-ქმარს ჩვენი ქვეყანა ისე მოეწონა, რომ ცხრა წელიწადი (1876-1885) დარჩნენ აქ და ამ ხნის განმავლობაში ჯერ გორდში ცხოვრობდნენ, შემდეგ ქუთაისში, ბოლოს კი თბილისსა და ზუგდიდში (ავ. ნიკოლეიშვილი, ოთ. ნიკოლეიშვილი, 2012:196).

საქართველოში ცხოვრების დროს მიღებული შთაბეჭდილებები და მოგონებები ბერტა ფონ ზუტნერს აღწერილი აქვს 1909 წელს შტუტგარტში გამოცემულ „მემუარებში“, რომელიც პროფესორმა ნოდარ კაკაბაძემ ქართულად თარგმნა და კომენტარებით გამოსცა იგი (ბ. ზუტნერი, 1999). როგორც ირკვევა, მიუხედავად იმისა, რომ ბერტა ზუტნერმა სამწერლობო მოღვაწეობა საქართველოში დაიწყო, ქართულ თემატიკაზე გარდა მოგონებებისა, მას სხვა არაფერი აქვს დაწერილი. მისი მეუღლის მხატვრული და პუბლიცისტური თხზულებების უმეტესობა კი საქართველოს და კავკასიის თემას ეძღვნება. ესენია რომანები: „დარეჯანი, მეგრელ ზნეთა სურათი“, „აზნაური“, „შამილი“, „აჭარლები“, „იბერიელნი“, წერილების ციკლი „ვეფხისტყაოსანზე“ და სხვ. (ი. ყიფიანი, რ. სვანაძე, 2017).

ბერტა დაიბადა 1843 წლის 9 ივნისს, პრელაში, კინსკების საგვარეულო სასახლეში. მამა, გრაფი ფრანც იოზეფ კინსკი, გახლდათ ავსტრიის იმპერიის ფელდმარშალ-ლეიტენანტი. ბერტას დაბადებისას მოხუცი გრაფი ახალი გარდაცვლილი იყო.

ბერტას დედა სოფია ვილჰელმინე კიორნერი, გაღარიბებული აზნაურის ქალიშვილი გახლდათ. 20 წლისა იგი სიმდიდრის გამო ცოლად გაჰყვა გრაფ კინსკის, რომელიც მასზე 50 წლით უფროსი იყო. მოხუცი გრაფი დაქორწინებიდან მალევე გარდაიცვალა. ბერტას დედამ ვერ შეაღწია ვენის სასახლეში, რადგან ავსტრიელი არისტოკრატია ამ ქორწინებას თანაბრად არ თვლიდა. სოფიამ ფული, რომელიც მოხუცი გრაფიდან

დარჩა (ბერტას დედამ - ვ.წ.) წააგო ჰომბურგის, ბადენ-ბადენის და ვაისბადენის კაზინოებში (ბ. ზუტენერი, 1999:7).

ბერტას მეუღლე ბარონი არტურ გუნდაკარ ზუტენერი ცოლზე 7 წლით უმცროსი იყო. იგი ერთ დროს მდიდარი და არისტოკრატიული წარმოშობის ბარონ კარლ ზუტენერის უმცროსი ვაჟიშვილი გახლდათ (კარლ და კაროლინე ზუტენერებს ჰყავდათ 4 ქალიშვილი და 3 ვაჟიშვილი), ჰქონდათ ვენაში სასახლე და საგვარეულო მამული სასახლითა და კოშკით ვენიდან დაახლოებით 80 კმ-ში, სოფელ ჰარმონსდორფში.

ბერტა ფონ ზუტენერს შტეფან ცვაიგმა საგანგებო - ესე მიუძღვნა, ხოლო თავისი მემუარების წიგნში „გუშინდელი ქვეყანა“, მას „ჩვენი დროის დიდებული, სულგრძელი კასანდრა და პაციფიზმის ფუძემდებელი უწოდა“ (ნ. კაკაბაძე, ნ. რუხაძე, 1963:8).

გერმანელმა კინორეჟისორმა პაროლდ ბრაუნმა, 1952 წელს, გადაიღო ბერტა ზუტენერის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ამსახველი ფილმი „მსოფლიოს გული“.

ბერტა ფონ ზუტენერზე დიდძალი ლიტერატურაა არსებული. აღვნიშნავთ მხოლოდ რამდენიმეს - 1959 წელს გერმანიაში გამოქვეყნდა იოზეფ შტოლრაიტერის წიგნი „ბერტა ფონ ზუტენერი - მშვიდობისთვის მებრძოლი ქალის ცხოვრება“. ვენაში დაიბეჭდა ოსკარ იან ტაუშინსკის რომანი „კაცთმოყვარენი ყველაზე ძლიერნი არიან“, რომელიც ბერტა ზუტენერის ცხოვრებას ეხება. ბერტა ზუტენერის სრული ბიოგრაფია ეკუთვნის ასევე ვენელ ბრიგიტე ჰამანს, რომელიც პირველად დაიბეჭდა

1986 წელს. ბერტა ზუტნერზე გამოკვლევები და სტატიები უამრავია, რომელთა ჩამოთვლას აქ აღარ შევუდგებით.

საქართველოში კი აღსანიშნავია სოლომონ ცაიშვილის ღვაწლი საქართველოში ზუტნერების მოღვაწეობის შესწავლის საქმეში, მან საინტერესო ნარკვევები გამოაქვეყნა, ქართული კულტურის წინაშე მათი დამსახურების შესახებ (იხ. „დროშა“, 1955, №5, 1957, №7). ზუტნერების მოღვაწეობა სრულყოფილად გამოიკვლია პროფესორმა ნოდარ კაკაბაძემ, რომელმაც არაერთი საინტერესო სტატია მიუძღვნა მათ, და ბოლოს, 1999 წელს, გამოაქვეყნა ბერტა ზუტნერის მოგონებები საქართველოზე თავისი თარგმნითა და კომენტარებით.

როგორც აღინიშნა, ბერტას თავად უწევდა საარსებო საშუალებების მოპოვება, რადგან დედამ მამისაგან დატოვებული ქონება გაფლანგა. მან მუშაობა დაიწყო ზუტნერების ოჯახში მომვლელად (გუვერნიორად). აქ იგი შეუყვარდა ბარონის 25 წლის ვაჟს არტურს, რომელსაც ქალმაც თანაუგრძნო, მაგრამ ქორწინების წინააღმდეგი წავიდა ვაჟის მშობლები. შეყვარებულები მალულად დაქორწინდნენ და საქართველოსაკენ გამოსწიეს (ს. ცაიშვილი, 1957:153). აქ მათ ეგულებოდათ გულკეთილი მეგობრები - სამეგრელოს დედოფალი ეკატერინე და მისი ასული სალომე დადიანი-მიურატისა.

ეკატერინე დადიანი ერთხანს პარიზში ცხოვრობდა (1861-1868 წწ), მისი ოჯახი შედგებოდა ორი ვაჟისა და ერთი ასულისაგან. უფროსი ვაჟი ნიკო, მაშინ 17 წლისა, ქალიშვილი სალომე 16, ხოლო უმცროსი ვაჟი ანდრია - 14 წლისა იყო. ეკატერინე ჭავჭავაძე-დადიანის თავისი შვილებითურთ ბინადრობდა ვე-

კერლინის სახლის პირველ სართულზე (ნ. კაკაბაძე, ნ. რუხაძე, 1963:34). მასთან ბერტა ბავშვების აღმზრდელად მოეწყო.

ეკატერინე დადიანის ოჯახში ბერტას ყველა კონტენსინას ეძახდა. პირველად ასე მას უწოდა დადიანების ოჯახის მეგობარმა, იტალიელმა მარკიზმა ალმორინიმ და ეს სახელწოდება შერჩა ბოლომდე. სულ მოკლე დროში ბერტა გახდა ინტიმური მეგობარი ეკატერინე დადიანისა. მათ შორის დაფარული თითქმის არა იყო რა. ერთხელ ეკატერინე გამოუტყდა ბერტას: ამას წინათ კინალამ ხელმეორედ გავთხოვდიო. წარსულ ზაფხულში ბიარეცაში, ესპანეთის უდიდეს და უმდიდრეს არისტოკრატს ჰერცოგ ოსუნას მისი ხელი უთხოვია. მაგრამ დედოფალს უარყვია ესპანეთის უდიდესი არისტოკრატის წინადადება: ის ხომ თავისი ბავშვების მომავლისათვის ცხოვრობდა აქ უმთავრესად, და, გარდა ამისა, ეკატერინეს საოცრად ენატრებოდა თავისი სამშობლო (იქვე:38). ეკატერინე დადიანს იმხანად ბერტასთვის წარუდგენია ერეკლე მეორის შვილიშვილი ირაკლი ბაგრატიონი (ალექსანდრე ბატონიშვილის ვაჟი), რომელთა შორის მალე დამყარებულა მეგობრული ურთიერთობა.

1868 წლის მაისის პირველ რიცხვებში აშილ მიურატი და სალომე დადიანი დაქორწინდნენ. სალომე დადიანს, როგორც თავისი უახლოესი მეგობარი, ბერტაც ჰყოლია ქორწილში მიწვეული და მასთან შემდგომშიაც აგრძელებდა მეგობრობას. ისინი ერთმანეთს წერილებით უკავშირდებოდნენ, რადგან აშილ მიურატი, როგორც საფრანგეთის არმიის ოფიცერი, ალჟირში იყო მივლინებული (ვ. წვერავა, ე. თავბერიძე, 2006:107).

ბერტა თავის ქართველ მეგობართან არ წყვეტდა წერილობით ურთიერთობას. საქართველოში დაბრუნებულმა ეკატერინემ ბერტა მეუღლესთან ერთად მიიპატიჟა ზუგდიდში.

1874 წლის გაზაფხულზე ეკატერინე დადიანმა ბერტას შეატყობინა, ნიკომ შეიყვარა რუსეთის მეფის ალექსანდრე II-ის ახლო მეგობრის, გრაფ ადლბერგის ქალიშვილი. შემდგომ წერილში კი წერდა, რომ ქორწილი მალე იქნებაო. მესამე წერილში კი ბერტას წერდა, თუ როგორ გადაიხადეს ქორწილი პეტერბურგში.

1876 წლამდე ბერტამ და არტურმა ვერ მოახერხეს საქართველოში ჩამოსვლა. ისინი ოდესიდან ჩამოვიდნენ ახლად შეუღლებულ ნიკო დადიანის და მარია (მერი) ადლბერგთან ერთად. ფოთში, შემდეგ კი ქუთაისში. ქუთაისში ცოლ-ქმარს დახვდა ეკატერინე დადიანის გაგზავნილი მსახური, რომელმაც ცოტაოდენი ფრანგული იცოდა. მან ცოლ-ქმარი მოათავსა ქუთაისის საუკეთესო სასტუმროში, რომელიც ფოთის სასტუმროსთან შედარებით, ფეშენებელურ შთაბეჭდილებას ტოვებდა. ბერტა თავის მოგონებებში იხსენებს, რომ იმ დროს ქუთაისში ძალზე ცხელოდა, ამიტომაც ის და მისი მეუღლე უმეტესად აივანზე იმყოფებოდნენ, აქვე საუზმობდნენ, სადილობდნენ და ვახშმობდნენ (ა. კარბელაშვილი, 1990:5).

ქუთაისში ცოლ-ქმარს ზუტნერებს შეხვდა დადიანების ოჯახის მეგობარი გრაფი როსმორდიუკი, რომელსაც მეუღლედ ჰყავდა მეგრელი ქალი და ზუგდიდში ცხოვრობდა. თვითონ გრაფი საფრანგეთიდან იყო და 25 წელი იყო, რაც საქართველოში იმყოფებოდა. აი, სწორედ ეს პიროვნება გამხდარა ზუტნერე-

ბის თარჯიმანი და მას წარუდგენია ცოლ-ქმარი ქუთაისის სა-
ზოგადოებისათვის.

ბერტა ზუტნერი თავისი მოგონებების წიგნში მოგვითხ-
რობს ქუთაისში ნესტორ წერეთელთან გატარებულ საღამოს,
იხსენებს მასპინძლის ქალიშვილ ნინოს, და გადმოგვცემს საღა-
მოზე მიღებულ ღრმა და სასიამოვნო შთაბეჭდილებებს. იგი
მოუხიბლავს ქართულ ეროვნულ ცეკვას და თამადას. ბერტა აქ-
ვე ამცნობს მკითხველს ქართული ცეკვის სიმბოლურ შინაარს
და რა დატვირთვა ჰქონდა თამადას სუფრასთან. საღამოს წვეუ-
ლებაზე ბერტამაც შეასრულა ფრანგი კომპოზიტორის ოპერი-
დან „სიცილის სიმღერა“. მის ამ „ვოკალურ“ სიცილს ოჯახში
მყოფნი სტუმრებიც აყოლიან, რადგან სტუმართა შორის იყვნენ
ისეთები, რომლებმაც ფრანგული იცოდნენ (კარბელაშვილი.
1990:5), ხოლო ბარონი ზუტნერი ფორტეპიანოზე ავსტრიულ
ვალსს უკრავდა (იქვე).

ქალბატონი ბერტა ზუტნერზე ქუთაისში დიდი შთაბეჭ-
დილება მოუხდენია სასტუმროებს. ბერტა აღნიშნავს, რომ ქა-
ლაქში კარგი და ლამაზი შენობები იდგა. მან აქ იხილა განსხვა-
ვებული ტიპის პიროვნებები, რომელნიც ევროპულად იყვნენ
ჩაცმულნი. აქვე აღნიშნავს, რომ წერეთლების სახლი ერთ-ერთ-
თი საუკეთესო იყო ქუთაისში (რაც შეეხება ამ სახლის ადგილ-
მდებარეობას, ქუთაისის ცენტრალური არქივის დირექტორის
ბ-ნ მერაბ კეზევაძის ცნობით იგი დღევანდელი თამარ მეფისა
და გოგებაშვილის ქუჩის შეღმართზე მდებარეობდა).

მეორე დღეს ზუტნერები ეკატერინე დადიანთან გორდში
ავიდნენ, სადაც წვეულებები გაგრძელდა. ცოლ-ქმარი ზუტნე-

რები აღფრთოვანებულები დარჩნენ ქართველთა სტუმართმოყვარეობით. გორდიდან სტუმრები წავიდნენ. სტუმართა შორის იმყოფებოდა დადიანების ნათესავი, რომელიც ქუთაისში ცხოვრობდა. წასვლისას იგი შეპირდა ზუტნერებს, რომ ქუთაისში უშოვიდა კერძო მოსწავლეებს სიმღერისა და უცხო ენის შესასწავლად. ამ იმედით, ზუტნერები ჩამოვიდნენ 1877 წელს ქუთაისში. ბინად ისინი შეჩრდნენ დროებით ეკატერინე დადიანის მეგობარ გენერალ ჰაგემაისტერთან, რომელმაც მათ სახლი დაუთმო მანამ, სანამ ისინი კერძო გაკვეთილების პრაქტიკას დაიწყებდნენ. მალე ზუტნერებთან ქუთაისელი არისტოკრატების შვილები დადიოდნენ მუსიკისა და ვოკალის შესასწავლად ბერტა ზუტნერთან, ხოლო არტურ ზუტნერთან გერმანული ენის შესასწავლად (ბ. ზუტნერი, 1993:63).

1877 წელს, როცა რუსეთ-თურქეთის ომი გამოცხადდა, ცოლ-ქმარმა ზუტნერებმა გადაწყვიტეს ფრონტის წინა ხაზზე წასულიყვნენ. ამისათვის მათ გენერალ-გუბერნატორ დიმიტრი ივანეს ძე სვიატოპოლკ-მირსკის (1825-1899) გაცხადებით მიმართეს – ბრძოლის ველზე სანიტრებად ვიმუშავებთო, მაგრამ სარდლობისაგან უარი მიიღეს (რ. სურმანიძე, 2017:85) (რადგან ცარიზმის მოხელეები თავს იზღვევდნენ, ზუტნერები ხომ უცხო ქვეყნის მოქალაქეები იყვნენ).

საყურადღებოა, რომ არტურ ზუტნერი ერთადერთი პირველი უცხოელი კორესპოდენტი, რომელიც რუსეთ-თურქეთის ომის ამბებს გერმანულ ენაზე აქვეყნებდა. ცნობილ Noie fraiere Presse-ში. გულზელდაკრეფილი არც ბერტა დარჩა. ის აქტიურად მონაწილეობდა ომით დაზარალებულთა სასარგებ-

ლოდ ქუთაისელი მანდილოსნების მიერ გამართულ საღამოებსა და წარმოდგენებში (რ. სურმანიძე:85).

ბერტა იგონებს, რომ „ჩემდა თავად მე, რადგან დაჭრილების მოვლა არ შემეძლო, ბეჯითად ვმონაწილეობდი ქუთათური ქალების მიერ გამართულ წარმოდგენებში. მე მაგონდება ერთი საღამო, რომელიც გაიმართა ბაღში, ქუთათურები „ბულვარს“ რომ ეძახიან. ბაღი ქალაქის შუაგულში მდებარეობს, ხეებით დაბურული სასეირნო ადგილია, უამრავი ხალხი შეიკრიბა. ბაღი გაჩახჩახებული იყო ლამპიონებით, უკრავდა ორკესტრი („ღმერთო, დაიცე მეფე“, გლინკას მუსიკის პოპური – „სიცოცხლე მეფისათვის“, „ბალკანური მარში“ და ა.შ.). იდგა ნივთების ლოტერიის ჯიხურები (ბ. ზუტენერი:65).

ბერტამ ლოტერიის ჯიხურებში იყიდა ბილეთები, რომლებიც ომში დაჭრილებისათვის იყო განკუთვნილი. ბერტამ ლოტერეაში მოიგო ოთხი თიხის ლარნაკი, რომლებიც ისევ ლოტერეაში გაათამაშა და ამით თავისი წვლილი შეიტანა დაჭრილთა დახმარების საქმეში (ბ. ზუტენერი:65).

ბერტა თავის მოგონებების წიგნში იხსენებს ომის დამთავრებას. და თუ როგორ წარმატებული დაბრუნდა ეკატერინე დადიანის ვაჟები ომიდან. აქვე აგრძელებს, რომ ქუთაისში მას და მის მეუღლეს როგორ კარგად წაუვიდათ კერძო გაკვეთილების საქმე. აქვე ბერტა თავის მოგონებების წიგნში გვიყვება, ასევე თუ როგორ კარგად წაუვიდათ საქმე მის მეუღლეს მწერლობაშიც.

არტური წერილებს წერს საქართველოსა და ქართველების შესახებ და გზავნის სამშობლოში, სადაც სიამოვნებით ბეჭდა-

ვენ მათ. ამას მოჰყვა მისი პატარა მოთხრობებიც. ამგვარად, სტუმარი, რომელსაც ადრე თითქმის არაფერი დაეწერა, საქართველოში მწერლად ჩამოყალიბდა და ბოლოს რომანების წერასაც მიჰყო ხელი. ანალოგიური ბედი ერგო ბერტასაც, რომელიც როგორც მწერალი საქართველოში დაიბადა და გერმანული ჟურნალის საავტორო ეგზემპლარარი და ჰონორარიც პირველად სწორედ აქ აიღო (იქვე).

1884 წელს, არტურ ზუტნერის შესახებ გაზეთი „დროება“ (№279) აღნიშნავდა – „ეს რამდენიმე წელიწადია, რაც ჩვენში ცხოვრობს ერთი ავსტრიელი, რომლის სახელიც ხშირად იყონახსენები ჩვენს გაზეთში და რომლის წერილებსაც „ვეფხისტყაოსანზე“, „დროების“ მკითხველები უეჭველია, წაიკითხავდნენ. ეს ლიტერატორი დროგამოშვებით ჰბეჭდავს თავის ფელეტონებს ვენის ერთ გავლენიან გაზეთში, რომელიც სამინისტროს ორგანოდ ითვლება. ერთი ამ ფელეტონთაგანი ეხლა წინ გვიდევს და იქნება საყურადღებო იყოს მისი წაკითხვა ჩვენის მკითხველისათვის... ავტორი ლაპარაკობს იმ შთაბეჭდილებებზედ, რომელიც მას გამოუტანია ერთის საღამოდან და განაგრძობს: „ახლა შევედით მეორე ყრილობაზედ დასასწრებლად. ერთი მოქალაქის სახლში, სადაც შედარებით შესანიშნავს საქმეზედ იქნება ლაპარაკი, სახელდობრ, რუსთაველის გამოჩენილი პოემის „ვეფხისტყაოსნის“ მდიდრულ გამოცემაზედ სურათებით, ერთის, თავის ქვეყნის ნამდვილის შვილის ბ. ქართველიშვილის მეოხებით აიწყო ეს საქმე და შესრულებაც მალე ეღირსება, რადგან მან ამ საგნისათვის უხვად ათას თუმნამდე ფული გადასდო... ბაასი გაიმართა ფრიად პატივცემული პოე-

ტის თავადი ილია ჭავჭავაძის თავჯდომარეობით და დიდხანს არ გასტანა. უმთავრეს მუხლებზედ მალე შესთანხმდნენ და ეხლა იჩინა თავი ძველმა ქართულმა ჩვეულებამ, ენა ყველას ადვილად გაეხსნა და ლაპარაკი, ასე გაჩაღდა, როგორც ცეცხლის ალი მხიარულ ბუხარში“ (ა. კარბელაშვილი, 1990:5).

ქუთაისიდან ზუტნერები ჩადიან ზუგდიდში დადიანებთან, სადაც არტური ნიკო დადიანთან იწყებს მუშაობას, მისი მამულების ზედამხედველად. 1882 წელს, როცა ეკატერინე ჭავჭავაძე გარდაიცვალა და შვილები წავიდ-წამოვიდნენ, ზუტნერები იძულებული არიან კვლავ ახალი სამუშაო ეძიონ და მათ მიაშურეს თბილისს, სადაც არტურმა მუშაობა დაიწყო. ავეჯის ფაბრიკაში მხატვარ გამფორმებლად. ბერტა კი უცხო ენისა და მუსიკის გაკვეთილების მიცემას განაგრძობდა. თბილისში ცხოვრების ოთხი წლის განმავლობაში ისინი გაეცნენ ქართულ მწერლობას, იმდროინდელ მოღვაწეებსა და მწერლებს (ს. ცაიშვილი:154).

როგორც ცნობილია „ვეფხისტყაოსნის“ საორგანიზაციო კომიტეტმა „ვეფხისტყაოსნის“ თარგმნა სთხოვა იონა მეუნარგიას, როგორც ფრანგულის საუკეთესო მცოდნეს. რათა იგი წაეკითხა მხატვარ ზიჩის, რომელიც გამოცემის ილუსტრირებას კისრულობდა. 1884 წლის 16 დეკემბერს პეტერბურგში მყოფ ნიკო ნიკოლაძეს, იონა მეუნარგია ატყობინებდა, რომ მან ცოლქმარი ზუტნერები სამეგრელოში, თავის სოფელ ცაიშში წაიყვანა, რათა იქ კიდევ ერთხელ ბეჯითად წაეკითხათ და გაესწორებინათ მისეული ფრანგული თარგმანი (ი. ჩიქვინიძე, 1997, №1:129). რედაქტირება ხდება ფრანგულად და გერმანულად და

როცა ის დასრულდა, ილია ჭავჭავაძის მითითებით დაუყოვნებლივ გადაეცა ზიჩის. მანაც, ამ ტექსტის მიხედვით შექმნა ილუსტრაციები, რომლებიც „ვეფხისტყაოსნის“ 1888 წლის მდიდრულ გამოცემაში მოთავსდა.

ამრიგად, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, პირველად ცოლქმარი ზუტნერები „ვეფხისტყაოსნის“ ფრანგული თარგმნით გაეცნენ. პოემით აღფრთოვანებული ბერტა შემდგომში წერდა: „იმ შორეულ მხარეში ჩვენს წინაშე გადაიშალა მივიწყებული სამყარო, სამყარო XIII საუკუნისა“. არტურ ზუტნერმა სპეციალური ნაშრომი მიუძღვნა „ვეფხისტყაოსნის“. 1884 წელს, „დროებაში“ (N258) გამოქვეყნდა მისი წერილი „ვეფხისტყაოსნის“ შესახებ, სადაც იგი შოთა რუსთაველს გენიოსს უწოდებს (ი. ტაბაღლა, 1978:40).

ილიასეული „ივერია“ 1886 წელს (N229) იუწყებოდა: „ბარონ სუტნერს (ზუტნერს - ვ.წ.), რომელმაც ისეთი მშვენიერი წერილი დასწერა ჩვენს „ვეფხისტყაოსანზე“ და რომელმაც იცის საქართველოს ცხოვრება, განსაკუთრებით სამეგრელოს, დაუწერია ნემეცურს ენაზე ახალი რომანი, სახელად „აზნაური“. ბარონ სუტნერს აქვს დაწერილი საქართველოს ცხოვრებიდანვე რომანი კიდევ დარეჯანი, მაგრამ სამწუხაროდ, ეს რომანი ჩვენში არ მოიპოვება“ (ა. კარბელაშვილი:5).

თავის წიგნში (მემუარებში) ბერტა ფონ ზუტნერი გადმოგვცემს ქუთაისურ ამბებს და აღწერს ქუთაისში არსებულ მაშინდელ გარემოს. მაგალითად იმას, რომ ქუთაისის სასტუმრო ძალზედ კარგად იყო მოწყობილი, ყოველ ოთახში პირსაბანი

იდგა. ქვეშაგები სუფთა იყო, რომ ქალაქში იხილეს ლამაზი შენობები, განსხვავებული ტიპის პიროვნებები, კარგი ჩაცმულობა. ბერტა აღნიშნავს, რომ წერეთლების სახლი ერთ-ერთი საუკეთესო იყო ქუთაისში, როგორც ეს ზემოთ აღვნიშნეთ.

აღსანიშნავია ხაზგასმით ის, რომ ბერტა როგორც მწერალი საქართველოში დაიბადა, კერძოდ კი ქუთაისში, სადაც მან პირველად დაწერა თავისი ლიტერატურული ნაწარმოები „მარაო და წინსაფარი“. ბერტას სიხარულის საზღვარი არ ჰქონდა, როცა მან ამ ნაწარმოებში პირველი „ჰონორარი“ აიღო. 1877-78 წლების რუსეთ-თურქეთის ომის შემდეგ ბერტა სისტემატურად წერდა და კალამი ხელიდან არ გაუგდია. ბერტა თავის ლიტერატურულ მოღვაწეობას თბილისსა და ზუგდიდშიც აგრძელებდა.

ბერტა ზუტნერი თავის მემუარებში შენიშნავს: მართალია, ჩვენ საქართველოში ყოფნისას სიმდიდრე და ქონება არ შეგვიძენია, მაგრამ აქ ჩამოვყალიბდით ლიტერატორებად და მწერლებად. კრიტიკა გვაქებდა. რედაქტორები სულ ახალ, ახალ ნაწარმოებებს გვიკვეთავდნენ და გამომცემლები უყოყმანოდ ბეჭდავდნენ ნაშრომებს. არტურ ზუტნერის კავკასიურ ნოველებს და რომანებს ევროპაში, ბერტას თქმით, საკმაო პოპულარობა მოუპოვებია.

ცოლ-ქმარი ზუტნერები ცხრაწლიანი ცხოვრების შემდეგ საქართველოდან მიემგზავრებიან და თან მიაქვთ სიყვარული და თბილი მოგონებები საქართველოსა და ქართველებზე. 1885

წლის მაისში ცოლ-ქმარი ზუტნერები ავსტრიაში დაბრუნდნენ. ბერტამ დედის საფლავი ინახულა, ხოლო შემდეგ არტურის ოჯახში მივიდნენ. სრულ ჰარმანსდორფში. აქ მათ ძალიან თბილად შეხვდნენ ოჯახის წევრები. ცოლ-ქმარი ზუტნერები ევროპაში აგრძელებენ აქტიურ საზოგადოებრივ და ლიტერატურულ საქმიანობას. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, შტეფან ცვაიგმა ბერტას სპეციალური ესე მიუძღვნა და თავის მემუარებში - ჩვენი დროის დიდებული, სულგრძელი „კასანდრა“ და პაციფიზმის ფუძემდებელი უწოდა.

1899 წელს, ცოლ-ქმარმა ზუტნერებმა მონაწილეობა მიიღეს ჰააგის სამშვიდობო კონგრესის მუშაობაში, სადაც ავტორიტეტული სიტყვა თქვეს ომის წინააღმდეგ (ი. ერემიევილი, 1996:5).

ბერტა ზუტნერი მშვიდობისთვის ბრძოლის თავისებურ სიმბოლოდ იქცა. მისი რომანი „ძირს იარაღი“ დიდ შემოქმედებით ტილოდ აღიარეს. მთელ მსოფლიოში გახმაურებული ეს რომანი, რომელიც თავის დროზე ევროპის ყველა ენაზე ითარგმნა, მშვიდობისმოყვარეთა მასებში დიდი პოპულარობით სარგებლობდა (ი. ჩიქვინიძე:132). სწორედ ამის გამო, მას, 1905 წელს, ნობელის პრემია მიენიჭა. იგი იყო მთავარი ინიციატორი არა მარტო ავსტრიის მშვიდობის საზოგადოების შექმნის და შემდეგ ამ საზოგადოების პრეზიდენტი, არამედ მან აგრეთვე დიდი ამაგი დასდო გერმანიის მშვიდობის ასოციაციის დაარსებასაც. იგი იყო მონაწილე თითქმის ყველა საერთაშორისო

სამშვიდობო კონგრესისა და კონფერენციისა, რომელზედაც გამოდიოდა მგზნებარე, ანტიმილიტარისტული სიტყვებითა და მოხსენებებით. მისი დაჟინებული თხოვნითა და გავლენით ჩაება სამშვიდობო მოძრაობაში ალფრედ ნობელი. ბერტა წერილობით მიმართავდა მსოფლიოში გამოჩენილ ადამიანებს, მოუწოდებდა და თხოვდა მათ ჩაბმულიყვნენ სამშვიდობო მოძრაობაში (ნ. კაკაბაძე, ნ. რუხაძე:74).

ბერტა ზუტნერის უკანასკნელი ვრცელი ნაწარმოებია მისი მემუარები, რომელიც მან 1909 წელს გამოსცა შტუტგარტში. როგორც ზემოთ აღინიშნა, 1999 წელს პროფ. ნ. კაკაბაძემ თარგმნა ეს წიგნი ქართულად და კომენტარებით გამოსცა კიდევაც. მასში ავტორს გადმოცემული აქვს თავისი შინაარსიანი და საინტერესო თავგადასავალი, რომელშიც საგრძნობი ადგილი უკავია საქართველოში მისი ცხოვრების პერიოდს. ერთ-ერთი თავში კი მოგვითხრობს ქუთაისში თავისი ცხოვრების და იქაური ამბების შესახებ.

არტურ გუნდაკარ ზუტნერი გარდაიცვალა 1902 წელს, ხოლო ბერტა 1914 წელს. გარდაცვალებას გამოეხმაურა ქართული პრესა. გაზეთმა „ცნობის ფურცელმა“ (№2016, 14 დეკ. 1902 წ. გვ. 2), ამასთან დაკავშირებით მცირე ნეკროლოგიც გამოაქვეყნა (რ. სურმანიძე:92). ასევე დაიბეჭდა ცნობები მისი გარდაცვალების შესახებ გაზეთებში „სახალხო გაზეთი“, „იმერეთი“, „თემი“ და სხვ. (ი. ტაბაღუა:43).

ამრიგად, ცოლ-ქმარმა ზუტნერებმა, რომლებმაც საქართველოში თითქმის 9 წელი დაჰყვეს, საკმაოდ ბევრი გახმაურებული ნაშრომი შექმნეს. მათი ლიტერატურული მემკვიდრეობა, ბელეტრისტულ-პუბლიცისტური და კრიტიკულ-ისტორიული ნარკვევები უდაოდ მრავალ საგულისხმო, საინტერესო ცნობებს შეიცავს საქართველოს კულტურულ ცხოვრებაზე, ქართულ ლიტერატურაზე, იმდროინდელ ქართველ მწერლებსა და მოღვაწეებზე, მათთან მეგობრულ და საქმიან ურთიერთობებზე.

აღსანიშნავია, რომ ბერტა ზუტნერისა და მისი მეუღლის შედარებით მცირეხნიანი ცხოვრება და მოღვაწეობა ქუთაისში (1877-1878 წწ.) ასევე ძალზედ მნიშვნელოვანია, ფაქტიურად სწორედ აქ გადადგეს მათ პირველი ნაბიჯები სამწერლო ასპარეზზე, რასაც აღნიშნავდა კიდევ თავის მემუარებში თვით ბერტა. კერძოდ კი იმის შესახებ, რომ პირველი მოთხრობა „მარაო და წინსაფარი“, სწორედ ქუთაისში დაიწერა. ამჟამად სადაც ისინი ცხოვრობდნენ, მემორიალური დაფაა გაკეთებული, ესაა თამარ მეფის №13, რომელის ორგანიზებაში გამორჩეული წვლილი მიუძღვის აკაკი წერეთლის სახ. უნივერსიტეტის პროფესორს ქ-ნ ირმა ყიფიანს.

ბერტა და არტურ ზუტნერები იყვნენ საქართველოს ჭეშმარიტი მეგობრები, ქართული კულტურისა და ისტორიის დიდად მოყვარულნი და დამფასებელნი. მათ მნიშვნელოვანი კვალი დაამჩნიეს საქართველოს მეცხრამეტე საუკუნის მეორე

ნახევრის კულტურულ ცხოვრებას, გაზარდეს საქართველოსა და ქართველი ხალხის ცნობადობა ევროპის ქვეყნებში. ამიტომაც ვალდებულნი ვართ სათანადო პატივი მივაგოთ მათ ნათელ ხსოვნას.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. არველაძე ს., შორეული თავისიანები, ქუთ., 2003
2. ერემეიშვილი ირ., ზუტნერები და ქუთაისი. გაზ. „ახალი ქუთაისი“, 15 ნოემბ., ქუთ., 1996
3. ზუტნერი ბ., ქართველებთან და საქართველოში, წიგნი შეადგინა, მოგონებების ფრაგმენტი თარგმანი და შესავალი დაურთო ნოდარ კაკაბაძემ. თბ., 1999
4. კაკაბაძე ნ., რუხაძე ნ., კავკასია და საქართველო გერმანულ ლიტერატურაში. თბ., 1963
5. ნიკოლეიშვილი ავ., ნიკოლეიშვილი ოთ., ევროპელი ავტორები ქუთაისის შესახებ (XV-XIX სს), ქუთ., 2012.
6. ტაბაღლა ი., საქართველო საერთაშორისო არენაზე XVIII საუკუნის მეორე ნახევარი. თბ., 1978
7. ყიფიანი ირ., სვანიძე რ., ევროპული ავტორები ქუთაისის შესახებ: ბერტა ფონ ზუტნერი, აკ. წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი, საერთაშორისო კონფერენციის მასალები. III, ქუთ., 2017
8. ჩიქვინიძე ი., საქართველო ზუტნერების თვალით, ჟურ. „საქართველო ევროპა-ამერიკა“, №1, თბ., 1997

9. ცაიშვილი ს., ორი ავსტრიელი მწერალი საქართველოს შესახებ. ჟურ. „მნათობი“, №7, 1963
10. წვერავა ვ., თავბერიძე ე., ზუტნერები ქუთაისში. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ქუთაისის სამეცნიერო ცენტრის შრომები. XVIII, თბ., 2006
11. გაზ. „დროება“, თბ., 1884, № 279
12. გაზ. „ცნობის ფურცელი“, 1902 წ. 14 დეკემბერი
13. გაზ. „ივერია“, #229, 1886 წ.

The Sutners and Kutaisi

The first woman Nobel Prize winner, Bertha Sutner lived in Tbilisi, with her husband Arthur, for almost ten years (1876-1886). In Paris she had got acquainted with the Queen of Megrelia, Ekaterine Dadiani, and her family. They became very good friends. After that, they used to write to each other. Soon, Bertha married to Arthur Von Sutner. Ekaterine Dadiani invited them to Megrelia. The Sutners arrived there and settled in Gordi. They were greeted warmly there. The Sutners were impressed with the Georgian's hospitality; they started to give lessons in foreign languages and music to Georgian children in Kutaisi. As a writer Bertha was born in Kutaisi. They lived in Kutaisi. Tamar Mepe Street N13. The house has a memorial plaque with the inscription: "In 1877-1878, Austrian writer and pacifist, Bertha von Sutner lived here".

After Ekaterine Dadiani died, they moved to Tbilisi, and were greatly supported by Georgian public activities. In 1886, the Sutners

went to Europe and proceeded their literary and public activities. Bertha Sutner wrote the novel "Down with Arms", the book contains some interesting information about the peace and she was awarded with the Nobel Prize. In 1909, she published the book about the life in Georgia and Georgian literature, about Georgian writers and public figures and about the Sutner's friendly and business relationships with them.

ოლივერ და მარჯორი უორდროპები ქუთაისის შესახებ

საქართველო-ინგლისის კულტურული და ლიტერატურული ურთიერთობის საქმეში დიდი წვლილი შეიტანეს და-მამამ მარჯორი (1869-1909) და ოლივერ (1864-1948) უორდროპებმა. მათი მოღვაწეობა საუკეთესო ნიმუშია ქართულ-ინგლისური ურთიერთობებისა. ისინი საქართველოს მეორე სამშობლოდ მიიჩნევდნენ. უორდროპების სახელი ფართოდაა ცნობილი ქართული საზოგადოებისათვის. დიდია მათი დამსახურება საქართველოს ისტორიის და კულტურის პოპულარიზაციის საქმეში.

უორდროპებმა თავიანთი მოღვაწეობა საქართველოს ისტორიისა და კულტურის მემკვიდრეობის შესწავლას მიუძღვნეს და ევროპულ სამეცნიერო მიმოქცევაში ჩართეს ქართული მწერლობის უმნიშვნელოვანესი ძეგლები.

ოლივერ და მარჯორი უორდროპები იზრდებოდნენ ლონდონში, ტრადიციულ ინგლისურ არისტოკრატიულ ოჯახში,

რომელშიც ღვთის სიყვარული და პატივისცემა სუფევდა. მშობლები - თომას კოლდუელ უორდროპი და მარჯორი კამერონ სკოტი შვილებს სითბოსა და ყურადღებას არ აკლებდნენ. ოლივერი დაიბადა 1864 წელს. ხუთი წლის ასაკში გაგზავნეს შოტლანდიაში, რათა ეროვნული სულისკვეთებით აღზრდილიყო. ლონდონის სკოლის დამთავრების შემდეგ ოლივერი სწავლობდა სორბონის, დისენის და ოქსფორდის უნივერსიტეტებში, სადაც მისი მასწავლებლები იყვნენ ცნობილი სლავისტები - პროფესორი ჯეიმზ ბრაისი და უილიამ მორფილი (მორფილმა 1888 წელს გამოაქვეყნა ნაშრომი „ქართული ენა და ლიტერატურა“, რაც ქართული ლიტერატურის სრული მიმოხილვის პირველი ცდა გახლდათ), პოლიგლოტი და საღვთისმეტყველო ლიტერატურის საუკეთესო მცოდნე სოლომონ მალანი (მალანმა ინგლისურად თარგმნა, ვრცელი კომენტარი დაურთო და გამოაქვეყნა პლატონ იოსელიანის „ქართული ეკლესიის ისტორია“. ამ წიგნით ინგლისურენოვანი სამყარო დღესაც ეცნობა ქართული ეკლესიის ისტორიას. მალანსვე ეკუთვნის გაბრიელ ეპისკოპოსის ქადაგებების თარგმანი). ოლივერი გამოირჩეოდა განსწავლულობით, კეთილგონიერებითა და დახვეწილობით. მას მთელი ოჯახი ეთაყვანებოდა, ხოლო უმცროსი დის მარჯორისათვის ნამდვილი კერპი იყო (მ. აბაშიძე, უორდროპები და საქართველო, ჟურ. „ისტორიანი“, №4, 2019:50).

მარჯორი 1869 წელს დაიბადა ლონდონში. სწავლობდა ბაჩილეიდის კოლეჯში, ისტბორნში, სადაც დაეუფლა ფრანგულ, გერმანულ და ლათინურ ენებს, შემდეგ ოჯახი დაბრუნდა ლონდონში, მარჯორი სწავლას კრედ ბელში აგრძელებს იგი

კარგად ფლობდა რუსულს, რუმინულსა და ქართულს. კითხულობდა და თარგმნიდა ხუცურიდან, მარჯორის მიერ გადაწერილი ძველი ქართული ლოცვები და გალობანი ბოდლის ბიბლიოთეკაში ინახება (იქვე:50). საქართველოს მარჯორი ეცნობოდა ჟან ბატისტ ტავერნიეს, ჟან შარდენის, პიეტრო დელა ვალეს, ედუარდ გიბონის, ჯორჯ ბაირონის და სხვათა წიგნებით, საქართველოთი მარჯორის დაინტერესებასა და მის მიერ ქართული ენის შესწავლაში დიდი როლი ითამაშა ოლივერმა, რომელიც ყველანაირი ინფორმაციით უზრუნველყოფდა მას. მარჯორი ქართულს მ. მაჯოსა და მარი ბროსეს სახელმძღვანელობით სწავლობდა. პირველი წიგნი, რომელიც ქართულად წაიკითხა სახარება იყო. ქართული ენის დახვეწაში მას ეხმარებოდნენ იმხანად ლონდონში „ივერიის“ კორესპოდენტად მყოფი ვარლამ ჩერქეზიშვილი, სანქტ-პეტერბურგში კი - ალექსანდრე ცაგარელი (მ.აბაშიძე, 2019:50). ოლივერ უორდროპი სწავლის პერიოდში ბევრს მოგზაურობდა, როგორც ეს მიღებული იყო ინგლისურ არისტოკრატიულ ოჯახებში და ქვეყნებს ეცნობოდა. თავისი დიდი მოგზაურობა მან იტალიით დაიწყო 1886 წელს. სამი თვე დაჰყო რომის უნივერსიტეტში. შემდეგ ეწვია ეგვიპტეს, სირიას, პალესტინასა და თურქეთს. აღსანიშნავია, რომ ოლივერ უორდროპმა, პირველად, 1887 წ. 19 თებერვალს, პალესტინაში მოგზაურობისას შეიტყო შოთა რუსთაველის შესახებ, როცა ჯვრის მონასტერში მისი ფრესკა ნახა. შეიძლება ითქვას, რომ აქედან იწყება უორდროპების ოჯახის დაინტერესება რუსთაველითა და მისი პოემით, რომლის შესწავლას, თარგმნასა და პოპულარიზებას მათ დიდი დრო და ენერგია

მოახმარეს. 1887 წლის აპრილში ოლივერი საქართველოს ესტუმრა. „მომეწონა რომი, მაგრამ აღფრთოვანებული ვარ საქართველოთი, ყველაზე ლამაზი ქვეყნით“, - სწერს თავის მშობლებს. უორდროპებს საქართველოთი აღფრთოვანება სიცოცხლის ბოლომდე არ განულებიათ (მ.აბაშიძე:50).

ოლივერი აგროვებდა მასალას საქართველოს შესახებ, იწერდა ქართულ ზღაპრებს, აგრეთვე ქართულ ლეგენდების (მყინვარწვერზე, თამარ მეფეზე, შოთა რუსთაველზე და სხვ.) უცნობ ვარიანტებს, ხვდებოდა ქართული ინტელიგენციის წარმომადგენლებს და თავის შთაბეჭდილებებს საგანგებოდ იწერდა; იგი დაუშვებოდა ილია ჭავჭავაძეს, აკაკი წერეთელს, ივანე მაჩაბელს, გაბრიელ ეპისკოპოსს, რუსეთში ყოფნისას კი - ალექსანდრე ცაგარელსა და ალექსანდრე ხახანაშვილს. ოლივერს დიდი მეგობრობა აკავშირებდა ქართული საზოგადოების საუკეთესო წარმომადგენლებთან: ბაგრატიონებთან, ორბელიანებთან, ვაჩნაძეებთან, ანდრონიკაშვილებთან, გელოვანებთან, ჩერქეზიშვილებთან, თუმანიშვილებთან და სხვ. ამ შეხვედრებმა ათქმევინა ოლივერ უორდროპს, რომ საქართველოს უმთავრესი მიმზიდველობა მის ხალხშია. ქართველები მარტო შესახედავად კი არ არიან მშვენიერნი და მომხიბლავნი - ეს ჭეშმარიტად საყვარელი ხალხია - მხიარული, გულდია, ხელგაშლილი, პატიოსანი და უმწიკვლო (მ. აბაშიძე:51).

საქართველოში მოძიებული მასალა აისახა ოლივერის წიგნში „საქართველოს სამეფო“, რომლის ქვესათაური იყო „მოგზაურობა ქალების, ღვინისა და სიმღერის ქვეყანაში“. წიგნის რედაქტორი გახლდათ ოქსფორდის უნივერსიტეტის პროფესორი

უილიამ მორფილი. ეს წიგნი მან საგანგებოდ მიუძღვნა ლორდ ჯეიმზ ბრაისს, ავტორს ნაშრომისა „ამიერკავკასია და არარატი“ (გამოვიდა 1877 წ., ლონდონში), რომელშიც ოლივერის აზრით, საქართველო სათანადოდ არ იყო შეფასებული. ოლივერი აღნიშნავს, რომ საქართველო პრაქტიკულად უცნობია ბრიტანელი საზოგადოებისათვის. საქართველოს წარსული კი ისეთია, რომ შეუძლია თვით რომსა და საბერძნეთს დიდება შემატოს. ქვეყანა სახელგანთქმულია თავისი მშვენიერი ქალებით, მაგრამ ნაკლებადაა ცნობილი ის ფაქტი, რომ ქართველი ერი საუკუნეების მანძილზე ინარჩუნებდა თვითმყოფადობას და მაჰმადიანი მტრებით გარშემორტყმული მარტო იბრძოდა ქრისტიანობის დასაცავად“. ოლივერი ხაზს უსვამდა, რომ ქრისტიანულ სამყაროს გარკვეული მორალური ვალდებულება ეკისრება ამ ქრისტიანი ერის წინაშე. საქართველოში მოძიებელი მასალა აისახა ოლივერის წიგნში, „საქართველოს სამეფო“, რომელიც გამოვიდა ლონდონში, 1885 წელს.

საქართველომ მოაჯადოვა ინგლისელი სტუმარი (იგულისხმება ოლივერ უორდროპი - ვ.წ.). იგი სხვებსაც ურჩევდა, რომ ენახათ საქართველო და ეცხოვრათ აქ: „ვისაც უნდა გულიდან გადაიყაროს ჯავრი, დაღვრემილობა, მელანხოლია და მიზანტროპია, იმაზე უკეთეს წამალს ვერ იშოვნის, რომ წავიდეს და იცხოვროს ამ მხიარულ, გულ-გახსნილ, ხელ-გაშლილ, პატიოსან და გულუბრყვილო ხალხთა შორის“, - წერდა იგი (ოლივერი - ვ.წ.). (ს. ნუცუბიძე, 1989:5).

ინგლისელი სტუმარი (ოლივერ უორდროპი - ვ.წ.) აღწერს საქართველოს კუთხეებს, ჩვენს დედაქალაქს: „ტფილისის ნახვა

ერთსა და იმავე შთაბეჭდილებებს სტოვებს ყოველ უცხოელზე - წერს იგი (ოლივერი - ვ.წ.), მდებარეობა ამ ქალაქისა, მისი მიდამო, ყოველი ქუჩის საკუთარი, განსხვავებული ცხოვრება, მზიარულობა და სიმარტოვე საზოგადო ცხოვრებისა, ყოველივე ეს ერთად მოქმედებს მაყურებელზე საკვირველის ძლიერებით და სასიამოვნო ვრჩებით ნახულით“ (ს. ნუცუბიძე, 1989:5).

ოლივერ უორდროპი აღწერს თბილისის უბნებს - სოლოლაკს, ნარიყალას, ავლაბარს, სიონის ტაძარს, მთაწმინდას, ბოტანიკურ ბაღს, მემუტაიდის ბაღს და სხვ. იგი ხშირი სტუმარი იყო მთაწმინდის, ნაცნობებთან ერთად ამოდიოდა და ისვენებდა აქ.

1892 წელს ოლივერ უორდროპი დაინიშნა ბრიტანეთის ელჩის პირად მდივნად და კონსულად სანქტ-პეტერბურგში. მას თან მარჯორი ახლდა, რომელიც ოლივერს დიპლომატიური მისიის შესრულებაში ეხმარებოდა.

ოლივერ უორდროპმა შოთა რუსთაველის პოემით დააინტერესა ცნობილი რუსი პოეტი და მთარგმნელი - კონსტანტინ ბალმონტი, რომელმაც „ვეფხისტყაოსანი“ რუსულად თარგმნა და გამოსცა (მ. აბაშიძე:52).

უორდროპები ქართული სიტყვაკაზმული მწერლობის შესწავლაზე მუშაობდნენ, რადგან სწორედ ლიტერატურა მიაჩნდათ ერის სულიერების გამომხატველად.

1894 წელს ლონდონში გამოვიდა ოლივერ უორდროპისეული თარგმანი ინგლისურად სულხან-საბა ორბელიანის „სიბრძნე-სიცრუისა“.

მარჯორი უორდროპს თავისი ძმის სიყვარულმა გაუღვიძა დიდი ინტერესი ჩვენი ქვეყნისადმი. იგი ქართული ენის შესწავლას შეუდგა. 1894 წლის 16 იანვარს ილიასეული „ივერია“ (№11) წერდა: „...საქართველოს ცნობილ მცოდნეს, ოლივერ ვარდროპს (უორდროპს - ვ.წ.) და ქ-ნი ვარდროპი (იმდროინდელი პრესაში ეს გვარი ასე წერია - ვ.წ.), თავისი ძმასავით, შეუდგა ქართული ენის შესწავლას, რათა ინგლისის საზოგადოებას გააცნოს საქართველოს ისტორია და ლიტერატურა, რომელსაც დასავლეთ ევროპა, მეტადრე ინგლისი, კარგად ვერ იცნობს. ეს ქალი ისე გულმოდგინედ შრომობს და შედარებით მცირე ხნის განმავლობაში იმდენად შეითვისა ქართული ენა, რომელსაც ევროპელები ადვილად ვერ სწავლობენ, - რომ უკვე გადათარგმნა ინგლისურ ენაზე ქართული ხალხური არაკები. ვლ. აღნიშვლისა, ცალკე წიგნად გამოცემული 1891 წელს. ეს არაკები ამ ახლო ხანში დაიბეჭდება ინგლისურ ენაზედ. ამავე ქალს გადათარგმნილი აქვს თითქმის ერთი მესამედი XII საუკუნის ქართველთა უკვდავი პოეტის რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანისა“ (ან. კარბელაშვილი, 2001:2).

1894 წლის 27 ოქტომბერს მარჯორიმ წერილი გაუზავნა საქართველოში მყოფ ძმას - ოლივერს: „... ჩემი ქართული ბიბლიოთეკა ივსება! ჩემი მუშაობა კი უფრო შინაარსიანი გახდება, თუ საქართველოში ჩამოვალ ... არ ვიცი, რატომ არ შემიძლია, საქართველოს გარდა სხვა რამეზე ვიფიქრო და ვილაპარაკო. მიხარია, რომ შენ მანდ იმყოფები, მაგრამ, ოჰ, ნეტავ მეც ვიყო შენთან ერთად! ახლა ჩემი ორი სიყვარული ერთმანეთის გვერდითაა: „შენ და საქართველო“ (მ. აბაშიძე:53).

1896 წელს მარჯორი უკვე მშობლებთან და უმცროს ძმასთან ერთად ჩამოვიდა საქართველოში. უორდროპებმა იმოგზაურეს იმერეთში - „რამანტიკულ ქვეყანაში“, სადაც მათ ილია ჭყონიას ოჯახი მასპინძლობდა, გურიაში კი მათი მეგზური და მასპინძელი იყო თავადების ტელემაქ გურიელის და დიმიტრი მაჭუტაძის ოჯახები (დიმიტრი მაჭუტაძის მეუღლე - ლევ ტოლსტოის შვილების ყოფილი გუვერნანტი - ეროვნებით ინგლისელი გახლდათ) (იქვე:53). აღფრთოვანებული მარჯორი წერდა: „გურულების დახვეწილი ნაკვთები გასხივოსნებულია ისეთი გამომეტყველებით, რომელშიც ინტელექტი და დაუცხრომელი სული ჩანს“. მარჯორი ხშირად სტუმრობდა აკაკი წერეთელს და მეგობრობდა მის ცოლთან. მარჯორის ნათლულები ჰყოლია საქართველოში - ერთ-ერთი ნათლული ელენე როსტომაშვილი გახლდათ, რომლის ოჯახს ბარათებს სწერდა და საჩუქრებსაც უგზავნიდა. მარჯორი ქართველ, კერძოდ, ხიდისთაველ უდედო ბიჭუნას, ალექსისაც შესწევია, ლონდონშიც მიუღია ... გაურკვეველია, რა ბედი ეწია ამ ბიჭს მარჯორის გარდაცვალების შემდეგ (იქვე).

მარჯორი უორდროპის საქართველოში მეორედ ჩამოსვლის შესახებ გაზეთი „კვალი“ (№26), 1896 წლის 16 ივნისს სწერდა: „ამ ჟამათ თბილისში გვეწვია ქალბატონი მარჯორი ვარდროპი (უორდროპი - ვ.წ.) თავისი ოჯახით: მამით, დედით და ძმით. მას სხვადასხვა ქართული წყაროებიდან შეუდგენია წმინდა ნინოს ცხოვრება ინგლისურ ენაზე და მზად აქვს დასასატამბათ. ამას გარდა, უკვე შავად გადაუთარგმნია ინგლისურ ენაზე „ვეფხისტყაოსანი“ და სურს ქართულის ზედმიწევნით

მცოდნე კაცებთან ერთად განმარტოს ზოგიერთი ბუნდოვანი ადგილების აზრი და შემდეგ მოამზადოს ინგლისურ ენაზე გამოსაცემათ“ (ა. კარბელაშვილი, 2001:2).

თბილისში ჩამოსვლის შემდეგ მარჯორ ვარდროპი (უორდროპი - ვ.წ.) ქუთაისში გაემგზავრა. 25 ივლისს მარჯორი თავისი მამით, დედით და ძმით მატარებლით გორში ჩავიდნენ, სადაც აქ დაჰყვეს საღამოს 10 საათამდე. აქ ბევრმა გორელმა მოიყარა თავი. ექვთიმე კოპლატაძემ მარჯორს ლექსი მიუძღვნა. „ლექსისათვის დიდი კმაყოფილი დარჩა მთელი ოჯახი და მადლობა გადაუხადეს ავტორს. სადგურის ქართველობამ დიდ აღტაცებით გააცილა სტუმრები ქალაქ ქუთაისს“ - იუწყებოდა გაზეთი „კვალი“ (1896, №33).

მარჯორი უორდროპის ქუთაისში ყოფნის ერთ ეპიზოდს იხსენებს თავის სასულიერო ჟურნალში რედაქტორი დეკანოზი დ. ღამბაშიძე: „ერთ დროს თბილისიდან ჩამოვიდა ქუთაისში ჩვენგანაც კარგად ნაცნობი ქალბატონი უარდროპი. ჩვენ გვთხოვა, რომ ქუთაისში მეჩვენებია მისთვის და მისი დედისა და ძმისთვის, რაც რამ იყო საისტორიო შესანიშნავი. გელათის მონასტრის დათვალიერების შემდეგ წავიყვანე არქიერის გორაზე ბაგრატის ძველი ტაძრის საჩვენებლად. როდესაც გორაზე ავედით, მე ორიოდე სიტყვა ვუთხარი გაბრიელ ეპისკოპოს-ზედ, რომელსაც კარგად იცნობდა ინგლისელი (მარჯორი უორდროპი - ვ.წ.) დიდი ნასწავლი არხიეპისკოპოსი და რომელმაც (მარჯორიმ - ვ.წ.) მისი ქადაგებიდან ინგლისურ ენაზე გადათარგმნა რამდენიმე სიტყვა. ქალბატონმა უორდროპმა მოისურვა მისი ნახვა. მე ცოტახნით დავტოვე ბაგრატის ტაძრის

შიგნივ და ყ-დ სამღვდელთა გაბრიელთან წავედი და უამბე ამ მოგზაურთა ამბავი და სურვილი, რომ მათ სურთ მისი ნახვა ყ-დ სამღვდელთა მითხრა, რომ არ შეუძლია მას ელაპარაკოს მათ უცხო ენაზე. მე მოვახსენე, რომ ქალბატონმა უორდროპმა იცის ქართული ენა და ძმამაც ცოტაოდენი რუსული და ადვილად შეუძლია მათი მიღება და მათთან ლაპარაკი. ეპისკოპოსიდან დაებრუნდი ბაგრატის ტაძარში. აქ რაც შესაძლო იყო, გავაცანი ისტორიული მოთხრობა ამ შესანიშნავ ტაძარზე ძლიერ გააოცა ტაძრის გეგმამ ეს უცხოელები. შემდეგ წავიდნენ მათ მეუფე-ბასთან. ყ-დ სამღვდელთა გაბრიელმა მარჯორის სასიამოვნო სა-უბრის შემდეგ აჩუქა წმინდა ნინოს პატარა ხატი, რომელსაც მარჯორი არ იშორებდა და თან ატარებდა ყოველთვის (დ. ღამ-ბაშიძე, ჟურ. „მწყემსი“, 1910, №1-2).

1896 წლის 28 ივლისს „კვალში“ (№22) დაიბეჭდა წერილი „მარჯორი უორდროპი ყვირილას ხეობაში“. ჩვენი მოკეთე და ქართველთა ერის მოტრფიალე ქალბატონი მარჯორი უორ-დროპი თავისი დედ-მამით და ძმით ივლისის შუა რიცხვებში ეწვია გ.ე. წერეთელის სოფ. ჭალას, ყვირილას ხეობაში. იმათ უკვე მოევლინათ კახეთი და ახლა ზემო იმერეთი, კერძოდ ყვი-რილას ხეობა აინტერესებდათ. თუ როგორ შეხვდა სოფელ ჭა-ლას საზოგადოება, მოთხრობილია გაზეთის ამ ნომერში და დაინტერესებული მკითხველი მას იხილავს აქ. რაც შეეხება უორდროპებს დიდად მოეწონათ სოფ. ჭალაში სტუმარ-მასპინ-ძლობა და დამშვიდობებისას გ. წერეთელს მოახსენეს, რომ შემ-დგომში უფრო ხანგრძლივად ესტუმრებოდნენ.

დაბა საჩხერეს იმათ გაათიეს ერთი ღამე თავად ბეჟან წერეთლის ოჯახში და დილით გაემგზავრნენ ჭიათურას. ისინი ჩქარობდნენ, რომ ოც მკათათვისასთვის (ივლისს - ვ.წ.) წვეოდნენ ილ. ჭავჭავაძეს საგურამოში (ა. კარბელაშვილი, იქვე).

ოლივერ უორდროპის დიპლომატიური მოღვაწეობის პერიოდში - რუსეთსა და ბალკანეთში, ჰაიტზე, რუმინეთსა თუ ინგლისში - უორდროპები იძენდნენ საქართველოსთან დაკავშირებულ ლიტერატურას. უორდროპების ძალისხმევით შეიქმნა ყველაზე მდიდარი ქართველოლოგიური ბიბლიოთეკა ევროპაში. მარჯორის გარდაცვალების შემდეგ (1909 წელს ბუქარესტში) ოლივერმა დიპლომატიური სამსახური მიატოვა და ლონდონში დაბრუნდა, განაგრძო ქართული წიგნებისა და ხელნაწერების შეძენა და შევსება, შემდგომში კი ისინი ოქსფორდის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკას გადასცა (ზოდლის ბიბლიოთეკაში უორდროპების კოლექციაში დაცულია 1454 ერთეული წიგნი და 74 ხელნაწერი, რომელთაგან უძველესი VIII საუკუნით თარიღდება) იმავე 1909 წელს ოლივერ უორდროპმა ოქსფორდის უნივერსიტეტში მარჯორის საქველმოქმედო ფონდი დააარსა. ფონდის შექმნის მიზანი ქართული ენის კათედრის დაფუძნება და ქართველოლოგიური კვლევა-ძიების ხელშეწყობა გახლდათ. ფონდმა 1911 წელს გამოსცა მარჯორის მეგობრის ეკატერინე ჩერქეზიშვილის მიერ მომზადებული „ქართულ-ინგლისური ლექსიკონი“ და ოლივერ უორდროპის მიერ მომზადებული „სვანური ენის ლექსიკონი“ (მ. აბაშიძე:54).

ოლივერმა 1912 წელს ინგლისის სამეფო აზიურ საზოგადოებასთან ერთად გამოსცა „ვეფხისტყაოსნის“ პირველი ინ-

გლისური (არასრული) თარგმანი, რომელზეც მუშაობასაც მარჯორი უორდროპი ჯერ კიდევ ლონდონში შეუდგა და რუსეთში განაგრძო, სადაც მას დიდ დახმარებას უწევდა პეტერბურგის უნივერსიტეტის პროფესორი ალექსანდრე ცაგარელი.

1920 წლის იანვარში დასავლეთის დიდმა სახელმწიფოებმა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა დე ფაქტოდ ცნეს. ამ ამბავს მიემდვნა 1920 წლის 14 იანვარს დამფუძნებელი კრების საუბიმო სხდომა, რომელზეც სიტყვით გამოვიდა აკაკი ჩხენკელი. სხდომას ესწრებოდნენ დიპლომატიური კორპუსის წარმომადგენლები, მათ შორის ოლივერ უორდროპიც.

აკაკი ჩხენკელმა თავის სიტყვაში განსაკუთრებით აღნიშნავდა: „მაგონდება ერთი ფრიად საყურადღებო მომენტი: ეს იყო 10 წლის წინათ, 1909 წლის დეკემბერს სამი ქართველი ემიგრანტი, რუსეთიდან გადმოხვეწილი თავისი ცოლებით თუ როგორ მიემგზავრებოდნენ ლონდონთან ახლოს მდებარე სოფელში, რათა მიესწროთ დასაფლავებისათვის და ქართველი ხალხის სახელით ყვავილების გვირგვინი მიეტანათ მარჯორი უორდროპის საფლავთან. აქ იყო უამრავი ყვავილები და გვირგვინი მიტანილი. აქ მისვლისას მათ გაიგეს, რომ მომაკვდავ მარჯორს ეთქვა და ანდერძად დაებარებინა თუ „საქართველომ გამოგზავნის გვირგვინი, მხოლოდ ის ჩამატანეთ საფლავში და სხვა არაო“ (დეპუტატებმა ფეხზე ადგომით სცეს პატივი მიცვალებულის ხსოვნას). ეს სამი დეპუტატი კი იყო: ჩერქეზიშვილი, ანდრონიკაშვილი და აკაკი ჩხენკელი. და აკ. ჩხენკელმა ისიც დასძინა, რომ მარჯორი უორდროპმა „... გადათარგმნა ის თხზულება, რომელიც უკვდავია ჩვენთვის. მან გააცნო ჩვენი

ქართველი ერის გენიოსის ქმნილება ინგლისის ხალხს და ამით გვიჩვენა გზა ინგლისთან დაახლოებისა“ (ა. კარბელაშვილი, 1990:6). როგორც შემდგომ გაირკვა, ამ სამ პიროვნებას ახლდათ მეოთხე დეკანოზი დ. ღამბაშიძე, რომელიც თავის წერილში ამბობს ამას. ამგვარად ოთხმა ქართველმა გააკეთა გვირგვინი ლენტაზე წარწერით: „საქართველოს მოამაგეს“ (ა. კარბელაშვილი, 2001:2).

აწ გარდაცვლილმა მეცნიერ-მკვლევარმა, მედეა აბაშიძემ, მიაკვლია მასალებს, სადაც დასტურდება, რომ ოლივერ უორდროპი მესამედ ესტუმრა საქართველოს 1910 წლის ოქტომბერში და დარჩა დეკემბრის ბოლომდე საქართველოში. 1910 წლის 27 ოქტომბერს, ქუთაისის თეატრში გაიმართა ილია ჭავჭავაძის საღამო ვაჟა-ფშაველას მონაწილეობით. ვაჟა პირველად იყო ქუთაისში. აღნიშნულ საღამოს დაესწრო ინგლისელი საპატიო სტუმარი ბ-ნი უორდროპი, ძმა, ეხლა უკვე გარდაცვლილი ქ-ნ მ. უროდროპისა. მეორე განყოფილების დაწყებამდე ბ-მა ი. ჩიქოვანმა, ქალაქის იმდროინდელმა წინამძღვარმა, შესაფერისად დაუკავშირა ილიას პატივისცემად გამართული საღამო ქ-ნ უორდროპის გარდაცვალებას. მოიგონა მისი ღვაწლი, სიყვარული და პატივისცემა ქართული ენისა და მისი მკაფიო გამოხატულება ილიას წინაშე. აღნიშნა, რომ ქ-ნ უორდროპის ძმა ჩვენთან ერთად დარბაზში იმყოფება და სთხოვა საზოგადოებას განსვენებულის ხსოვნისათვის ფეხზე ადგომით პატივი ეცათ. საზოგადოება ფეხზე ადგა და ამ ინიციატივას ტაშით შეეგება (ირ. ერემეიშვილი, ჟურ. „განთიადი“, 1990, №1:176).

ილია მანუჩარის ძე ჩიქოვანი, როგორც მწერალი, საზოგადო მოღვაწე, „პონტელის“ ფსევდონიმით წერდა ლექსებს, პოემებს, პუბლიცისტურ წერილებს, 1911 წელს აირჩიეს ქუთაისის ქალაქის თავად. იგი თავის მოგონებათა წიგნში წერს: „ქუთაისში, თეატრში, ყოველწლიურად ვაწყობდით ილიას მოსაგონებელ სადამოს. ერთ ასეთ სადამოზე (1910 წლის 27 ოქტ.) როგორც მახსოვს, როცა კიტა აბაშიძე სცენაზე მოხსენებას კითხულობდა ილიას საქვეყნო მოღვაწეობაზე, მოულოდნელად თეატრში შემოვიდა ჩვენი ქვეყნის მეგობრის „ვეფხისტყაოსნის“ ინგლისურად მთარგმნელის მარჯორი უორდროპის ძმა ოლივერი, რომელსაც მე თეატრის ლოჯიდან მისასალმებელი სიტყვით მივმართე. მანაც აღელვებული გულთბილი საპასუხო სიტყვით მიმართა ფეხზე ამდგარ საზოგადოებას: „მე და ჩემს დას მარჯორის გულით გვიყვარდა საქართველო, მაგრამ ჩემი და აღარ არის ამქვეყნად, მე კი სიკვდილამდე ამ სიყვარულის გულში ვატარებ“. ამ სიტყვას მოჰყვა ხანგრძლივი ტაში და ოვაციები („მოგონებანი“, 1958:55).

1910 წლის 18 დეკემბერს თბილისში სტუმრად მყოფ ოლივერს, რომელიც სასტუმრო „ლონდონში“ ცხოვრობდა, ოლღა ჭავჭავაძე წერდა: „დამდეთ პატივი და მინახულეთ, თქვენი ნახვა ჩემთვის იმავე დროს უდრის ჩემს ახლოს რომ ჩემი წმინდათა წმიდა მარჯორი დაფრინავდეს... ჩემო მფარველო ნუ მიატოვებთ და ნუ მომაკლებთ თქვენს კეთილშობილ კაცთმოყვარეობას“ (ირ. ერემეიშვილი, „განთიადი“, 1990:176).

საგულისხმოა ის გარემოება, რომ ქართული კულტურის წინაშე განსაკუთრებული დამსახურებისათვის 1910 წლის 1

დეკემბერს კრებაზე ოლივერ უორდროპი აურჩევიათ საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ნამდვილ წევრად, რასაც მოწმობს ოქსფორდში დაცული დიპლომი, რომელსაც ხელს აწერს ამ საზოგადოების თავმჯდომარე ექვთიმე თაყაიშვილი (გ. შარაძე, 1984:453).

1910 წლის დეკემბრის ბოლოს ოლივერ უორდროპი ტაშკენტს გაემგზავრა და იქიდან მეოთხედ ესტუმრა თბილისს 1911 წლის იანვარში. „ამ დღეებში დაბრუნდა ქ. ტაშკენტიდან პატივცემული სტუმარი ბ-ნი ოლივერ უორდროპი, ერთ კვირას კიდევ დაჰყოფს თბილისში და მერე ზღვით გაემგზავრება სამშობლოსაკენ“ („თემი“, 1911, №2, 17 იანვარი).

ოლივერ უორდროპი საქართველოს მეხუთედ ესტუმრა 1919 წლის 30 აგვისტოს. ამის თაობაზე გაზეთი „სახალხო საქმე“ (1919, №613, 30 აგვ.) წერდა: „აგვისტოს 30-ს 9 საათზე ბათუმიდან თბილისში საგანგებო მატარებლით ჩამოვიდა ბრიტანეთის პოლიტიკური მისიის თავმჯდომარე უორდროპი.

თბილისის სადგურზე ოლივერ უორდროპს შეხვდნენ: მთავრობის თავმჯდომარის მოადგილე ე. გეგეჭკორი, საგარეო საქმეთა მინისტრის ამხანაგი კ. საბახტარაშვილი, მიწათმოქმედების და გზათა მინისტრი ნ. ხომერიკი, გზათა დეპარტამენტის დირექტორი ბ-ნი ჭიჭინაძე, თბილისის ქალაქის თავი ბენია ჩხიკვიშვილი, ქართული კულტურულ-განმანათლებელ საზოგადოებათა და დაწესებულებათა წარმომადგენელნი. ინგლისის მისია გენერალ კორის მეთაურობით, იტალიის მისია პოლკოვნიკ გამბას მეთაურობით, საფრანგეთის მისია პოლკოვნიკ შარიდანის მეთაურობით, სომეხთა, აზერბაიჯანის, პოლო-

ნეთის და უკრაინის მისიათა წარმომადგენლები. უორდროპს: ჩამოყვა მისიის ორი წევრი ჯ. უაიტი და ტ. მელიგან გრენდი („ერთობა“, 1919, 31 აგვ.).

სანამ ბრიტანეთი თავის წარმომადგენლად დანიშნავდა, მანამდე 1918 წელს, ოლივერისა და ანდრია გუგუშვილის ინიციატივით და სერ დ. როსის თავმჯდომარეობით ინგლის-საქართველოს საზოგადოება შეიქმნა.

1919 წელს, როცა ოლივერ უორდროპი ბრიტანეთის მისიის ხელმძღვანელად დაინიშნა, ცდილობდა საგარეო საქმეთა მინისტრ ლორდ კერზონის ყურადღება მიეპყრო საქართველოსათვის, რათა ბრიტანეთს აღმოეჩინა დახმარება ჩვენი ქვეყნისათვის, რადგან საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის არსებობას შავსა და კასპიის ზღვებს შორის ბრიტანეთისათვის ძალიან დიდი მნიშვნელობა ექნებოდა. თუმცა, 1920 წელს, ბრიტანეთმა პოლიტიკური კურსი შეცვალა. პროტესტის ნიშნად სერ ოლივერ უორდროპმა გადაწყვიტა გადამდგარიყო.

მარჯორი და ოლივერ უორდროპები დიდად აფასებდნენ აკაკი წერეთლის პოეტურ გენიას. აკაკის გარდაცვალებამ დიდად დაამწუხრა ოლივერი, რომლის შესახებ გაზეთი „თემი“ იუწყებოდა: „ჩვენი ერის ერთგულ მეგობარს ბატონ ოლივერ უორდროპს, რომელიც ამჟამად ნორვეგიაში იმყოფება დიდი ბრიტანეთის კონსულად შემდგომში წერილი მიუწერია ლონდონში მყოფი დავით ღამბაშიძისათვის, რომელსაც უცნობებია ჩვენი საყვარელი აკაკის სიკვდილი: „თქვენი ცნობა აკაკის გარდაცვალების შესახებ საშინლად მაღონებს. აკაკის სახელი მუდმივ ძვირფასი იქნება ქართველებისათვის. მათთან ერთად მეც

ვიზიარებ ამ ღრმა ეროვნულ უბედურებას და ჩემს ხსოვნაში აკაკი ყოველთვის აღნიშნული იქნება როგორც უმესანიშნავესი ადამიანი, რომელიც კი ჩემს ცხოვრებაში შემხვედრია (ირ. ერე-მეიშვილი:178).

უორდროპების ოჯახის საუკეთესო მეგობარი ქუთაისში იყო ცნობილი პედაგოგი და მოღვაწე ვენერა ბერიძე. ოლივერს ვენერას ცოლად შერთვა ნდომებია. მაგრამ ნათესავებს უარი უთქვამთ, ქალი სამუდამოდ დაგვეკარგებაო. სიკვდილის წინ მარჯორის ძმისთვის უთქვამს: საქართველოში წადი, ვენერა შეირთე და ეს ჩემი ნივთები მას მიართვიო. „აი სწორედ ამ ვენერა ბერიძეს, წერეთლების ახლად დანიშნულ სარძლოს, 1911 წლის 8 ოქტომბერს, საჩხერეში მარჯორი უორდროპის ანდერძის აღსასრულებლად ჩასულ ოლივერ უორდროპისთვის უკანასკნელად გამჟღავნებულ უართან ერთად ახალი სანათესაოს, საწერეთლოს უძვირფასესი რელიკვია „ვეფხისტყაოსნის“ ერთი ძველი საუკეთესო ხელნაწერი უსახსოვრებია მასზედ უიმედოდ შეყვარებული ინგლისელ არისტოკრატ დიპლომატისათვის“ (გ. შარაძე, 1984:450). ნაჩუქარ წიგნზე გაკეთებული წარწერით „თ-დი გიორგი წერეთელი, 1911 წლის 8 ოქტომბერი, ს. საჩხერე, (გ. შარაძე:444). გ. შარაძე დაასკვნის, რომ ოლივერ უორდროპი 1911 წლის 8 ოქტომბერს იმყოფებოდა საჩხერეში, რაც რევოლუციამდელ პრესის ფურცლებზე არაა დაფიქსირებული.

ქუთაისის უნივერსიტეტის, აწ განსვენებული მეცნიერ-მკვლევარი ბ-ნი იროდიონ ერემეიშვილი დაასკვნის, რომ ბ-ნი ოლივერის ჩასვლა უფრო სავარაუდოა საჩხერეში 1910 წლის ოქტომბერში, რადგან იგი ამ პერიოდში იმყოფებოდა ქუთაისში

და იშველიებს გაზეთ „სახალხო გაზეთს“, 1919, №47, 2 ნოემბერი), ხოლო ნოემბერში თბილისში („სახალხო გაზეთი, 1910, №161, 18 ნოემბ.), ამასთან უნდა აღინიშნოს, რომ ვენერა ბერიძე დაქორწინებული იყო როსტომ წერეთელზე 1910 წელს, ხოლო 1911 წლის ბოლოს ოპერაციის შედეგად დიდხანს იავადმყოფა და გარდაიცვალა 1912 წლის 6 იანვარს („კოლხიდა“, 1912, №5, 8 იანვარი) (ირ. ერემეიშვილი:179).

ოლივერ უორდროპისა და ვენერა ბერიძეს შორის მიმოწერიდან (1911, 20 აპრილი, 3 აგვისტო, 3 სექტემბერი), რომლებიც გ. შარაძემ გამოაქვეყნა გაზეთ თბილისში (1984, 21-28 ივნისი) ნათლად ჩანს, რომ ოლივერი საჩხერეში იყო 1910 წლის ბოლოს: „ძვირფასო ოლივერ! როსტომის (წერეთლის, ვენერას ქმრის) ბიძაშვილს, რომელიც ჩვენს გვერდით ცხოვრობს, თუ გახსოვს, თითქოს ერთ ეზოთ ვდგავართ, ჩვენი სახლი და მათი ძლიერ ახლოსაა, რომელსაც ჩვენ გიგას ვეძახით ისე კი სახელად გრიგოლ (გიორგი) სიმონის ძე წერეთელია, სურს გამოგიგზავნოს ოქსფორდში, მარჯორის ბიბლიოთეკას შესწიროს ხელნაწერი სურათებიანი „ვეფხისტყაოსანი“. გთხოვთ, კარგად მომწერეთ, რა რიგად გამოვაგზავნო, რომ არ დაიკარგოს (1911, 3 აგვისტო) (ირ. ერემეიშვილი:179).

ამ წერილის პასუხად, ოლივერი ვენერა ბერიძეს წერდა: „გთხოვთ გადასცეთ თავად გრიგოლ წერეთელს ჩემი გულწრფელი მადლობა იმისათვის, რომ შემომთავაზა თავისი საინტერესო ხელნაწერები ოქსფორდის უნივერსიტეტის მარჯორის ბიბლიოთეკისათვის. უდიდესი სიფრთხილეა საჭირო, რომ

გზაში არ დაიკარგოს ოლივერ უორდროპი (1911, 3 სექტ.) (ირ. ერემეიშვილი, იქვე).

აღნიშნული წერილიდან ნათლად ჩანს, რომ გრიგოლ წერეთელმა თავისი ხელნაწერი „ვეფხისტყაოსანი“ ოლივერს საჩხერეში კი არ გადაცა, არამედ ფოსტით გაუგზავნა ლონდონში და მიიღო 1911 წლის 8 ოქტომბერს, რაც აღბეჭდა მან წიგნის გარე ყდაზე, სათანადო წარწერით ინგლისურ-ქართულ ენაზე) (ირ. ერემეიშვილი:179).

1927 წელს ოლივერ უორდროპმა მიატოვა საჯარო სამსახური და მთელი თავისი დრო მარჯორი უორდროპის ფონდს მიუძღვნა, რომელიც უამრავ სასიკეთო საქმეს აკეთებდა. ფონდი მატერიალურად ეხმარებოდა ინგლისში მყოფ ქართველ სტუდენტებს, რომელთა შორის მიხაკო წერეთელიც ყოფილა. ოლივერი განაგრძობდა ქართული წიგნებისა და ხელნაწერების შეძენას ოქსფორდის უნივერსიტეტისათვის, ბრიტანეთის მუზეუმისა და ლონდონის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტისათვის. ცნობილ ინგლისელ ისტორიკოს უილიამ ალენტან ერთად, ოლივერმა ინგლისში „საქართველოს საისტორიო საზოგადოება“ დაარსა 1930 წელს. ოლივერ უორდროპმა ეკატერინე ჩერქეზიშვილთან ერთად მოამზადა ბრიტანეთში დაცული ქართული კატალოგი. ოლივერ უორდროპის გარდაცვალების შემდეგ (1948 წ.), ფონდმა გამოსცა დევიდ ბარეტის მიერ მომზადებული ინგლისში დაცული ქართული წიგნებისა და ხელნაწერების კატალოგი. ოლივერის სიყვარული საქართველოსადმი მისი ოჯახის წევრებმაც გაიზიარეს. ოლივერის მეუღლის მარგარეტ კოლეთ-უორდროპის, მათი შვილების - ჯეიმზის (ფარ-

ნავაზის), ანდროსა და ნინოს კარი ყოველთვის ღია იყო ლონდონში ჩასული ქართველებისათვის (მ. აბაშიძე:55).

რაც შეეხება მარჯორი უორდროპს, იგი როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, საქართველოში პირველი ჩამოსვლისა და მოგზაურობის შედეგად იმდენად შეიყვარა ჩვენმა ქვეყანამ, რომ სამშობლოში დაბრუნებულმა აქაური შთაბეჭდილებების გამოხატვას, სპეციალური ნარკვევი მიუძღვნა სახელწოდებით „შენიშვნები 1894-1895 წლებში საქართველოში მოგზაურობის შესახებ“.

მიუხედავად იმისა, რომ ამ ნაშრომში, ქუთაისის ღირსშესანიშნაობათა შესახებ მის მიერ მოწვდილ ცნობებში არა ერთი ფაქტოლოგიური შეცდომებია დაშვებული (ამ შეცდომებთან დაკავშირებით კონკრეტულად იხილეთ შესაბამისი ტექსტისათვის თანდართული კომენტარები), საქართველოსადმი გულწრფელი სიყვარულით გამსჭვალული ამ ქალბატონის მონათხრობში მკითხველი ისეთ ნიუანსებსაც და შტრიხებსაც იპოვის, რომლებიც კიდევ უფრო ნათელ წარმოდგენას გვიქმნიან. საუკუნის ბოლო ათწლეულის ქუთაისში არსებულ ყოფაზე (ავ. ნიკოლეიშვილი, ოთ. ნიკოლეიშვილი, 2012:201-202).

ქუთაისში ყოფნის შთაბეჭდილებები მარჯორის გამოუქვეყნებია ცალკე ნაშრომად, რომელიც გამოქვეყნდა ქართულ ენაზე ჟურ. „ცისკარში“, 1958 წ. № 11 და მისი მთარგმნელია ლეილა თაქთაქიშვილი-ურუშაძე. ჩვენ დავიმოწმებთ რამდენიმე ამონარიდს ამ ნაშრომიდან: „ჩვენ იმერეთში ვართ, რომანტიულ ქვეყანაში, აქ ქუთაისში უძველეს ქუთაში (ქუთაისში - ვ.წ.), კოლხეთში, რიონის ჩრდილოვან ტყეებს შორის მოსულა იაზო-

ნი ოქროს საწმისის საძებრად. აქ ჰპოვა მან ის განძიც, რომელსაც დიდხანს ეძებდა. აქ ჩასჩურჩულებდა ყურში სიყვარულის ზღაპრებს მშვენიერ ჯადოქარს მედეას.

აი, აქ უფატრავდა გულს ზეცის ფრთოსანი ძაღლი ზევსის სასტიკი ბრძანებით კლდეზე მიჯაჭვულ პრომეთეს.

მრავალი ლეგენდა შემოუნახავს გლეხთა მეხსიერებას, ერთი მათგანი არის ლეგენდა ამირანის შესახებ. რომელიც სხვა არ არის რა, თუ არა კლასიკური მოთხრობა პრომეთეს შესახებ.

მედეა და იასონი დღემდე საკუთარ სახელებად იხმარება ქართველებში და თქვენ შეხვდებით ტელემაქს, იუნონასა და ვენერასაც კი ამ საინტერესო ქვეყნის ლამაზ მკვიდრთა შორის.

ქუთაისი ერთ-ერთი საინტერესო ქალაქია. მას საუცხოო მდებარეობა აქვს. იგი მკერდზე ეკვრის რიონის დაბლობს, რომელსაც ყოველი მხრიდან გარს ახვევია მაღალი მთები.

ქალაქს გადმოჰყურებს ბაგრატის უძველესი ტაძრის ნანგრევები, ცოტა მოშორებით კი, ტყით დაფარულ გორაკზე, ჩიტის ბუდეშათვის მოჩანს გელათის მშვენიერი თეთრი ტაძარი.

ქუთაისში სტუმრობისას დრო ტყუილად არ დაგვიკარგავს, მეორე დღეს ცხენიანი ეტლით მივადექით გელათის ეკლესიას, რომელიც მეფე დავით აღმაშენებლის მიერაა აგებული XI საუკუნეში. (ჟურ. „ცისკარი“, №11, 1958:150).

ქუთაისში ყოფნის დროს მარჯორი უორდროპზე განსაკუთრებით დიდი შთაბეჭდილება მოუხდენია იმერეთის ეპარქიის მღვდელმთავართან გაბრიელ ეპისკოპოსთან, რომელთანაც შეხვედრა დეკანოზ დ. ლამბაშიძის მეშვეობით მოხდა. მარ-

ჯორი წერს, რომ „გაბრიელი იჯდა თავის სამუშაო ოთახში, მნახველი გულდამშვიდებით ვერ შეხედავდა მისი მშვენიერი ცხოვრების დაისს. თმა თოვლივით გასთეთრებოდა, თვალებსაც დაჰკარგოდათ ახალგაზრდული ცეცხლი, მაგრამ მის დახვეწილ ნაკვეთებში გამოსჭვიოდა კმაყოფილების მშვიდი გამომეტყველება, რაც იმ სიცოცხლის დასასრულზე მეტყველებდა, რომლის განმავლობაშიც იგი ხალხს მხოლოდ სიკეთის საძიებლად მიუძღოდა“ (ქურ. „ცისკარი“, №11, 1958:152),

მ. უორდროპის შეფასებით, გაბრიელ ეპისკოპოსის ქადაგებათა ორი ტომი, რომლის ცალკეული ნაწილები ს. მალანმა ინგლისურადაც თარგმნა (რომელიც ზემოთ აღვნიშნეთ - ვ.წ.) და დაბეჭდა, „სიწმინდით, ენის დახვეწილობით, აზრის დიდებულიებითა და უბრალოებით“ გამორჩეულ ნაშრომს წარმოადგენდა (ავ. ნიკოლეიშვილი, ოთ. ნიკოლეიშვილი:202).

რაც შეეხება ოლივერ უორდროპის, მისი ინფორმაციით, 1884 წლისათვის ქუთაისში სამი მთავარი სასტუმრო არსებულია - „საფრანგეთი“, „კოლხეთი“ და „იტალია“. როგორც ამ სასტუმროთა დასახელებებითაც შეიძლება ვივარაუდოთ, მაშინდელი ქუთაისი ევროპული სამყაროსაგან იზოლირებულ ქალაქს არ წარმოადგენდა და მის დასათვალიერებლად დროდადრო უცხოელი მოგზაურები ჩამოდიოდნენ ხოლმე (იქვე:202).

მადლიერი ქართველი ხალხის ოლივერ და მარჯორი უორდროპებისადმი პატივისცემის ერთ-ერთ გამოხატულება გახლდათ გიორგი XII-ის ოქროს სამეფო ჯვარი ყელსაბამითურთ,

რომელითაც ქართველ ქალთა საზოგადოებამ, ოლივერ უორდროპის ქალიშვილ ნინოს ნინოობა მიულოცა. ეს ქართული რელიკვია გადაურჩა ჟამთა სვლას და ამჟამად, ბრიტანეთის მუზეუმის საცავში ინახება.

მარჯორი და ოლივერ უორდროპებმა სამუდამოდ დაიმკვიდრეს საპატიო ადგილი ქართველი ხალხის მეხსიერებაში.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. აბაშიძე მ., უორდროპები და საქართველო., ჟ. „ისტორიანი“, N4, 2019
2. არველაძე ს., შორეული თავისიანები. ქუთ., 2003
3. ერემეიშვილი ირ., დაგვიანებული შენიშვნები, ჟურნ. „განთიადი“, №1, 1990
4. კარბელაშვილი ა., მარჯორი უორდროპი და დეკანოზი დავით ღამბაშიძე, გაზ. „ჩვენი მწერლობა“, 14-21 სექტ., თბ., 2001
5. კარბელაშვილი ა., ქუთაისს სტუმარი რომ ჰყოლოდა. გაზ. „ქუთაისი“, 18 ივლისი, 1990
6. მარჯორი უორდროპი, შენიშვნები 1894-1895 წლებში საქართველოში მოგზაურობის შესახებ. თარგმნა ლ. თაქთაქიშვილი-ურუშაძემ. ჟურ. „ცისკარი“, №11, 1958

7. ნიკოლეიშვილ ავ., ნიკოლეიშვილი ოთ., ევროპელი ავტორები ქუთაისის შესახებ (XV-XIX საუკუნეები), ქუთ., 2012
8. ნუცუბიძე ს., ქართველობა არასოდეს დაივიწყებს. გაზ. „თბილისი“, 14 ივნისი, 1989
9. სახოკია თ., ჩემი საუკუნის ადამიანები. თბ., 1969
10. ფიფია ბ., დიდი ადამიანები საქართველოში: არგონავტებიდან მარადონამდე. თბ., 2011
11. პონტელი ილ., მოგონებები, თბ. 1958
12. შარაძე გ., ბედნიერებისა და სათნოების საუნჯე. თბ., 1984
13. გაზ. „კვალი“, № 26, 18 ივნ., 1896
14. გაზ. „კვალი“, № 32, 28 ივლ., 1896
15. გაზ. „კვალი“, № 33, 1896
16. გაზ. „სახალხო საქმე, №613, 10 აგვ., 1919
17. გაზ. „თემი“, №2, 17 იანვ., 1911
18. გაზ. „ერთობა, 31 აგვისტო, 1919
19. გაზ. „სახალხო გაზეთი, № 161, 18 ნოემბ., 1910
20. ჟურნ. „მწყემსი, №1-2, 1910

Oliver and Marjorie Wardrops about Kutaisi

The best example of Georgian-British relations is the work of prominent British diplomat, writer, translator and public figure Oliver Wardrop and his sister translator and public figure Marjorie Wardrop. Marjorie Wardrop independently studied the Georgian language and translated into English "the Panther's Skin" by Shota Rustaveli, "Georgian folk tales", "the Life of St. Nino" and so on. As it is known Oliver Wardrop, Marjorie's elder brother has contributed to the popularization of Georgian history and culture. They visited Georgia several times, covering all parts of Georgia including Imereti and Kutaisi. In his work, which he wrote about the travelling in Georgia, he reminds the time when he was hosted in Kutaisi. He was introduced to the sights of Kutaisi. He especially remembered the Bagrati Cathedral and the meeting with Gabriel Bishop. Marjorie was also amazed with the beauty of Gelati and Motsameta temples. Marjorie and Oliver Wardrops remained the lovers of Georgia and Georgia people until their death.

In 1909 when Marjorie was in Romania she died. She was reburied to London. A lot of people attended her funeral. Four Georgians brought the funeral flowers in the name of Georgia, they were: Ghambashidze, Andronikashvili, Dekanozishvili and Chkhenkeli.

Oliver Wardrop was eager to help democratic Georgia, but by 1920, English policy had changed. Oliver was made to leave his job. He did a lot for his sister's fund. This fund helped Georgian students in England and also published the books about Georgia.

The love that the Wardrops had for Kutaisi and Georgia in general is great. Georgians also responded with love to them and their memory.

არტურ ლაისტი და ქუთაისი

პირველი უცხოელი, ვინც იშვიათი გამძლეობით და მაღალი შეგნებით სიბერემდე მიიტანა საქართველოს მწერლობისა და ისტორიის სიყვარული, ეს იყო მხოლოდ არტურ ლაისტი. მან თავისი ცხოვრება მთლიანად დაუკავშირა საქართველოს, გახდა ქართველი ხალხის გულითადი მეგობარი და მოჭირნახულე. დაწერა მრავალი წიგნი და გამოკვლევა ქართველ მწერლებსა და საზოგადო მოღვაწეებზე. წიგნში: „საქართველოს გული“ არტურ ლაისტი სიყვარულით ლაპარაკობს ყოველ მათგანზე, სიმპათიითა და პატივისცემით ეპყრობა ქართული მხატვრული სიტყვის თვალსაჩინო ამაგდრებს (ს. არველაძე, 1991:197).

კონსტანტინე გამსახურდიას თქმით, „... „გოეთესებრ კარგი ევროპელი“, რომელმაც თავისი ნიჭი და კალამი მთლიანად მიუძღვნა იმას, რომ ევროპისათვის წინ გადაეშალა აღმოსავლური რენესანსის ქვეყანა - საქართველო, გარშემო სამოთხისებური ბუნება რომ ახვევია“.

არტურ ადოლფის ძე ლაისტი 1852 წელს დაიბადა პოლონეთის ქალაქ ბრესლაუში (ვროცლავი) სილეზიელი გერმანელი პედაგოგისა და პუბლიცისტის ოჯახში. 22 წლისამ, მამის პროფესიას, ჟურნალისტობას ეზიარა და როგორც პოლონური ენის სრულყოფილად მცოდნე ერთდროულად ვარშავის სამ გერმანულ გაზეთში თანამშრომლობდა (რ. სურმანიძე, 2017:101).

საქართველო არტურმა ნიკო ნიკოლაძის წერილებით გაიცნო, შემდეგ ევროპაში მოგზაურობის დროს შეხვდა მწერალს და

ეპიგონური რომანტიზმის წარმომადგენელს, ფრიდრიხ ფონ ბოდენშტედტს (1819-1892), რომელიც კრაგად იცნობდა საქართველოს, აქ დიდხანს ცხოვრობდა და ამ ქვეყანას მრავალი ნაწარმოები მიუძღვნა. არტურის ინტერესი იმდენად დიდი იყო, რომ საქართველოში ჩამოსვლამდე შეისწავლა ქართული ენა, შეაგროვა მასალები და პერიოდულად აქვეყნებდა გერმანულ და პოლონურ ჟურნალ-გაზეთებში.

არტურ ლაისტის პუბლიკაციები საქართველოსადმი დიდი მოწიწებით და სიყვარულით გამოირჩეოდა, ამიტომ არაერთხელ ქართული პრესაც გამოეხმაურა, ილია ჭავჭავაძემ კი იგი 1884 წელს ერთი თვით საქართველოში მიიწვია.

ამ სტუმრობას დიდ შეფასებას აძლევდნენ ქართველი მოღვაწეები, რაც მაშინდელ პრესაშიც აისახა: „ამ დღეებში ესტუმრა ჩვენს ქალაქს ბ-ნი არტურ ლაისტი, რომელმაც რამდენიმე წერილი დაბეჭდა ევროპულ ჟურნალ-გაზეთებში საქართველოს ისტორიისა და ლიტერატურაზე, რომელიც სამი წელიწადი იქნება, რაც დიდი ხალისითა და სიყვარულით სწავლობს ქართულ ენას, ისტორიასა და ლიტერატურას, თვალყურს ადევნებს ქართველთა ცხოვრებას და წარმატებას და თავის შესწავლისა და ცოდნის ნაყოფს უზიარებს ევროპის მკითხველ საზოგადოებას (გაზ. „დროება“, №118, 3 ივნისი, 1884:2-3).

ამ წერილის გამოქვეყნებას წინ უძღოდა სადილი, რომელიც ილ. ჭავჭავაძემ გამართა არტურ ლაისტის საპატივცემულოდ. სადილზე მასპინძელმა მიიწვია ქართველი მწერლები, ჟურნალისტები. სტუმარს ილიამ მიმართა სიტყვა-საღვებრძოლოთი, რომელიც მჭერმეტყველების ნიმუშს წარმოადგენს და

ასახავს უცხოეთიდან საქართველოში მოსიყვარულე მეგობრების ჩამოსვლას (რ. სურმანიძე:103).

„ამიერიდან (იგულისხმება 1884 წელი), - უთქვამს ილიას, - პირუთვნელი სიტყვა არტურ ლაისტისა მოჰფენს განათლებულ ქვეყანას იმ ამბავს, რომ სადღაც არის ერთი პატარა სამოთხე, რომელსაც საქართველო ჰქვია, და იმ პატარა სამოთხეში ცხოვრობს პატარა ერი, რომელსაც უცემს დიდი გული კაცობრიობის წარმატების, სიყვარულისა და ბედნიერებისათვის“ (ს. არველაძე, 2003:35).

არტურ ლაისტმა, რომელსაც ილიამ „სულით და გულით მახლობელი“ უწოდა დიდი ერთგულებით გაინალდა ეს დიდი ნდობა ქართველი ხალხისა, მთელ სიცოცხლეში იყო და დარჩა ჩვენი ეროვნული კულტურის პროპაგანდისტად გერმანულენოვან სამყაროში.

ერთი წლის შემდეგ არტურ ლაისტი საკუთარი ნებით ჩამოვიდა საქართველოში, სადაც ივანე მაჩაბლის დახმარებით „ვეფხისტყაოსნის“ თარგმანს მიჰყო ხელი. 1892 წლიდან იგი საბოლოოდ დამკვიდრდა საქართველოში და აქვე, როგორც თვითონ უწოდებდა, „სამშობლონაცვალ“ ქვეყანაში 75 წლისა 1927 წელს მიიცვალა.

ქართველი მოღვაწეების თანადგომით არტურ ლაისტმა შესძლო გერმანულ და პოლონურ ენებზე გადაეთარგმნა ქართული პოეზიის ნიმუშები, შეადგინა ერთ აღმანახად, რამაც სათანადო გამოხმაურება გამოიწვია ევროპაში. გარდა ამისა, გერმანელმა მწერალმა ერთ-ერთ ჟურნალში გამოაქვეყნა ვრცელი სტატია ქართული სიტყვა-კაზმული მწერლობის შესახებ.

არტურ ლაისტმა თვითონ გაიცნო და შემდეგ მთელი ევროპას გააცნო ქართველი ხალხი, რომელსაც, ილიას თქმით, უცემს დიდი გული კაცობრიობის წარმატებისა, სიკეთისა და ბედნიერებისათვის.

თავის მოგონებათა წიგნში „საქართველოს გული“ გერმანელი მწერალი არტურ ლაისტი ხაზგასმულად აღნიშნავდა ილიას პიროვნების ერთ მაღალ თვისებას - სხვათა ნიჭის დანახვის, აღმოჩენის უნარს და ზრუნვას ამ ნიჭის ყოველმხრივი გამოვლენისათვის.

ილიას ჰყავდა ბევრი მეგობარი, მათ შორის ზოგი - უცხოელიც, სიცოცხლის უკანასკნელ დღემდე განუყრელ, შეუბღალავი მეგობრობა აკავშირებდა გერმანელ მწერალ არტურ ლაისტთან, რომელმაც თავისი ცხოვრება შეგნებულად დაუკავშირა საქართველოს, გახდა ქართველი ხალხის, მისი კულტურის უანგარო მეგობარი და მოჭირნახულე.

მთელი ორმოცი წელი არტურ ლაისტი გერმანელთა შეუცვლელი ელჩი იყო საქართველოში, ბევრი რამ დათესა და გააკეთა თავისი ერის სიყვარულისათვის ჩვენს ქვეყანაში. ამ ხნის განმავლობაში იგი იყო განუყრელი მეგობარი ილია ჭავჭავაძისა, ასევე იცნობდა და მეგობრობდა აკაკის, აგრეთვე ბევრ მაშინდელ გამოჩენილ ქართველ მოღვაწეებს.

საქართველოში ჩამოსვლის მომენტიდან არტურ ლაისტი ქართული საზოგადოების აუცილებელი წევრი ხდება. გულმოდგინედ ეცნობა ხალხის ცხოვრებას, ეროვნული კულტურის მონაპოვრებს, აკაკისთან და დავით ერისთავთან ერთად ყოველ შაბათს ესწრება ქართული დასის წარმოდგენებს, ყველგან და

ყოველთვის იქაა, სადაც მისი მეგობრები ილია, აკაკი და სხვები იყვნენ.

არტურ ლაისტი თავის წიგნში „საქართველოს გული“ სიყვარულით ლაპარაკობს დიდ ქართველ პოეტებზე, მათ შორის დამოუკიდებელ ეტიუდებს უძღვნის აკაკის. ვაჟას, აგრეთვე იაკობ გოგებაშვილს, მთელი ციკლი ეტიუდებისა, „მოგონებები ილია ჭავჭავაძეზე“, შუქს ჰფენს დიდი თერგდალეულის ცხოვრებას და შემოქმედებას, მასთან ურთიერთობის ზოგიერთ ასპექტს („ილიას მახლობლები“, „ივერიის რედაქციაში“, „ილია და გლეხობა“, „ილია საგურამოში“ და ა.შ.) (ს. არველაძე, 2013:35).

აკაკიმ, ილიასთან ერთად, ერთ-ერთმა პირველმა გაუწოდა დახმარების ხელი არტურ ლაისტს, გაუღო მას თავისი სული და გული.

წიგნში „საქართველოს გული“ არტურ ლაისტმა ბევრი კარგი თქვა ილიასა და აკაკიზე, რომლებთანაც მას გულითადი ურთიერთობა ჰქონდა საქართველოში ცხოვრების დროს.

მაშინდელ ქართველთაგან, არტურ ლაისტის თქმით, ილიას და აკაკის გარდა, არავის შეეძლო გაეცნო მისთვის წარსული ლიტერატურა, აზრი და გრძნობა, ოცნება და მისწრაფება ქართველობისა, ილიას და აკაკის დახმარებით მან შეიტკბო და შეითვისა ქართული სიტყვის ეშხი და ლაზათი, სწორად აღითქვა ჩვენი სულიერი სიმდიდრე და სილამაზე, ლაისტმა შეიგრძნო პატარა ერის დიდი შემოქმედებითი შესაძლებლობები და განიმსჭვალა მისი დიდი მომავლისადმი რწმენით, ოპტიმიზმით.

არტურ ლაისტი აღგვიწერს ილიას და აკაკის შეხვედრებსა და საუბრებს; ეს ორი მგოსანი ხშირად ხვდებოდა ერთმანეთს იაკობ გოგებაშვილის, დავით სარაჯიშვილის და სხვა ქართველ მოღვაწეთა ბინებში. მათი მსჯელობის საგანი საზოგადო საქმე იყო და არტურ ლაისტიც ეწაფებოდა ოლიმპიელთა აზრებსა და ნაკვესებს. ამით იგი კიდევ უფრო ღრმად სწავლობდა ქართველთა ბუნებას, ზნეს და ხასიათს, საუკუნოვან ტრადიციებს.

ილია-აკაკის ეპოქა! ილია და აკაკი! შემთხვევითი როდია ამ ორი სახელის დაწყვილება! არტურ ლაისტი თვლიდა, რომ ქართული ხელოვნების დედაბოძი მე-19 საუკუნეში მაინც წყობილსიტყვაობა იყო, რომელიც ახალი სულით აღივსო ილიას და აკაკის მეოხებით. ახალ ცხოვრებას ილია და აკაკი უფრო შეეფერებინათ, უთქვამს არტურ ლაისტს (ს. არველაძე:198).

ნახევარი საუკუნის განმავლობაში ისინი თითქმის მხარი მხარს იდგნენ ქართული გონებრივი ცხოვრების ასპარეზზე, მაღლა ეჭირათ და იცავდნენ მის იდეალებს! ორთავენი ერთნაირი გულისწყრომითა და თავდავიწყებით ებრძოდნენ ყველას, ვინც კი ზურგი აქცია თანამემამულეებსა და სამშობლოს მომავლის რწმენას; თვით უმძიმეს დროსაც არ კარგავდნენ იმედს, თავიანთი ხანგრძლივი სიცოცხლის უკანასკნელ წლებშიც იმდენად შეჰყურებდნენ ქართველი ერის კულტურული ცხოვრების მომავალ აღორძინებას.

არტურ ლაისტის ქუთაისური შთაბეჭდილებები ძირითადად ორი კუთხით იქცევენ მკითხველის ყურადღებას. ერთის მხრივ, მწერლის დროინდელ ცნობილ ქუთაისელთა დახასიათებითა და მეორეს მხრივ, - ჩვენი ქალაქის ღირსშესანიშნაობა-

თა წარმოჩენით (ავ. ნიკოლეიშვილი, ოთ. ნიკოლეიშვილი, 2012:204).

ერთ შემთხვევაშიც და მეორეშიც არტურ ლაისტმა თავის მონათხრობში საკმაო რაოდენობით შემოიტანა მემუარული ელემენტები, რითაც მისი შთაბეჭდილებების ემოციური ზემოქმედების ხარისხი კიდევ უფრო მეტად გაიმძაფრა. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებული ყურადღება, პირველ ყოვლისა, ამ დიდი სიყვარულისა და მოწიწების წარმოჩენას გვინდა მივაქციოთ რასაც არტურ ლაისტის ხაზგასმით, აკაკი წერეთლის მიმართ გამოხატავდნენ ხოლმე ქუთაისელები (ავ. ნიკოლეიშვილი, ოთ. ნიკოლეიშვილი, 2012:204).

აკაკი, როგორც ლირიკოსი შეუდარებელი იყო. იგი ვერ ეგუებოდა, უფრო სწორად, ვერ იტანდა, როგორც ლაისტი იტყოდა, ეპიკური ობიექტურობის ბორკილებს და ამიტომ მისი პოემები და დრამები სავსეა ლირიზმით. ამ მხრივ, იგი დიდ ბაირონს გავს. ყოველი მისი თხზულება ძლიერად მოქმედი ლირიზმითაა აღბეჭდილი. აკაკის პოეტური სული უკვდავია და იცოცხლებს არა მხოლოდ წიგნებში, არამედ ხალხის გულსა და გონებაში. ყურადღებას აქცევს არტურ ლაისტისეული აზრი იმის შესახებ. თუ რა შეადგენს აკაკის პოეზიის უდიდეს ღირსებას. ჩემი აზრით, და გემოვნებით, - განმარტავდა იგი, - აკაკი ყველაზე უფრო ლამაზად და ძლიერად საქართველოს სიყვარულს დამღეროდა; მის სევდიან ხვედრსა და მომავლის სასოებას ისეთი მომხიბვლელობით გამოხატავდა, რომ სულსა და გულს სწვდებოდა..." (ს. არველაძე:198).

არტურ ლაისტის შეფასებით, მიუხედავად იმისა, რომ იმერეთისა და „მის უმთავრეს მარგალიტად ქცეული ქუთაისის სილამაზის სადიდებლად საუკუნეების განმავლობაში ჟღერდა ჩონგური“, ღმერთმა მხოლოდ აკაკის ათქმევინა ამ ქალაქის „დიდი ქებათაქება და იქამდის“, ვიდრე ამ ქალაქის „ლამაზნი ასულნი ხიბლავენ მის ვაჟებს, ვიდრე რიონი მოშხუის მწვანე ხეობით და მისი დაუდეგარი ტალღების მიისწრაფვიან შავი ზღვისაკენ, ცოცხალი იქნება აკაკის სიმღერაც“ (ავ. ნიკოლეიშვილი, ოთ. ნიკოლეიშვილი, 2012:205).

არტურ ლაისტი შენიშნავდა, რომ დასავლეთ საქართველო, კერძოდ, იმერეთი, მდიდარ მასალას აძლევდა მწერლობას იუმორისათვის - სასაცილო მხარეთა განვითარებას ხელს უწყობს მათი ტემპერამენტი, ცოცხალი და მოძრავი ხასიათი, იმერეთმა, ლაისტის თქმით, ქართულ მწერლობას აკაკის სახით მისცა მწველი იუმორისტული ნიჭის შემოქმედი. თუმცა, ისიც მახვილად შენიშნა, რომ იგი თავისი იუმორით თვითონვე ერთობოდა, კერძო ცხოვრებაში ჰლევდა ამ ნიჭს და ვერ გამოიყენა იგი მთლიანი მხატვრული ნაწარმოების შესაქმნელად.

აკაკის სახით, არტურ ლაისტი ხედავდა დიდ პოეტს, მგზნებარე ქართველს, რომელსაც თავდავიწყებით უყვარდა თავისი სამშობლო, „მასში, - წერდა არტურ ლაისტი, - იყო პოეზიის დაუშრეტელი წყარო, მისი ბუნება იყო გასაოცრად მდიდარი“.

არტურ ლაისტი ნიკოლოზ ბარათაშვილს უწოდებდა უცნაურ მოვლენას და იგი მიაჩნდა ილიასა და აკაკის პოეტურ წინამორბედად, მაგრამ ბარათაშვილისაგან განსხვავებით, ილიას

და აკაკის ხმა არ იყო გამომხატველი მწუხარებისა და სასოწარ-
კვეთილებისა; მათი ხმა ხალხს მოუწოდებდა ცხოვრებისა და
სამშობლოს აღორძინებისაკენ, ილია და აკაკი ცხოვრების შუა-
გულში იდგნენ და ებრძოდნენ ყველას, ვინც ხელს უშლიდა
სამშობლოს განახლებას. ეს მეგრძოლი, მომწოდებელი ხმა აკა-
კის პოეზიის სასიცოცხლო პათოსია და გულისფეთქვა:

არა, აყვავდეს იმედი,
გულს ვერ გამიტეხს ჭაღარა,
გმირებს უძახის, უყივის
ჩემი დაფი და ნაღარა.

აკაკის უბადლო ლირიკული ქმნილებანი მთელი ხალხის
კუთვნილებად იქცა. უადრესად ხალხურია აკაკის მთელი პოე-
ზია, მისი ყველა ლექსი და სიმღერა, რომლებიც ესოდენ პოპუ-
ლარულია უცხოელ მკითხველთა შორისაც. და თუ გერმანელი
ხალხი იცნობს აკაკის და მღერის „სულიკოს“, ეს არტურ ლაის-
ტის დამსახურებაა (ს. არველაძე, 2003:39).

XIX საუკუნის 80-იანი წლების ბოლოს არტურ ლაისტი
შემთხვევით შეხვდა ქუჩაში მიმავალ აკაკის. იგი იხსენებს, რომ
თიბათვეს (ივლისი – ვ.წ.) მშვენიერი ამინდი იდგა. მზის სხი-
ვებით ნაფენი იყო ქალაქის ყოველი კუნჭული. დღისით გული-
თი მოვინახულე და ჯერ კიდევ გონებით იქ ვიყავი, ხილული
ბუნების სიკვლეუცისა და სიძველეთა შთაბეჭდილებით დატ-
ვირთული (არ. ლაისტი, 1963:66).

აკაკი გაერთო და ენაწყლიანად, გატაცებით საუბრობდა გე-
ლათზე, ქუთაისზე, საქართველოსა და ქართველი ქალების სი-
ლამაზეზე. ჩვენ წყნარად მივდიოდით თბილისის ქუჩაზე გო-

რაკისავენ, სადაც მწვანეში კობტად გამოიყურებოდა ბაგრატის ტაძრის ნანგრევები, ყოველ ხუთ წამში ჩაგვივლიდა აკაკის რომელიმე ნაცნობი ტურფა ასული და ჯადოსნური ღიმლით აძლევდა სალამს პოეტს.

- ბედნიერი კაცი ხართ, - იხსენებს არტურ ლაისტი თავის ნათქვამს, - ისინი მგოსანს აძლევენ სალამს და არა მე, - ღიმლით შენიშნა აკაკიმ და განაგრძო „ამწვანებული სამშობლოს ქება“ (იხსენებს არტურ ლაისტი 1963:67).

დიახ, ის გახლდათ ქემშარიტი მგოსანი, მდიდარი ფანტაზიის პატრონი. ენაწყლიანობითა და გრძნობით აღსავსე. მხატვარი და ჭკუმახვილი მჭერმეტყველი.

აკაკიმ თავის ხალხს მისცა დიდი და მრავალრიცხოვანი განძი, წაართვით საქართველოს აკაკი და ... დარჩება ლირიკის ადგილი, რომელიც ალბათ დიდხანს ვერ შეივსება (არტურ ლაისტი:67).

და ბოლოს, არტურ ლაისტი დაასკვნის, რომ აკაკის თხზულებები უძვირფასესი განძია ქართული ლიტერატურისათვის. მათი კითხვის დროს იგი ხედავს (აკაკიში - ვ.წ.) დიდ პოეტს, აღფრთოვანებულ ქართველს, რომელსაც თავდავიწყებით უყვარს თავის სამშობლო.

არტურ ლაისტს ხიბლავს ქართული ადათ-წესები, ეთნოგრაფია, რომელსაც მწერლები გარკვეულ ადგილს უთმობენ მხატვრულ ნაწარმოებში. თუმცა ძალზე იშვიათად, როცა ქართველთა უმდიდრესი ტრადიციები მთელ მსოფლიოს ინტერესების საგანი შეიძლება გახდეს. მათ შორის, ვინც საკმაოდ ვრცლად და საფუძვლიანად შეისწავლა საქართველოს ზოგი

კუთხის ადათ-წესები, ავტორს მხედველობაში ყავს თედო სა-
ხოკია და მისი დიდი ნაშრომი „მოგზაურობანი“, რომელიც
ცხრაასიანი წლების დასაწყისში იბეჭდებოდა „მომამეში“.

თავის მხრივ, არც თედო სახოკია რჩება ვალში და საკმაოდ
შინაარსიანად გადმოგვცემს არტურ ლაისტის ღვაწლს საქარ-
თველოში. იგი ცდილობს „მჭიდროდ დაგვაახლოვოს გერმა-
ნელ ხალხთან, მათ ინტელიგენციასთან, მათი გული ჩვენ მოგ-
ვაგებინოს და ჩვენი - მათ“ ეხმარება ყველა ქართველ ახალგაზ-
რდას, ვინც კი სასწავლებლად მიდის გერმანიაში, რჩევა-დარი-
გებას აძლევს, სარეკომენდაციო წერილებს ატანს გერმანიაში
პროფესორებთან, გზას ულოცავს. არტურ ლაისტი ცდილობს
საქართველოდან გერმანიაში გაამგზავროს მთელი რიგი ქარ-
თველობისა ხელობის უკეთესად შესასწავლად, გერმანიის
მთავრობასთან შუამდგომლობს - გამოაგზავნოს გერმანიიდან
ხელოსნები, ინსტრუქტორები ქართველთა შორის სხვადასხვა
ხელობის გასავრცელებლად. თვალსაჩინოდ, პრაქტიკულად ...
აარსებს გერმანულ-ქართველთა მეგობრობის საზოგადოებას,
გერმანული ენის კურსებს“ (თ. სახოკია, 1984:76).

სახელოვანი ქართველი მოღვაწე, მწერალი, მთარგმნელი
და ხატოვანი სიტყვის ოსტატი ამითაც არ დაკმაყოფილდა. მან
თარგმნა არტურ ლაისტის „საქართველოს გული“. დაურთო წი-
ნასიტყვაობა და 1923 და 1927 წელს, ე.ი. ჯერ კიდევ არტურ
ლაისტის სიცოცხლეში ორ ნაწილად გამოსცა.

ილია ჭავჭავაძეზე დაწერილ მოგონებებში არტურ ლაისტი
აღნიშნავდა, რომ დიდი ქართველი პოეტის მახლობელთა შო-
რის ერთ-ერთი პირველთაგანი იყო მწერალი და პედაგოგი ია-

კობ გოგებაშვილი. უცხოელი მწერალი მკაფიოდ, პირუთვნელად ახასიათებდა ილიას ყველა ახლო მეგობარს, ხაზს უსვამდა მათ ინდივიდუალურ ნიჭიერებას და პიროვნულ თვისებებს. ნიკო ცხვედაძის შემდეგ ილიას მახლობელთა შორის იგი ასახელებდა იაკობ გოგებაშვილს. ეს არც არის შემთხვევით, როგორც პედაგოგიკის და საბავშვო მწერლობის ფუძემდებელი, იაკობი დღენიადგ გვერდში ედგა ილიას და აკაკის, მათთან ერთად განუყრელად იბრძოდა ერის დიდებისა და ღირსების დასაცავად, ქართული სულიერი კულტურის ასაღორძინებლად. დიდი ილია ნაკლებ პატივს როდი სცემდა იაკობს, ვიდრე ნ. ცხვედაძეს, მაგრამ ლაისტის მოსაზრებით ილია იაკობ გოგებაშვილს ცოტა კრიტიკულად უყურებდა. ამას იგი იმიტომ ხსნიდა, რომ იაკობი ბავშვივით ჟინიანი და თავმოყვარე ყოფილა, მეტადრე, მწერლობაში. ესაა და ეს. მხოლოდ ამით შეიძლება აიხსნას ილიას კრიტიკული დამოკიდებულება სასიქადულო მამულიშვილისადმი. თუმცა, ეს ოდნავაც ვერ ჩრდილავს მათ შორის მეგობრულ ურთიერთობას.

არტურ ლაისტი მაღალ შეფასებას აძლევს ი. გოგებაშვილის პიროვნებას, აღტაცებული იყო მისი მოქალაქეობრიობით, ადამიანობით. ი. გოგებაშვილი, ა. ლაისტის თქმით, მეტად თავისებური კაცი ყოფილა, იგი თურმე არავისთან დადიოდა, ილიასთანაც კი არასოდეს ყოფილა სადილად ან ვახშმად. „ეს ისეთი კაცი იყო, - განაგრძობს ლაისტი, - რომელიც თავისას კმარობს სხვისაგან არაფერს იღებს, და თუ მოხდებოდა, რომ საჩუქარზე უარს ვერ იტყოდა, ცდილობდა სამაგიერო გადაეხადა, რომ დავალებული არ დარჩენილიყო. (ს. არველაძე, 2003:41).

არტურ ლაისტის დახასიათებით, ი. გოგებაშვილი ყოფილა პატიოსანი, ბრწყინვალე პიროვნება, ნამდვილი პედაგოგი-მწერალი, რომელიც თავის სიცოცხლეში მუდამ სწავლობდა და სხვასაც ასწავლიდა.

ქართველ მწერლებსა და საზოგადო მოღვაწეებს შორის არტურ ლაისტი ჯეროვნად აფასებდა იაკობ გოგებაშვილის ამაგს ქართველი ხალხისადმი.

არტურ ლაისტმა ვაჟა-ფშაველას „მთების მგოსანი“ უწოდა. მართლაც, ვაჟა იყო ე.წ. „მთის სკოლის პოეტების ღირსეული მეთაური“. მისი პეიზაჟური პროზისა და პოეზიის მთავარი მოტივია ბუნების გაცოცხლება და მის სულში ჩახედვა. არტურ ლაისტის მოხდენილი თქმით, ვაჟა გულთმისანი იყო, იცოდა ფრინველისა და მცენარის ენა. მთების ბუნების აღწერაში ვაჟას ტოლი არ ჰყავდა (არ.ლაისტი, 1963:74).

ილიასა და აკაკის გვერდით ვაჟა ნამდვილი ვირტუოზია, მხატვრული სიტყვის ჯადოქარი, მესაიდუმლე მთისა და ხალხის გულისა.

„იქნებ თქვენ გსურთ გაიგოთ, - სვამს კითხვას არტურ ლაისტი, - ვინ დგას უფრო მაღლა: ილია, აკაკი თუ ვაჟა? მაგრამ არ უნდა შევადაროთ შეუდარებლები. ილიას ჩემთვის უთქვამს, რომ ვაჟა-ფშაველა გენიალური ფიგურაა და ყველაფრით გამოირჩევა თანამედროვე პოეტებისაგან“.

გერმანელი მწერალი არ იშურებს სიტყვას ვაჟას ნიჭისა და სიდიადის დასახასიათებლად, ხაზგასმით მიუთითებს იმის შესახებ. რომ ქართველი პოეტის ლექსებსა და პროზაში ჩამარბულია რაღაც საიდუმლო ძალა, გამოკრთის მომხიბლავი ჰან-

გები, რომლებიც დროთა სვლას გაუძლებენ. არა გვგონია, ჰიპერბოლურად აღიქმებოდეს არტურ ლაისტის სიტყვები ვაჟას შესახებ: „გავა დრო და მთის წყარო დაშრება ფშავეთში... მხოლოდ ვაჟა-ფშაველას პოეზია არასოდეს აღმოიფხვრება ლიტერატურის საგანძურიდან. ვაჟა-ფშაველა არამც თუ იშვიათი, არამედ უმაგალითო მოვლენაა კაცობრიობის ისტორიაში“ (არ. ლაისტი, 1963:75). ამ აზრის ჭეშმარიტება დრომ დაადასტურა: ვაჟა დღეს რუსთაველის, ილიას, აკაკის გვერდითაა: მსოფლიო პოეტების პანთეონში ერთ-ერთი ისეთი ფიგურაა, ვინც მარადისობის კუთვნილებაა.

თითქმის მთელი საქართველო მოიარა არტურ ლაისტმა. მან გულმოდგინედ შეისწავლა და აღწერა საქართველოს მრავალფეროვანი ბუნება, აღმოაჩინა სილამაზე და სინატიფე იქაც კი, სადაც, ჩვენ, ამ ბუნების ყურებას შეჩვეული, ეს სილამაზე და სინატიფე, არც გვეგულებოდა“. (ს. არველაძე:45).

არტურ ლაისტი მოგზაურობისას ეცნობოდა არა მარტო ბუნებას, არამედ ადამიანებს. მათს ხასიათსა და ზნე-ჩვეულებებს. იმერეთში მოგზაურობისას ლაისტმა ინახულა აკაკის სამშობლო სხვიტორი და მოიხიბლა მისი სიმშვენიერით, პეიზაჟის სიმდიდრით - აქ ატარებდა აკაკი თავის სიცოცხლის ბედნიერ დღეებს მშვიდად და მდიდარ პოეტურ აღმაფრენაში. ბუნება აკაკისათვის პოეტური აღფრთოვანების წყარო იყო. მაგრამ ნამდვილ ბუნებას, ლაისტის აზრით. აკაკი არ იცნობდა და არც ფიქრობდა შეესწავლა, რადგან თავად მასში იყო ეს ბუნება მოცემული. აქედან იღებდა იგი უმთავრესად შთაგონებას (ს. არველაძე: 45). არტურ ლაისტმა იმერეთის ბუნების მომაჯადოე-

ბელი უწოდა „მწვანე იმერეთო! მდიდარი ხარ ძვირფასი მარგალიტებით, წერდა არტურ ლაისტი, მაგრამ ყველაზე უმშვენიერესი ქუთაისია. ის გარშემორტყმულია მწვანე ბაღებით, სადაც ცხოვრობენ სამხრეთის ნაზი ყვავილები და ხეები. მისი სიმწვანეში ჩუმად დგანან ძველი ნანგრევები და რიონი მოშხუის ტყიანი ხეობით“.

არტურ ლაისტი აქვე აგრძელებს, რომ ქუთაისში გამოიტაცა ბუნების სიმშვენიერემ. აქ სხვადასხვაგვარი სამოთხეა და ყოველ ადგილს თავისი სიმშვენიერე აქვს. რიონის ტყიანი მდამოები თავისთავად ზღაპრულ ქვეყანას წარმოადგენდა. ოჰ! რამდენი სილამაზეა ამ საუცხოო ტყეში, ხმაურიანი მდინარის ნაპირზე; მოწამეთაში ველური კლდეების სურათები ამხიარულებენ თვალს; გელათში კი ქვემო იმერეთის ნაზი ბუნებაა. გელათის მონასტრის აივნიდან თქვენს წინაშე იშლება მთელი დასავლეთი იმერეთი და ქვემო სამეგრელო შავ ზღვამდე, სადაც ეს მწვანე სამოთხე იფანტება შორეთში. გელათის მონასტერი არ არის უბრალო ქვის ძეგლი, როგორც სხვა მრავალი, რადგან აქ ისტორიამ დაასვა თავის ბედი და მის გონიერ მოღვაწეობით შექმნა თავისი თავი იმერეთის მანათობლად, სადაც მრავალი საუკუნის განმავლობაში წყვდიადი იყო გამეფებული. ერთმანეთს შორის სიძულვილი ანგრევდა ახლომხლო სოფლებს, მხოლო ცოტა ხანის განმავლობაში ანათებდა მკრთალი სინათლით გელათი (არტ. ლაისტი:228).

ქუთაისში ყვავილები შემოდგომაზეც ჰყვავიან, ჰყვავიან აგრეთვე ლამაზი ქალები, ყველაზე უფრო ლამაზნი საქართველოში და მთელ კავკასიაში (იქვე).

ამგვარად, არტურ ლაისტი ევროპელ ავტორთაგან ყველაზე გამორჩეული პიროვნებაა, იმითაც, რომ მან საქართველო პირდაპირი მნიშვნელობითაც იქცა მის მეორე სამშობლოდ, ხანგრძლივი დროის განმავლობაში იგი ცხოვრობდა საქართველოში და სამუდამო განსასვენებლადაც აქ განისვენებს თბილისში, დიდუბის მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა პანთეონში.

არტურ ლაისტი გულითადი მეგობარი იყო არა მხოლოდ ქართველი ხალხისა და მწერლებისა, არამედ ქართული კულტურის ისტორიისა და ბუნებისა. იგი მოუწოდებდა ქართველ პოეტებსა და მხატვრებს შეექმნათ ფერებისა და სიტყვების პოეზია, დაახლოვებოდნენ საქართველოს ჯადოსნურ ბუნებას, რომელიც ყოველთვის ამოუწურავი იქნებოდა მხატვრების და პოეტური შემოქმედებისათვის.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. არველაძე ს., აკაკი და არტურ ლაისტი. ჟურ. „განთიადი“, №11-12, ქუთ., 1991
2. არველაძე ს., შორეული თავისიანი, ქუთ., 2003
3. კილაძე თ., არტურ ლაისტი, როგორც კულტურათაშორისი მედიატორი. თბ., 2016
4. ლაისტი არტ., საქართველოს გული. თბ., 1963
5. ნიკოლეიშვილი ავ., ნიკოლეიშვილი ოთ., ევროპელი ავტორები ქუთაისის შესახებ (XV-XIX საუკუნეები), ქუთ., 2012
6. სურმანიძე რ., ქართულ-გერმანული ურთიერთობანი. ბათ., 2017
7. გაზ. „დროება“, №118, 3 ივნისი, 1884 წ.

Arthur Laist and Kutaisi

Arthur Laist, friend of Georgian people, popularized Georgian culture in Austria, Poland and Germany. He arrived in Georgia in 1884, with the inspiration of a German poet-traveler Friedrich Bodenstedt, to study Georgian Language.

As soon as he arrived in Georgia, he contacted Ilia Chavchavadze, Akaki Tsereteli, Ivan Machabeli, Iakob Gogebashvili, R. Eristavi, T. Sakhokia and other Georgian public figures, He provided interesting information to all Europeans with whom he had a connection and who were interested in Georgia.

Arthur List's Kutaisi impressions mainly draw the attention of the reader in two respects – on the one hand, with the description of the famous people in Kutaisi by that time, and on the other hand, with out town sightseeing exposition,

Arthur List's Kutaisi impressions are so saturated with emotion and pathetic that it can be regarded as a highly example of Imereti and Kutaisi praise without exaggeration.

In 1885 Arthur Laist published the "Memoirs" about Georgia. He also translated and published "The Knight in the Panther's skin" in 1889 with the help of Ilia Chavchavadze and Ivan Machabeli. Since 1892 he settled in Georgia forever Ilia Chavchavadze called Arthur Laist "Distant relation". Arthur Laist died in 1927 and is buried in Didube Pantheon of Writers and Public Figures.

ბარონი დე ბაი ქუთაისის შესახებ

დასავლეთ ევროპის კულტურის მოღვაწენი ადრიდანვე განსაკუთრებულ ინტერესს იჩენდნენ ჩვენი ქვეყნის წარსული-სა და აწმყოსადმი. ზოგიერთი მათგანი იმდენად დაინტერესე-ბულა, რომ ქართული ენაც შეუსწავლია. ჩვენს ენაზე შრომები დაუწერია და გამოუქვეყნებია.

ამჟამად, ჩვენ გვინდა ვისაუბროთ ფრანგ ისტორიკოსზე, ეთნოგრაფზე, არქეოლოგსა და საზოგადო მოღვაწეზე - ბარონ დე ბაიზე, რომელმაც მდიდარი და საინტერესო მასალა დაგვი-ტოვა საქართველოსა და ქართველი ხალხის შესახებ, კერძოდ, ქუთაისზე.

ბარონი დე ბაი საქართველოში პირველად 1898 წელს ჩამო-ვიდა. საფრანგეთში დაბრუნების შემდეგ გამოაქვეყნა წიგნი სა-თაურით „საქართველოში“ (დ. ფანჩულიძე, 1964:23).

ამ შესანიშნავ ადამიანს ასეთი წესი ჰქონდა: წავიდოდა სა-მოგზაუროდ, დაათვალიერებდა მისთვის საინტერესო ქვეყანას და ხალხს, საინტერესოს რასაც ნახავდა ჩაინიშნავდა, თვითონ გადაიღებდა საჭირო სურათებს, შეკრებდა სხვის მიერ გადაღე-ბულ სურათებსაც, შემდეგ ყველა მასალას წესრიგში მოიყვან-და, მეცნიერულად დაამუშავებდა და ჯერ ფართო აუდიტორი-ის წინაშე წაიკითხავდა საფრანგეთში და შემდეგ ცალკეულ წიგნად გამოსცემდა.

სწორედ ამ წესითაა გამოქვეყნებული მისი შრომები: „სა-ქართველოში“ (1898 წ), „კავკასიონის ქედის ჩრდილოეთით

(1899 წ.), „კავკასიონის ქედის სამხრეთით“ (1899 წ.), „თბილისი“ (1900 წ.), „იმერეთში“ (1902 წ.) და სხვ. (დ. ფანჩულიძე:23).

ბარონ დე ბაიმ საქართველოში ხანგრძლივი ცხოვრებისა და მოგზაურობის დროს ინტერესით დაათვალიერა საქართველოს უძველესი ღირსშესანიშნაობანი, ყოველმხრივ აღწერა ისინი და გააცნო ფრანგ მკითხველს. მან თბილისში გაიცნო დიდი ქართველი მწერალი და საზოგადო მოღვაწე ილია ჭავჭავაძე, რომელთანაც შემდეგში ახლო მეგობრული ურთიერთობა დაამყარა. ილიამ მას პატივისცემის ნიშნად აჩუქა თავისი სურათი წარწერით „ბარონ დე ბაის“. ილია ჭავჭავაძე, 1899 წელი, ტფილისი (დ. ფანჩულიძე, იქვე).

ბარონმა დე ბაიმ ბევრი რამ გააკეთა საქართველოსა და ქართული კულტურის პოპულარიზაციისათვის. ამ საქმეში მას დიდად დაეხმარა ის გარემოებაც, რომ ახლო მეგობრული ურთიერთობებით იყო დაკავშირებული ექვთიმე თაყაიშვილთან, თედო სახოკიასთან, აკაკი წერეთელთან, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ილია ჭავჭავაძესთან, დავით სარაჯიშვილთან და სხვა ქართველ მოღვაწეებთან (ა. ნიკოლეიშვილი, ოთ. ნიკოლეიშვილი, 2012:208).

როცა დე ბაიმ გამოსცა წიგნი „თბილისი“, მან სხვა მრავალი ქართველ მეგობართან, ერთ-ერთი ეს წიგნი საჩუქრად მიართვა თავის სათაყვანო ქართველ მეგობარს ბ-ნ დავით სარაჯიშვილს ასეთი წარწერით: „ჩემს საუცხოო მეგობარს დავით სარაჯიშვილს, რომლის სიყვარული მე შთამაგონა მისმა კეთილმა გულმა და მისმა მომხიბვლელმა ქვეყანამ,.. ამ წიგნის ყდაზე დე ბაის

ფრანგული ფაქსიმილეა ფრანგული ასოებით მიწერილი „სოსიკო დე ბაი“.

მკვლევარი დავით ფანჭულიძე თავის სტატიაში მსჯელობისას დასკვნის სახით გვიჩვენებს, რომ დე ბაის ჯერ დაუწერია ფრანგული ასო „სე“ და რადგან ეს ასო ფრანგულში „ოს“ წინ იკითხება, როგორც „კ“ იგი გაუსწორებია „ესად“ და გამოსულა „სოსიკო“. პატივცემული მკვლევარი აგრძელებს თავის მსჯელობას და ამბობს, რომ როცა მან ნახა დე ბაის ადრინდელი გამოცემა „კავკასიონის ქედის ჩრდილოეთით“, აქ ფრანგი მწერალი რუსული ასოებით აწერს თავის სახელს და გვარს „სოსიკო დე ბაი“. ერთხელ კიდევ დავრწმუნდით, რომ მას რქმევია სახელად „ჟოზეფი“, რაც ქართულად ნიშნავს „იოსებს“, რის გამოც მისმა ქართველმა მეგობრებმა მას შეარქვეს საალერსო-სასიყვარულო სახელი „სოსო-სოსიკო“. დე ბაიმაც სიამოვნებით შეიფერა მოსაფერებელი სახელი და ქართველი მეგობრებისადმი გამოგზავნილ წიგნებს აწერდა „სოსიკო დე ბაი“ (დ. ფანჭულიძე:27).

ფრანგი ისტორიკოსი, არქეოლოგი, ეთნოგრაფი და საზოგადო მოღვაწე ბარონი დე ბაი საქართველოს კიდევ ესტუმრა 1899 წლის აგვისტოში. ქართულმა ინტელიგენციამ და გაზეთ „ივერიის“ რედაქციამ მას შეხვედრა მოუწყო ვაკეში - „ფანტაზიის“ ბაღში. 24 ოქტომბერს, საღამოს 10 საათისათვის „ფანტაზიის“ ბაღის დახურულ დარბაზში, რომელიც მორთული იყო დროშებით და საგანგებოდ განათებული, თავი მოეყარათ ქალაქის საზოგადოების წარმომადგენლებს. მათ შორის იყო გაზეთ „ივერიის“ რედაქტორი ილია ჭავჭავაძე, თბილისის ვიცე--

გუბერნატორი კ. სტეპანოვიჩი, პირველი კლასიკური გიმნაზიის დირექტორი ლ. მარკოვი, გენ. მაიორი ა.ს. ჭავჭავაძე, ნ. ერისთავი, ნ. ცხვედაძე, დ. სარაჯიშვილი, კ. მამაცაშვილი და სხვ. (ა. კარბელაშვილი, 1988:19), როცა დე ბაი შენობაში შევიდა, მას მუსიკით შეეგება დარბაზი.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, დე ბაი იმყოფებოდა აღმოსავლეთ საქართველოში და მან წიგნად გამოსცა მოგზაურობის შთაბეჭდილებანი და დაკვირვებები. ის ასევე იმყოფებოდა დასავლეთ საქართველოში, სადაც დიდი გულმოდგინებითა და ინტერესით დაათვალიერა იმერეთი, გურია, სამეგრელო, უწოდა მათ სამოთხისებრი მხარეები, ხოლო მკვიდრნი საუცხოო, მოგზაურის წარმოდგენით თავიანთი შრომისმოყვარეობით, ზნე-ჩვეულებებით, საუბრით, ყოფა-ქცევით, ჩაცმულობით აკვირვებენ და აცვიფრებენ მნახველს. ჩვენი ფრანგი სტუმარი წერს: „შეიძლება კაცმა მოიაროს საქართველო ჩრდილოეთიდან სამხრეთამდე, აღმოსავლეთიდან დასავლეთამდე, იხილოს ეს ცოცხალი ფერია, ქება უძღვნას, უგალობოს, დახატოს მისი მშვენიერება, მაგრამ მაინც ვერ იტყვის, რომ ამ დიდებულ ბუნებას შესაფერისად უგალობა, სრულყოფილად აღწერა ან დახატა მისი მშვენიერება (დ. ფანჩულიძე, 1964, №9:45).

ბარონ დე ბაის იმერეთში ყოფნისას ძალიან მოეწონა ქუთაისი, მისი მოხდენილი მდებარეობა, ბაგრატის ტაძრის ნანგრევები, რომელმაც მას ქართველი ხალხის მწარე წარსული დაანახა. აქ, ქუთაისში ბარონ დე ბაი შეხვდა აკაკი წერეთელს. ამ შეხვედრით აღფრთოვანებული წერს: „რა სასიამოვნო სიურპრიზი მომელოდა რიონის ნაპირზე! აქ კვლავ ვნახე ჩემი მეგობარი,

რომელიც თავისი გენიოსობით, თავის პიროვნებისა და ნაწარმოების მომხიბვლელობით გვიჩვენებს, თუ რა სიმაღლემდე შეუძლია მიაღწიოს სამშობლოს ნიადაგზე განვითარებულ და უმაღლეს მწვერვალზე მოსულ ეროვნულ ჭკუა-გონებას (იქვე).

დე ბაის აზრით, პოეტი აკაკი წერეთელი თავისი სამშობლოს განთქმული მგოსანი, ენაწყლიანი და ზეგარდმო მადლით ცხებული გამომთქმელია ქართველის გულისთქმის იმერული ელფერით ... იგი პირველხარისხოვანი პოეტია (დ. ფანჭულიძე, 1964, №9:45).

ბარონ დე ბაის აზრით, აკაკი წერეთელი ჭეშმარიტად პირველხარისხოვანი პოეტია, რომლის აზრებსაც იგი არაერთხელ მოუხმობს საუბრისა თუ წერის დროს. იგი ფრანგ მკითხველს თუ მსმენელს აცნობს აკაკი წერეთლის იმ ცოდნას, რომელიც მას გააჩნია ფრანგი ერის მიმართ და აცნობს იმას, რომ აკაკი წერეთელი წერს ქართულად ქართველებისათვის და გაცეხულია იმით, რომ როგორ დახატა და დაახასიათა ფრანგი ერთი თავის ერთ-ერთ ლექსში. აკაკი დე ბაის აზრით წარმოგვიდგენს საფრანგეთს „ედემის“ სახით ამ ქვეყნიურ სამოთხეს, რომელიც ხელახლა დასაჭერი შეიქმნა ყველა მოდემის კაცთათვის. ინგლისელები, გერმანელები, იტალიელები, ბერძნები და სხვ. მოდიან სხვადასხვა მხარეთა დასაკავებლად და თითოეული ერი აქ ავითარებს საკუთარ მისწრაფებებს და იქ ავლენს ეროვნულ ხასიათს (ჟურ. „განთიადი“, 1991: 55).

აქვე დე ბაი ფრანგ მსმენელს ესაუბრება იმის შესახებ, რომ თქვენთვის ჩვეულებრივი ამბავი არ იყო გამეცნო თუ როგორ შეფასებას გვაძლევენ ჩვენ იმ შორეულ ქვეყანაში. მაგრამ რახან

ჩვენ ქართველებზე ვსაუბრობთ, განა უპრიანი არ იქნებოდა თქვენთვის გვეჩვენებინა, როგორც ხატავს ქართველი პოეტი (იგულისხმება აკაკი წერეთელი - ვ.წ.), თავის თანამემამულეებს (ქურ. „განთიადი“:55).

ამის ნათელსაყოფად დე ბაის მთლიანად მოჰყავს მის მიერ ფრანგულად თარგმნილი (პროზით) აკაკის ლექსები: „სხვადასხვა ერი“, „ხატის წინ“, „სულიკო“, „ფუტკარი“. მან (დე ბაი - ვ.წ.) ეს ლექსები ისე კარგად თარგმნა, რომ გასაგები გახდა ფრანგი მკითხველისათვის.

ბარონ დე ბაის ყურადღებას იპყრობს ქუთაისში ბაგრატის ტაძრის ნანგრევები, ჩვენგან უყურადღებოდ თავმინებებულნი. ქუთაისში ბარონს სადილად იწვევს ქუთაისის გუბერნიის თავადაზნაურობის წინამძღოლი და ამასაც შემთხვევა ეძლევა ჩვენებური ლხინი თავის თანამემამულეთ გააცნოს (ა. კარბელაშვილი, 1985:14).

ქუთაისიდან მოგზაური მცირედს ექსკურსიას შვება გელათის მონასტრის სანახავად. პატივცემული მოგზაური სიტყვებს ვეღარ პოულობს გამოსათქმელად, იმ შთაბეჭდილებებისა, რომელიც მასზე იმ დიდებულ ტაძარს და მის საუნჯეს მოუხდენია. სარგებლობს შემთხვევით და ფრანგის მკითხველს აცნობს რამდენიმე ლეგენდას. იმ ტაძრის მფარველის თამარ მეფის შესახებ და ამით თავის პირველ წიგნსაც ათავებს (იქვე).

გელათის მონასტერმა, მისმა უძველესმა ეკლესიებმა განაცვიფრა ბევრის მნახველი ფრანგი სტუმარი. მას ნათლად წარმოდგა ქართველი ხალხის ისტორიული წარსული. ეს ნაშთები, - წერს დე ბაი, - ნათლად მოწმობენ დიდებულ წარსულს და,

სამწუხაროდ, აწმყოს მეტისმეტ გულგრილობას ამ ძეგლები-სადმი. მათი მაღალი კედლებიდან გამოფიტული ქვები თანდა-თან სცივია, ვითარცა სასოწარკვეთილების ცრემლები. თითქო თავიანთი ხვედრისი რცხვენიათო. ეს ამაყი ძეგლები სუროსა და გარეული ვაზის სუროს ქვეშ იმალებიან (ჟურ. „განთიადი“, 1991:56).

ამის შემდეგ ბარონ დე ბაი ყვება გელათის მონასტრის ის-ტორიას, ახასიათებს დავით აღმაშენებელს, როგორც თავისი დროის დიდ პიროვნებას, აცნობს ფრანგ მკითხველებს მეფე დავით აღმაშენებლის როლს საქართველოს ისტორიაში და იქ-ვე მოაქვს დავითის სურათი (გელათის ფრესკიდან) და XVIII საუკუნის საქართველოს რუკა. ფრანგ მკითხველებს წარმოუდ-გენს იმ მომხიბვლელ სანახაობას, როცა თავის თვალთ იხილა - სანთლებით განათებული გელათის ფრესკები და იქვე ურ-თავს აკაკის ლექსს „სულის წინ“ (დ. ფანჩულიძე, №9:46).

გელათიდან ფრანგი მოგზაური გაემგზავრა საჩხერეში, სა-დაც მას უმასპინძლეს სიმონ და გიორგი წერეთლებმა. სანამ სა-ჩხერეში ჩავიდოდა, მან დაათვალიერა ისტორიული ძეგლები, რომლებიც თავის წიგნში აღწერა და ფრანგ მკითხველს გააცნო.

1902 წელს გაზეთ „ივერია“ (№64) ამცნობდა თავის მკითხ-ველებს იმის შესახებ, რომ 18 აპრილს დე ბაი ლექციას წაიკი-თხავს „თავის სამშობლო ქალაქ რეიმსში და 24-ს კი პარიზში გეოგრაფიულ საზოგადოებაში „ქუთაისის გუბერნიის არქეო-ლოგებსა და ეთნოგრაფიაზე. დარბაზში მსმენელებმა დიდი ინტერესით მოუსმინეს და ტაშით დააჯილდოვეს დე ბაისეუ-

ლი ანალიზისა საქართველოში, კერძოდ იმერეთში მოგზაურობისა.

გაზეთმა „ივერიამ“ (№129), 1902 წელს, გამოაქვეყნა საინტერესო წერილი დე ბაის პატარა წიგნის შესახებ, რომლის სათაურად მოიხსენია „იმერეთი ბარონ დე ბაის მოგზაურობიდან“. წიგნი ნათარგმნი იყო თედო სახოკიას მიერ და გამოიცა მიტროფანე ლალიძის სტამბაში (ა. კარბელაშვილი:14).

გაზეთ „ივერია“ ასე წერდა ბარონ დე ბაის წიგნზე: ეს პატარა წიგნი შედგება 16 გვერდისაგან. მოთავსებულია შიგ ქართული თარგმანი ბარონ დე ბაის წერილისა იმერეთის შესახებ, რომელიც მშვენიერის ქართულის ენითაა ნათარგმნი. ბ-ნ თ-საგან (იგულისხმება თედო სახოკია - ვ.წ.), თითოეული ქართველი, ვისთვისაც კი სანუკვარია თავისი სამშობლოს ბედ-იღბალი, დიდის სიამოვნებით გადაიკითხავს ამ წიგნაკს და მადლობას უძღვნის თავისუფლებას და განათლების მოყვარე საფრანგეთის კეთილშობილ ძეს, ბარონ დე ბაის, რომელიც რამდენიმე წელია ცდილობს თავის თანამემამულეებს გააცნოს ჩვენი სამშობლო (ა. კარბელაშვილი:14).

ფრანგი მწერლის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფის დე ბაის საქართველოში მოგზაურობის ამბავი, სხვა მსგავს მრავალ მაგალითთან ერთად, დამაჯერებლად მიგვანიშნებს, რომ საქართველოსადმი ყოველთვის დიდ ინტერესს იჩენდნენ უცხოეთში; საქართველოში უცხოელები ემებდნენ სულიერ სიტკბოებასა და შთაგონების წყაროს, სწორედა ქ ხედავდნენ ცხოვრებისა

და ბუნების ისეთ სურათებს, რომლებსაც სხვაგან არ შეხვდებით.

ეს ინტერესი საქართველოსადმი დღეს კიდევ უფრო გაცხოველდა. ამაზე დამაჯერებლად ლაპარაკობს ჩვენს ქვეყანაში ყოველწლიურად ჩამოსულ სტუმართა და ტურისტთა დიდი ნაკადი.

ქართველი ხალხი ყოველთვის სიყვარულითა და პატივისცემის ეკიდებოდა სხვა ეროვნების წარმომადგენლებს, რომლებიც კეთილი ზრახვით ჩამოდიოდნენ. ასეთ უცხოელთა შორის ერთ-ერთი საპატიო ადგილი უნდა მიეკუთვნოს ბარონ დე ბაის, რომელსაც ასე რაინდულად უყვარდა ჩვენი ქვეყანა, ქართველი ხალხი და იყო ჩვენი კულტურული წარსულის მგზნებარე პროპაგანდისტი.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ბარონ დე ბაი საქართველოში, ფრანგულიდან თარგმნა ზურაბ არჩვაძემ. ჟურნ „განთიადი“, №11-12, 1991
2. კარბელაშვილი ა., საქართველოს დიდი მეგობარი, გაზ. „სამშობლო“, 20 ოქტ., თბ., 1984
3. კარბელაშვილი ა., ფრანგი მწერალი და მეცნიერი საქართველოში, გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 4 ოქტ., თბ., 1985
4. კარბელაშვილი ა., ფრანგი მწერალი - საქართველოს სტუმარი. ჟურ. „საქართველოს ბუნება“, №2, თბ., 1988
5. ნიკოლეიშვილი ავ., ნიკოლეიშვილი ოთ., ევროპელი ავტორები ქუთაისის შესახებ (XV-XIX საუკუნეებში), ქუთ., 2012
6. ფანჩულიძე დ., უცხოელი მოღვაწენი საქართველოს შესახებ, ჟურ. „საბჭოთა ხელოვნება“, №6, თბ., 1964
7. ფანჩულიძე დ., დასავლეთ საქართველო ფრანგი მწერლის თვალით, ჟურ. „საბჭოთა ხელოვნება“, №9, თბ., 1964
8. ფანჩულიძე დ., დე ბაი საქართველოში, გაზ. „კომუნისტი“, 1 მარტი, თბ., 1964
9. გაზ. „ივერია“, №64, 1902 წ.
10. გაზ. „ივერია“, №129, 1902 წ.

Baron De Bai in Kutaisi

Western European culture figures since the early years have shown the great interest in the past and present of our country. Some of them were so interested, that they even studied Georgian language. They wrote works in our language and published them too.

At present, we want to speak about a French writer, historian and archaeologist Baron De Bai, who left us wealthy and interesting materials about Georgia and the Georgian people, particularly Kutaisi.

During the period, when Baron De Bai lived and travelled in Georgia, he went sightseeing, visited the oldest places, described them in details and introduced to the French readers. Here he also made friends with famous Georgian figures.

Baron De Bai liked Kutaisi very much. The ruins of Bagrati Cathedral, Gelati Monastery and its surroundings. In Kutaisi, he met the great poet and public figure Akaki Tsereteli. He translated many poems written by Akaki and introduced to the French reader. As in all parts of Georgia, he met in Kutaisi with great and amazing love. In 1902, in France, De Bai published the book "Imereti", where he describes impressions he had felt in Imereti, namely, especially when he travelled in Kutaisi.

Georgian people always met other nationalities with great love and honour, who came to our country with good intentions. Among such foreigners, one of the most honorable person in Baron De Bai, who loved our country and our people so much and was a fervent propagandist of our cultural past.

აკ. წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ისტორია-არქეოლოგიის დეპარტამენტის
ასოცირებული პროფესორი

ქუთაისი 1885 წლის ერთდღიანი აღწერის მიხედვით

„ქუთაისის 1885 წლის 10 აპრილის ერთდღიანი აღწერა“ (ქვემოთ ყველგან „აღწერა“), რომელიც ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორ ა. სმეკალოვის ნებართვით ქალაქის თვითმმართველობამ, ქალაქის თავი ლუკა ასათიანის ხელმძღვანელობით 1887 წელს, ცალკე წიგნად, გამოსცა და ზედგენიძისა და ფერაძის სტამბაში დაბეჭდა (Кутаись по однодневном переписи, 10 апреля 1885 г. Кутаись, типография В. Зедгинидзе и П. Ферадзе), ჯერჯერობით სპეციალური სამეცნიერო კვლევის საგნად არავის გაუხდია, თუ არ ჩავთვლით პროფესორ მიხეილ ნიკოლეიშვილის საგაზეთო სტატიას „ქუთაისი ასი წლის წინათ“ (მ. ნიკოლეიშვილი, 1985). მანვე შეაფასა აღწერის მნიშვნელობა ქალაქის ისტორიის მრავალმხრივი შესწავლისათვის და დასძინა: აღწერაში „საინტერესო ცნობებს ვპოულობთ ქალაქის განაშენიანების, მოსახლეობის და კომუნალური მეურნეობის მდგომარეობის შესახებ. განსაკუთრებით მნიშვნელოვან ცნობებს გვაწ-

ვდის ეს აღწერა სავაჭრო-სამრეწველო საქმიანობის შესახებ. ამ მასალების მიხედვით შესაძლებელი ხდება დავადგინოთ სავაჭრო, სამრეწველო და სახელოსნო საწარმოების რაოდენობა, მათი სახეები და ამ დაწესებულებებში დასაქმებულთა, ოსტატთა, ქარგალთა, შეგირდთა რაოდენობა. საერთოდ შესაძლებლობა გვეძლევა წარმოვიდგინოთ თუ რა დონეზე იდგა ქუთაისის სამეურნეო და კულტურული ცხოვრება და როგორ გამოიყურებოდა მისი გარეგნული სახე 100 წლის წინათ და სხვა“. (მ. ნიკოლეიშვილი, დასახ. ნაშრომი) ჩვენი მხრივ იმას დავამატებთ, რომ აღწერა იშვიათ, ხშირ შემთხვევაში ერთადერთი წყაროა საქალაქო ცხოვრების ამა თუ იმ სფეროსთან დაკავშირებით, რაც საბოლოოდ გვადლევს საშუალებას მეტ-ნაკლები სიზუსტით აღვადგინოთ საქალაქო ცხოვრება და ყოფით წვრილმანებზეც ვიქონიოთ გარკვეული წარმოდგენა.

„ქუთაისის 1885 წლის 10 აპრილის ერთდღიანი აღწერა“ საქალაქო ცხოვრების ბევრი კუთხით შესწავლის საშუალებას იძლევა.

აღწერას წინ ერთვის ზოგადი ნაწილი, რომელშიც განმარტებულია მისი ჩატარების აუცილებლობა, დასახელებულია აღწერის განმხორციელებლები, ჩამოთვლილია ამოცანები, რომლებიც დაისახეს, იმაზეცაა ნათქვამი, რას მიაღწიეს და რას – ვერა.

უნდა ითქვას, რომ იმდროინდელი ხელისუფლება და აღწერის ჩატარების მესვეურები კარგად გრძნობდნენ აღწერის განხორციელების აუცილებლობას. საქმე ის გახლავთ, რომ ქალაქში 1875 წელს შემოდებული თვითმმართველობა ფიქცია იქ-

ნებოდა ქალაქზე რეალური ცნობების არქონის გარეშე, რომელიც აღწერის შედეგად დადგებოდა. უფრო სწორად, იმის აღწერას, რა ეკუთვნოდა ქალაქს, როგორ იყო განაშენიანებული, მიწების რა ნაწილი ექცეოდა მის საკუთრებაში, რომელი გზები იყო მოკირწყლული, რომელი მოუკირწყლავი, ბოლოს და ბოლოს, რა ოდენობის ხალხი ცხოვრობდა და მისთანები. მართალია, ქალაქის თვითმმართველობის შემოღებისას ხელთ ჰქონდათ 1870 წლის 16 ივნისის აღწერა, მაგრამ მასში არ იყო ქალაქის გეგმა და მეორე, არ არსებობდა, მოსახლეობის აღწერა მათი ქონებრივი მდგომარეობის აღწერით. ვინც იხდიდა ბეგარას, ყველა გადამხდელად ითვლებოდა, რამაც კიდევ უფრო აუცილებელი გახადა მოსახლეობის აღწერა, მათი ქონებრივი ავლადიდების ფიქსაცია, ურომლისოდაც არჩევნებიც ვერ ჩატარდებოდა. სახელმწიფო ქონების კანონიერ ფორმებში მოქცევა მთელი XIX საუკუნის მანძილზე მიმდინარეობდა და მას ხან ერთ, ხან მეორე სამინისტროს აკუთვნებდნენ, ამისათვის ახალ თანამდებობებსაც იგონებდნენ (გ. ვაჭრიძე, 2006, 122-134). აღწერაც აქეთკენ გადადგმულ ნაბიჯად უნდა მივიჩნიოთ.

„ქუთაისის 1885 წლის 10 აპრილის ერთდღიანი აღწერის“ ზოგად ნაწილში აღნიშნულია, რომ სამშენებლო ნაწილი ქალაქის თვითმმართველობას მეფისნაცვლის ბრძანებით 1879 წლის აპრილში გადაეცა, ხოლო მეშჩანთა საქმეები ქალაქის გამგეობის საქმეებისგან, ქალაქის თავის ბრძანებით, 1879 წელს გაცალკევდა და გაირკვა, რომ ბეგარის გადამხდელი მოსახლეობა შეადგენდა 2031 სულს. მოსახლეობის ოდენობის უცოდინრად შეუძლებელი იქნებოდა განესაზღვრათ პოლიციის რამდენი

საშტატო ერთეული ჰირდებოდა ქალაქს, აგრეთვე, სახელმწიფო ბანკის განყოფილების დაფუძნება შეიძლებოდა თუ არა და სხვები.

ერთი სიტყვით, აღწერის აუცილებლობა საქალაქო თვითმმართველობის შემოღებისთანავე გაჩნდა. ნებართვასაც არ დაუგვიანია, 1881 წელს უკვე დართეს ნება, მაგრამ, როგორც ყოველთვის, სახსრების უქონლობამ საქმის განხორციელება კიდევ ოთხი წლით გადადო. უნდა აღინიშნოს, რომ აღწერის განხორციელებას დანიშვნისთანავე სერიოზული ყურადღება მიჰქცია სამხედრო გუბერნატორმა ა. სმეკალოვმა, მან მისცა ქალაქს ფულადი დახმარება, რითაც გადაუდებელი ღონისძიების განხორციელება შესაძლებელი შეიქნა.

ფულადი სახსრების გაჩენისთანავე, ქალაქის თავის – ლუკა ასათიანის თავმჯდომარეობით დაარსდა საზოგადოებრივი მმართველობის განმკარგულებელი კომიტეტი, რომელშიც შევიდნენ: დ. აბდუშელიშვილი., ვ. აბულაძე, კ. ბაქრაძე, დ. გაბაევი, ა. დადიანი, ე. კავოსი, ი. ქვარიანი, კ. ლორთქიფანიძე, ერ. ლუკაშევსკი, ი. მესხი, მ. რიჟინაშვილი, გ. სელიტრენიკოვი, პ. თუმანოვი, პ. წულუკიძე (Кутаись..., 1887, 3).

ნიმუშად თბილისის 1876 წლის 25 მარტს ჩატარებული აღწერა გამოიყენეს. უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ აღწერა ორგანიზებულად ჩატარდა, რასაც ქალაქის თვითმმართველობას და ქალაქის თავს, ლუკა ასათიანს უნდა ვუმადლოდეთ. ქუთაისი გაყვეს ოც უბნად, აქედან 1-13 რიონის მარცხენა მხარეს, ხოლო 14-20 მარჯვენა მხარეს მდებარეობდა (Кутаись..., 1887, 3).

აღწერაში, ქალაქის თვითმმართველობის წევრებს გარდა, ინტელიგენციისა და ვაჭრების წარმომადგენლებიც იყვნენ ჩართულნი, რომელთა რიგებში შედიოდნენ: მ. ავალიანი, კ. ბაქრაძე, ა. გაბაევი, დ. გაბაევი, დ. ღამბაშიძე, ე. დათეშიძე, ნ. კანდელაკი, გ. კლდიაშვილი, კირ. ლორთქიფანიძე, ნ. მალრაძე, ი. მესხი, ნ. მესხი, ია მესხი, ო. მინდელი, ვ. პეტრიაშვილი, ს. ხოჯავანოვი, ი. ჭილაძე, ვ. ჭილაძე. ეს უკანასკნელნი აღჭურვილნი იყვნენ სათანადო ინსტრუქციით, მითითებით. მათი გათვითცნობიერებისა და აღწერისთვის მოსამზადებლად კომიტეტს 2-3 სარეპეტიციო სხდომაც ჩაუტარებია.

აღწერის არც ჩატარება და არც მოპოვებული ცნობების დამუშავება გახლდათ იოლი საქმე, აღწერილი მასალის მიხედვით, შესაბამისი ტაბულის შედგენა გამგეობის წევრ ი. მესხსა და ქალაქის მდივან მ. კანდელაკს აუღიათ თავიანთ თავზე და 1886 წლის 23 აპრილისთვის გაუსრულებიათ კიდეც (Кутаись..., 1887, 3).

უნდა ვთქვათ ისიც, რომ ი. მესხისა და მ. კანდელაკის წყალობით ქუთაისის ერთდღიანი აღწერა ყველა ქალაქის აღწერაზე იაფი დაჯდა. სულ ამ საქმისთვის 806 მანეთი და 49 კაპიკი დაიხარჯა. აქედან ფურცლებისა და ბლანკებისათვის 16 მან. და 99 კაპ. აღწერის დღეს მთვლელთა და დამკვირვებელთა, მგზავრობისა და სხვა საჭიროებებისთვის დაიხარჯა 115 მანეთი და 50 კაპ. მესხმა 300 და კანდელაკმა 230 მანეთი მიიღეს ჰონორარად.

ინტერესმოკლებული არ იქნება, ვიცოდეთ, რომელ წელს რა თანხით დაფინანსდა ეს მართლაც საშვილიშვილო საქმე.

1884 წელს გამოიყო 300 მანეთი, აქედან დაიხარჯა 113 მანეთი და 49 კაპიკი, 1885 წელს – 213 მანეთი და 90 კაპიკი, დაიხარჯა 233, 1886 წელს – 300 მანეთი გამოყვეს, დაიხარჯა 460. სულ სამივე წელს 813 მანეთი და 90 კაპიკი იქნა გამოყოფილი, ხოლო დაიხარჯა 806 მანეთი და 49 კაპიკი (Кутаись..., 1887, 3.).

ყოველივე ზემოთთქმულიდან გამომდინარე, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ 1885 წლის ერთდღიანი აღწერა საკმაოდ ორგანიზებული გახლდათ, მასში თითქმის ყველა ასე თუ ისე განათლებული ადამიანი მონაწილეობდა. საქმეც საკმაოდ წარმატებით გასრულდა და მოპოვებული მასალებიც შესაფერის დონეზე დამუშავდა და დახარისხდა. ერთადერთი რაც არ შეადგენდა აღწერის საგანს, ეს იყო ქალაქის უბნების გეგმის შედგენა. ქალაქის საერთო გეგმის გარეშე და არასაკმარისი სახსრების გამო ეს საქმე შეუძლებელი იყო.

1885 წლის 10 აპრილისთვის ქუთაისის დასახლებული და დაუსახლებელი მიწის ფართობი შეადგენდა 781 დესეტინასა და 600 კვ. საჟენს ანუ 1. 875 000 კვ. საჟენს. აქედან დასახლებული გახლდათ 727 დესეტინა და 150 კვ. საჟენი ანუ 1. 744. 950 კვ. საჟენი, დაუსახლებელი კი 54 დესეტინა და 45 კვ. საჟენი ანუ 130. 050 კვ. საჟენი.

დასახლებული მიწა ასეთნაირად ნაწილდებოდა – ნაგებობებზე, ეზოებსა და ბაღებზე მოდიოდა 1. 666, 35 კვ. საჟენი, ანუ 88%. ქუჩებსა და შესახვევებზე 76. 000 კვ. საჟენი, ანუ 4%, მოედნებზე – 1400 კვ. საჟენი, ანუ 0,08%, სასაფლაოებზე 1200 კვ. საჟენი, ანუ 0,6%. ყოველივე, როგორც მოგახსენეთ, შეადგენდა 1. 744. 950 კვ. საჟენს.

დასახლებული მიწები, როგორც დავინახეთ, ძირითადად ეზოებსა და ნაგებობებს ეკავა. მცირეზე მცირე გახლდათ მოედნების ხვედრითი წილი, ასევე შეიძლება ითქვას ქუჩებსა, შესახვევებსა და სასაფლაოებზე, რაც ქალაქის ნაკლებ განვითარების მაჩვენებელია. საქალაქო ცხოვრების ტემპის დუნე და მდორე მდინარებას აჩვენებს ისიც, რომ მოედნებისა და სასაფლაოსთვის განკუთვნილი მიწის ფართობი დიდად არ განსხვავდებოდა ერთმანეთისგან.

ქალაქის დაუსახლებელ ნაწილს, რომელიც 130.050 კვ. საჟენს შეადგენდა, ძირითადად მდინარე რიონი, კუნძულები, მდინარის მიმდებარე დაბლობები და სანაპიროზე არსებული დაუსახლებელი ადგილები შეადგენდა.

იმდროინდელ ქუთაისში 18 ვერსი ქუჩებისა მოკირწყლული, ხოლო 20 ვერსი მოუკირწყლავი გახლდათ. ესეც საქალაქო ცხოვრების ჩამორჩენილობის მაჩვენებელია, ქუჩა მოუკირწყლავად ქუჩაც არაა, იმდროინდელ ქალაქში მოუკირწყლავი აჭარბებდა მოკირწყლულს.

ქალაქის დასახლებულ ფართობზე, ანუ 1.6663 კვ. საჟენზე ცხოვრობდა 23. 644 სული ანუ ერთ სულზე მოდიოდა 7,04 კვ. საჟენი მიწის ნაკვეთი. ესეც ცოტაზე ცოტა გახლდათ, სხვა ქალაქებში ეს რიცხვი ხშირად ორ ათეულსაც აღწევდა.

ვფიქრობთ, საინტერესოა, როგორ შეიცვალა ვითარება ქალაქ ქუთაისში მიწების განაწილების მიხედვით მომდევნო წლებში. ქუთაისის ცენტრალურ არქივში მოპოვებული მასალების მიხედვით 1898 წლის მონაცემები შემდეგს გვეუბნება: “ქალაქის თვითმმართველობის განკარგულებაში 1893 წლისათვის

სულ ყოფილა 844 დესეტიანა და 1037 კვ. საჟენი მიწა, აქედან შენობებს ეკავა 3599 კვ. საჟენი. მოედნებს ეჭირათ 5289 კვ. საჟენი, სასაფლაოებს – 17 დესეტიანა (ქ.ც.ა. ფონდი 130, საქმე 1753 ფ.12). გარდა ამისა, ქალაქს ჰქონდა თავისუფალი მიწები 823 დესეტიანა და 1693 კვ. საჟენის საერთო მოცულობისა. რომელთაგან, ყველაზე დიდი იყო სალორიის აგარაკი (810 დესეტიანა და 1226 კვ. საჟენი) (ქ.ც.ა. ფონდი 108, საქმე 1753, ფ.12). ასევე საინტერესოა ის ფაქტიც, რომ აღნიშნული პერიოდისათვის ქალაქის თვითმმართველობა, მიუხედავად შეზღუდული ფინანსური შესაძლებლობისა, ზრუნავდა ქალაქის ქუჩების, მოედნების, ბაღებისა და ხიდების კეთილმოწყობისათვის, ხოლო სადაც სახსრები არ ყოფნიდა, მოსახლეობას ავალდებულებდა, მოეწყო მისი ეზოსა და სახლის წინა ტერიტორია. ასე მაგალითად, 1901 წელს ქალაქის სათათბირომ გამოიტანა გადაწყვეტილება, რომლის მიხედვითაც სახლების, დუქნებისა და დარაბების მეპატრონენი ვალდებული იყვნენ, მათი შენობების წინ გამავალ ქუჩაზე მოეწყოთ ამ ქუჩის ერთი მეათედი სიგანის ტროტუარი (გ. მჭედლიძე, 1993, 31).

1885 წლის 10 აპრილის ერთდღიანი აღწერის მიხედვით ქუთაისში ითვლებოდა 22 ქარხანა და 940 სხვადასხვა სახელოსნო და სავაჭრო დაწესებულება. ქარხნებიდან: კირქვის ქარხანა – 1, აგურის ქარხანა – 19, თამბაქოს ქარხანა – 2, სახელოსნო დაწესებულებებში შედიოდა: საკვები პროდუქტების მწარმოებელი საწარმოები (პურის საცხობი – 53, საკონდიტრო საწარმო – 3, ძეხვეულის საწარმო – 2) - 58, პირადი მოხმარებისათვის დაწესებული სახელოსნოები (ქუდების და ფაფანაკების – 19,

სამკერვალო – 45, თეთრეულის – 2, ჩექმების და წულების – 86, სამღებრო – 7, საპარიკმახერო – 3) – 162, საცხოვრებელი ბინების მომწყობი სახელოსნოები, (სადურგლო – 20, სამღებრო – 3, საშპალიერო – 2) – 25, ლითონის დამამუშავებელი სახელოსნოები (ოქროსა და ვერცხლის სახელოსნო – 25, სპილენძის სახელოსნო – 26, თუნუქის და თუთიის – 3, საზეინკლო – 3, იარაღის, იგულისხმება ხანჯლები და ხმლები – 5, ნალის – 5) – 67, გადასაზიდ საშუალებათა სარეწაო – 35. სააფთიაქო და ქიმიური პროდუქტების მწარმოებელი სახელოსნოები: (აფთიაქი – 2, ხელოვნური წყლები – 1) – 3. სავაჭრო დაწესებულებებში შედიოდა: სამიკიტნო სარეწაო – 143, სავაჭრო სარეწაო (საბაკალეო საქონლით ვაჭრობა – 40, წვრილმანი ვაჭრობა – 89, ხილ-ბოსტნეულით ვაჭრობა – 16, თევზით – 9, ხორციით – 13, ფქვილით – 3, გალანტერეით – 21, მზა კაბებით – 3, მანუფაქტურით – 66, ტყავით, ნოხითა და ფარდაგებით – 8, ავეჯით – 1, რკინის საქონლით – 10, ოქრო-ვერცხლით – 6, სააფთიაქო საქონლით – 1, ჭურჭლით – 3, სანარდო საქონლით ვაჭრობა – 2, წიგნებითა და საკანცელარიო ნივთებით – 2, საკერავი მანქანებით – 1, მინითა და სარკით – 1, სასმელებით – 2, გამაგრებელი სასმელებით – 1, თაფლის სანთლით – 1, ბამბით – 1, ძველმანით – 3, ქვეშაგებლით – 1, აბანოები – 2, საგადასახადო კასები – 1, ტვირთის გადაზიდვის სააგენტო – 2, ხე-ტყის მასალის საწყობები – 2) 315. აღსანიშნავია, რომ იმდროინდელ ქუთაისში ფუნქციონირებდა 2 აფთიაქი და 5 სასტუმრო. მომდევნო წლებში, ქუთაისში, მართალია, გაიზარდა ფაბრიკა-ქარხნების და სამრეწველო საწარმოების რაოდენობა, მაგრამ იგი მაინც ვერ აკმაყოფილებ-

და დროის მოთხოვნებს. 1892 წლისათვის ქუთაისში 39 ფაბრიკა და ქარხანა იყო, მაგრამ ფაქტობრივად, თუ რას წარმოადგენდნენ ისინი, ამას კარგად აჩვენებს მათი მუშების საერთო რაოდენობა – 184 კაცი და გამომუშავებული პროდუქცია, რომლის მთლიანი ღირებულება 649850 მანეთს უდრიდა (ქ. ც. ა. ფონდი 130, საქმე 175, ფ. 39). ამ ფაბრიკა-ქარხნებს შორის 1893 წლის მონაცემებით 20 სააგურე და 9 საკრამიტე იყო. ხოლო ყველაზე მსხვილ საწარმოს თამბაქოს ფაბრიკები წარმოადგენდნენ, ორ ასეთ ფაბრიკაში 120 კაცი მუშაობდა, რომლებიც წლიურად 180 ათასი მანეთის პროდუქციას ამზადებდნენ (გ. მჭედლიძე, 1993, 47).

მრეწველობაში, ვაჭრობაში, სატრანსპორტო და საბაზრო წარმოებებში მომუშავეთა რაოდენობა აღწევდა 3955 კაცს. აღწერის მასალებში მითითებულია, რომ ყოველ 100 კაცს, რომელიც მწარმოებელი და მოსამსახურე იყო, თავის გარდა, უნდა შეენახა კიდევ 120 კაცი.

ხელოსანთა მმართველობის ცნობებით ხელოსანთა რიცხვი ქალაქში შეადგენდა 2022 კაცს. მათ შორის ოსტატი იყო 982, ქარგალი – 493, შეგირდი – 547. თუ ამ რიცხვს გავანაწილებთ ცალკეული სახელოსნოების მიხედვით, შემდეგ სურათს მივიღებთ: ხარაზის (აზიური ფეხსაცმელის მკერავ-ოსტატთა, ქარგალთა და შეგირდთა) საერთო რაოდენობა შეადგენდა 166 კაცს, მათ შორის ოსტატი იყო – 67, ქარგალი – 54, შეგირდი – 45, ევროპულ ფეხსაცმელთა ხარაზები შეადგენდა 164-ს, მათ შორის ოსტატი – 53, ქარგალი – 56, შეგირდი – 45, ხუროების ოსტატთა, ქარგალთა და შეგირდთა საერთო რაოდენობა შეადგენ-

და – 171-ს, ოქრომჭედლების – 118, თერძების (აზიური ტანსაცმლის) – 140. თერძების (ევროპული ტანსაცმლის) – 99, მეკარეტების და ზეინკლების – 84, ნალბანდების და მჭედლების – 84, მეუნაგირების – 53, კალატოზების – 89, დალაქების და პარიკმახერების – 58, დურგლების – 116, მეაგურების და მეკრამიტეების – 57, მეღუმელების და მღესავების – 40, მეთულუხჩეების – 35, ხარაზების – 34, მექვაბების – 35, თუნუქის დამხურავების – 40, მექუდეების (ევროპული) – 29, მეშაქარლამეების და მეფუნთუშეების – 17, მხერხავების – 20, მებრილიანტები და მესაათეები – 21, მეკუბოვეები – 25, ნედლი ტყავის მკეთებელი – 30, მკინძავები – 11, მუშები – 87, მეწისქვილეები – 2, მღებავები – 20, (მ. ნიკოლიშვილი, 1985).

მომდევნო წლებშიც არ მომხდარა ხელოსნური წარმოების მკვეთრი შემცირება. მაგალითად, 1893 წელს ქალაქში აღირიცხებოდა: ოსტატი – 738, ქარგალი – 505, შეგირდი – 667, სულ – 1910 კაცი. (ქ. ც. ა. ფონდი 130, საქმე 178, ფ.12).

აღწერის მასალებიდან საინტერესოა მოსახლეობის გადანაწილება საქმიანობის, რეწვის და სხვა საარსებო საშუალებების მიხედვით. გადამამუშავებელ მრეწველობაში დასაქმებული იყო 2019 ადამიანი, სავაჭრო და გაცვლით წარმოებაში – 1148, სოფლის მეურნეობაში – 406, სამიკიტნო საქმიანობა – 280, სამღვდელოება და მონაზვნები – 94, ყმაწვილების აღზრდა – 149, სამედიცინო დახმარება – 78, მეცნიერება, ლიტერატურა და ხელოვნება – 18, უძრავი საკუთრება, პენსია და კაპიტალი – 675, თავშესაფარები და ქველმოქმედება – 51, გაურკვეველი სახსრებით – 253, თავის სახსრებით – 9662, მოსწავლეები –

2209, ყველანაირი მოსამსახურე (მოჯამაგირე) – 2082, კერძო სამსახური – 115, უცხოელი კონსულები – 1, მუსიკა და სახვითი ხელოვნება – 24, დროებითი საქმიანობა – 10, სამოქალაქო ადმინისტრაცია – 338, საზოგადოებრივი სამსახური – 47, სამხედრო სამსახური – 201, საზღვაო სამსახური – 1, სასამართლო და ადვოკატურა – 117, გადასახლებულთა ადმინისტრაცია – 1, სტამბის მოსამსახურეები – 2, აგრონომები – 2, მრეცხავები – 79, მექისე – 2, მეზურნე – 3, მეეტლე – 112, გადამყიდველები – 28, მევახშეები – 27, მღებავები – 5, გზების მომპირკეთებლები – 1, მუშები (ტვირთის გადამტანები) – 56, მეძავეები – 53, მასხარები და მკითხავები – 1) (Кутаись., 1887, დანართი 1).

ქუთაისის მოსახლეობის დიდი ნაწილი იყო ძირეული მაცხოვრებელი, რომლებიც მუდმივად ცხოვრობდნენ ქალაქში. მაგრამ იყვნენ ისეთები, რომლებიც დროებით ცხოვრობდნენ ქალაქში. მათი წარმომავლობა, უწინარეს ყოვლისა, იყო ქუთაისის გუბერნიის მაზრები. ასე მაგალითად, ქალაქში ქუთაისის მაზრიდან იყო 803 გლეხი, შორაპნის მაზრიდან – 137, ზუგდიდის მაზრიდან – 58, რაჭის მაზრიდან – 224, ლეჩხუმის მაზრიდან – 96, ფოთიდან – 12, თბილისიდან – 90, ახალგორიდან – 68, ახალციხიდან – 68, ყარსიდან – 3, სტავროპოლიდან – 6, გორიდან – 21, ერევნიდან – 5, მოზდოკიდან – 4, სოხუმიდან – 5, შუშიდან – 1, პიატიგორსკიდან – 9, ელიზავეტოპოლიდან – 12, თავრიზიდან – 5, ტრაპიზონიდან – 26, ერზრუმიდან – 16, ქერჩიდან – 4, იერუსალიმიდან – 2, სევასტოპოლიდან – 1, ოდესიდან – 4, მოსკოვიდან – 2, რიგიდან – 2, სენაკის მაზრიდან – 254, დუშეთის მაზრიდან – 2, საჩხერიდან – 7, დაღესტნის ოლქიდან

– 3, ყუბანის ოლქიდან – 8, სპარსეთიდან – 3, თურქეთიდან – 2, უცნობი ადგილებიდან – 15 და ა.შ. (Кутаись..., 1887, დანართი 2).

„ერთდღიანი აღწერის“ მიხედვით 1885 წლისათვის ქუთაისში იყო 2801 ეზოიანი სახლი, რომელთაგან 1080 იყო შემოსავლიანი და 1721 შემოსავლის გარეშე. შემოსავლის გარეშე არსებულ სახლებს მიეკუთვნებოდა ისეთები, რომლებსაც არ ქონდათ შემოსავალი აღწერის დროისათვის, ასევე სახლები, სადაც ცხოვრობდნენ თავად მესაკუთრეები. ეზოიანი სახლების საერთო რაოდენობიდან (2801) 11 სახლი იყო სახაზინო, 11 – ქალაქის და შვიდი სახლი ეკუთვნოდა ეკლესია-მონასტრებს. ამ მონაცემების მიხედვით ეზოებს, სახლებს და ბაღებს ეჭირათ 1.666.350 კვ. საჟენი მიწა, ე.ი. ერთ ეზოზე მოდიოდა 59.48 კვ. საჟენი, მაშინ, როცა თბილისში, რომელიც უფრო ხშირად დასახლებული და მცირე მიწიანია, ყოველ ეზოზე მოდიოდა 90 კვ. საჟენი მიწა. შენობა-ნაგებობები აგებული მასალის მიხედვით ასეთ სურათს იძლევა: ქვის შენობა იყო 1236, ხის – 1398, შერეული სახის (ხე და ქვა) – 394. წინა წლებთან შედარებით გაზრდილია ქვით აგებული შენობების რაოდენობა, რაც, ძირითადად, გამოწვეული იყო ქვის მასალის სიახლოვით და ასევე სიფრთხილით ხანძრის მიმართ.

ეზოიანი სახლების დიდი ნაწილი (1900 სახლი) გადახურულია ყავრით, შემდეგ მოდის კრამიტით გადახურული სახლები (664 სახლი), შემდეგ რკინით გადახურული (536 სახლი) და მხოლოდ 32 სახლი იყო ისლით გადახურული.

აღწერის მიხედვით იმდროინდელ ქუთაისში სულ 10 ქვით აშენებული სახლი იყო სამსართულიანი, 629 სახლი იყო ორსართულიანი, აქედან ქვის – 373, ხის – 21 და შერეული – 335. ყველაზე მეტი იყო ერთსართულიანი სახლი – 2493, ქვის – 853, ხის – 1377, შერეული – 163.

ბინების საერთო რაოდენობა იყო 4218, რომელთაგან აღწერის დღეს 407 ცარიელი ყოფილა. დანარჩენი 3811 ბინა კი შემდეგნაირად იყო განაწილებული: ფასიანი: საცხოვრებელი – 1615, არა საცხოვრებელი – 140, სულ – 1755 უფასო; საცხოვრებელი – 1980, არასაცხოვრებელი – 76, სულ – 2056. ფასიან ბინებში შედიოდა დაწესებულებების და საწარმოების ბინები. სულ 755 ბინა. ფასიან ბინებში ცხოვრობდა 7590 მაცხოვრებელი, უფასოში – 12 942 მცხოვრები, სულ – 20 432, ოთახების საერთო რაოდენობა ბინებში იყო 9968 ოთახი, აქედან ფასიანი იყო 4550, უფასო – 5518. ასე, რომ, საშუალოდ ერთ ბინაზე მოდიოდა 2,3 ოთახი, ხოლო ამ ოთახებში მაცხოვრებლების საერთო რაოდენობა იყო 20432 (Кутаись..., 1887, 33). ქ. ქუთაისის საცხოვრებელი ბინების საერთო რიცხვი ოთახებისა და მაცხოვრებლების რაოდენობის მიხედვით ასეთ სურათს იძლევა (Кутаись..., 1887, დანართი 3, 4).

იმდროინდელ ქუთაისში რიონის მარცხენა მხარეს ცხოვრობდა 12. 605 სული, აქედან 7. 868 მამაკაცი, ხოლო 2. 685 ქალი გახლდათ. ქალაქის მთიან ნაწილში იმ დროისთვის 1948 სული ცხოვრობდა. მათგან 1282 მამაკაცი, ხოლო 665 ქალი გახლდათ. ტრადიციულად ქალაქის მარცხენა ნაწილი გახლდათ განვითა-

რებული, რაც მოსახლეობისგან მის ათვისებასაც გულისხმობდა.

საერთოდ, რუსეთის ანექსიის შემდეგ (1810) ქუთაისის მოსახლეობა დიდად არ გაზრდილა. მართალია, საგუბერნიო ქალაქად გადაქცევის შემდეგ მოსახლეობის რაოდენობა გაიზარდა, მაგრამ ზრდა მხოლოდ მექანიკური მატების ხარჯზე ხდებოდა (ქუთაისი..., 2013, 369-370).

აღწერის პუბლიკაციაში ისიც იყო ნაჩვენები, მიწის რა რაოდენობა შედიოდა ქალაქის გამგებლობაში, ეს ნაჩვენებელი ქუთაისის გუბერნიის სახელმწიფო ქონების მართვის სამმართველოს მიუწოდებია, საიდანაც ვგებულობთ, რომ იმ დროისთვის ქალაქის საკუთრებაში შედიოდა 335 დესეტინა და 436 კვ. საჟენი სახელმწიფო მიწა, რომელიც წელიწადში იძლეოდა საღალო გადასახადს 2171 მანეთსა და 85 კაპიკს, ანუ 6 მანეთზე ცოტა მეტს დესეტინიდან.

იმდროინდელ ქუთაისში 144 ქუჩა ყოფილა, რომელთაგან ოცდათვრამეტს რქმევია სახელი. აღწერაში რუსული ანბანის რიგის მიხედვითაა დალაგებული სახელიანი ქუჩები, რომლებიც პროფესორმა მიხეილ ნიკოლეიშვილმა რუსულიდან ქართულად თარგმნა. მოკლედ, იმდროინდელი სახელიანი ქუჩები ქართული ანბანის რიგით ასე გამოიყურებოდა: აგურის, აგურის (ძველი), ალექსანდრეს, აფთიაქის, აფხაზეთის, ბაღის, ბაღის (ახალი), ბალახვნის, ბანოჯის, ბახტურიძის, ბაგრატის, ბაზრის, გაგარინის, გარნიზონის, გარეუბნის (მეორე), გარეუბნის (მესამე), გეგუთის, გელათის, გელათის (ძველი). გენერლის, გერმანელთა, გიმნაზიის, გოჭოურის, გუმათის, გაუვალი ქუჩა,

ებრაელთა, ვორონცოვის, თევზის, თბილისის, ივანოვის, იურ-ჩენკოს, ინჟინრის, ინგლისის, კარლოვის, კათოლიკეთა, კახნიაურის, ლაგირის, ლეჩხუმის, მაღლაკის, მესხეთის, მისასვლელი ქუჩა, მიხეილის, მოწამეთის, მოწამეთის (ძველი) მთისძირის, მრუდე ქუჩა (დიდი), მურვანოვის, მწვანეყვავილას, ორპირის (ძველი), ოფიცრის, ოდასკურის, პეტრე-პავლეს, პოლიციის, რიონის, საყასბოს, სასროლეთის, საფიჩხიის, სატვირთო ქუჩა, სომხეთის, ტყიბულის, ფოსტის, ქარვასლის, ქვარიანის, ქვიტირის, ყაზარმის, წყალსაწევის, წისქვილის, წვიმსარიდის, წყალწითელას, ხელთუფლიშვილის, ხონის, ჰოსპიტლის (პირველი), ჰოსპიტლის (მეორე).

როგორც ვხედავთ, ქუთაისში ქუჩებისთვის სახელის დასარქმევად თითქმის ყველა ცნობილი ხერხი იყო გამოყენებული. უპირველეს, ქუჩები სახელიწოდებოდნენ იმის მიხედვით, თუ საით მიემართებოდნენ, მაგ. ორპირის – ორპირისკენ, ლეჩხუმის – ლეჩხუმისკენ მიემართებოდა და ა. შ. ასეთ ქუჩათა რაოდენობა, ბუნებრივია, მეტი იყო. იყო ქუჩები, რომლებიც სახელს ატარებდნენ იმის მიხედვით, თუ რა შენობა–დაწესებულება მდებარეობდა იმ ადგილას, მაგ. პოლიციის, ფოსტის და სხვები. იყო აგრეთვე, სახელის დარქმევის ის შემთხვევაც, თუ რა საქონელი იყიდებოდა იმ ადგილას, თევზის ქუჩაზე თევზი, მაგრამ უფრო ხშირად, გასასვლელების მერე, იქ მცხოვრები ეროვნების მიხედვით ასახელებდნენ ქუჩებს – გერმანელთა, ებრაელთა, სომხების და ა. შ. იყო, აგრეთვე, პიროვნების სახელის მატარებელი ქუჩებიც – ივანოვის, ბახტურიძის, კარლოვის და სხვ. იყო უცნაურ სახელიანი ქუჩებიც, უფრო ქუჩის მატერია-

ლურ-ტექნიკურ სახეს რომ ასახავს – მრუდე ქუჩა, გაუვალი ქუჩა, წვიმსარიდის ქუჩა. წვიმსარიდი არა გვგონია, სწორი თარგმანი იყოს, რუსულად Сливная – ქართულად უფრო სანიაღვრეს ნიშნავს ან წყალსარიდს, წვიმის არიდება ისედაც შეუძლებელია. ამიტომ უფრო სანიაღვრე გვგონია სწორი თარგმანი.

აქვე იმასაც გავიმეორებთ, რომ 144 ქუჩიდან 106-ს სახელი არ ერქვა, ან ისეთი ან ასეთი ესეც საქალაქო ცხოვრების ნაკლებ განვითარების მაჩვენებელია.

გადავიდეთ შესახვევებზე. იმდროინდელ ქუთაისში ყოფილა აგენტის, აბულადის, ბაზრის, ბალახვნის, ბადის, ბანოჯის, გაგარინის, გიმნაზიის, გეგუთის, გელათის, გეორგიევსკის, გიმნაზიის, გოჭოურის, გუბერნატორის, ებრაელთა (ახალი), თათრის, თბილისის, თხილარის, ინგლისის, ირიბი შესახვევი, კათოლიკეთა, კახიანისეულის, კლუბის, ლაგირის, მდინარის, მთისძირის, მოწამეთის, ნაცვალოვის, ორპირის (ძველი), სასაფლაოს, საყასბოს, სანაპიროს, საკარეტოს, პეტრე-პავლეს, პოლიციის, ტეხილი შესახვევი, ტელეგრაფის, ტყიბულ-მოწამეთის, ციცაბოს, ქვილიშორის, ქვის, ტალახიანი შესახვევი, ღოღობერიძის, ციხის, წყალსაზიდისა და წყაროს შესახვევი.

შესახვევებზეც იგივეს თქმა შეიძლება, რაც ქუჩებზე.

იმდროინდელ ქუთაისში – არქიელის, წყალსაზიდის, ზეკედის, აგურის, ფერმერისა და ჩარკვიანის აღმართები ყოფილა.

სულ სამი მოედანი არსებობდა ქალაქში – მწვანე, კათოლიკეთა და საკრებულოს. სამივეს რა ფართობი ეკავა, ზემოთ აღვნიშნეთ.

იყო სამი დადმართი წყალსაზიდის, გასასვლელისა და სასაფლაოს.

მათ სახელწოდებათა წარმომავლობასა და მათში ქალაქის იერსახის არეკვლასთან დაკავშირებით სამართლიანად წერდა პროფესორი მიხეილ ნიკოლეიშვილი:

“ზემოთ ჩამოთვლილი სახელწოდებათა აბსოლუტური უმრავლესობა მჭიდროდ უკავშირდება ქალაქის სამეურნეო და სამოქალაქო ცხოვრებას. თითოეული მათგანი ადგილობრივ კონკრეტულ ნიადაგზეა აღმოცენებული და ამიტომაც საჭირო იქნებოდა არამარტო ზოგიერთი მათგანის დაცვა, არამედ შესაძლებლობის მიხედვით აღდგენაც კი” (მ. ნიკოლეიშვილი, 1985).

რასაკვირველია, არც მათ აღდგენასა და არც დაცვაზე უზრუნია ვინმეს, ქუთაისი, როგორც საქართველოს ქალაქთა უმეტესობა, ვითარდებოდა წარსულის გაუთვალისწინებლად, იმის გაუაზრებლად, რა ცოდნა, გამოცდილება დაგროვილა წინა თაობებში. ამიტომაცაა, 1885 წლის ერთდღიან აღწერას დიდი მნიშვნელობა რომ გააჩნია ქუთაისის საქალაქო ცხოვრების ყველა სფეროს გაგებისა და შესწავლისათვის.

აღწერის მასალებში ცალკე თავი ეთმობა პროსტიტუციის საკითხს. მასალებში ვკითხულობთ, რომ ყოველგვარი კონტროლის არ არსებობის გამო შეუძლებელი ყოფილა ქალაქში მეძავეების ზუსტი ციფრის დადგენა. თუმცა, აღწერით მოპოვებული მონაცემებიდან ჩანს, რომ 1885 წლის 10 აპრილის აღწერის დროს ქალაქში იყო 53 მეძავი. თუ მხედველობაში მივიღებთ ქალაქის მოსახლეობის მამაკაცების რაოდენობას, საიდა-

ნაც გამოვრიცხავთ 15 წლამდე ასაკის ვაჟებს (4569) აღმოჩნდება, რომ დანარჩენი მოსახლეობის რაოდენობის მიხედვით ერთ მეძავზე მოდის 203 კაცი, მეტი ვიდრე თბილისში და სანკტპეტერბურგში, სადაც ერთ მეძავზე პირველ შემთხვევაში მოდიოდა 131 კაცი და მეორეში 150 (Кутаись..., 1887, 35).

1885 წლის 10 აპრილის ერთდღიანი აღწერის მიხედვით, ქალაქ ქუთაისის მოსახლეობა შეადგენდა 23644 სულს, აქედან მამაკაცი იყო 15374, ქალი - 8270. სიმჭიდროვის მიხედვით პირველ ადგილზე იყო გელათის (ახლანდელი გაპონოვის) ქუჩა, რომელიც თითქმის მთლიანად ებრაელებით იყო დასახლებული და მცხოვრებთა რაოდენობა 1319 სულს შეადგენდა, შემდეგ მოდიოდა თბილისის (ახლანდელი თამარ მეფის) ქუჩა - 1057 სული მოსახლით, მესამე ადგილზე იყო ორპირის (დღევანდელი გრიშაშვილის და ნაწილობრივ რუსთაველის) ქუჩა - 1050 მოსახლით (Кутаись..., 1887, 19). მამრობითი და მდედრობითი სქესის შეფარდება ასეთ სურათს იძლეოდა: 100 მამაკაცზე მოდიოდა 67 ქალი.

ასაკისა და ოჯახური მდგომარეობის მიხედვით ქალაქის მოსახლეობა შემდეგნაირად იყო განაწილებული:

1. 12 წლამდე ბავშვები: მამრობითი სქესის - 3200, მდედრობითი - 2593. სულ 5793.
2. უცოლო და გასათხოვარი: 12 წლიდან ზევით უცოლო - 5128, გაუთხოვარი - 1695.
3. დაოჯახებული: მამრობითი - 3681, მდედრობითი - 3059.

4. 1885 წლის 10 აპრილის აღწერით ქვრივი ქალაქში არის
- 1049, რომელთაგან მამაკაცია 830 და ქალი - 219
(Кутаись., 1867, 20).

საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ აღწერის მიხედვით მაშინ-
დელ ქუთაისში ცხოვრობდა 8 განქორწინებული მამაკაცი და 19
ქალი. სახელობითად აღწერილი მოსახლეობის გადანაწილება
ასაკისა და ოჯახური მდგომარეობის მიხედვით ასეთ სურთს
გვაძლევს (იხ. დანართი 5).

1885 წლის აღწერით მოსახლეობის გადანაწილება აღმსარ-
ებლობის მიხედვით შემდეგ სურათს იძლევა:

1. მართლმადიდებელი - 15282
2. რომაულ-კათოლიკური - 1209
3. სომხურ-გრიგორიანული - 1111
4. სომეხი კათოლიკური - 42
5. პროტესტანტები და ლუთერანები - 104
6. რასკოლნიკები - 22
7. იუდეველები - 2488
8. შიიტი მუსულმანი - 78
9. სუნიტი მუსულმანი - 84
10. სექტანტები - 10
11. აღმსარებლობის გარეშე - 2.

ამ მონაცემებიდან ჩანს, რომ მოსახლეობის დაახლოებით
75% იყვნენ მართლმადიდებელი აღმსარებლობის, შემდეგ მო-
დიან იუდეველები - 12%, რომაელი კათოლიკეები - 6%, სომეხი
გრიგორიანელები - 5,5%, პროტესტანტები 0,50%, სუნიტი მაჰ-
მადიანები 0,41%, შიიტი მაჰმადიანები 0,38%, სომეხი კათოლი-

კები 0,20%, რასკოლნიკები 0,10%, სექტანტები 0,04 და ა.შ. (Кутаисъ., 1867, 20).

აღნიშნული პერიოდისათვის, ქალაქ ქუთაისის მოსახლეობა ეროვნულობის მიხედვით შემდეგნაირად ნაწილდებოდა: ქართველი - 15832 სული, რუსი - 2113, ებრაელი - 2488, სომეხი - 1142, პოლონელი - 232, ბერძენი - 178, გერმანელი - 102, თათარი - 97, სპარსი - 45, ინგლისელი - 12, ჩეხი - 7, ოსი - 10, ლეკი - 22, დანიელი - 1, იტალიელი - 10, შვეიცარიელი - 1, მოლდაველი - 1, ფრანგი - 14, ეროვნების მითითების გარეშე - 7 (იხ. დანართი 7- სახელობითი წესით აღწერილი მოსახლეობის გადანაწილება ეროვნებისა და წიგნიერების მიხედვით) და ა.შ. (Кутаисъ., 1867, 23).

ქუთაისი, მართალია ძირითადად ქართული ქალაქი იყო, მაგრამ მის მცხოვრებლებში მნიშვნელოვანი ადგილი ეჭირა სხვა ეროვნებათა წარმომადგენლებსაც. მათ ძველ ქუთაისში ჰქონდათ თავიანთი კომპაქტური განსახლების უბნები. თითოეული ასეთი უბანი გამოირჩეოდა შენობების ტიპიურობით, დასახლების სიმჭიდროვითა და საცხოვრებელი პირობების სხვა თავისებურებებით. ეს განსხვავებანი, უმთავრესად დაფუძნებული იყო რელიგიურ კუთვნილებაზე. სწორედ ამ ნიშნით წარმოიშვა „ებრაელთა“, „კათოლიკეთა“ და სხვა უბნები [იქვე].

საინტერესოა აღწერის მიხედვით მოსახლეობის განაწილება ეროვნებისა და წერა-კითხვის ცოდნის მაჩვენებლის თვალსაზრისით. მაგალითად, ქალაქში მცხოვრები 15832 ქართველიდან წერა-კითხვის უცოდინარი იყო - 7676, 2113 რუსიდან წერა-კითხვა არ იცოდა - 749, 600 ებრაელიდან - 414 იყო წერა--

კითხვის უცოდინარი და ა.შ. საერთო სურათი კი ასეთი იყო: ქალაქში ცხოვრობდა 9700 ადამიანი, რომლებმაც არ იცოდნენ წერა-კითხვა [ქუთაისი XIII ს-ის 60-იანი წლებიდან XX ს-ის 20-იან წლებამდე, ქუთ., 2013, გვ. 370]. (იხ. დანართი 6).

მოკლედ მიმოვიხილავთ მოსახლეობის გადანაწილებას აღმსარებლობისა და წიგნიერების თვალსაზრისით. 15282 მართლმადიდებელიდან წერა-კითხვა არ იცოდა 6574 ადამიანმა, 1209 კათოლიკიდან უწიგნური იყო - 364. ყველაზე ცუდი სურათი გვაქვს ებრაელების მიმართ: 2488 ებრაელი სარწმუნეობის მქონე ადამიანებიდან წერა-კითხვა არ იცოდა 2057, შესაბამისად, ყველაზე მეტი წერა-კითხვის მცოდნე აღმსარებლობის მიხედვით ყავთ - სომხებს და რომაელ-კათოლიკებს, პირველს 55%, მეორეს - 70%. საერთოდ წერა-კითხვის მცოდნეთაგან გამოიყოფა ქართველები, რომელთაგან მშობლიურ ენაზე წერა-კითხვის მცოდნეა 7791 და რუსულის მცოდნე - 3025. პროცენტული შეფარდება კი ასეთია: წერა-კითხვის მცოდნე - 52,89%, დანარჩენი კი უცოდინარი. (იხ. დანართი 7).

1885 წლის 10 აპრილის აღწერის მიხედვით ქ. ქუთაისის მოსახლეობა წოდების მიხედვით ასეთ სურათს იძლეოდა:
შთამომავლობით თავადაზნაური - 4684

აზნაური - 734

თავადაზნაურობის წოდების მამიებელნი - 346

საპატიო მოქალაქე - 80

ვაჭრები - 89

მეშჩანები - 6178

სასულიერო პირები - 76

გლები - 8557

უცნობი წარმომავლობის - 34. (Кутаись..., 1867, 23-24, დანართი 8).

მოსახლეობის დიდი ნაწილი ძირეულ მცხოვრებთა გარდა (18838) შეადგენდა გლეხობას, რომლებიც დროებით ცხოვრობდნენ ქალაქში. მათი წარმომავლობის წყარო უწინარეს ყოვლისა, იყო ქუთაისის გუბერნიის მაზრები (მ. ნიკოლეიშვილი, 1985).

აღწერის მიხედვით, ქუთაისის მოსახლეობა საქმიანობის მიხედვით შემდეგნაირად ნაწილდებოდა: მრეწველობაში, ვაჭრობასა და სოფლის მეურნეობაში დასაქმებული იყო 3955 ადამიანი ანუ მთელი მოსახლეობის 19,3%, მომსახურე პერსონალი - 4363 ადამიანი, ანუ 21,3%, მთელი მოსახლეობის ნახევარზე მეტი - 12,124 ადამიანი იყვნენ ისეთები, რომლებიც არაფერს არ აწარმოებდნენ და მხოლოდ მოიხმარდნენ. მათ რიცხვში შედიან მოსწავლეები, რომლებიც ასაკის გამო იყვნენ მომხმარებლები. აღწერის მასალებში მითითებულია, რომ ყოველ 100 კაცს, რომელიც მწარმოებელი და მოსამსახურე იყო, თავის გარდა, უნდა შეენახა კიდევ 120 კაცი. [Кутаись..., 1867, 27].

ამრიგად, ქუთაისის მოსახლეობის ზრდის ტემპი, მის საგუბერნიო ქალაქად გადაქცევის შემდეგ (1846 წ.) მნიშვნელოვნად დაჩქარდა, მაგრამ მოსახლეობის ზრდა, ძირითადად მექანიკური მატების ხარჯზე ხდებოდა, რაც იმას ნიშნავს, რომ ქალაქის მოსახლეობის ერთი მეხუთედი იყო ადგილობრივ დაბადებული, ხოლო ოთხი მეხუთედი კი მოსული იყო სხვა ადგილებიდან [ვ. ჯაოშვილი, 1989, 115].

აღწერის მასალებიდან ირკვევა, რომ იმდროინდელ ქუთაისში სულ 20 ეკლესია და სამლოცველო სახლია, აქედან მართლმადიდებლურია – 13, რომაულ-კათოლიკური – 2, სომხურ-გრიგორიანული – 2 და ებრაული – 3, საყურადღებოა, რომ მართლმადიდებელი სარწმუნოების მოსახლეობის საერთო რაოდენობიდან (15282) ყოველ ეკლესიაზე მოდის 1236. ამ მხრივ ქუთაისი ჯობდა პეტერბურგსა და თბილისს, სადაც ერთ მართლმადიდებლურ ეკლესიაზე პირველში მოდიოდა 1584 ადამიანი, მეორეში კი – 2566 ადამიანი. მაგრამ ეს ციფრი მოჩვენებითია, რამეთუ ქუთაისის ეკლესიები იმდენად პატარა მოცულობის იყო, რომ ყველა ერთად ძლივს იტევდა 2-3 ათას კაცს, ე. ი. მთელი მართლმადიდებელი მოსახლეობის 1/5-ს.

1885 წლის 10 აპრილისათვის ქუთაისში იყო 11 სასწავლო დაწესებულება, რომელთაგან 7 იყო ვაჟთა, 2 ქალთა და 2 შერეული. აქედან სახაზინო იყო 6 სასწავლო დაწესებულება და საზოგადოებრივი – 5. ამ სასწავლო დაწესებულებებში აღნიშნულ პერიოდისათვის სულ სწავლობდა 2209 მოსწავლე, რომელთაგან 1794 იყო ვაჟი და 415 ქალი. ეს ციფრი სრულებით არაა სახარბიელო, ვინაიდან ყოველ 100 კაციდან სწავლობდა 9 კაცი, ანუ 90 – 1000-ზე. (იხ. დანართი 9).

ამრიგად, ქუთაისის 1885 წლის 10 აპრილის ერთდღიანი აღწერა, როგორც აღვნიშნეთ, ბევრი თვალსაზრისითაა საყურადღებო, მაგრამ ქალაქის სოციალური და ეკონომიკური მდგომარეობის, ქალაქში არსებული ფაბრიკა-ქარხნების და სამრეწველო და სახელოსნო საწარმოების, სოციალური კუთვნილების, ქონებრივი ცენზის და ქალაქის სხვადასხვა უბნების ძველი

განაშენიანების თვალსაზრისითაც ძალიან საინტერესოა, ასეთივე შინაარსის აღწერები მომდევნო ათწლეულებშიც რომ განხორციელებულიყო ხელთ გვექნებოდა საქალაქო ცხოვრების განვითარების დეტალური სურათი.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ქ. ც. ა. ფონდი 108, საქმე 309
2. ქ. ც. ა. ფონდი 108, საქმე 1753
3. ქ. ც. ა. ფონდი 130, საქმე 178
4. Кутаись по однодневном переписи, 10 апреля 1885 г. Кутаись, Типография В. Зедгенидзе и П. Ферадзе 1887
5. გ. ვაჭრიძე, დასავლეთ საქართველოში რუსეთის ეკონომიკური და სოციალური პოლიტიკის ისტორიიდან, ქუთ., 2006
6. ე. თავბერიძე, ქუთაისის 1885 წლის ერთდღიანი აღწერის ზოგიერთი ასპექტის შეახებ. გორის სასწავლო უნივერსიტეტი, X საერთაშორისო კონფერენციის მასალები, გორი, 2017
7. გ. მჭედლიძე, ქუთაისის ახალი ისტორიის ნარკვევები, ქუთაისი, 1993
8. მ. ნიკოლეიშვილი, ასი წლის წინათ, გაზეთ „ქუთაისი“, 1985
9. ქუთაისი XIII საუკუნის 60-იანი წლებიდან XX საუკუნის 20-იან წლებამდე. ქუთ., 2013
10. ვ. ჯაოშვილი, ქუთაისი (ეკონომიკურ-გეოგრაფიული გამოკვლევა), თბ., 1989

Kutaisi according to one-day census of 1885

The one-day census on April 10, 1885 in Kutaisi (the military governor of Kutaisi A. Smekalovi and the head of the city Luka Asatiani printed it in Zedgenidze and Peradze's press in 1887) has not been regarded as a subject of special scientific research, unless we consider Professor Michael Nikoleishvili's newspaper article "Kutaisi a hundred years ago" He also defined the importance of the census for the studying of the history of the city.

Census rare, in often cases, gives the only information about urban life's different fields, which finally gives an opportunity to renewal urban life with more or less accuracy, and have some knowledge about life trifles. One-day census of 1885 of Kutaisi allows observing and studying the lifestyle from many different point-of-views. Before moving into the details of the census, there is a more general part in which few clear points are made as to why it is important for the census to be realized and executed. Moreover, this part points out some criterias of census of how it can be made possible to inhibit within the society as well as lists all the problems that need to be solved as the goal of the census. This introduction also highlights all the possible as well as impossible outcomes of the census. Furthermore, the following document mentions that

construction was given to the local government of the city under the vicerenets's command in April 1879. Regarding the merchant field, it was separated from the local government in 1879 based on the command of the head of the city.

The importance of the census became immediate right after the creation of self-government in the city. In fact, it was approved within an efficient timeframe. In 1881, an approval was made, however, as always, the lack of finance and capital, moved the implementation of the census for another 4 years. It should be mentioned that right after the start of implementation, a military governor, A. Smekalov played a very important role as he gave the city desired capital which was later used to carry out all the necessary arrangements of the census. Furthermore, the one-day census of 1885 was a very organized document. It included almost the entire educated society. The work was done with enough success. All the researched and obtained materials were studied and organized based on its comparable level.

Based on the census, all the inhabited as well as uninhabited land area of the Kutaisi was around 781 desiatina and 600 sq. sajene, therefore 1.87500 sq. sajene. From this statistics, inhabited area represents only around 727 desiatina and 150 sq sajene, therefore 1.744950 sq. sajene. Uninhabited area - 54 desiatina and 45 sq sajene, so 130 050 sq sajene.

Based on the one-day census of April, 1885, there were around 22 factories and 940 various workshops and commercial organizations. A huge part of the city's population was a long-

standing inhabitant who lived within the city on a permanent basis. However, there were others living temporarily.

According to one-day census of 1885, there were 2801 yard houses in Kutaisi, 1080 of them were profitable and 1721 without profit.

In Kutaisi of that time there were 10 three-story, stone houses, 629 two-story, most amount of them were one-story houses- 2493.

According to one-day census on April 10, 1885 total population of Kutaisi was 23644 people. 15374 of them were men, 82770-women. With regard to density of population Gelati's street (present Shaumiani) was in the first place, almost fully populated by Jewish people and quantity of inhabitants consisted – 1319 people. Next was Tbilisi's street (present Tamar mepe and Solomon I street) population- 1057 people. In third place was Orpiri street (present Grishashvili and partly Rustaveli) population- 1050 people.

According to confession, about 75 % of Kutaisi's population were orthodox, next come Hebrews- 12%, Romanian Catholics -6 %, Armenian Grigoryans- 5,5 %, etc.

According to nationality, population of Kutaisi was divided in the following way : Georgians- 15832 residents , Russians -2113, Jews- 2488, Armenians- 1142, Poles- 232, Greeks-978, Germans-102, Tatars -97, Persians- 45, Englishes - 12 , etc.

According to census, the distribution of nationality and literacy rates is interesting. For instance, from 15832 Georgians, illiterates were 7676 people, from 2113 Russians illiterates were -799, from 600 Jewish 414 were illiterates, etc.

According to census, population of Kutaisi with regard to occupation was divided in the following way: 19,3 % of population was employed in the industry, commerce and agriculture, the staff was 21.3%, almost 50 % of population were inhabitants who did not produce anything, but were consumers.

Therefore, the one-day census on April 10, 1885 in Kutaisi has many aspects worthy of attention, but social and economic status of city, existing factories, industrial and workshop enterprises, social belonging, property qualification and diverse parts of the city's old development are also very interesting aspects of census. If such content of census had accomplished in the following decades, we would have known detailed picture of the urban life.

სახელობითი აღწერით დათვლილი მოსახლეობის განაწილება
საქმიანობის, რეწვის და სხვა საარსებო საშუალებების მიხედ-
ვით

საქმიანობა	საერთო რიცხვი		ორივე სქესი
	მა- მაკ.	ქალი	
გადამამუშავებელი მრეწველობა	2015	4	2019
სავაჭრო და გაცვლითი წარმოება	1144	4	1148
სოფლის მრეწველობა	406	–	406
სამიკიტნო საქმიანობა	280	–	280
სამღვდელოება და მონაზვნები	87	7	94
ყმაწვილების აღზრდა	111	38	149
სამედიცინო დახმარება	67	11	78
მეცნიერება, ლიტერატურა და ხე- ლოვნება	11	7	18
უძრავი საკუთრება, პენსია და კაპი- ტალი	480	195	675
თავშესაფრები და ქველმოქმედება	29	22	51
გაურკვეველი სახსრებით	208	45	253
ოჯახი თავის სახსრებით	3047	6615	9662
მოსწავლეები	1794	415	2209
ყველანაირი მოსამსახურე (მოჯამა- გირე)	1467	615	2082
კერძო სამსახური	115	–	115
უცხოელი კონსულები	1	–	1
დროებითი საქმიანობა	9	1	10

მუსიკა და სახ. ხელოვნება	22	2	24
მასხარები და მკითხავეები (შემლოც- ველი)	–	1	1
სამოქალაქო ადმინისტრაცია	338	–	338
საზოგადოებრივი სამსახური	47	–	47
სამხედრო სამსახური	201	–	201
საზღვაო სამსახური	1	–	1
სასამართლო ნაწილი და ადვოკატუ- რა	117	–	117
გადასახლებულთა ადმინისტრაცია	1	–	1
სტამბის მოსამსახურეები	2	–	2
აგრონომები	2	–	2
ხელსაქმე	–	82	82
მრეცხავეები	–	79	79
მექისე	2	–	2
მეზურნე	3	–	3
მეეტლე	112	–	112
გადამყიდვლები	28	–	28
მევახშეები	27	–	27
მღებავები	5	–	5
გზების მომპირკეთებლები	1	–	1
მუშები – ტვირთის გადამტანები	56	–	56
მეძავეები	–	53	53
სულ	1223 6	8196	20432

სახელობითი აღწერით დათვლილი მოსახლეობის განაწილება
საცხოვრებელი ადგილის მიხედვით

საიდან	საერთო რიცხვი		სულ
	მამრ.	მდედ.	
ქ. ქუთაისი	10557	7781	18338
ტფილისიდან	58	32	90
ახალციხიდან	50	18	68
ყარსიდან	3	–	3
სტავროპოლიდან	4	2	6
გორიდან	19	2	21
ერევნიდან	2	3	5
ფოთიდან	8	4	12
მოზდოკიდან	2	2	4
სოხუმიდან	3	2	5
თემირ-ხან-შურიდან	1	1	2
შუშიდან	1	–	1
პიატიგორსკიდან	2	7	9
ელიზავეტაპოლიდან	9	3	12
თავრიზიდან	5	–	5
ტრაპეზუნიდან	23	3	26
ერზერუმიდან	16	–	16
ქერჩიდან	3	1	4

იერუსალიმიდან	2	–	2
სევასტოპოლიდან	1	–	1
ოდესიდან	2	2	4
მოსკოვიდან	1	1	2
რიგიდან	1	1	2
კაზიკუმუხიდან	10	–	10
ქუთაისის მაზრიდან	665	138	803
შოროპნის	111	26	137
ოზურგეთის	67	21	88
სენაკის	201	53	254
ზუგდიდის	49	9	58
რაჭის	201	23	224
ლეჩხუმის	75	21	96
დუშეთის	2	–	2
საჩხერიდან	4	3	7
დაღესტნის ოლქიდან	–	3	3
ყუბანის	6	2	8
ტიფლისის გუბერნიიდან	4	6	10
რუსეთიდან (?)	21	14	35
ეკროპიდან (?)	7	3	10
სპარსეთიდახ	3	–	3
თურქეთიდან	2	–	2
უცნობი ადგილებიდან	14	1	15
გასულები არიან	21	8	29
ჯამი	12236	8196	20432

ქ. ქუთაისის საცხოვრებელი ზონების საერთო რიცხვი,
ოთახებისა და მაცხოვრებლების რაოდენობის მიხედვით

ზონის მაცხოვრებელთა რაოდენობის მიხედვით	1 ოთახიანი	2 ოთახიანი	3 ოთახიანი	4 ოთახიანი	5 ოთახიანი	6 ოთახიანი	7 და 8 ოთახიანი	9 და 10 ოთახიანი	11-დან 15-ის მეტეული	16 და მეტი	სულ
1 მაცხოვრებლით	141	64	12	4	-	3	1	2	-	-	227
2 მაცხოვრებლით	195	155	47	20	4	3	5	3	1	1	434
3 მაცხოვრებლით	189	162	58	25	9	4	4	1	1	-	453
4 მაცხოვრებლით	165	182	63	50	10	11	9	5	-	-	495
5 მაცხოვრებლით	120	156	77	43	16	4	9	3	-	-	428
6-დან 10 მაცხოვრებლით	147	355	268	206	99	63	54	23	8	1	1224
11-დან 15 მაცხოვრებლით	7	47	54	49	35	31	26	9	11	-	269
16-დან 20 მაცხოვრებლით	-	6	8	5	5	1	10	2	5	2	44
21-დან 30 მაცხოვრებლით	1	-	3	3	4	1	2	-	1	3	18
31-დან 50 მაცხოვრებლით	-	-	1	-	1	-	-	-	-	1	3
50-ზე მეტი მაცხოვრებლით	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
სულ	965	1127	591	405	183	121	120	48	27	8	3595

ქ. ქუთაისის საცხოვრებელი ბინების საერთო რიცხვი სართულების, ოთახებისა და მაცხოვრებლების რაოდენობის მიხედვით

კატეგორიები ოთახების რაოდენობის მიხედვით	ერთ სართულიანი		ორ სართულიანი		სამ სართულიანი		რამდენიმე სართულიანი		სულ	
	ბინების რ-ბა	მაცხოვრებელთა რ-ბა	ბინების რ-ბა	მაცხოვრებელთა რ-ბა	ბინების რ-ბა	მაცხოვრებელთა რ-ბა	ბინების რ-ბა	მაცხოვრებელთა რ-ბა	ბინების რ-ბა	მაცხოვრებელთა რ-ბა
1 ოთახიანი ბინებში	901	3251	48	240	16	17	1	1	966	3509
2 ოთახიანი ბინებში	946	4705	138	832	9	32	32	148	1125	5717
3 ოთახიანი ბინებში	448	2736	111	863	2	17	27	192	588	3808
4 ოთახიანი ბინებში	268	1869	98	732	2	23	43	308	411	2932
5 ოთახიანი ბინებში	116	973	54	481	-	-	15	128	185	1582
6 ოთახიანი ბინებში	66	562	29	277	-	-	22	158	117	997

7 და 8 ოთახი- ან ბი- ნებში	57	522	37	347	1	21	25	188	120	107 8
9 და 10 ოთახი- ან ბი- ნებში	16	118	14	105	-	-	18	136	48	359
11-დან 15-ის ჩათ- ვლით	2	36	12	125	-	-	13	139	27	300
16 და მეტი	-	-	2	40	-	-	6	110	8	150
სულ	282 0	14772	543	404 2	30	110	20 2	150 8	359 5	204 32

სახელობითად აღწერილი მოსახლეობის განაწილება ასაკისა და ოჯახური
მდგომარეობის მიხედვით

ასაკი	ბავშვები		უფროსები								სულ		ორივე ერთად
	მამრ.	მდედრ.	უცხოლო და გაუთხოვარი		დაოჯახებული და გათხოვილი		ქვრივი		განქორწინებული				
			მამრ.	მდედრ.	მამრ.	მდედრ.	მამრ.	მდედრ.	მამრ.	მდედრ.	მამრ.	მდედრ.	
1 თვე ნაკლები	31	31	-	-	-	-	-	-	-	-	31	31	62
1-დან 3 თვემდე	69	48	-	-	-	-	-	-	-	-	69	48	117
3-დან 6 თვემდე	77	68	-	-	-	-	-	-	-	-	77	68	145
6 თვიდან 1 წლამდე	140	108	-	-	-	-	-	-	-	-	140	108	248
1-დან 2 წლამდე	233	233	-	-	-	-	-	-	-	-	233	233	466

2-დან 3 წლამ დე	24 0	22 6	-	-	-	-	-	-	-	-	24 0	22 6	46 6
3-დან 4 წლამ დე	24 3	22 9	-	-	-	-	-	-	-	-	24 3	22 9	47 2
4-დან 5 წლამ დე	21 3	24 6	-	-	-	-	-	-	-	-	21 3	24 6	45 9
5-დან 6 წლამ დე	24 6	20 6	-	-	-	-	-	-	-	-	24 6	20 6	45 2
6-დან 7 წლამ დე	20 4	19 3	-	-	-	-	-	-	-	-	20 4	19 3	39 7
7-დან 8 წლამ დე	20 7	20 0	-	-	-	-	-	-	-	-	20 7	20 0	40 7
8-დან 9 წლამ დე	27 7	22 4	-	-	-	-	-	-	-	-	27 7	22 4	50 1
9-დან 10 წლამ დე	28 7	17 5	-	-	-	-	-	-	-	-	28 7	17 5	46 2
10-დან 11 წლამ დე	40 9	24 2	-	-	-	-	-	-	-	-	40 9	24 2	65 1

11- დან 12 წლამ დე	31 4	16 3	-	-	-	-	-	-	-	-	31 4	16 3	47 7
12- დან 15 წლამ დე	-	-	13 96	63 0	2	18	-	-	-	-	13 98	64 8	20 46
15- დან 20 წლამ დე	-	-	16 99	60 7	27	23 7	-	2	-	1	17 26	84 7	25 73
20- დან 25 წლამ დე	-	-	95 0	23 2	25 5	61 9	6	16	-	4	12 11	87 1	20 82
25- დან 30 წლამ დე	-	-	60 6	98	64 9	65 5	14	52	1	5	12 70	81 0	20 80
30- დან 35 წლამ დე	-	-	22 1	37	71 3	58 7	24	68	3	2	96 1	69 4	16 55
35- დან 40 წლამ დე	-	-	95	25	56 8	37 2	27	70	1	3	69 1	47 0	11 61

40- დან 45 წლამ დე	-	-	63	18	47 6	25 7	24	96	-	2	56 3	37 3	93 6
45- დან 50 წლამ დე	-	-	23	9	30 7	10 4	8	83	2	-	34 0	19 6	53 6
50- დან 55 წლამ დე	-	-	28	12	28 3	10 7	33	12 2	1	1	34 5	24 2	58 7
55- დან 60 წლამ დე	-	-	10	9	15 0	42	19	80	-	-	17 9	13 1	31 0
60- დან 65 წლამ დე	-	-	21	6	12 6	38	24	12 1	-	-	17 1	16 5	33 6
65- დან 70 წლამ დე			6	3	51	10	10	32			67	45	11 2
70- დან 75 წლამ დე	-	-	9	2	43	8	10	40	-	-	62	50	11 2
75- დან 80 წლამ დე	-	-	2	1	13	3	6	13	-	-	21	17	38

80- დან 85 წლამ დე	-	-	1	-	11	2	7	23	-	-	19	25	44
85- დან 90 წლამ დე	-	-	1	-	1	-	3	6	-	-	5	6	11
90- დან 95 წლამ დე	-	-	-	-	4	-	1	4	-	1	5	5	10
95- დან 100 წლამ დე	-	-	1	1	2	-	2	2	-	-	5	3	8
100 წელზე მეტად	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	2	-	2
უცხო ბი ასაკის	10	1	22	5	-	-	-	-	-	-	32	6	38
სულ	32 00	25 93	51 55	16 95	36 81	30 59	219	83 0	8	19	122 63	81 96	204 59

სახელობითი წესით აღწერილი მოსახლეობის გადანაწილება
აღმსარებლობისა და წიგნიერების მიხედვით

სარწმუნოება	წერა-კითხვის ცოდნა		წერა-კითხვის უცოდინარი		მთლიანად		სულ ორივე სქესი
	მამრ.	მდედ.	მამრ.	მდედ.	მამრ.	მდედ.	
მართლმადიდებელი	5728	2980	3599	2975	9327	5955	15282
რომაულ-კათოლიკური	484	361	205	159	689	520	1209
სომხურ-გრიგორიანული	392	237	232	250	624	487	1111
სომხურ-კათოლიკური	16	4	16	6	32	10	42
პროტესტანტები და ლუტერ.	40	45	10	9	50	54	104
რასკოლნიკები	6	1	5	10	11	11	22
ებრაელები	342	89	1002	1055	1344	1144	2488
შიიტი	32	2	38	6	70	8	78

ნები							
სუნიტი მაჰმადია ნები	40	3	38	3	78	6	84
სექტანტე ბი	4	–	5	1	9	1	10
უცნობი აღმსარებ ლები	2	–	–	–	2	–	2
სულ	7086	372 2	5150	4474	12236	8196	20432

სახელობითი წესით აღწერილი მოსახლეობის გადანაწილება
ეროვნებისა და წერა-კითხვის ცოდნის მაჩვენებლის მიხედვით

ეროვნება	წერა- კითხვის ცოდნა		წერა- კითხვის უცოდინარ ი		შედეგი (მთლიანად)		სულ ორივე სქესი
	მამრ.	მდე ლ.	მამ რ.	მდე ლ.	მამრ.	მდე ლ.	
რუსები	791	573	343	406	1134	979	2113
ქართველები	5437	2719	4150	3526	9587	6245	15832
სომხები	339	212	309	282	648	494	1142
ებრაელები	140	46	206	208	346	254	600
თათრები	44	—	49	4	93	4	97
სპარსელები	15	3	22	5	37	8	45
ბერძნები	81	19	41	37	122	56	178
ლეზგიელები	7	—	15	—	22	—	22
ოსები	3	—	6	1	9	1	10
პოლონელები	112	62	40	24	152	86	238
ფრანგები	7	6	1	—	8	6	14
გერმანელები	40	41	11	10	51	51	102
ინგლისელები	5	6	1	—	6	6	12

იტალიელე ბი	6	3	-	1	6	4	10
შვეიცარიე ლები	-	1	-	-	-	1	1
დანიელები	-	1	-	-	-	1	1
მოლდავე ლები	-	-	1	-	1	-	1
ჩეხები	6	-	1	-	7	-	7
უცნობი ეროვნების	7	-	-	-	7	-	7
სულ	7040	369 2	519 6	4504	12236	8196	20432

სახელობითი წესით აღწერილი მოსახლეობის გადანაწილება წოდებისა და
წერა-კითხვის (დაბ. N11) ცოდნის მატევენსლოს მიხედვით

წოდება	წერა-კითხვის ცოდნა		წერა-კითხვის უკოდინარი		შედეგი (მოქალაქე)		სულ (ათრე) ხელი	7 წლამდე ბავშვები	
	მამრ.	მდედრ.	მამრ.	მდედრ.	მამრ.	მდედრ.		მამრ.	მდედრ.
თავდაზნაურები	2204	1329	588	563	2792	1892	4684	391	352
პირადი თავდაზნაურები	345	219	85	89	430	304	734	57	53
თავდაზნაურობის წოდების მძიებელი	123	75	83	61	210	136	346	32	25
სახელმწიფო მოხელე	33	18	12	17	45	35	80	6	8
კერძო	34	18	21	16	55	34	89	5	6
მოქალაქეები (ებ. ბერძნები და ა.შ.)	1643	935	1788	1812	3431	2747	6178	622	621
თეთრი სახელო	55	-	-	-	55	-	55	-	-
მეცნიერები	14	6	-	1	14	7	21	-	-
გლეხები	2613	1720	2567	1911	5180	3031	8211	584	521
უცხოელები წარმოშობის	20	3	4	7	24	10	34	-	-
სულ	7084	3719	5148	4477	12232	8196	20428	1697	1586

379

დანართი 9 (გაგრძელება)

დასაქმებულები	აღსაჩივრებლობის ძალაშია																								საერთო
	საერთო						საერთო						საერთო						საერთო						
	ა	ბ	გ	დ	ე	ვ	ა	ბ	გ	დ	ე	ვ	ა	ბ	გ	დ	ე	ვ	ა	ბ	გ	დ	ე	ვ	
განაგრძნობის ან არაგრძნობის ამბობენ	106	-	3	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	110
ქალი	-	65	-	2	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	69
განაგრძნობის არაგრძნობის ამბობენ	40	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	40
საერთო	447	5	35	-	1	-	5	-	11	-	10	-	1	-	10	-	1	-	509	5	-	-	-	-	509
განაგრძნობის არაგრძნობის ამბობენ	115	-	43	-	-	-	3	-	3	-	-	-	7	-	-	-	-	-	171	-	-	-	-	-	171
საერთო	278	-	2	-	10	-	-	-	3	-	-	-	5	-	5	-	-	-	248	-	-	-	-	-	248
საერთო	956	70	83	2	12	1	0	1	14	10	13	-	-	-	-	-	-	-	1078	74	-	-	-	-	1078
საერთო																									

სარჩევი

წინათქმა	5
ომარ წიშნიანიძე	
ქუთაისის უძველესი ისტორიისათვის (წინარეანტიკური ქუთაისი)	7
სულხან კუპრაშვილი	
ქუთაისის გუბერნიის შექმნა და რუსული მმართველობის ეკონომიკური პოლიტიკის ძირითადი თავისებურებები დასავლეთ საქართველოში	137
მერაბ კეზევაძე	
სასაფლაოები XIX საუკუნის ქუთაისში	207
ვლადიმერ წვერავა	
ევროპელი ავტორები ქუთაისის შესახებ XIX საუკუნის II ნახევარი	259
ელდარ თავბერიძე	
ქუთაისი 1885 წლის ერთდღიანი აღწერის მიხედვით ..	333